

SEGESVÁRY VIKTOR

A RÁDAY KÖNYVTÁR 18. SZÁZADI TÖRTÉNETE

A RÁDAY GYŰJTEMÉNY TANULMÁNYAI

ÖSSZEKÖTÉS

4.

Sorozatszerkesztő:

BENDA KÁLMÁN

SEGESVÁRY VIKTOR

A RÁDAY KÖNYVTÁR 18. SZÁZADI TÖRTÉNETE

Megjelenik

**Ráday Gedeon halálának
200. évfordulója alkalmából**

Segesváryt Pap László bízta meg, hogy dolgozza fel a Gyűjteményben őrzött Ráday család könyvtár történetét. Az már korábban is tudott volt, hogy ez a könyvtár az európai felvilágosodás irradatának talán a legteljesebb hazai gyűjteménye, mindehétől azonban nem készült róla rendszeres felmérés. Nem vizsgálták, hogy Ráday Gedeon, a költő és tudós, csupán nagyuri kedvtelésből hozta létre bibliotékáját, vagy nemcsak néző elgondolások vezették. Másrészt nyilván, mennyire szolgált a gyűjtemény

BUDAPEST 1992

ELŐSZÓ

„Novum prematur in annum”, – kilenc esztendeig pihentesd kéziratodat mielőtt kiadnád – tanácsolta a római költő, Horatius. Segesváry Viktor monográfiája 36 évig várt a megjelenésre. Igaz, nem a szerző akaratából.

Segesváry Viktor 1952-ben végzett a Budapesti Református Teológiai Akadémián és tudományos érdeklődését követve a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Könyvtárába került könyvtárosként. A könyvtár igazgatója Pap László professzor volt. Ő fejlesztette a korábban csupán főiskolai oktatási feladatokat szolgáló bibliotékát kutató műhellyé és tette a Ráday Gyűjteményt a református egyház egyik tudományos központjává. Az 1950-es években az állami tudományos szervezeteket már béklyóba verte a politikai irányítás, az egyházi intézmények ekkor viszonylag még szabadabban mozoghattak. A Ráday Gyűjtemény felolvasó ülésein amelyeken a belső munkatársak és külső szakemberek ismertették a Gyűjteményben őrzött, az egyetemes magyar műveltség szerves egészéhez tartozó történelmi örökséget, a különböző kutatóknak rendszeres találkozóhelye volt. Itt hangzottak el az első ismertetések a Ráday család könyvtáráról is.

Segesváryt Pap László bízta meg, hogy dolgozza fel a Gyűjteményben őrzött Ráday családi könyvtár történetét. Az már korábban is tudott volt, hogy ez a könyvtár az európai felvilágosodás irodalmának talán a legteljesebb hazai gyűjteménye, mindeddig azonban nem készült róla rendszeres felmérés. Nem vizsgálták, hogy Ráday Gedeon, a költő és tudós, csupán nagyúri kedvtelésből hozta létre bibliotékáját, vagy messzebb néző elgondolások vezették. Másként szólva, mennyiben szolgálta a gyűjtemény a 18. században a közéletből kiszorított

református értelmiség tájékozódását, egy tudatos protestáns művelődési politikát?

Segesváry munkájának fő forrása a család levéltára volt, amelyből nemcsak a könyvgyűjtés művelődéspolitikai vonatkozásai derültek ki, hanem szinte minden kiadványról megállapítható volt, hogy mikor, hogyan és mennyiért szerezték. A könyvtár története így a magyar protestáns kulturális politika megismerésén túl a magyar könyvgyűjtés és könyvbeszerzés történetéhez is értékes adatokat szolgáltat.

A kész kéziratot Szauder József professzor, a 18. századi magyar irodalom korán elhunyt neves kutatója lektorálta. Javaslatára a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete vállalta a mű kiadását. Ezt azonban keresztülhúzta az 1956-os forradalom, illetve Segesváry Viktor Nyugatra távozása.

A munka a kényszerű pihenés alatt sem veszített jelentőségéből, ezért a szerző egyetértésével az 1956-ban lezárt szöveget változtatás nélkül közöljük. Csupán a függelékben olvasható bibliográfiát egészítettük ki az újabb művekkel és az időközben megváltozott könyvtári jelzeteket javítottuk.

Meggyőződésünk, hogy a monográfia kézreadása értékesen járul hozzá a 18. századi magyar művelődési törekvések alaposabb megismeréséhez.

BENDA KÁLMÁN

BEVEZETÉS

Könyvgyűjtés Magyarországon a 18. században

A 18. század a magyar könyvtártörténet leglendületesebb korszaka. Bár az előző századok folyamán is találunk hazánkban gyűjteményeket, melyek a nemzetközi könyvkultúra számottevő részesei voltak – elsősorban Corvin Mátyás világhírű könyvtárára gondolok itt –, mégis ez a kor, főleg az 1750 utáni évtizedek adták hazánkban a legtöbb magyar gyűjtőt, s ekkor született a neves bibliotékák legnagyobb része. E könyvtártörténeti fellendülés egy korszakváltás idejére esett, a magyar történelmi fejlődés döntő esztendeire, ezért motívumait részben még a régiben találjuk meg, részben már az újban kell keresnünk.

Könyvtáraink 18. századi történetével kapcsolatban, melybe szervesen illeszkednek a Rádayak könyvgyűjtéséről szóló részletek, elemeznünk kell azokat a feltételeket, melyek alapjaivá váltak ennek a fellendülésnek és ugyanakkor meg kell határozni a bekövetkezett fejlődés törvényszerűségeit és fő jellemvonásait, hogy így, egy általános képet nyerve, foghassunk hozzá tulajdonképpeni témánkhoz: a péceli könyvtár gyarapodásának, anyagának, kölcsönzésének és külső képének vizsgálatához.

1711-ben, a szatmári békével, véget ért a Rákóczi-szabadságharc. Az ország nagy erőfeszítése nem hozta meg a várt eredményt, a függetlenségi küzdelem elbukott. A Habsburg-ház korlátlan hatalmat nyert a nemzet felett, ami kifejeződött a Pragmatica Sanctióban is, melyben a rendek végleg lemondtak arról, hogy megszabaduljanak az osztrák uralkodócsaládtól. III. Károly természetesen azt kívánta a feudális társadalom vezető osztályától, hogy ismerje el abszolút uralkodói jogait, ennek fejében ő békén hagyta őket birtokaikban és szerzett jogaikban.

A nemesség így kiegyezett a királlyal, s az udvar támasza volt a század hatvanas éveiiig, mikor anyagi érdekei összeütközésbe kerültek Bécs gazdaságpolitikájával. Az 1764-es országgyűléstől kezdve mindinkább szembefordult az uralkodóval, s különösen II. József centralizáló és németesítő törekvéseinek ellenhatása-képpen egy nemesi-nemzeti ellenállás bontakozott ki, mely az 1790–92-es országgyűlés eredménytelenségébe és a jakobinus összeesküvés elfojtásába torkollott.

1711 és 1790 között tehát Magyarország nem volt ura önmagának, ki volt szolgáltatva a bécsi udvarnak. Az udvar gazdaságpolitikájának célja az volt, hogy Magyarországból az iparosodó Ausztria számára, egyre szélesedő élelmiszerpiacot teremtsenek, a fejlődő osztrák ipar részére pedig lekössék nyersanyagainkat. Ezért arra törekedtek, hogy a mezőgazdasági termelést fokozzák, a kezdődő magyar ipart visszaszorítsák, a külföldre irányuló kereskedelmet pedig akadályozzák. – E korszakban már hazánkban is megtaláljuk a polgári fejlődés első jeleit, azonban nálunk az egész átalakulás ellenkező előjellel ment végbe, mint a nyugati, kapitalista államokban. Míg ott a modern adózás bevezetése, az iparosítás fellendülése, a közlekedés és szállítás lehetőségeinek gyors kihasználása és a protekcionizmusra támaszkodó gazdaságpolitika az állam népességének polgárosodására, anyagi előnyére szolgált, addig nálunk mindezek az intézkedések az osztrák örökös tartományok fejlődésének érdekében, a kapitalizálódó osztrák társadalom előnyére és hasznára jöttek létre. A negyvenes évektől kezdve igénybe vettek a Habsburgok még súlyosabb eszközöket is, hogy a magyarországi kezdeti tőkés fejlődést elfojtsák. Magas védővámokkal, behozatali tilalmakkal, azzal, hogy állami szubvenciókat és privilégiumokat csak osztrák kereskedőknek juttattak, továbbá a két ország közötti vámvonal fenntartásával elsorvasztották a magyar külkereskedelmet. Ezt

nemcsak a terménykivitel, hanem elsősorban a borkereskedés terén érezték meg a földesurak, és nagyon súlyosan érintette a Rádayakat is. Az udvar gazdaságpolitikáját erőteljes centralizáció tetőzte be, mely a Helytartótanács felállításában, az udvari kancelláriától való függésben, tehát a teljes politikai alárendeltségben nyilatkozott meg. Az állandó hadsereg megszervezése pedig az ország katonai kézbentartását jelentette, az abszolutizmus céljainak szolgálatában.

Ebben a helyzetben, a sok akadály ellenére is megkezdődött a magyarországi mezőgazdasági termelés lassú átalakulása a majorsági gazdálkodás egyre nagyobb arányú elterjedésével. A földesurak mindinkább a piacra termeltek, ezért állandóan növelni igyekeztek allodiumaikat. A megnövekedett termény mennyisége számára a piacot a növekvő osztrák szükséglet, s a katonaság ellátását biztosító állami felvásárlás jelentette. Így – bár bizonyos korlátok között – megnövekedett a földesurak jövedelme, amit gazdálkodásuk további intenzitásának növelésére, és részben művelődési célokra fordíthattak. Elemzésünk első eredménye tehát az a megállapítás, hogy a majorsági gazdálkodásra való áttérés, s az ebből eredő nagyobb jövedelmek teremtették meg az anyagi előfeltételeket annyi nevezetes könyvtár létrejöttéhez a 18. század második felében.

A termelés alakulásának megfelelően a társadalmi helyzet is változott a század folyamán. A parasztság, különösen a szerződéses jobbágyság sorsa eleinte elviselhetőbb volt, mert a török alól felszabadított területek „kiárusításának” idején a lakatlan pusztákat be kellett népesíteni, s ezeken nemcsak az idegen telepések, hanem a magyar jobbágyság vállára is lényegesen kevesebb teher nehezedett, mint a többi vidékeken. Ezért a század első évtizedeiben hatalmas belső vándormozgalom indult meg a nyugati és északi megyékből a déliek felé. A helyzet később fokról-fokra rosszabbodott, a feszültség pedig egyre nőtt.

A majorsági gazdálkodás terjedésével együtt járt a parasztság földtől való megfosztása. A földesurak egyre nagyobb allodiális birtokra törekedtek, a jobbágytelkek nemzedékről nemzedékre fogytak és aprózódtak, a földközösség lassú bomlásnak indult, és a falu határában lévő közös haszonvételek is mindinkább megszűntek. Mária Terézia 1767-es úrbérrendezése nem segített a bajokon, sőt szentesítette az addigi foglaltságokat, elismerte az úrbéri föld köré szabott korlátokat, a földközösséget pedig megszüntette. Némely vidékeken rendelkezései rosszabb helyzetet teremtettek, mint amilyen azelőtt volt. Sok jobbágy nem bírta a ránehezedő terheket, a súlyos földesúri és állami szolgáltatásokat, s beállott az egyre szaporodó bujdosók – „kóborlók, csavargók” – közé, akik Rákóczi visszajövetelében reménykedtek. A nemesség félszázadon át támasza volt az udvar politikájának, s nem tett semmit a fejlődést korlátozó rendelkezések megakadályozására, csak akkor fordult szembe a Habsburg hatalommal, midőn a jobbágy egyre fokozódó földesúri megadóztatására irányuló szándék összeütközött az uralkodó törekvéseivel, aki a földesúr rovására könnyíteni akart az adózó alanyok terhein, attól félve, hogy megbízhatóbb jövedelmi forrásának fizetőképessége veszélyben forog. E „nemzetietlen” kor társadalmi képét tehát a „Vitam et sanguinem” hamis hangulata és a nemesi-nemzeti ellenállás eredménytelensége mellett az antifeudális parasztfelkelésekben – mint a békésszent-andrásiban vagy a Pető–Törő–Bujdosó-félében – kirobbanó társadalmi feszültség alakította ki.

18. századi közművelődésünk, irodalmi és tudományos életünk, valamint a könyvnyomtatás-, kiadás- és kereskedelem viszonyainak összegezésénél arra kell figyelni, hogy mindezeket a fent elmondottakból kivilágító politikai és társadalmi feszültség szempontjából, a nemzet mellé állás és az idegen uralkodóval való szembefordulás dialektikájában szemléljük. Jól

tudták Bécsben, hogy milyen hatalmas fegyvert jelent egy elnyomott, kizsákmányolt nép kezében a nyelv, a műveltség és a tudás, ezért igyekeztek Magyarországot ezen a téren is elmaradott állapotában tartani. Martini, az államtanács mindenható tagja „bölcsen” jelentette ki, hogy veszedelmes lesz a magyaroknak kultúráját adni, mert Ausztriára nézve egykor azt a szerepet játszhatnák, mint az amerikaiak az angolokra. A jakobinusok már tudatában voltak ennek: Martinovics Ignác 1792-ben arról ír, hogy a forradalom kitöréséhez két dolog szükséges: az ész művelése, azaz a műveltség elterjedése és a nép túlságos elnyomása; az előbbi nagy léptekkel közeledik, az utóbbiról a főpapok és mágnások szinte csömörig gondoskodnak.¹ Az „ész művelésének” fontos eszközei voltak az egyes könyvtárak. Létrejöttükhöz az anyagi feltételek kialakulása mellett még sok más tényező járult, elsősorban a felvilágosodás eszméinek terjedése, aztán a hazai könyvnyomtatás- és kereskedelem fejlődése, végül pedig a barokk ízlés hatása, mely egészen a 18. század végéig tartott.

Könyvgyűjtés a magánember és a társadalom szélesebb rétegei számára csak a könyvnyomtatás feltalálása óta lehetséges – amint ezt Konrad Lautenbach már 1597-ben megállapította a *Frankfurter Marckschiffer-Gespräch*-ben.² Ehhez a lehetőséghez járult az újkor szellemében mélyen gyökerező tudásvágyból és megismerni akarásból fakadó érdeklődés a könyvek iránt, a vágy, hogy megszerezzék őket – sőt már korán, a 15–16. század fordulóján megjelenik az első, modern értelemben vett bibliofil, aki szép könyveket szép kötésben gyűjtött: Jean Grolier. Száz év múlva pedig nagy főúri és szaporodó városi könyvtárakat találunk Itáliában, Francia- és Németországban, s 1609 körül nyitva áll az első közkönyvtár is: a milánói Ambrosiana.³

A felvilágosodás eszméinek hatására, a feudalizmus bomlásának idején a könyvgyűjtés már nemcsak a főrangúak szükséglete

és kiváltsága, hanem a köznemesség, sőt a harmadik rend, a polgárság számára is lehetővé vált. A 18. század visszanyúl a humanizmus örökségéhez, új életre támadt az optimista kutató ösztön, a természet és az emberi élet igazságainak megismerésére irányuló vágy, szervezettebbé vált a tudomány, – ennek útját jelzik a tudományos akadémiák megalapításai,⁴ a mindinkább elterjedő tudományos folyóiratok, a *Journal des Savants*, az *Acta Eruditorum* és a többiek. A felvilágosodás embere olvasó, művelődő ember volt, hiszen csak a könyvekből értesülhetett az új tudományos eredményekről, csak az írott szó közvetítésével juthatott hozzá a tekintélyeket döngető, új világot ígérő eszmékhez, melyek egész szemléletét átalakították. A felvilágosodásnak, mint mozgalomnak és eszmei áramlatnak, létfeltétele volt az, hogy a könyvek minél nagyobb és hosszabb utat járjanak meg, minél több emberhez vigyék el a józan észnek és az emberieségnek a fényét, létfeltétele volt tehát az is, hogy egyre több könyvtár álljon a művelődők, elsősorban a barátok és ismerősök rendelkezésére. A friss szellemi érdeklődés fokozott szükségletet ébresztett a könyvek iránt, a növekvő kereslet pedig nagymértékben tágította a piaci lehetőségeket, így a könyvtermelés is hatalmas arányban emelkedett. A termelőerők fejlődése és a felvilágosodás tudományos és művészi követelményei tehát együtt teremtették meg a feltételeket a könyvtárak nagyarányú fejlődéséhez.

A felvilágosodás eszméinek hatására indult meg a küzdelem a nemzeti nyelv érvényesüléséért, a nemzeti irodalom megteremtéséért is. Ennek különös jelentősége volt nálunk Magyarországon, ahol a 17. század első évtizedei után, az addig nagy százalékarányú magyar nyelvű irodalom az ellenreformáció előretörésének, a Habsburg feudális abszolutizmus megerősödésének és a barokk stílus uralkodóvá válásának eredményeképpen erősen visszaszorult. A humanizmus kései szakaszának,

főleg azonban a reformációnak hatásaként ugyanis az 1570 és 1630 közé eső hat évtizedben a magyar nyelvű nyomtatványok száma hatalmas mértékben megnőtt: 1580-ban az összes megjelent nyomtatvány 75,2%-a, 1630-ban 62%-a volt magyar.⁵ 1640 és 1770 között újra túlsúlyba került a latin, a magyar nyelvű nyomtatványok arányszáma pedig mélyre süllyedt, 1731-ben egészen 19,4%-ig.⁶ Különösen a 18. században tűnik fel ez a tény, amikor a század „húszas éveitől kezdve Magyarországon minden nyelvű nyomtatvány száma erősen emelkedik, de egyelőre még a latin, később pedig a német is annyira gyarapszik, hogy százalékos arányban 1720 és 1780 között a magyar könyvek a többihez képest még 10%-ot sem nyernek”.⁷ Mélyebb okát a tridenti zsinat után újraszerveződő, lassanként erősödő katolicizmus térhódításában találjuk meg, melynek nemzetközi nyelve, a nemzeti államok felett álló jellegének kifejezője: a latin. Természetes tehát, hogy a magyar nyelvű nyomtatványok arányszámának csökkenését elsősorban „a katolikus restauráció előrehaladásával szaporodó latinnyelvű nyomtatványok” okozták.⁸ Meg kell azonban állapítanunk, hogy a latinnyelvűség a humanizmus idején még jogosult volt, anyanyelvünk fejletlensége és a humanisták magas igényei miatt, – de a reformáció kora, a magyar nyelv elterjedése és fejlődése után már csak visszaesésnek, a haladással szembenállónak tekinthetjük újabb uralomrajutását.⁹ Döntő ez a szempont a nemzeti közművelődés fejlődését tekintve, hiszen „a könyvnyomtatás csak akkor válik egy nemzet közkincsévé, az általános műveltséget terjesztő eszközzé, tömegcikké, amikor túlnyomó többségben olyan könyveket termel, amelyeket nyelvünk a társadalom minden tagja számára megközelíthetővé tett”,¹⁰ de döntő – Apáczai és Zrínyi után – latin nyelvű tudományos irodalmunk értékelésében is. A felvilágosodás tehát a nemzeti értékeknek adott elsőséget, s a nemzeti nyelvet mint a kultúra egyik legfontosabb

tényezőjét tekintette, melynek uralkodóvá tétele éppen ezért a polgári-nemzeti fejlődésnek is egyik leglényegesebb követelménye volt, – így kézenfekvő, hogy a század könyvtárainak történetét kutatva, vizsgálódásainkban állandóan szem előtt kell tartani, hogy a gyűjtők milyen súlyt helyeztek a magyar nyelvű nyomtatványok gyűjtésére, a nemzeti nyelv ápolására. A gyűjtő nemzeti érzése, hazafisága nyilatkozott meg abban a szeretetben vagy elutasításban, amellyel a magyar nyelvű irodalom felé fordult.

A nemzeti nyelv érvényesítésére vonatkozó követelés, melyet a felvilágosodás hozott magával, a nemzeti öntudat kialakulásának is elsődleges követelménye volt. A nemzetté válásnak ez a szakasza a könyvtártörténetben oly módon nyilatkozott meg, hogy a gyűjtők egyre inkább ráébredtek annak szükségességére, hogy könyvtáraikat a köz rendelkezésére kell bocsátaniuk. A közkönyvtárak kialakulásának kezdeti periódusa volt ez, midőn a díszes gyűjtemények tulajdonosai megnyitották a féltve őrzött kincsek tárházát az érdeklődők előtt, vagy egész anyagukat odaajándékozták a nemzet művelődésének emelésére.

A felvilágosodás eszméinek terjedésével kapcsolatban megállapítottuk, hogy a növekvő olvasókedv sokkal nagyobb piacokat teremtett, mint az addigi vásárok, s fellendítette a nyomdászok termelését is. Egy-egy műből több ezer példány kellett, ami a kiadóknak tekintélyes jövedelmet jelentett; a könnyűszerrel megszerezhető haszonnal azonban felvetődött a szerzői és kiadói jog, ill. az utánnomás kérdése.¹¹

A hazai nyomtatványok iránti szükséglet a nyelv ápolására való törekvéssel párhuzamosan, s a megújuló irodalmi élet hatására kezd lassan növekedni. Ezzel a ténnyel hozható összefüggésbe, hogy a magyar nyomdászat 18. századi teljesítménye nemzeti kultúránk szempontjából elmaradt a régebbi századok nyomdái mögött. A század elején még ott áll Misztót-

falusi Kis Miklós alakja, aki egy klasszikus korszakot zár le nyomdászatunk történetében. Azt a korszakot, melyben még nem az üzleti vállalkozás szempontjai voltak elsődlegesek a nyomdász számára, hanem a nemzeti művelődés szolgálata; amikor még tartott az egész kultúránkat átformáló nagy mozgalmak, mint a humanizmus, a reformáció és a korai ellenreformáció frissessége és lendülete, és voltak emberek, mint Misztótfalusi, akik erejüket meghaladó feladatokra is vállalkoztak, hogy szolgálják a nemzeti művelődés ügyét. A Rákóczi szabadságharc után a régi, nagynevű nyomdák vagy megszűntek – mint a lőcsei,¹² vagy elvesztették jelentőségüket; csak egykettő tartotta meg előző hírnevét. Az új alapítások pedig az olvasóközönség érdektelenségével, az államhatalom korlátozásaival, a jezsuiták cenzúrájával küszködtek. A könyvnyomtatás még ebben az időben is az egyetlen a hazai iparágak közül, melynek életéhez a távol fekvő városokban elszórtan élő, elenyészően csekély számú nyomdászok miatt nem a céh adja a keretet. Ez a vonása azonban a későbbiekben előnyére vált, mert az egyéni vállalkozáson alapuló kapitalista fejlődésnek a céhbeli szempontok nem állották útját. Az ország központja politikai és kormányzati szempontból az egész századon át Pozsony, kulturális és tudományos szempontból pedig az első öt évtizedben Nagyszombat, később azonban – főleg a tudományegyetem Budára helyezésével – már Buda és Pest. Természetes, hogy a nyomdaipar ezek köré a központok köré összpontosult a század folyamán, de Buda a Landerer, majd később Nottenstein-nyomda termékeivel említésre méltó szerepet játszott az első évtizedekben is.

Bár a század jórészében – 1760-ig – nyomdászatunk nem mutathat fel a nemzeti kultúra szempontjából olyan értékeket, mint az előző másfélszáz év hazai könyvnyomtatása, mégis meg kell állapítanunk, hogy a gátló tényezők ellenére komoly

fejlődésen ment át. Ez a fejlődés elsősorban a nyomdák számának megsokszorozódásán és a kiadások és példányszámok óriási megnövekedésén mérhető le. Az 1710-es évek elején csak 8 nyomda működött az országban;¹³ a század végére pedig már 40.¹⁴ 18. századi nyomdáink keletkezésének történetén végignézve, a municipális hatóságok nagy szerepére kell felfigyelnünk, amelyek akár az egyházi, akár az állami felsőséggel szemben megvédték városuk könyvnyomtatóit. Az 1720-as évek közepétől egy új üzem alapításakor a Helytartótanácson keresztül a Kancelláriához kellett folyamodni. Az engedélyek kiadásánál természetesen nem a magyar fejlődés és művelődés érdekei voltak a döntőek, hanem az uralkodó egyház vagy az államhatalom szempontjai, így ez az intézkedés is egyike lett a nyomdák fejlődését gátló okoknak.

A könyvnyomtatók legsúlyosabb problémája, az állami és egyházi hatalom által támasztott nehézségek leküzdése mellett, az üzlet rentábilissá tétele volt. A könyvnyomtatás sajátos tulajdonsága ugyanis, hogy „természeténél fogva tömegszükséglet kielégítésére van rendelve s ennek következtében csupán ott tud boldogulni, ahol a tömegfogyasztás előfeltételei megvannak. A tömegfogyasztás előmozdítása céljából pedig tömegszükséglet kielégítésére szolgáló nyomtatványokat kénytelen termelni”.¹⁵ Ilyen tömegszükségleti cikkek voltak elsősorban a tankönyvek, naptárak, ájtatos olvasmányok és népies szépirodalmi termékek. Ez utóbbiak – a vásárokon ponyva alatt forgalomba került irodalom – jelentőségét régebben lebecsülték, pedig nagy fontosságuk volt a korabeli magyar műveltség szempontjából, mint elsősorban a kiemelkedő írókat, pl. Gyöngyösi Istvánt népszerűvé tévő kiadások. Természetesen az egyes kiadók, ill. nyomdászok között ezeknek az üzletet rentábilissá tévő nyomtatványoknak kiadásában nagy verseny folyt, s már kezdettől fogva azzal igyekeztek maguknak előnyt biztosítani, hogy

nyomdatárnyak, hanem mások nyomtatványának eladását
privilégiumok engedélyezését kérték a királytól. A privilégiumok nagy száma és jelentősége éppen a korszakváltás, a fejlődés egyik jele volt, arra figyelmeztetve bennünket, hogy a magyar könyvnyomtatás, ha megkésetten és alig észrevehetően is, de belépett a modern fejlődés szakaszába.

Bizonyítja ezt a nyomdák termelésének nagyarányú emelkedése is. A termelőerők fejlődésének egy bizonyos pontján ennek be kellett következnie, s az elnyomottság, a műveltségi állapotok elmaradottsága és egyoldalúsága magyarázzák azt, hogy e nagymértékben megnőtt termelés minőségi színvonala olyan mélyen maradt. „Ha a 18. században a nagyszombati és debreceni nyomdák termelését óvatosan másfélmillió példányszámmal vesszük fel – írja Trócsányi Zoltán –, a pécsi, győri, egri, pozsonyi, budai, soproni, kassai, kolozsvári stb. nyomdák termelésével együtt talán négy millióra tehetjük a 18. században megjelent magyar könyvek összes példányszámát.”¹⁶ A kilencvenes években, válaszul a politikai élet viharaira, a forradalom szelének érintésére a nyomtatványok száma is erősen megnőtt, 1790–91-ben 500 politikai irat jelenik meg.¹⁷

Nyomdászatunk fejlődésének és a könyvkiadásnak komoly akadálya volt a cenzúra. A nyomdász, aki kiadó is volt egy személyben – hiszen nálunk akkor még nem vált el egymástól a két vállalkozás –, soha nem tudhatta, vajon az utólagos cenzúra nem tiltja-e be a könyv terjesztését, nem vész-e kárba a befektetett tőke. „A szabados gondolkodás, írás, nyomtatás... hol e három dolog nincsen, nem kell ottan sem embert, sem tudományt keresni... Aki a gondolkodásban való szabadságot meg akarja az emberben fojtani, nincsen annál a világon nagyobb tyrannus”¹⁸ – mondja Decsy Sámuel. A 18. századi reakciós magyarországi cenzúra valóban a korlátlan önkény szolgálatában állott, s működése – még a befolyásos és felvilágosult Van Swieten idejében is – erősen sújtotta a protestánsokat

és az új forradalmi eszmék, új tudományos eredmények terjesztőit, s a legmegfelelőbb eszköz volt az állami és egyházi hatalom kezében a könyvnyomtatás elszorvasztására. Bihar megyének a cenzúra ügyében tett, 1793. szeptember 30-i fölterjesztése a nádorhoz,¹⁹ világosan mutat rá a cenzúra káros és felháborító voltára. A fölterjesztés, melyet Benda Kálmán feltevése szerint Kazinczy fogalmazott, súlyos és kiáltó vádként vágja a hatalmasok szemébe, hogy bennünket már barbárokként emleget a világ, hiszen olyan könyvek is cenzúra alá kerülnek, melyek a király többi országában szabadon terjeszthetők. Nem kultúránknak – nemzeti művelődésünknek – kára ez? – kérdezi, s hangja összecsendül Georg Christoph Lichtenberg szellemes és satirikus szavaival, aki ezt írja: „Az a könyv, mely a világon először szolgált rá az eltiltásra, a tiltott könyvek katalógusa”.²⁰

18. századi nyomdászatunk jellemző vonásainak áttekintése után foglalkoznunk kell hazai könyvkereskedelmünkkel is, hiszen „a könyv lényege szerint kettős jellegű: szellemi értéket képvisel, mely ugyanakkor áru is, – áru, azonban nem hasonlítható össze semmiféle más áruval”.²¹ Könyvkereskedelmünk fejlődése messze elmaradt a polgárosodás útján előttünk járó nemzetek kereskedelmétől, ahol a bizományi rendszer széles hálózata mellett az üzlet szempontjából sokkal biztosabb kondicionális rendszer²² kezdett előtérbe jutni, s az antikvárikereskedés lassan elvált a szortimentertől.²³ A nálunk uralkodó állapotok a 17. század első fele németországi viszonyainak feleltek meg. Általános volt a szortiment-rendszer, a bizományosok között viszont nem találunk önálló kereskedőket, hanem az ország minden vidékén szétszórtan élő könyvkötőket, akik kapcsolatban álltak egy vagy több nyomdával, s az átvett áruról utólag számoltak el.²⁴ A könyvkötők céhszabályai magukban foglalták a könyvkereskedelem gyakorlására vonatkozó jogukat. Ugyanakkor maguk a nyomdászok is foglalkoztak nemcsak saját

nyomdatermékek, hanem mások nyomtatványainak eladásával is. A bizományi kereskedelem korában nagy fontosságúak voltak a vásárok. Közismert a nemzetközi piac középpontját alkotó frankfurti, majd lipcsei vásár jelentősége. Hazánkban is elsősorban a nagy, országos sokadalmat összegyűjtő vásárok teremtik meg a könyvkereskedelem széleskörű lehetőségét. „A vásár volt az első hathatósabb eszköze a könyvterjesztésnek” – állapítja meg Gárdonyi Albert –, „s ponyva alatt nem csupán tömegcikket, hanem irodalmi értékű sajtótermékeket is árusítottak. Amíg a könyvkereskedelem szervezete ki nem épült, vásárokon kellett a nyomdatermékek számára vevőket keresni, mert a könyvnyomtató műhelyekben nem nagyon keresték azokat, s könyvjegyzékek kibocsátásával, vagy hírlapi hirdetésekkel is alig lehetett vásárlóközönséget biztosítani. Ezzel szemben a vásárok felfokozták a vásárlókedvet, könnyebben lehetett vevőket szerezni. Talán ezért is történt, hogy a könyvkereskedelem aránylag későn önállósult, s a könyvnyomtatók mellett sokáig a könyvkötők kezében volt a könyvárusítás, kik a nyomtatóműhelyekből kikerült sajtótermékeknek vonzóbb külsőt tudtak adni s a vásárt járók figyelmét jobban le tudták kötni”.²⁵

A század utolsó évtizedeiben határozott fejlődés mutatható ki könyvkereskedelmünk történetében. Ennek egyik legfontosabb előidézője a felozlatott szerzetesrendek piacra kerülő könyvtárainak óriási anyaga volt, hiszen e nagytömegű könyv forgalombakerülésével nemcsak a könyvgyűjtésnek, hanem a gyűjtőkhöz eljuttató kereskedelemnek lehetőségei is hatalmas mértékben megnövekedtek. A könyvkereskedelem ekkor vált el végleg a könyvnyomtatástól, s központja a bécsi hatalmas piachoz közel fekvő Pozsony mellett egyre inkább Pest lett, ahol az első önálló könyvkereskedő, Mauss Gellért 1748-ban telepedett le. Az önállósuló könyvkereskedelem szempontjából nagy jelentőségű volt az 1772. augusztus 13-án kibocsátott rendelet, mely

megszabta a könyvkereskedői foglalkozás űzéséhez szükséges feltételeket. A hetvenes-nyolcvanas években aztán a korra jellemző könyvtárjegyzékek is elszaporodtak. Ilyeneket már a nyomdászok is adtak ki – így 1754-ben a pozsonyi Landerer –, az idők folyamán aztán állandó tartozékai lettek a könyvpiacnak. Elsősorban a vásárok alkalmával láttak napvilágot, mint a Lettner-cég, vagy Ernest Klopstock katalógusai; később a könyvkereskedők rendszeresen nyomtattatták őket, hogy a vevőközönségnek tájékoztatásul szolgáljanak. A könyvkereskedői katalógusok az új könyveket ismertető tudományos folyóiratokat is pótolták, s az erre irányuló törekvés sok cégnél tudatos volt, amint azt a Weingand és Köpff – Pest egyik legrégebb könyvkereskedése – 1779-i katalógusának előszava is mutatja. A Rádayak könyvtárára vonatkozó részletek arra is derítenek némi fényt, hogy a század utolsó negyedének hazai kereskedői már elég széles külföldi kapcsolatokkal rendelkeztek, melyek révén messzi piacokon is el tudták intézni a gyűjtők megbízásait.

Egyfelől a Bécs érdekeit képviselő államhatalom, másfelől a mégis szélesedő anyagi és piaci lehetőségek, a növekvő jövedelmek, valamint a felvilágosodás eszmeiségének átformáló hatása irodalmi életünkben, a magyarnyelvűség követelménye és az öntudatosodó nemzeti érzés, mindezek mellett egy kibontakozni nem tudó könyvnyomdászat és könyvkereskedelem: ezek voltak azok az erők, melyek meghatározták a magyar könyvtártörténet egyik érdekes és sokatígérő szakaszát. Ebben a helyzetben jött létre a péceli bibliotéka, ezeknek a viszonyoknak a tükrében kell tehát néznünk a Rádayak könyvgyűjtésének egyes mozzanatait.

A végső kép megalkotásához feltétlenül hasznos és szükséges lenne a Ráday könyvtár történetének egyes elemeit összevetni a kor más nagy gyűjteményeinek – Teleki Sámuel, Széchényi Ferenc, Festetics György, Csáky István vagy Brukenthal Sámuel – könyvtárának történetével; összehasonlítani a beszerzésekre

vonatkozó adatokat, vagy e könyvtárak kölcsönzéseiről fennmaradt emlékeket. Ez azonban az egyes könyvtárak történetére vonatkozó részletes monográfiák hiányában nem áll módunkban. Az eddig megjelent publikációk rövidek, általában nem alapulnak levéltári kutatásokon, így részletes összevetést készíteni a ma ismert anyag alapján lehetetlen. Ez a munka – a részmonográfiák megjelenése után – egy összehasonlító könyvtártörténeti tanulmány elkészítőjére vár.

Jegyzetek

- 1 MARTINOVICS Ignác, *Status regni Hungariae. (A magyar jakobinusok iratai.* Sajtó alá rendezte: Benda Kálmán. I. Bp. 1957. 770. p.)
- 2 WIDMANN, Hans, *Geschichte des Buchhandels vom Altertum bis zur Gegenwart.* Wiesbaden 1952. 1. p.
- 3 VORSTIUS, Joris, *Grundzüge der Bibliotheksgeschichte.* Leipzig 1936. 23. p.
- 4 1720: Porosz Tudományos Akadémia; 1725: Orosz Tudományos Akadémia stb.
- 5 CSAPODI Csaba, A magyarországi nyomtatványok nyelvi megoszlása 1800-ig. MKsz 1946. 100. p.
- 6 Uo.
- 7 CSAPODI, i.m. 103. p.
- 8 CSAPODI, i.m. 102. p. A barokk stílus a nemzeti nyelvnek sehol sem kedvezett, így pl. Ausztriában sem: „Die gepriesene Barockzeit in Österreich war wohl der bildenden Kunst überaus günstig, das Schrifttum in deutscher Sprache lag aber damals völlig darnieder.“ – Ld. CLOETHER, Hermine, *Johann Thomas Trattner.* Graz–Köln 1952. 33. p.
- 9 Az irodalomtörténeti kutatás helyzetéről és feladatairól. Ld. KLANICZAY Tibor előadásait. *Irodalomtörténet* 1952. 119. p.
- 10 CSAPODI, i.m. 98–99. p.
- 11 Ebben a korban az utánnomás nálunk még nem általános, hiszen nincsenek olyan nagy vállalkozók, mint Ausztriában Trattner, vagy Németországban Varrentrap. Ahhoz, hogy az utánnomás komoly üzleti nyereséggel járjon, nagy tőkebefektetés volt szükséges, amire pedig a magyar kiadók nem voltak képesek. Ezért az itt előforduló esetek csak a naptárak és egyes

- népszerű kiadványok utánnyomását mutatják, s legtöbbször a királyi szabadalom megsértését jelentik, ami az utánnyomás problematikáján tulajdonképpen kívül esik. Így – a mi körülményeink között – a szerzői és kiadói jog védelme csak a 19. században vált égető kérdéssé.
- 12 1717-ben meggyanúsították a nyomdát, hogy a cenzor által eltiltott műveket ad ki, s csak a városi tanács szavatossága mellett engedték meg további működését. Később is több munka kiadását akadályozta meg a jezsuita cenzor, melyek már félig ki voltak nyomtatva. 1747-ben, a várost pusztító tűzvész alkalmával az egész műhely leégett, s felszerelésének jórészét Károlyi Ferenc vette meg. (GÁRDONYI Albert, Hazai könyvtermelésünk a Pragmatica Sanctio korában. MKsz 1944 9. p.)
  - 13 Kolozsváron Telegdi Pap Sámuel, Szebenben Hetzdorfer Miklós, Brassóban a Seuler, Lőcsén a Breuer-nyomda, a debreceni városi nyomda, Komáromban Töltési István és végül a jezsuiták nagyszombati és kassai nyomdája.
  - 14 Pl. Vácott Gottlieb Antal, Kármán folyóiratának, az *Urániának* nyomtatója.
  - 15 GÁRDONYI Albert, i.m. 1. p.
  - 16 TRÓCSÁNYI Zoltán, A 18. század magyarnyelvű nyomtatványainak meghatározása. MKsz 1938. 197. p. – Ld. még ZOLTAY Lajos, *Debrecen város könyvnyomdájának 18. századi működése*. Debrecen 1937. – Az ország legnagyobb nyomdája a nagyszombati, az aprónyomtatványokat nem számítva, 1745 és 1773 között 382 latin, 62 magyar, 36 német, 46 tót, 5 francia és 1 horvát nyelvű, összesen 532 művet bocsátott ki. 1773-tól, az államosítás évétől kezdve 1776-ig, a Nagyszombatban töltött utolsó esztendőig 52 latin, 2 magyar, 2 német és 2 szlovák nyelvű munka került ki műhelyéből. Ld. Trócsányi i.m.
  - 17 BALLAGI Géza, *A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig*. Bp. 1888. 283. p.
  - 18 *Pannóniai Féniksz, avagy hamvából feltámadott magyar nyelv*. Bécs 1790. 190–191. p.
  - 19 „Calumniatores nationis nostrae nos barbaros esse publicarunt et hodie dum clamant. Si arbitraria modernorum censorum activitas ultro quoque admittetur, veremur, ne horum culpa merito pro talibus reputamur. Nam an non defectum culturae redolet librorum etiam philosophicarum censura? Librorum, qui in ditionibus Suae Majestatis aliis publice et libere venduntur.” (A magyar jakobinusok iratai, i.m. 951. p.)
  - 20 LICHTENBERG, Georg Christoph, *Vermischte Schriften*. Göttingen 1844. 2. Bd. 69. p.
  - 21 MEINER, Annemarie, *Der deutsche Verlegerverein. 1886–1935*. Leipzig 1936. 3. p.

I. A RÁDAYAK

Egy magánkönyvtárra, mint a Ráday könyvtár is, feltétlenül rányomják egyéniségük bélyegét azok, akik áldozatot hoznak megszerzéséért, kiválogatják a bekerülő műveket, röviden a könyvgyűjtők, a könyvtár tulajdonosai. Ezért látom helyesnek azt, hogy a Ráday könyvtár 18. századi történetére vonatkozó anyagot a két gyűjtő személye köré csoportosítsam, Ráday Pál és Ráday Gedeon koráról beszéljek, és mindig a személyhez kapcsolódva vizsgáljam magának a könyvtár életének keresztmetszetét. Így, abból indulva ki, hogy a könyvtár és a könyvgyűjtő személye, annak lelki és szellemi konstrukciója, műveltsége és politikai beállítottsága között szoros kapcsolat van, először röviden a Ráday családdal, majd Ráday Pál és Ráday Gedeon életével kell foglalkoznunk.

A Ráday család a török hódítás előtt igen jómódú volt, birtokai elsősorban Pest megye északi részein feküdtek –, így a névadó Ráda is.¹ A török elnyomulásakor, midőn a Duna-Tisza köze elveszett, a család igyekezett vagyontát északabbra, Nógrádba menteni. Ott viszont csak részbirtokokat vásárolhatott, régi birtokai helyén pedig hamarosan nem maradt egyebe az egykori falvak helyén álló romoknál, sivár pusztáknál. Ráday András – Pálnak, a könyvtár alapítójának nagyapja – a 17. század közepén hosszú időn át Pest megye ugyancsak északra menekült közigazgatási apparátusának alispánja, a nógrádi nemesi társadalom kiemelkedő alakja. Két fia közül az idősebb, András, 1650 körül Pest-Pilis megye szolgabírája; a fiatalabb, Gáspár – Pál apja –, csak egyszer-egyszer vállalt rövid időre alispáni és megyei pénztárnoki tisztséget, inkább birtokain gazdálkodik.

A család birtokainak értékét erősen csökkentette felaprózott volta, pedig létalapjuk ez az ágról-ágra szálló, a testvérek között osztódó, de anyai jussal gyarapodó földbirtok volt. A birtokot a Nógrád megyei alsóludányi kúriából igazgatták, Pécel csak Ráday Gedeon idején lett a központ, – s a hasznosítás a tájnak és a kor kisközépnemesi gazdálkodástípusának megfelelően történt. Az északi dombos vidékeken az úrbéri szolgáltatás volt a gazdálkodás alapja; a délebbre fekvő, töröktől letarolt és elnéptelenített területen, a pusztákon túlnyomórészt steppei, extenzív állattenyésztés folyt. Ahol valami település megmaradt, oda a Rádayak is igyekeztek telepéseket hozni, hogy benépesítsék a falut és jövedelmezőbbé tegyék a gazdálkodást. Telepítésről még Gedeon idejében is hallunk, aki Ikladra és Hartára hozott be protestáns stájerokat. Voltak a családnak nem úrbéres, saját kezelésű földjei, a majorsági szántó, ill. rét nagysága azonban nem haladta meg egy jobbágytelek kétszeresét. Összefüggő, nagyobb majorgazdaságot sehol sem találunk. A központi ludányi kúrián Ráday Pál 1700-ban építtet kőházat, Gedeon 1764 körül építteti a péceli kastélyt. Szerény vagyoni állapotukat jellemzi egy 1650 körül, Ráday Gáspár fiatal korában készített leltár, mely a család ingóságai között könyveket is említ.² Ráday Pál és Gedeon tehát a jó középbirtokos nemességből jöttek, de ez a réteg akkor még nem vált el élesen a bocskorosokhoz közel álló, néhány jobbágytelken gazdálkodó kisnemesi rétegtől. A családnak különben is az átlagosnál többet ártottak a háborús válságok. Műveltségük, iskolázottságuk viszonylag magasabb voltának is ez a magyarázata, hiszen magából a vagyomból a régi konzervatív gazdálkodás mellett már nem élhettek meg gondtalanul, s megyei tisztségek vállalásával igyekeztek a hiányt pótolni. E kettő – műveltség és megyei tisztség – viszont nem volt elegendő ahhoz, hogy akár a Bécs felé tekintő arisztokraták, akár a szabadságharc alatt Rákóczi

körül csoportosuló főurak – nagybirtok és vagyon híján – egyenrangúnak ismerjék el őket. Csak Gedeon fiának, a jozefinizmus kiemelkedő képviselőjének, II. Ráday Gedeonnak idején lett a család főrangú³ és befogadott a főnemesség körébe.

A könyvtáralapító és fejlesztő két Ráday a köznemességből nőtt ki és mindvégig ennek a zömében protestáns, ezen belül pedig túlnyomórészt református vallású megyei nemességnek volt tipikus, de műveltségében és tehetségében magasan kiemelkedő képviselője. Apa és fiú – két ellentétes szerepet játszó személyiség –: az egyik a nemzeti függetlenség harcosa, a küzdelem elbukása után pedig a protestánsok ellenállásának vezére; a másik a politika terétől félrevonuló, csak szívében kuruc, irodalomszervező és könyvgyűjtő, a kettő sorsa azonban egygyéolvad a nemzet szolgálatában.

1. RÁDAY PÁL

1677. július 2-án, Losoncon született. Gondos nevelésben részesült. Szülővárosában, Losoncon kezdte az iskolát, ahol akkoriban nagyrészt Sturm János rendszere szerint folyt a nevelés.⁴ Itt járt a syntaxis⁵ bevégzéséig, kb. 2 évig. Utána Rahóra került, ahol Braxatoris (Bánóczy) János⁶ a várban nemes ifjak számára iskolát tartott fenn. Rövid ideig volt nála, mert Braxatoris 1683-ban otthagyta Rahót és Rozsnyóra ment. Ekkor apja Losoncra vitte vissza, s jónevű tanítókat hozatott fiának nevelésére. Leghosszabb ideig volt nála és a legerősebb hatást gyakorolta rá Braxatoris tanítványa, Missovicz Mihály,⁷ „kinek is főképpen tulajdoníthatom a tudományban való előmeneteletem”⁸ – írja. E két nevelőjétől kapta azokat az erős pietista hatásokat, melyek átalakulva és megtisztulva formálódtak az ő mély kegyességévé. 1693-ban Selmece ment, a német szónak tanulására, s a következő évben pedig Körmöcre, ezt folytatni;

közben azonban foglalkozott a „felsőbb scientiákkal is”. „18 éves korában, 1695-ben iskolai tanulmányai végeztével Ráday széleskörű jogi, irodalmi, történelmi és (a kor egyházi nevelésében lényegileg a filozófiát helyettesítő) teológiai ismeretekkel lépett az életbe. A magyaron kívül irodalmi fokon fogalmazott latinul is, jól beszélt németül és szlovákul és értett franciául.”⁹ Bár apja anyagi nehézségek miatt nem küldhette ki külföldi egyetemek látogatására, elmondhatjuk, hogy Ráday Pál a korabeli magyar műveltség legmagasabb fokát érte el. Ez a műveltség, hozzájárulva különleges tehetségeihez, írás- és tárgyalókészségéhez, párosulva mélyenérző lelkével, emelte őt korának nemesi társadalma fölé.

1695-től két esztendőn át Kajali Pál, Nógrád megye nótáriusa, későbbi apósa mellett volt törvényt tanulni, majd gr. Forgách Simon nógrádi nagybirtokos, kanizsai vicegenerális, a majdani kuruc tábornagy udvarába küldte atyja a hadi mesterség megismerésére. 1699-ben, visszatérve szülőföldjére, Nógrád megye nótáriusa lett, mindjobban kibontakozó tehetsége és megnyerő egyénisége révén egyre nagyobb szerepet kap az ügyek intézésében. 1703-ban már ő irányítja a tárgyalásokat a szomszéd megyékkel éppúgy, mint az udvarral szemben. „Itt a megyei életben szerzi politikai jártasságát, közigazgatási tapasztalatait, emberismeretét, itt bontakozik ki tárgyalási készsége, mindenekelőtt itt ismeri meg egészen részletesen megyéje és az egész Felvidék gazdasági helyzetét, nemességének és parasztságának problémáit, a rendi alkotmány paragrafusait és a nemzeti sérelmeket, sőt bécsi tárgyalásai alkalmával a magyar ügyekben intézkedő központi szerveket is.”¹⁰ Minderre szüksége volt ahhoz, hogy majdan, a szabadságharc idején, a fejedelem széles látókörét, nemzetközi tájékozottságát a maga itthoni viszonyokra, jogi és történelmi jellegzetességekre vonatkozó ismereteivel kiegészítse. Összegezve végül a művelt-

ségének és szellemiségének alakulásáról vázolt képet, meg kell állapítanunk, hogy Ráday érdeklődése elsősorban a teológiai-filozófiai, jogi és történelmi-politikai tudományok felé irányult, de a dunántúli végvidéken töltött évek sem múltak el nyomtalanul fölötte, s bár sokkal kisebb mértékben, a katonai tudományok is érdekelték. Ezekhez járult még a századforduló körül a barokk szellemből fakadó és az udvarral való érintkezései által táplált érdeklődése az udvari élet iránt, valamint a klasszikus műveltség, a régi latin irodalom iránti vonzódása, mely általános e korban. Ezekről a csomópontoktól aztán egyenes vonalak húzhatók könyvgyűjtésének irányaihoz.

Ráday Pál életének legdöntőbb, középponti jelentőségű szakasza a Rákóczi-szabadságharc ideje. 1703-ban – mindössze 26 éves volt ekkor – csatlakozott Rákóczihoz, midőn a Gács várába szorult Nógrád megyei nemességgel együtt ráébredt arra, hogy nem parasztmozgalommal áll szemben, s megvan a lehetősége a széles nemzeti összefogáson alapuló Habsburg-ellenes küzdelemnek. Kajali Pállal, leendő apósával ő ment a tokaji táborba a nógrádiak hűségét jelenteni, s a fejedelem mindjárt maga mellé vette és megtette „intimus secretarius”-ává. Hamarosan a titkos kancellária élére kerül, mint széles látókörű, a hazai viszonyokban is tájékozott, jótollú és megbízható ember, akire rá lehetett bízni a kényesebb bel- és külpolitikai kérdések előkészítését és kidolgozását. Miután rátermettségét a *Recrudescunt vulnera in clytae gentis Hungariae* kezdetű manifestum megírásával bebizonyította – ebben a világ népei elé tárja a magyar nép igazságos harcát –, Rákóczi mind több és több bizalmas ügy előkészítését bízta rá. „A szabadságharc e legbelőbb szellemi műhelyére” – a titkos kancelláriára – hárult a nemzeti állam önálló szerveinek kiépítésére irányuló intézkedések megétele, az előkészítés munkája. Ráday végezte az 1705. évi szécsényi országgyűlés, az 1706-i huszti diéta, majd 1707-ben

a marosvásárhelyi és ónodi országgyűlések előkészítését, fogalmazta a fejedelmi propozíciókat, az üléseken képviselte a fejedelem álláspontját, s végső formába öntötte a határozatokat. Még a kuruc hadsereg nagy katonai törvénykönyvét is ő állította össze. Politikai és diplomáciai tehetségének egyik legnagyobb erőpróbáját 1706-ban sikerrel állja meg, midőn ura azzal a bizalmas jellegű feladattal küldte őt Erdélybe, hogy a császári csapatok sikerei miatt ingadozó észak-erdélyi nemességet megnyerje s előkészítse Erdély és Magyarország szövetségét. Ráday lelket öntött a vesztt zsibói csata után a nemzeti ügytől elforduló társadalmi osztályba, szervező munkája lehetővé tette, hogy a katonailag elveszett Erdély követei Magyarországgal szövetségben jelenhettek meg a császárral folytatott béketárgyalásokon. 1707-től az Erdélyi Kancellária, 1709-től pedig még a Hadikancellária élére is őt állítja a fejedelem. 1703-tól kezdve a bányavárosok főharmincadosa, és az 1707 őszén alakult Nemesi Társaság auditora.

Mint a titkos kancellária vezetőjének, Rádaynak kezében futottak össze a kuruc diplomácia szálai. Levelez a követekkel és a külföldi – francia, német, lengyel – ügyvivőkkel, irányítja működésüket, személyes összeköttetésben áll a külföldi udvarok vezető politikusai és diplomatái közül többel, akik vele mint magánemberrel tárgyaltak a szabadságharcot érintő, nemzetközi kérdésekről. Ezek közé tartozott Daniel Ernest Jablonski,¹¹ a porosz király udvari prédikátora, aki majd Ráday fiát, Gedeont külföldi tanulmányútja alatt támogatja; Piper svéd kancellár, vagy Hermelin, majd 1709-től Müllern svéd királyi titkár. Mindemellett Ráday Pál volt Rákóczi első számú diplomatája, a fejedelem és a szövetkezett rendek képviselője nagy horderejű tárgyalásokon. 1704-ben és 1705-ben a svéd, porosz és lengyel királynál járt; 1707-ben tagja a Bercsényi vezetésével a cárhoz küldött ünnepélyes követségnek, mely a magyar-orosz szerző-

dést köti meg Varsóban; 1709-ben Benderbe megy s felajánlja XII. Károly svéd királynak Rákóczi közvetítését az oroszok felé; 1710-ben ismét a cárnál jár, majd a moldvai vajdával és a lengyel palatinusokkal tárgyal. Egyike a fejedelem megbízottjainak a császárral folytatott béketárgyalásokon s még 1711-ben is őt küldi Rákóczi Debrecenbe Pálffy Jánoshoz. Az iratok megfogalmazásában, az ügyek intézésében egyre nagyobb önállóságra tett szert, – azonban minden önállósága mellett is csak tolmácsa volt a fejedelem elgondolásainak, aki a nemzeti államapparátus felépítéséhez, az európai helyzet felméréséhez szükséges átfogó pillantással rendelkezett.

Külön meg kell említeni végül Ráday publicisztikai munkásságát. A megrázó erejű Manifestum mellett ő fogalmazta Rákóczi újvári kiáltványait, a horvát rendekhez, a magyarsághoz és Erdélyhez szóló kiáltványokat. Az *Explosio punctoriae repplicae caesariae* c. nagy röpirat, mely az 1706-os tárgyalások megszakadása után a bécsi udvar álnok magatartását tárja a világ elé; – az eddig Vay Ádámnak tulajdonított, 1706 őszén megjelent, és a jezsuita rend magyarországi végzetes szerepére rámutató hatalmas röpirat, – mind az ő alkotása. Szerkesztője és írója 1710-ig a *Mercurius Veridicus ex Hungaria*-nak, az első magyarországi hírlapnak. Publicisztikai tevékenységében nyilván komoly segítséget nyújtott könyvtára, ezért a könyvanyag értékelésénél igyekszünk majd rámutatni azokra a könyvekre, melyek ilyen irányú működéséhez alapul szolgálhattak.

A szabadságharc bukása után, 1711 őszén Ráday – bár a fejedelmet és őt összekapcsoló bizalmas viszony végig megmaradt – úgy döntött, hogy elfogadja a szatmári békében felajánlott amnesztiát. Családjával együtt hazatért Lengyelországból s letette a hűségesküt Herberstein grófnak, a Haditanács elnökének kezébe. Életének még hátralévő két évtizedében visszavonultan, családjának, a könyvgyűjtésnek – ebből az időből maradt

fenn az egyetlen összefüggő anyag beszerzéseiről – és a református egyháznak élt. A diétákon többnyire részt vett ugyan, mint megyéjének, Nógrádnak követe, de országos szerephez már nem jutott. Ő irányította haláláig a magyar protestáns egyházak küzdelmét az egyre kíméletlenebbé váló Habsburg rekatolizációs törekvések ellen, s ez a küzdelem akkor a dinasztia elleni küzdelem egyik formája volt. Ráday tehát beilleszkedett a megváltozott helyzetbe, távolról sem lett azonban az udvar készsleges híve.

Végül meg kell még emlékeznünk Ráday Pálról mint kiváló protestáns énekköltőről is, akinek *Lelki Hódulása* a 18. század egyik legtöbbször nyomtatott könyve. Ilyen irányú munkásságához szintén bizonyos könyvanyag kapcsolódik, mely friss élményekkel gazdagította.

Színes és értékes élet után, 1733. május 20-án halt meg Ráday Pál, s elszórt birtokai mellett könyvtára is fiára, az Odera-Frankfurtban tanuló Gedeonra maradt. Könyvgyűjtő tevékenységét, a hazai irodalom iránt megnyilvánult szeretetét már kortársai is értékelték, s a temetésén szóló Sárkány Dávid így emlékezett meg róla búcsúztatójában: „Nem illik érzékeny vesztegeléssel elhallgatnom, e' boldog emlékezetű úrnak egész életében a' tisztességes tudományokkal és a' bölts emberek könyveivel való szoros szövetségét, mellyeknek szeretetivel annyira égett, hogy valamikor a' közönséges jó és háza körül való szorgalmatosságtól ürességet nyerhetett, kedvesebb mulatságot a' könyvek olvasásánál nem szeretett. Kiváltképpen való indulattal más magyar emberek felett viseltetett a mi született nyelvünkön írott könyvekhez, mellyeket sok költséggel és szorgalmatossággal a két országban fölkerestetett és magához gyűjtött”.¹²

2. RÁDAY GEDEON

1713. október 1-én született.¹³ Gyermekezeit Ludányban, Pécelen és Losoncon töltötte, a családi ház puritán vallásos légkörében, ahol féltve őrizték a nemzeti és vallásszabadság, s a függetlenségi küzdelem emlékét. Apja úgy irányította nevelését, hogy fia „erejét egészen a nemzeti művelődés”-nek áldozza – ezt írja Kazinczy.¹⁴ Hiszen a protestánsok, mint másodosztályú állampolgárok az országos politikában nem vehettek részt, s az érvényesülés csak hitük és elveik megtagadásával történhetett.

Tízéves korában Gedeon a pozsonyi evangélikus gimnáziumba került, Bél Mátyásnak, a kor kiváló tudósának keze alá. Nála is lakott, nevelését így teljesen atyjának e jóbarátja irányította, akit a kisfiú nagyon megszeretett. A pozsonyi gimnázium Bél, majd Beer Vilmos rektor vezetése alatt a pietizmus friss és modern pedagógiáját képviselte. A fiatal Ráday itt szerezte német és latin tudását, s széleskörű műveltségének alapjait. Itt kapja az első benyomásokat a politikai élet eseményeiről, bejár az 1728–29-es országgyűlés üléseire, s benne él hitsorsosai küzdelmében, akiket a Mária-esküre fenyegetéssel akarnak kényszeríteni. Sok ismeretséget szerez eközben. Ebben az időben jut szorosabb kapcsolatba a Drezdából hazatért Mányoki Ádámmal is, a 18. század nagy magyar portréfestőjével.¹⁵ Mányokival záródik Gedeon életének pozsonyi korszaka, mert a tanárai által sokat dicsért, tehetséges és szerény fiú – apja akaratából – vele megy ki Németországba, külföldi tanulmányútra. A Haditanács sok nehézséget támasztott az útlevél kiadásánál, végre 1731 tavaszán megérkezik Gedeon számára az engedély, s május 2-án – a tanulmányúró ifjú és a hazáját megnemértés miatt újra elhagyni kényszerült művész – útnak indulnak.

Sok tanakodás, tervezgetés előzte meg ezt az utat. Ráday Pál

már 1727-től kezdve levelezett Kármán Andrással,¹⁶ a költő nagyapjával, akit ő patronált tanulmányai közben; Gyöngyösi Pállal,¹⁷ a száműzött kassai lelkészből lett Odera-Frankfurt-i egyetemi professzorral, de tanácsot kért Bél Mátyástól is. Végül úgy döntött, hogy Berlinbe küldi fiát, ahol régi barátjára, Daniel Ernest Jablonskira bízhatta, ki nemcsak támasza volt a fiatal fiúnak, hanem mint befolyásos udvari ember sokfelé bemutat-hatta, és az apjára emlékező ismerősökkel összehozhatta. Ez az elhatározás Ráday Pál beállítottságára is rávilágít, hiszen nem volt mindegy, hogy az udvarhoz húzó nemesség fiaival együtt Bécsbe, vagy pedig a protestáns és az udvar előtt ellenszenves Poroszországba küldi-e fiát, a Habsburg-ellenes politika egyik fő reprezentánsának keze alá. Gedeon a berlini Joachimicum Gymnasiumban töltött egy év alatt változatos anyagot hallgat: teológiát, régiségtant, logikát, egyházi, világi és politikai történelmet, stílus- és szónoklattan. Különórákon franciául, rajzolni és táncolni tanul. Ilyenformán előkészülve az egyetemi tanulmányokra, 1732 húsvétján ment át Jablonskival Odera-Frankfurtba, s itt már mint önálló ember rendezkedett be. Az Odera-Frankfurt-i egyetem kálvinista szellemben nevelte az ifjúságot; sok magyar és főleg erdélyi diák látogatta, Gyöngyösi Pál személyében pedig magyar ember is helyet foglalt a professzori karban. Diáktársai közül a nagyenyedi tanárcsalád-ból származó Szilágyi Sámuellel,¹⁸ későbbi könyvbeszerzőjével került Ráday Gedeon jóbarátságba. – A magyar köznemesi hagyományoknak megfelelően főleg jogi tanulmányokat végzett. Hallgatott ezenkívül teológiát s apja engedélyét kérte arra, hogy Hoffmann¹⁹ professzor „De intimis aulorum statisticis” c. tárgyát felvehesse.²⁰ Ráday tehát az államismereti irány elveinek megfelelően a kor színvonalán álló legmodernebb nevelésben részesült; erre utal nemcsak az, hogy tantárgyai között ott szerepel a statisztika, hanem az egyháztörténettel szemben a

világi, sőt politikai történelemre, a teológiával szemben a jogra fektetett hangsúlyt; ezeken belül pedig a természetjog, ill. természeti teológia nagy szerepe. Mindez a felvilágosodás diadalát jelentette a nevelésben, s a német egyetemeken elsősorban a hallei pietizmusnak és racionalizmusnak, valamint az államismereti iskola hatásának tulajdonítható. Már ebben az időben, a peregrinációban, megkezdte könyvgyűjtését, erről azonban majd a beszerzéssel kapcsolatban beszélünk. A családnak nagy áldozatokat jelentő, de Ráday műveltsége, könyvgyűjtése és irodalmi szerepe szempontjából döntő tanulmányút 1733 kora nyarán hirtelen félbeszakad Ráday Pál májusban bekövetkezett halálával. Gedeon hazatér, s bekapcsolódik az itthoni életbe. Élete első szakaszának összegezésekképpen elmondhatjuk, hogy egészen széles skálájú műveltséget szerzett, melyben a teológiai és jogi alapszíneződés mellett komolyan jelentkezik a felvilágosodás hatása, a nemzet életének szélesebb körű ismerete. – Külön figyelemre méltó francia nyelvtudása, s az Odera-Frankfurtban uralkodó légkör által inspirált franciás műveltsége.

Hazatérése után anyjának segít a gazdálkodásban, kezd bekapcsolódni az egyházi és politikai életbe, az ügyek intézésébe. 1741-ben először vesz részt az országgyűlésen mint megyéjének, Pestnek követe, ugyanakkor tagja a koronázásra menő protestáns deputációnak is. Életének egész folyamán e kettő – politikai szereplés és egyházának védelme – szervesen összefonódik, hiszen 1780-ig hasonló volt a helyzet Magyarországon, mint apja idejében, s a protestánsok védekezése az egyedüli ellenállást jelentette a Habsburgokkal és politikájukkal szemben, melyet a nemesség a század jó részében felmutatott. Ráday résztvett az 1741-es, 1752-es és 1764-es országgyűléseken Pest megye képviselőjeként; megyei tisztséget szívesen vállalt, udvari titulusokra azonban sohasem vágyott. Midőn 1744-ben

Szilágyi Sámuel, akkor bécsi református ágens, rá akarja venni, hogy folyamodjék a címzetes consiliariusságért, felháborodottan utasítja barátját, hogy vonja vissza a nevében beadott kérvényt, s hallani sem akar címekről és rangokról, „melyeknek emberi opiniótul függ minden bötsök. ... Miért kívánnék ilyen árnyékért instálni, az mely, ha mindjárt jól szólnak is felőle, tsak árnyék, ha pedig rosszul, betstelenség?” Ez a felfogása a kuruc apától magával hozott Habsburg-ellenes beállítottságból ered, ami egész életén végigkísérte. Kortársai is így ismerték, ezért jelentették fel az udvar hívei 1767-ben rebellióval vádolva,²¹ s tulajdonítottak neki 1791-ben névtelenül megjelent Habsburg-ellenes röpiratokat.²²

Ráday politikai és egyházi tevékenysége elsősorban II. József uralkodásának idején, 1781-ben a Türelmi Rendelet által teremtett új helyzetben jelentős. Addig is intézte ugyan a dunántúli kerület ügyeit mint főgondnok, – sőt országos ügyeket is; a Bécsben működő ágensek minden alkalommal hozzá fordultak tanácsért és eligazításért, hiszen a tekintélye előtt adózó tiszteletük mellett mind familiárisai vagy barátai voltak. A Türelmi Rendelet kibocsátása után állandóan egy protestáns küldöttség tartózkodott Bécsben, a felmerülő nehézségek és problémák azonnali elintézésére. E deputáció egyik legaktívabb tagja, az ifjabb Ráday Gedeon, apjának naponta beszámol a császári kihallgatásokról, a protestánsok panaszainak orvoslásáról. Az öreg Ráday tanácsaival irányítja a küldöttség munkáját, s a Türelmi Rendeletért köszönetet mondó emlékirat mind tartalmában, mind nyelvében az ő felfogásának megfelelően nyeri végső formáját. Ugyanakkor hírül adja az itthoni hangulatot – maga is harcol a pesti megyegyűlésen a katolikus többséggel szemben, mely egyhangú tiltakozást akar felküldeni a császárhoz a rendelet ellen –, s pontokba szedve írja meg érveit a protestáns vallásgyakorlat ügyében. Érvelése a feudális

rendi szemléletnek megfelelő, de a magyar protestáns jogi gondolkodás tipikus kifejezője. Nem a felvilágosodás jellegzetes követeléseit hangoztatja, nem az új eszmékre hivatkozik, hanem a hagyományos szokás szerint a régi vallásügyi törvények alapján áll s azok paragrafusaival érvel. Mint az iskolaügyi deputáció tagja, Pozsonyban tárgyal a tanügyi reform problémáiról, s reméli, hogy Erdéllyel együtt „az két hazában az studiumokra nézve uniformitást hozhatnánk be”.²³ – A jozefinizmus politikáját mindkét Ráday Gedeon elsősorban a protestánsok javára tett intézkedéseiből ítélte meg, s ezért – bár tartottak az erőszakos germanizáló törekvésektől – a felvilágosult abszolutizmus támaszaivá lettek. Így, a protestánsok egyenjogúságának bizonyítékeképpen, az elsők között kaptak bárói (1782), majd grófi (1790) rangot.

Ráday Gedeon jelentősége nemzeti történetünk szempontjából könyvgyűjtése mellett irodalmi téren a legnagyobb. Ő hozza be külföldről a nyugat-európai versformát – tanulmányútjának jelentőségét ez külön aláhúzza –, s meghonosítja a Ráday-rímet. „Tavaszi estve” című verse az 1735 körüli évekből az első ilyen irányú próbálkozása, melyet csak 1790-ben közöl. Neki köszönhetjük, hogy a leoninusnak nevezett tetszetős, de üres verselés, éles kritikája nyomán, lassan háttérbe szorul. Költészettel egész életében foglalkozott, de csak az utolsó öt évben, 1787–1792-ig hozta nyilvánosságra verseit. 42 költeménye maradt ránk nyomtatásban, jórésztük töredék, ezenkívül néhány újonnan előkerült kézirat. Irodalmi működését azonban nem költeményei teszik nagyfontosságúvá, hanem az a szerepe, melyet Orczy Lőrinc úgy jellemzett, hogy Ráday „a magyar litterátusok atyja”. Működése 1792-ben bekövetkezett haláláig hasonló volt Kazinczynak a későbbi években játszott szerepéhez; támogatója, inspirátora volt a tudományos próbálkozásoknak, vezére, irányítója megújuló irodalmi életünknek. Műveltsége, kifinomult

ízlése, könyvtára és egyéb gyűjteményei nagy tekintélyt szereztek neki, s az írók hozzá fordulnak tanácsért, elküldik neki műveiket bírálatra, úgyhogy a nyolcvanas években Pécel már valóságos irodalmi és tudományos központ, és az írókat, tudósokat mindig szívesen látó öreg Ráday körül egész írói kör alakul ki. Gondoskodik új kiadásokról vagy támogatja a már elkezdetteket; Pozsonyban Révai Miklós magyar költeményes gyűjteményét, az ország másik végén, Marosvásárhelyen pedig Zrínyi és Gyöngyösi új kiadásait. Támogatása nemcsak azért jelentett sokat, mert tekintélyével, melyet a társadalomban elfoglalt helye és általánosan elismert műveltsége kölcsönzött neki, a vállalkozások mögé állt, hanem régi, értékes, nyomtatott vagy kéziratot anyag, s nélkülözhetetlen irodalomtörténeti jegyzetek megküldése, rendelkezésre bocsátása miatt is. Sokszor olyan példányokat küldött egyes szerzők műveiből az új kiadást sajtó alá rendezőknek, melyekről azok még nem is hallottak. Állandóan tanácsért fordulnak hozzá nyelvészeti kérdésekben, s ő maradandó érvénnyel dönt a nyelvújítás helyes vagy helytelen módjáról. 1788-ban, a kassai Tudós Társaság megalakulásával és a Kazinczy és Batsányi által szerkesztett Magyar Museum megindulásával saját régi tervét látja megvalósulni, s elvállalja a gyámkodást a lap felett, épp oly buzgalommal, mint amilyennel szívesen lett Kazinczy 1790-ben indított lapjának, az *Orpheus*nak főmunkatársa. A *Museum*nak nemcsak a tartalmát, vagy az egyes beérkezett kéziratokat bírálja, hanem az adminisztrációs teendőket is ő intézi, gondoskodik korrektorról Földi János személyében, bár maga is átjavít minden számot. Más írók beszerzésére is törekszik, a marosvásárhelyi írói kör, Aranka György, Kovászna Sándor, Zilai Sámuel rajta keresztül kapcsolódik a *Museum* táborába. Még a terjesztésben is segítkezik ismerősei, lekötelezettjei révén. Mindezek mellett nagy pártfogója a magyar színjátszásnak, s „magyar játéknézőhely” felállítására

törekszik. Irodalmi tevékenységéről elmondhatjuk, hogy hatása saját életén messze túlterjed, hiszen céljai, ízlése Kazinczyban élnek tovább, s a következő században valósulnak meg.

1792. augusztus 6-án halt meg Ráday Gedeon, 79 éves korában. Művei közül nem sok maradt fenn, mert a család – már életében sem méltányolva irodalmi törekvéseit, működését – halála után legtöbb kéziratát megsemmisítette. Emékét azonban megőrizték kortársai s Kazinczy méltán jósolta, hogy „a későbbi idők nyugtalanul fognak kapkodni minden hír után Ráday felől”.²⁴

Jegyzetek

- 1 A Ráday családra vonatkozólag általában ld. *Ráday Pál iratai*. I. 1703–1706. Sajtó alá rendezte: BENDA Kálmán, ESZE Tamás, MAKSAY Ferenc és PAP László. Bp. 1955. Bevezetés. [Továbbá BALÁZS László, A Ráday-család és könyvtára. *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve* VI. 1989. 135–143. pp.]
- 2 Ráday lt. 6. fasc. – Ez az adat semmi alapot nem nyújt annak feltételezésére, hogy a Rádayak ősei „a XVI. század óta állandóan megszerezték koruk nevezetesebb munkáit ...”, amint RUPP Kornél megállapítja. MKsz. 1897. 173. p. – [A Ráday vagyonnal kapcsolatban ld. BALÁZS László i.m. 142. p.]
- 3 Bár a bárói, majd a grófi rangot már az öreg Gedeon is megkapta, az teljesen fia magatartásának és törtetésének volt köszönhető. Erre vonatkozólag utalok Zsindely Endre *Ráday Gedeon* című, kéziratban maradt tanulmányára.
- 4 Életrajzára ld. Önéletrását (*Ráday Pál iratai* i.m. I. 35. s köv. pp.); NÉGYESSY László, *Rádai Ráday Pál* munkái. Bp. 1889. Bevezetés; GORZÓ Gellért, *Rádai Ráday Pál*. Bp. 1915. és *Ráday Pál iratainak* már idézett bevezetését.
- 5 A gimnázium második osztálya; GORZÓ, i.m. g. p.
- 6 A kor egyik legnevesebb pedagógusa. Ld. SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*. Bp. I. 1329. h.
- 7 Életére ld. ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. 3. jav. és bővített kiadás. Szerk. LADÁNYI Sándor. Bp. 1977. 409. p.
- 8 Önéletrása. *Ráday Pál iratai*. i.m. I. 37. p.

- 9 Uo. 11. p.
- 10 Uo. 12. p.
- 11 Daniel Ernest Jablonski (1660–1741), Comenius unokája, az Északi-tengerhez húzódott cseh protestánsok, a „cseh testvérek” püspöke, 1693-tól porosz udvari prédikátor. A protestáns uniós törekvések egyik korai harcosa, a magyar szabadságharc ügyének szószólója a porosz udvarban. (Életrajzára ld. KVACALA, Johann, *Fünfzig Jahre im preussischen Hofpredigerdienste. D. E. Jablonski*. Dorpat 1896.)
- 12 *Halotti magyar oratio ... Sárkány Dávid által*. H. és év nélkül.
- 13 Életrajzára ld. *Ráday Gedeon összes művei*. Összegejtötte és bevezette VÁCZY János. Bp. 1892. Bevezetés; VAS Margit, *Ráday Gedeon élete és munkássága*. Bp. 1932.
- 14 KAZINCZY Ferenc, *Magyar Pantheon*. (Nemzeti Könyvtár XXXVI.) Bp. 1886. 25. p.
- 15 Mányoki és a Rádayak kapcsolatára ld. ZSINDELY Endre, Mányoki Ádám levelei Ráday Pálhoz. *Művészettörténeti Értesítő* 1954. 2. sz.; – Uő., Külföldi magyar kortársak Mányoki Ádámról. Uo. 1955. 2. sz.
- 16 Életére ld. ZOVÁNYI-LADÁNYI i.m. 295. p. – SZINNYEI, i.m. V. 1049–1051. h.
- 17 Életére nézve ld. ZOVÁNYI-LADÁNYI i.m. 229. p. – SZINNYEI, i.m. IV. 65–71. h.
- 18 Életére ld. ZOVÁNYI-LADÁNYI i.m. 605. p.
- 19 Christian Gottlieb Hoffmann (1692–1734), 1718-tól Lipszében a természet-jog és a nemzetközi jog professzora, 1723-tól Odera-Frankfurtban professor iuris primarium. (JÖCHER, Christian Gottlieb, *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*. Leipzig 1750. II. 1653. h.)
- 20 Gedeon megkapta az engedélyt, bár apja sokallotta az 50 tallér díjat a féléves kurzusért. (Ráday Pál levele fiához, 1732. szeptember 15.: Ráday lt. RG. lev.)
- 21 Szilágyi Sámuel levele Ráday Gedeonhoz. Marosvásárhely, 1768. február 5. (Ráday lt. RG. lev.)
- 22 Kohlmayer Sámuel ügyvéd, rendőri besúgó jelentése Gotthardi Ferenchez, 1791. április 13. (O.L. Privatbibliothek, 11. fasc. 15. köteg.)
- 23 Ráday Gedeon levele fiához. Pest, 1782. március 17. (Ráday lt. RG. lev.)
- 24 KAZINCZY Ferenc, *Pályám emlékezete*. Bp. év nélkül. 121. p.

II. A KÖNYVTÁR RÁDAY PÁL KORÁBAN

---

1. A GYŰJTÉS TERÜLETEI; A BESZERZŐK

A könyvtár e korszakának részleteivel – beszerzéssel, szállítással, köttetéssel, majd kulturális szerepével kapcsolatban sokkal kevésbé támaszkodhatunk konkrét adatokra, és sokkal szerényebb méretű képet vázolhatunk fel, mint Ráday Gedeon korszakáról. Már ezekben az évtizedekben világosan elválnak azonban egymástól a könyvtár gyűjtésének területei és megmutatkozik, hogy milyen típusú, tehát milyen társadalmi helyzetből jövő és milyen műveltséggel rendelkező beszerzők járnak a könyvanyag után. E két szempont Ráday Pál idején különösen összefügg: a gyűjtés egy-egy területéhez legtöbbször a beszerzők meghatározott típusai kapcsolódnak. A gyűjtőkörök, ill. területek természetes módon határolódnak el hazai és külföldi gyűjtőkörre, melyek tovább tagolódnak az erdélyi és nyugat-magyarországi, ill. a bécsi és a – szélesebb értelemben vett – külországi gyűjtésre.

E két utóbbival kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy a bécsi gyűjtést nagyrészt a református egyház ott működő kancelláriai ágensei végezték, a külföldi nagy egyetemi városokban pedig, melyek a szellemi élet és könyvnyomtatás központjai voltak, a kint tanuló, Ráday által patronált diákok jártak el. Itthon szintén egyházi emberek, lelkészek, professzorok és diákok a megbízások végrehajtói, akár Erdélyben, akár a Felvidéken, s ez érthető is, ha Rádaynak egyházában vitt vezető szerepére gondolunk. A megbízott beszerzőkön kívül meg kell említenünk barátait, tisztelőit és rokonait, akik kedveskedésből kerestek és küldtek számára könyveket. Általánosságban levonhatjuk tehát azt a következtetést, hogy a gyűjtés négy kialakult területén a

beszerzők a gyűjtő familiárisai voltak, s ez a tény bizonyíték arra nézve is, hogy az általában már bomlásnak indult familiáris rendszer az üldözött protestantizmus körén belül még utóvirágzását érte.

Nagy jelentőségű volt ezeknek a beszerzőknek, diákoknak és professzoroknak, lelkészeknek és ágenseknek nemcsak a könyveket felkutató, hanem a patrónusukat, ill. megbízójukat tájékoztató munkája is. Szathmári Paksi Mihály 1726. október 4-i levelében arról ír Ráday Pálnak, hogy náluk most indul útba egy jeles embernek, akit személyesen ismer, az egész teológiát magában foglaló munkája, magyar prédikációkban. Egy évvel később pedig értesíti, hogy Lampe utrechti teológus kiadta apósának, Debreceni Ember Pálnak *Historia Ecclesiastica Hungariae* c. munkáját, negyedréte papíron, 3 forintos áron. Ő levelezett is Lampével ebben az ügyben. Ugyanott – írja tovább Szathmári Paksi – egy teológiai professzor kegyes indulatban abban fáradozik, hogy a magyar Biblia „iuxta exemplar Tótfalusianum” kiadassék.¹ Sőt, Nürnbergben is ezen munkálkodnak professzor Alphen² és társai, az Újtestamentummal már végeztek is. Teljesen megegyezik a Lampéra és az utrechti bibliakiadásra vonatkozó fenti híradással Kármán András Utrechtből Ráday Pálhoz írt levele.³ Ennek idevonatkozó része így hangzik: „... Spes non contemnenda affulget etiam de Bibliis Hungaricis hic loci studio et nisi professorum huius Academiae iuxta versionem antiquam, denuo excudendis”. Ez a momentum igen fontos, jellemző lévén mind a két Ráday, főleg azonban Gedeon gyűjtésére. Könyvbeszerzőik, vagy mai szóval „könyvügynökeik, könyvfelhajtóik” mindig számon tartották annak a vidéknek, annak az országnak szellemi, irodalmi, tudományos jelenségeit, ahol éltek, s erről értesítették pártfogójukat. Így érthetjük meg Ráday Gedeon széleskörű tájékozottságát kora tudományos életében, azt, hogy rögtön igyekezett megszerezni

a legfrissebb műveket, melyeknek fejlődését, megszületését is figyelemmel kísérte. Nem túlzás ezt elmondani a magyar könyvekkel kapcsolatban Ráday Pálról sem, aki, mint mecénás, egyes művek kiadását is elősegítette.

A könyvtár fent megállapított gyűjtési területeivel kapcsolatban érdekes jelenség, hogy Erdélyhez mindvégig meghatározott jellegű könyvanyag kapcsolódott. A fennmaradt levéltári adatok alapján bizonyos, hogy Erdélyből a Ráday könyvtár számára kizárólag magyar könyvek érkeztek. Erre utal a következő, Ráday Pál beszerzéseivel foglalkozó fejezet is.

2. A GYARAPODÁS

a) beszerzés

Ráday Pál bizonyára igyekezett már 1711 előtt is könyveket szerezni, s könyvtárának egy része feltétlenül ebből az időből – tanulmányai, nótáriussága majd a szabadságharc idejéből – származik; erre azonban semmi konkrét adatunk nincs. Apjától, apósától és nagybátyjától, Darvas Jánostól örökölt néhány kötetet.⁴ Ezekhez pedig elsősorban megszerezte azokat, amelyekre szüksége volt. Így ebben az időben, még a XVII. sz. végén vehette meg a különféle *Vita Aulica*-kat és *Hermes Aulicus*-okat,⁵ melyek Castiglione *II corteggiano* című munkája nyomán ismertették az európai udvarok életét, cselszövényeit, a társalgás és a diplomáciai rábeszélés művészetét. Teológiai könyvei közül is több a század első éveiből származhat, hiszen hatásukra utal az 1710-ben Kassán megjelent *Lelki Hódulás* puritán kegyességű énekeinek hangja. Ugyancsak e korábbi időszak szerzeményeinek tekinthetjük jogi és történeti munkáinak egy részét, melyek feltétlenül ott voltak szobájának könyvespolcain, mikor a kuruc idők fontos röpiratait fogalmazta, vagy súlyos diplomáciai tárgyalásokra készült fel.

Levéltári kutatások alapján e korszakban gyűjtésről csak 1711 után, főleg 1720 és 1733 között beszélhetünk. Összefüggő és nagyobb időegységet átfogó adatokat azonban ekkor is csak a Ráday Pál és Szathmári Paksi Mihály közötti levelezésben találni, a többiek elszórtabbak és különállóak, s az előzőktől területileg és jellegben is teljesen különbözők. Szathmári Paksi Marosvásárhelyen élt ez idő tájt, s Erdélyben keresett magyar könyveket Rádaynak. A többi adatok pedig a nyugati gyűjtőkörökhöz, Pozsonyhoz, Bécshez és a külföldi egyetemi székhelyekhez kapcsolódnak, s a Nyugat-Magyarországon és külföldön megjelent irodalomra vonatkoznak.

Tekintsünk most először Erdély felé, ahonnan Szathmári Paksi Mihály küldözgette a magyar könyveket Ludányba vagy Pécelre.

Szathmári Paksi⁶ 1683-ban született, apja mezőkaszonyi református prédikátor volt, kit ékesszólásáért kortársai „magyar Cicero”-nak neveztek. Gyulafehérváron és Tállyán tanult, majd az ideiglenesen Kassán lévő sárospataki kollégiumba iratkozott be tógátusnak. Innen nemsokára elvitték Győrbe tanítónak, honnan 1702-ben jött vissza Kassára, majd Patakra. 1708-ban tokaji rektor, s onnan indul ki 1709 végén Franeckerába és Utrechtbe, külföldi professzorokat hallgatni. Visszatérve, 1711 őszén, mint tokaji lelkész feleségül veszi Debreceni Ember Pál lányát, Juditot. Valószínűleg ebből az időből ered az a kapcsolat is, mely Rádayhoz fűzte, – Debreceni Ember Pál ugyanis losonci lelkész volt akkor, s közeli viszonyban állott a Rádayakkal. Híre mindjobban terjed, 1716 elején a főconsistorium meghívja Gyulafehérvárra professzornak. Innen kerül 1718-ban a németektől üldözött és hajszolt iskolájával Marosvásárhelyre, hol 1719-től a teológiai tanszéken működik. Itt marad 1734-ig; erre az időre esik Ráday Pállal folytatott levelezése és a könyvtár története szempontjából fontos tevékenysége. 1734-ben a sárospataki iskola hívja meg rektornak, s bár közben az erdélyi egyház-

kerület generális nótáriusának választja meg a püspökségre következő jogával, szeretett iskolájáért mégis otthagyja Erdélyt, és 1744-ben bekövetkezett haláláig terjedő tízéves működése alatt rendbehozza annak sok belső vizsálytól zilált viszonyait.⁷ Munkássága elsősorban teológiai és igehirdetői volt, sok szép halotti oratóija maradt ránk nyomtatásban, de a külföldi egyetemeken már megismerkedett az újkor természettudományi eredményeivel, maga is foglalkozott azokkal a problémákkal, melyek az akkori tudományos érdeklődés középpontjában állottak. A gyulafehérvári kollégiumban először filozófiát és természettudományt tanított, s a kollégium diákjai számára tankönyvet írt: *Physica contracta iuxta principia Neoteritorum* címmel.⁸

A Ráday könyvtár kéziratárának anyagában 20, Ráday Pálhoz írott levele maradt fenn.⁹ Ezek azonban nem mind könyvtári vonatkozásúak, jórésük családi ügyeket tárgyal. Ő közvetítette ugyanis a két család között Ráday Eszter és Teleki László házasságkötését, tolmácsolva a leánykérést Rádayék felé.

Első könyvtári vonatkozású levele 1726. október 4-én kelt Marosvásárhelyen, az utolsó pedig 1732. január 4-én. E két dátum közé eső 5 évben sem oszlanak el egyenlően a levelek, nagy részük 1727-ből való, így Szathmári Paksi beszerzői tevékenységének súlypontja – az adatok szerint – az 1727-es esztendőre esik. Bizonyos viszont, hogy már az 1726. év előtti időből származik Ráday Szathmári Paksinak adott megbízása magyar könyvek szerzésére, mert utóbbi fent említett, 1726-ból való levelében azt írja, hogy mindeddig abban forgolódik, hogy a hozzá „katalógusban nem küldetett authorokat” megszerezze. Emellett nyugtázza a nyár végén Tussai György¹⁰ által kezéhez juttatott 60 magyar forintot.¹¹ Erre utal Eötvös Lajos közlése is, aki az 1860-as években még látta Szathmári Paksinak egy 1724.

augusztus 10-én Rádayhoz intézett és könyvészeti szempontból értékes, beszerzésekre vonatkozó levelét.¹²

A levelekből kitűnik, hogy tevékenysége egész szűkkörű volt, csak a helybeli csekély lehetőségek kihasználására szorítkozott. Arra, hogy utazzon, felhajtsa az eladandó könyveket, sem elegendő idővel, sem pénzzel nem rendelkezett, s a soraiból kivilágló szegényes viszonyok a 18. század eleji Erdély könyvkereskedelmének rendkívüli elmaradottságára utalnak. Igénybe veszi a helybeli kompaktort,¹³ a kolozsvári tipografus fiát, bízta, hogy járjon utána a szükséges művek megszerzésének, de lassan „épült” általa;¹⁴ próbálkozik az özvegy prédikátornénál,¹⁵ mivel náluk többnyire lehetett magyar szerzőket találni és őt igyekszik rábeszélni egy-két könyv eladására. Lassan jártak a hírek, ezért elmulasztott olyan alkalmat is, mint a fejedelmi bibliotéka aukcióját, s nem szerezhette meg onnan jó szerzőket. Szinte minden levelében ígéri azonban, hogy utánaéz a könyveknek, legjobb igyekezettel, s a megmaradt pénzt visszaküldi. Pedig súlyos betegség is akadályozta, „sok bajjal megverte e kitsiny tartományt az igaz Isten” – írja 1730 októberében –, hideg hagymázás betegség pusztít, ebben a nyavalyában fekszik már ő maga is, hatodik hete. Legfőbb mentsége a könyvszerzés lassúságában a hazai szellemi élet megromlása: „a könyvek iránt szorgalmatos lések, de igen szűken találok, mivel a mi könyveken nem kapó nemzetünk kétszer, háromszor a jó könyveket nem szokta imprimáltatni, hanem a fajtalan és haszontalan költeményeket”.¹⁶

A Szathmári Paksi által beszerzett anyagot legnagyobb részét erdélyi protestáns szerzők művei alkották. 1726-ban az özvegy prédikátornétól vette meg Melotai Nyilas Istvánnak a Socinianusok ellen írt munkáját,¹⁷ és Medgyesi Pál: *De disciplina ecclesiastica*¹⁸ című művét. Mindkettőt nagyon dicséri, de különösen az utóbbit: „Ez utolsót magamnak is igen szeretném; igen jelesen

készült munka s rakva sok értelmes auctoroknak sententiájokkal. De mégis inkább kívánok véle az Úrnak kedveskednem, mint magamnak meg-tartanom". Az 1727. év folyamán – az előző két könyvet is beleértve, mert ezeket csak 1727 elején indította el – 12 könyvet küldött Rádaynak. Így márciusban¹⁹ hatot jelez. Ezek: Melotai in 4to; Medgyesi Pál in 4to, néhány halotti beszéd, in 4to, melyek között saját munkái is szerepeltek²⁰ – ezt írja róluk: "... némellyikével magam alázatossan kedveskedem az Úrnak ..."; Hegyesi István, *Kegyességnek nagy titka*²¹ in 8vo, „igen jeles és tudós politicus ember munkája Tiszteletes Vári Mihály Thaberája”²² in 8vo és végül Keresztúri Pál munkája in 12°.²³ Elszámolást még nem küld, hiszen a 60 forintból egyelőre bőven futotta, de „árokat in prima pagine feljegyeztettem”, írja, „mely nem nagy.” Június folyamán²⁴ újabb négy könyvről számol be, s áraikat is megírja. Megszerezte Sóvári Soós Kristóf munkáját²⁵ 90 dénáron; Szathmár-Németi Mihályét²⁶ 2 fl. 40 dénárért, Pápai Ferencét²⁷ 1 fl.-ért, Nadányi János *Florus Hungaricusát*²⁸ 72 dénárért. Két könyv megszerzését jelenti július 17-én: ezek: Haller János *Pajzs, a békeességes túrésnek pajzsa*,²⁹ és „egy pápista imádságos könyv”.³⁰ Három év kimaradása után újabb küldeményel, egy *Lelki olaj*³¹ nevű egészben megjelent könyvecskével és a vele együtt küldött „magyar Chartá”-val³² udvarol Rádaynak. Végül 1732. január 4-i levelében olvashatjuk, hogy „kevés halotti actiókkal” kedveskedik szeretett urának, „tudván, hogy efélék ott kinn, mint itt is ritkán imprimáltatnak.”

A könyvek szállítása nagyjából Tussai Györgyön keresztül bonyolódott le, aki ekkor hosszabb ideig Kolozsváron tartózkodhatott – talán ott is lakott –, de többször járt odahaza a Felvidéken. Ha pedig maga nem ment, akkor mindig talált megfelelő és megbízható embert, aki Magyarországra készülvén, magával vitte a küldeményt. Szathmári Paksi diákjait használta fel még erre a célra, mint ahogy Gedeon idejében is, akár a két haza,

akár a külföld és a magyar hon között ide-oda rajzó tanulók, akadémikusok jelentették a hírek és könyvek számára a legbiztosabb postát. Így az 1727. június 17-i levelében jelzett 4 könyvet Ladányi Istvánnak küldötte Tussai Györgyhez, ill. a következő július 19-i sorok szerint magához Rádayhoz. Valószínűleg ez a Ladányi István először csak Kolozsvárig szándékozott menni; azután, mikor úgy döntött, hogy továbbmegy, Tussai rábízta a könyvek elvitelét. Ez utóbbi levél egy másikat is említ, Sárkány Pált, akivel Haller *Pajzs* című munkáját és a „pápista imádságos könyvet” küldte.³³ „Igen jeles ifjú”, Szathmári Paksi melegen ajánlja Rádaynak mint patrónusnak figyelmébe. A Szathmári Paksi által küldött könyvek nyilván megérkeztek Ráday Pálhoz – ha levéltéri adat nem is bizonyítja ezt –, mert a könyvtár ma meglévő őanyagában nagy részük megtalálható. Végeredményben megállapíthatjuk azt, hogy a Ráday Pál könyvei között található erdélyi nyomtatványok nagy részét Szathmári Paksi szerezte meg neki, bár a meglévő anyag alapján fel kell tételeznünk, hogy könyvtára más beszerzők révén is gyarapodott magyar munkákkal.³⁴

Vázlatosan áttekintve a rendelkezésre álló adatok alapján azt a módot, ahogy a Ráday könyvtár magyar könyvekkel gyarapodott első korszakában, forduljunk most Erdélytől a nyugat-magyarországi részek s a külföld felé, hogy összegezzük az itteni könyvgyűjtésre utaló adatokat. Elsősorban Pozsonyra kell gondolnunk, ahonnan Ráday feltétlenül kapott könyveket. Itt élt és tanított Bél Mátyás, akit meleg baráti kapcsok fűztek a Nógrád megyei nagyműveltségű nemes úrhoz, a magyar tudományos élet egyik inspirátorához. Bél megküldte neki a *Notitia Hungariae* kéziratát, véleményét és kiegészítéseit kérve. Ezeket a kiegészítéseket később bedolgozta a kéziratba s úgy jelentette meg.³⁵ Természetes tehát, hogy Bél maga is szerzett és hozatott jóbarátjának könyveket, bár erre csak egy közvetett

adatot találtam. Azt írja ugyanis Fatavics Ferenc,³⁶ a Ráday által támogatott, Pozsonyban tanuló s az ott nevelkedő Gedeonra felügyelő jobbagyfiú Rádaynak, hogy Bél uram adandó alkalommal, meg hozatja a könyveket.³⁷ Teljesen valószínűtlen, hogy Bél ne segített volna külföldi kapcsolataival és szélesebb lehetőségeivel az annyira becsült barátnak, s minden bizonnyal ő maga küldte meg saját műveit könyvtárába. Fatavics levelei még további két, a pozsonyi tevékenységre vonatkozó adattal szolgálnak. Ezek azt mutatják, hogy mind ő, mind pedig a Gedeonnal foglalatoskodó többi nevelők intézték uruk megbízásait, akár könyvek vételéről, akár a megvett könyvek köttetéséről volt szó. 1725. január 4-i levelében olvashatjuk: „... a compactor-tól kiváltott könyveket megküldöm a Tekintetes Úrnak.” Később pedig hetekig járt a Kegelius³⁸ után, amíg sikerült megszerezni.³⁹

Bécsben a református egyház kancelláriai ágensei intézték a beszerzéseket, akiket szoros kapcsok fűztek Ráday Pálhoz, a generális kurátorhoz, hiszen ő gyűjtötte össze a létalapjukat jelentő hozzájárulást az egyházkerületektől és egyházmegyéktől, midőn hivataluk még nem vált országos intézménnyé.⁴⁰ A könyvtár szempontjából számbajövő működésükről nem sok nyom maradt. Kétségtelen azonban, hogy Ráday az 1710-es évek közepétől haláláig terjedő időszak mindkét ágensével kapcsolatban áll. Sipos Mihály⁴¹ a bécsi postahivatalban intézte levelek és újságok – így a *Mercure historique et politique*⁴² – Budán keresztül Ludányba irányítását.⁴³ A sajtó iránti érdeklődés nem lep meg Rádaynál, az első kiemelkedő, a *Mercurius Veridicus* hosszú éveken át szerkesztő magyar publicistánál. Érthető, hogy könyvtárát korabeli újságokkal is gyarapította, s 18 éven át rendszeresen hozatta a Hágában megjelenő *Mercuret*. Csejthey Zsigmonddal, az 1728-tól működő bécsi ágenssel való kapcsolataira csak egy kalendáriumba tett bejegyzés utal, s ez is az 1721.

évből, midőn Csejthey még nem volt hivatalos megbízott. „...attam Csejthey ur deákjának 25 forintot az Bibliának compactiójára”⁴⁴ – jegyzi fel ekkor Ráday Pál.

A külföldi beszerzésekre vonatkozó adatok egész kiterjedt tevékenységre engednek következtetni. Mint már említettem, azok a kintjáró diákok és papok a könyvbeszerzők, akikkel már itthon is barátságban volt Ráday, vagy akiket peregrinációjukban patronált. Gyöngyösi Pál – a hányatott sorsú kassai lelkész –, akit azért száműzött a császári kormány, mert neki tulajdonítottak egy izgató, jezsuitaellenes röpiratot, élete végéig levelezett vele. Száműzetésének első szakaszában még próbálkozott a hazatéréssel s az engedély kieszközlésében régi jóakarója, Ráday támogatta. 1726. március 14-én Berlinből írt levelében⁴⁵ elmondja, hogy a porosz király közbenjár érdekében, s köszöni Ráday iránta megmutatott jóakarátát, aki Jablonski révén elősegítette ezt. A levél postscriptumában egy könyv elküldéséről számol be: „*Illustri Dominationi – transmitto per praesentem tabellionem Echiridion praecum*⁴⁶ novissima authoris Angli opus, libellum spiritualis vitae luculentissimum et celtissimum mercurium; alias si occasione ferat, pluribus gratitudinem constestaturus.” Ebben az utóiratban az *Enchiridion praecum* küldéséről szóló értesítés csak másodlagos fontosságú, döntő jelentőségű inkább az, hogy a jövőben is, ha lesz alkalma rá, szerezni és küldeni fog támogatójának könyveket. Nem kétséges, hogy volt alkalma, midőn az Odera–Frankfurt-i egyetem professzora lett és nagy hírnévre tett szert. Így tehát nyugodtan feltételezhetjük, hogy Gyöngyösi később is küldött, főleg teológiai műveket Rádaynak.

Ráday Pál külföldi beszerzéseinek egy másik intézője Kármán András volt, aki debreceni és pataki tanulmányait befejezve, Ráday támogatásával tanult Utrechtben. 1727 nyarán ment ki a nagy egyetemi városba, s szeptemberi levelében⁴⁷ beszámol megérkezéséről, tanulmányairól, anyagi helyzetéről, végül két

magyar vonatkozású dologról, melyek közül a bibliakiadásra vonatkozó híradást már idéztük. A továbbiakban ezt írja: „Prodiit heic non ita quidem opera Caroli Adolphi Lampe *Historia Ecclesiae Reformatae in Hungaria ad praesentia usque tempora decurrens, cujus exemplar prima quaque occasione ut ad Perillustram Vestram Dominationem deveniat, studebo.*” Debreceni Ember Pál egyháztörténete így került hát Rádayhoz, akinek Kármán egész külföldet járása alatt beszerzője maradt. Ezt bizonyítják Selyebi Pál Brémából 1729 augusztusában írt sorai is.⁴⁸ Selyebi leveléből nyilvánvaló, hogy Ráday megbízta könyvek szerzésével,⁴⁹ s ő az utasítás értelmében rögtön érintkezésbe lépett az akkor valószínűleg Leydenben tanuló Kármánnal, közölve a szükséges könyvek jegyzékét, s érdeklődve a lehetőségek és árak felől. Hollandiából kapott értesülései azonban nem voltak biztatóak: az árak magasak, Bayle *Lexicon Historico-Criticum* című munkájáért 25 forintot kérnek,⁵⁰ a *Geographicum Lexicon*⁵¹ felől pedig nem is tud Kármán. A két Vitriarius *Opera omnia judiciaria*-ja⁵² 8 vagy 9 forintba került s a *Corpus Omnium Poetarum*-ból⁵³ mindössze egyet látott, az is drágán ment el az aukción. E 170 poéta munkáit tartalmazó művet azonban Selyebi egy jó brémai aukción olcsón – 7 tallérért – megvette urának. E művet is a könyvtár e korszakának külföldi gyarapodásához számíthatjuk tehát, – emellett meg kell állapítanunk, hogy Selyebi levelének adatai külföldi aukciókról és beszerzésekről Ráday Pál gyűjtésének jelentősen szélesebb perspektívájú képét engedik sejteni, mint amilyen a meglévő levéltári anyag alapján élénk tárul. Ide, a külföldi gyűjtéshez kapcsolódnak Mányoki Ádám és Daniel Ernest Jablonski leveleinek azok a sorai, melyek szerint ők is ellátták Rádayt külföldi újságokkal.⁵⁴

Végül itt kell megemlíteni azokat a nagyrészt Ráday Páltól származó katalógusokat is, melyek a Dussart⁵⁵ berlini, Peter

Conrad Monath⁵⁶ nürnbergi kereskedőktől, a leipzig Gleditsch és Weidmann cégtől,⁵⁷ valamint Gerhard Thomas toruni, Johannes Gabriel Grahl és Adam Weber⁵⁸ bécsi ügynököktől megveendő könyveket tüntetik fel. Kétségtelen bizonyítékai ezek annak, hogy Ráday megszerezte a kereskedői katalógusokat – hiszen főleg ezek lehettek az ő jegyzékeinek forrásai is – másrészt valószínűvé teszük, hogy nemcsak Gedeon, hanem már Ráday Pál is közvetlen kapcsolatokat tartott fenn egyes kereskedőkkel. Alátámasztja ezt a feltevést, hogy nincs tudomásunk arról, hogy bárkivel is levelezett volna, aki Torunban vagy Nürnbergben intézte vásárlásait. Így az eddigi kép még szélesebbre tárul, s a későbbi évek beszerzésének minden jellemzőjét megtalálhatjuk már a könyvtár gyűjtésének első évtizedeiben. A katalógusok és följegyzések pedig arra is utalnak, hogy a gyűjtés ebben a korszakban az évek folyamán rendszeressé, céltudatosá vált, s Ráday Pált nem az ötletszerűség, hanem határozott szempontok vezették.

b) ajándékozás

A könyvanyag gyarapodásáról szólva kell még megemlékeznünk – bár elenyésző az ilyen módon a könyvtárba került művek száma – az ajándékozásról is. Azok az írók vagy lelkészek, akikkel Ráday kapcsolatban állott, ismerve a könyvek iránti szeretetét, sokszor ajándékoztak neki tiszteletük és hálájuk jeléül egy-egy művet, legtöbbször saját írásukat. Debreceni Ember Pál, a hosszú ideig losonci lelkész és mindvégig jóbarát, *Garizim és Ébál* című művét még apjának ajánlja meleg szavakkal. Pápai Páriz Ferenc, kit ő támogatott 1708-ban megjelent szótárának kiadásában, hálája jeléül küldött neki egyet; éppen úgy, mint Szathmári Paksi, aki szintén elküldte *Physica contracta* című munkáját. Az általa támogatott külföldet járó diákok közül Kármán András Utrechben kiadott teológiai

értekezését ajánlja patrónusának. Negyedi Sámuel⁵⁹ pedig 1724-ben Hamburgból „egy magyar diáktól fordított magyar könyvecskével” kedveskedett neki.⁶⁰ Daniel Ernest Jablonski, kivel berlini követsége alatt kötött egész életre szóló barátságot, 1704. július 8-án dedikálta neki Turretinus Ferenc *Institutio theologiae elencticae* című művét. De nemcsak Ráday Pálnak, hanem feleségének is ajándékoztak könyveket. Így került a könyvtárba az 1707-ben megjelent *Ébresztő kakasszó*,⁶¹ melyet Pekry Kata ajánlott Klára asszonynak.

3. RÁDAY PÁL SZAKRENDSZERE

Ráday az 1720-as évek elején sajátkezűleg írt könyvkatalógusában 13 szakba osztotta a műveket. Ezek a következők:

Theologici

Libri theologici adversariorum

Libri ascetici

Historici

Historici in ecclesiasticis

Chronologi

Geographi

Politici

Philosophi

Philologi

Juridici

Poetae

Rhetores et alii classici.

E felosztás sok hasonlóságot mutat a kor külföldi szakrendszereivel, melyek a 17. század második felében és a 17–18. század fordulóján készültek. A rendszerezők jórésze nem követte Konrad Gessner példáját, aki egy szisztematikus,

Cs tudományos bibliográfiát állított össze, hanem a tudomány-
egyetemek fakultásainak rendjét vette alapul, s a hit-, jog-,
Jel orvostudomány és a művészetek, mesterségek 4 kategóriáján
belül csoportosította az anyagot, a könyvcímeket a főterminusok
betűrendjében hozva. Ilyen rendszert állított fel Gabriel Naudé
is, Richelieu és Mazarin bíborosok híres könyvtárosa. Nagyobb
hatású volt Jean Garnier párizsi jezsuitának 1678-ban kidolgozott
Rendszere, aki a tehetségek alapján osztotta fel az emberi
ismereteket: a felsőbb értelemnek megfelel a hittudomány; az
alsóbb értelemnek az emberi tudomány, mely további három
részre oszlik: filozófia, medicina, litterae humaniores, – az
emlékezőtehetség, az idő tudománya szerinte a história, – a
társadalmi tehetség pedig az eunómiában, a jogra, államra,
társadalomra vonatkozó tudásban fejeződik ki. Rendszerét
Ismael Bouillau, Jacques Auguste de Thou könyvtárának
rendezője fejlesztette tovább s tette finomabban tagozottá. Daniel
George Morhof csak az irodalom-, bölcsélet, gyakorlati tudomá-
nyok hármas felosztását használta; Leibniz viszont a régebbiek
sémáit tíz osztályra bővítette ki, midőn a wolfenbütteli hercegi
könyvtár őre lett az 1690-es évek elején: hit-, jog-, orvostudo-
mány, intellektuális bölcsészet, a képzeleti dolgok bölcsészete
vagy matematika, az érzéki dolgok bölcsészete vagy fizika,
filológia, világtörténet, irodalomtörténet, általános és vegyes
művek.

Ráday Pál szakrendszere tehát korszerű volt, megfelelt az
akkori tudományos álláspontnak, bár a kis anyag keretei között
alosztásokra és további tagozásra nem volt szüksége. Hat
főszakot vett tulajdonképpen fel: teológia, história, filozófia,
filológia, jogtudomány és irodalom. Ezeket aztán néhány
szempontból differenciálta: a hittudományt szétválasztotta
protestánsra és katolikusra, külön kiemelve a quietista irodal-
mat, – a történelmet világi és egyházi történetre osztotta, s

önálló szakként vette fel a többi rendszerekben történelmi alosztályt alkotó kronológiai munkákat. A jogtudomány körétől pedig elkülönítette a Garnier által az eunomikus tudományok közé sorolt munkákat, „Politici” cím alatt. Ráday Pál katalógusának érdekessége még az, hogy a földrajz külön kategóriát alkot, szemben az összes többi rendszerrel, melyek a történelemhez vagy a filozófiához sorolták.

4. AZ ÁLLOMÁNY ELEMZÉSE

A gyűjtés területeinek, a beszerzőknek, a beszerzés és ajándékozás részleteinek áttekintése után foglalkoznunk kell magával a beszerzett anyaggal. Meg kell állapítanunk, hogy az a gyűjtemény, melyet nagyrészt rekonstruálni lehetett a meglévő katalógusok és a beszerzésekre vonatkozó missilis anyag alapján, milyen szellemi áramlatokra utal és mennyiben tükrözi a kor eszmevilágát. Éppen ezért meg kell húznunk az összekötő vonalat a gyűjtő társadalmi helyzete, politikai állásfoglalása és műveltsége, valamint könyvtára anyagának egyes csoportja között, hiszen az utóbbiak világosan vallanak gyűjtőjük egyénisége, felfogása felől.

A könyvanyag a maga egészében nagyon jellemző. Tisztán mutatja a köznemesi-protestáns műveltség tipikus vonásait, bár az átlagosnál sokkal magasabb fokon. Ráday Pál – amint erre már életrajzában is utaltam – a protestáns köznemesi műveltség legmagasabb fokát érte el, könyvtára anyagának jellegzetességei, az egyéni vonásokon túl, mégis a tipikusra, a protestáns köznemesség átlagos műveltségére is ráirányítják figyelmünket. Külön ki kell emelnünk a magyar könyvek nagy számát gyűjteményében, ami jelzi, hogy valóban „kiváltképpen való indulattal más magyar emberek felett viseltetett a mi született nyelvünkön írott könyvekhez.” A magyar nyelvű könyveknek

ilyen határozott, céltudatos gyűjtését először Ráday Pálnál találjuk meg a magyar könyvtártörténetben, s e tényt nemzeti művelődésünk szempontjából feltétlenül sokra kell értékelnünk. Az adott történelmi helyzetben, midőn a feudális abszolutizmus a maga erőszakos eszközeivel nemzeti irodalmunk és kultúránk elfojtására törekedett, s az újra megerősödött katolicizmus hatására a latin nyelv ismét uralomra jutott, színvalló lépés volt az elmúlt 150 év magyar nyelvű irodalmát gyűjteni, s a későbbi korok fiai számára átmenteni. Színvalló lépés volt Ráday részéről is és arra mutat, hogy – élete későbbi ellentmondásainak ellenére – Rákóczi kancellárja bensőleg továbbra is kuruc maradt.

Könyveinek legnagyobb részét teológiai munkák képezik. Ezek nemcsak őszintén és komolyan átélt kereszténységét tükrözik, nemcsak arra a fontos szerepre emlékeztetnek, melyet mint generális főkurátor játszott egyháza életében, – hanem bizonyítékai a magyar könyvek szeretetének is, hiszen az előző század nyomtatott, magyar nyelvű irodalmának legnagyobb részét a hitvitázó vagy kegyességi, tehát egyházi irodalom alkotta, így ennek gyűjtésével elsősorban a nemzet kultúrájának áldozott. Bizonyíték erre, hogy a beszerzőkkel folytatott levelezésében ritkán van szó kimondottan teológiai munkák kereséséről, inkább „magyar auctorokat” igyekszik szerezni gyűjteményébe.⁶³

A teológiai munkák két irányba mutatnak: egyrészt megtaláljuk közöttük a 17. század protestáns ortodoxiájának legkiemelkedőbb képviselőit – ezek között jelen vannak az ún. föderális teológia képviselői is –, másrészt sok olyan munkát – csak Amesius és Medgyesi Pál műveit említem meg –, melyek világosan jelzik Ráday vallásos felfogásának erősen puritán színezetét. Ő valóban a magyar puritanizmus késői, de kiváló utóhajtása volt, s az újabb pietista hatások is ebben az irányban

befolyásolták. Az írásmagyarázatok és hitvallások mellett helyet kaptak még teológiai könyvei között a protestáns hitvitázó iratok – oly jellemző termékei a 17. századnak –, elsősorban kézdivásárhelyi Matkó István művei által képviselve. Ráday működésével kapcsolatban külön fel kell figyelniük olyan művekre, mint a *Fides Jesu et Jesuitarum* című munka, mely elvezet a jezsuitákat leleplező, hatalmas, Rákóczi-kori röpirathoz, – vagy Jewel *Apologiája* és Csiba Márton *Romanocategorusa*, melyek az 1711 után következő idők harcaiban, a vallásügy rendezésére összehívott mixta commissio ülésein szolgáltattak neki érveket.

Aránylag kevés volt a katolikus teológusok művei közül Ráday könyvtárában, – ezek között első helyen a konvertita Otrokocsi Fóris Ferenc munkái. Ezt a tényt mint negatívumot kell értékelni, mert nyilvánvaló, hogy a felekezeti szempont a magyar könyvek gyűjtését is korlátok közé szorította.

A történelmi munkák között, melyeket Ráday világi és egyházi történet szerint osztott fel, négy csoportot különböztethetünk meg:

a) Az ókori történetre vonatkozó munkák. A renaissancetól öröklött vonzalom az ókor, a klasszicitás iránt az alapja mind a régi historikusok, mind a klasszikus költők művei gyűjtésének a 17. és 18. század művelt embereinél és a feudális nagyúri könyvtárakban. Ráday könyvtárában a klasszikus történetírást képviselte Tacitus, Livius, Valerius Maximus, Justinus és – a zsidókra vonatkozólag – Josephus Flavius.

b) Az előző két század történelmi munkái, tehát a legújabb történelemre vonatkozó anyag. Ráday élénken érdeklődött a külföld egyes nagyhatalmainak története iránt; ez az érdeklődés a történelmi érzéken túl, önként következett diplomáciai szolgálataiból, az eléje kerülő feladatokból és a szerzett tapasztalatokra való visszaemlékezésekből. Bertius *Commentaria rerum*

Germanicarum című műve, Staphilusnak, az ide-oda vetődő litván tudósnak V. Károlyról szóló históriája, vagy az egészen frissen megjelent *Mercurius Germanus*, a német történetre utalnak; Guiccardini és Sande művei Hollandiára és Belgiumra; Gramondnak, a toulouse-i parlament elnökének *Historia Galliae*, és Jacques Auguste Thou-nak, a neves államférfinak és IV. Henrik diplomatájának *Historia mei temporis* című munkái pedig a franciák történetének legérdekesebb korszakairól szólnak. Az általános politikai történetre vonatkozólag Christian Funck és Georg Horn munkáit találjuk – melyek közül az utóbbi sokkal kevesebbet érő, mert nem alapult megfelelő előtanulmányokon;⁶⁴ valamint a ryswiki békére vonatkozó iratokat és memoárokat összefoglaló nagy kiadványt. A felsorolt történeti művekre általánosságban meg kell jegyeznünk, hogy nem képviselnek különösebb értéket, a kor dúsan termő, átlagos színvonalon mozgó irodalmához tartoznak, csak egyet emelhetek ki közülük, mint amelyik a 17. század folyamán folyton bővülő kiadásokban jelent meg és az élvonalbeli munkák közé tartozott: Thou históriáját.

c) A történeti rész harmadik csoportját a magyar történetre vonatkozó munkák alkotják. Ezek között ott voltak Ráday könyvtárában az alapvető források: Bonfini és Istvánffy mellett a régebbi, külföldön megjelent magyar vonatkozású anyagból Caspar Ens és Balthasar Han munkái. Ezeken kívül az újabb történetírást Bethlen János *Rerum Transylvanicarum* kötetei, Parschitiusnak, a Kajali és Ráday családok régi barátjának 1702-ben megjelent értékes műve, s a Vanet montpellier-i adóhivatali tanácsosnak tulajdonított *Histoire des troubles de Hongrie* című munka képviselte.

d) Végül a Ráday Pál által is külön felsorolt egyháztörténeti művekkel kell foglalkoznunk. Ezek, amennyire katalógusukat össze lehetett állítani, nem mutatnak változatos képet. A

csoportot elsősorban a magyar protestantizmus 1680 utáni helyzetére vonatkozó és azt szabályozó kiadványok alkotják, kiválik azonban közülük az a hely nélkül, 1721-ben megjelent francia nyelvű röpirat, mely a felvilágosodás új fényét sugározza a vallási türelmetlenség sötétségével szemben. A többi művek közül kitűnik a *Historia persecutionum ecclesiae Bohemicae* című munka, arra az érdeklődésre figyelmeztetve bennünket, amellyel Ráday Pál a bujdosó cseh protestánsok, főleg a magyarországi Ecclesia vaga Bohemica sorsát kíséerte.

A filozófiai könyvekkel érdekes és fontos szemléletbeli különbséget állapíthatunk meg Ráday és a későbbi korok felfogása között, ha szemünk végigfut a könyvcímeiken. Azt látjuk ugyanis, hogy Ráday az idealista filozófia későbbi álláspontjával szemben a filozófusok művei közé sorolja a természettudományos kutatásokkal foglalkozó, azok eredményeit összegező műveket. Az ő szemléletében még nem vált szét a tudomány és az eszmélkedés, a megelőző, Aristoteles óta eltelt évszázadok felfogásához hasonlóan. Plinius és Seneca képviselik az idetartozó könyvek között az ókori gondolkodókat, Agrippa a renaissance-kori filozófiát, míg az újkori filozófusok közül bizonyára Descartes hatott leginkább Rádayra, bár egy munkája sem található a katalógusban, de két mű is van, mely az ő felfogását tolmácsolja: *Le Grand francia*, majd Apáczai Csere magyar nyelvű *Enciklopédiája*.

A teológiai és történelmi könyvek mellett Ráday Pál könyvtárának harmadik, legtöbb művet számláló részét a jogi-politikai munkák képezték. A jogi művek között szinte kizárólag a Werbőczy-féle *Tripartitumot* és az ahhoz kapcsolódó kompendiumokat, az országgyűlések articulusait, vagy a magyar jogi gyakorlatba bevezető útmutatókat találunk, amelyek akár a szabadságharc alatti, akár az 1711 után viselt tisztségeiben a legszükségesebbek voltak. Mindenekelőtt ezek adják könyv-

tárának köznemesi jellegét; Ráday Pál, fiával együtt, a protestáns köznemességből nőtt ki, így ennek formális jogi szemléletét, melynek bizonyítékát Ráday Gedeonnál meg a Türelmi Rendelet körüli harcokban is láttuk, nem tudták levetkezni. E „standard” munkák mellett Justinianus *Institutio*ját találjuk még e csoportban, s Grotiusnak ehhez fűződő írását. Ez utóbbin kívül nem is találunk többet a természetjogi iskola művelőinek munkái közül Ráday gyűjteményében, s ez komoly hiányt jelent. Magyarázatul szolgál azonban az előbb említett rendi felfogás, mely idegenkedett a természetjogászok felvilágosult álláspontjától. A politikai szakba Ráday részben az államtudományokhoz tartozó műveket osztotta – az aristotelési meghatározás szerint –, másrészt – Macchiavelli szellemében – az állami és udvari életben való tájékozódásra, a feudális társadalomban a célok eléréséhez szükséges gyakorlati magatartásra oktató munkákat. Az elsők közül Macchiavelli híres *Princeps*ét, Justus Lipsius és Diego Saavedra műveit, az ún. elegáns-antikizáló romanisztika képviselőit érdemes kiemelni; míg az érvényesülés, az udvari élet titkaiba beavató munkák közül csak utalok a különféle *Vita Aulicakra* és *Hermes Aulicusokra*, Johann Adam Webernek a beszélgetés művészetéről szóló könyveire, s Antonio Guevarának a fejedelmek életével foglalkozó *Horologii principum* című munkájára. Az európai feudalizmus tipikus udvari irodalma ez, a 18. századi barokk egyik hajtása, mely a felvilágosodás diadalrajutásával teljesen értelmét veszti.

Végül a költeményes kötetek és retorikai munkák sorából a klasszikusok mellett Gyöngyösi *Murányi Venus*ának második és *A porából megéledett phoenix*nek első kiadását érdemes megemlíteni, valamint az egyetlen ősnymtatványt, mely valószínűleg még Ráday Pál szerzeménye: Temesvári Pelbárt beszédeinek 1499-es, Hagenauban megjelent kötetét.

Jegyzetek

- 1 Erről a bibliakiadásról nem tudunk semmit.
- 2 Hieronymus Simons van Alphen (1665–1742) holland református teológus. 1715-től élete végéig professzor Utrechtben. (Jöcher i.m. I. 294–295. h.)
- 3 Utrecht, 1727. szeptember 1. (Ráday lt. A. II. 240)
- 4 DEBRECENI EMBER Pál, *Garisim és Ébál* című munkája Ráday Andrásé volt; az *Acta comitialia Hungarica Soproniensia*. 1681, Kajali Pálé; CZEGLÉDI István két munkájában, *Az országok romlásáról és A megtért bűnösnek a lelki harcban való bajvívásáról*, valamint CSUZI CSEH Jakab, *Edom ostroma, avagy Abdiás próféta* című munkájában Darvas János exlibrisét találjuk.
- 5 Így pl. Johannes Müller és Henricus Petraeus (Herdesanus) munkáit.
- 6 Életére nézve ld. ZOVÁNYI-LADÁNYI i.m. 575. p. és KONCZ József, *A marosvásárhelyi ev. ref. kollégium története*. Marosvásárhely 1896, 149–154. p.
- 7 Ezekben az években fajult el a harc véglegesen Tsétsi János és Nagymihályi Szomoló Gergely professzorok között, s az iskolai fegyelem és a rend felbomlott. Elmozdításuk után, mely 1734-ben következett be, Szathmári Paksi állította helyre a nyugalmat.
- 8 Kolozsvár 1719.
- 9 Ráday lt. Ráday Pál levelezése (a következőkben: RP.)
- 10 Zempléni birtokos, felesége Ráday Ilona, Pál nővére. (NAGY Iván i.m. XI. 356. p.)
- 11 Ráday Pálné Kajali Klára kalendáriumi bejegyzése 1726 augusztus hóról sem mond ellene ennek az adatnak, melyben azt írja, hogy „midőn Tusai uram Erdélyben indult, attam az eő kegyelme kezéhez könyvek vásárlására 50 német forintot.” (Ebben az időben a német forint a magyarnál annak 1/5 részével ért többet.)
- 12 EÖRVÖS Lajos, Újabb pótlék a pápai nyomda történetéhez (*Századok* 1869, 331–332. p.) cikkében írja a következőket: „Kanizsai Pálfi János *Arany temjénező* című imakönyvének megjelenését is a bizonyosság színvonalára emelhetem Szathmári Mihály marosvásárhelyi tanárnak egyik, régi könyvészetünkre nézve szerfölkött érdekes leveléből, melyet 1724. augusztus 10-én írt Ráday Pálhoz, ki már ekkor megkezdte a később oly nevezetessé lett Ráday-könyvtár gyűjtését: e levélben, régi magyar szerzőkről és könyvekről írtában, egyebek közt így nyilatkozik: a sok szép imádságos könyveket el hallgatom, u.m. *Arany Temjénező*, *Lilium humilitatis*, *Paradicsom Kert*, *Füstölgő Csepű*, etc. etc. ...” [Ld. még BALÁZS László, i.m. 141. p., 13. jegyzet.]

- 13 Hogy ki volt az a kompaktor, nem sikerült megállapítanom. Ebben az időben a kolozsvári ref. kollégium nyomdájában TELEGDI PAP Sámuel, Misztótfalusi Kis Miklós egyik munkatársa működött. Feltételezhető, hogy a kompaktor ez egyébként is népes családba tartozott. Az 1710-es években működött Marosvásárhelyen Szentgyörgyi Mihály is. Ld. TOLNAI Gábor, Két erdélyi könyvkötő. MKSz 1941. 364–365. p.
- 14 1727. március 15.
- 15 Petki Nagy Sámuel özvegyéről van szó. Petki Nagy marosvásárhelyi prédikátor volt, a 18. sz. első évtizedeiben; meghalt 1721-ben, amikor Szathmári Paksi mondott halotti orációt fölötte. (Nyomtatásban megjelent: Kolozsvár 1725.) Literátor emberként ismerték, munkásságának azonban semmi nyoma, bibliográfiákban sehol sem szerepel. Szinnyei tévesen tulajdonítja neki Lázár János verseinek kiadását 1795-ben, összetévesztve őt Zilai Sámuel professzorral.
- 16 E felfogásra ld. TRÓCSÁNYI Zoltán cikkeit. MKsz 1938. 375. p. és 1943. 433. p.
- 17 *Speculum Trinitatis, azaz: Szent Háromság egy bizony örök Istennek ... maga kimutatása.* Debrecen 1622. (RMK I. 521.)
- 18 *Dialogus politico-ecclesiasticus ...* Bártfa 1650. (RMK I. 831.)
- 19 1727. március 5. (Ráday lt. RP.)
- 20 Ma nincs meg a könyvtár ősananyagában egy halotti orációja sem.
- 21 FÉLEGYHÁZI Tamás, *Az keresztyéni igaz hitnek részeiről való tanítás.* Kolozsvár 1686 (RMK I. 1352.) A 16–17. századból számos kiadása ismert.
- 22 *Thabera: azaz Istennek olyan meg gyulladott tüze ...* Kolozsvár 1716.
- 23 KERESZTURI Pálnak tizenkettedik nagyságban megjelent munkájáról Szabó Károly nem tud; itt tehát vagy egy eddig ismeretlen, s elveszett művéről van szó, vagy – ami valószínűbb – elírásról. Azt hiszem, inkább a *Csecsemő-keresztyén* című munkájára (RMK I. 678.) kell gondolnunk, mely – egy bejegyzés szerint – 1716-ban még a nagyenyedi kollégiumnak, Szathmári Paksi iskolájának a könyvtárába tartozott. Szathmári Paksi bizonyára mint duplumot szerezte meg és küldte el Rádaynak.
- 24 1727. június 27. (Ráday ld. RP.)
- 25 *Postilla, azaz Epistoláknak ... magyarázatja.* Bártfa 1598. RMK I. 299. Ráday Gedeon egyik katalógusában ez a mű szerepelt, ma azonban nincs meg a gyűjteményben.
- 26 *A négy evangelisták szerint való dominica ...* Kolozsvár 1675. RMK I. 1779. (Itt jegyzem meg, hogy a forint rövidítéseként nem a ma használatos Ft-t, hanem az egykori levelekben és idézetekben található fl. jelentést vettem át. Szerző.)

- 27 *Pax crucis, azaz Szent Dávid 150 zsoltári, 150 könyörgésben.* Kolozsvár 1710. (RMK I. 1775.)
- 28 Amsterdam 1683. (RMK III. 2192.)
- 29 Csiki klostrom 1682. (RMK I. 1273.)
- 30 Nem lehet megállapítani, hogy melyik katolikus imádságos könyvről ír, mert ma egy sincs meg az ősananyagban.
- 31 DOBRAI CSULAK Sámuel: *Lelki olaj.* Kolozsvár 1730.
- 32 Nem tudtam meghatározni, hogy ez mi lehetett.
- 33 Ld. a 29. és 30. jegyzeteket.
- 34 Hiszen maga Szathmári Paksi is azt írja 1732 januárjában, hogyha valahol talál könyveket, elküldi, de „sok tudakozással is alig találok olyt, mely a catalogusban nem volna.”
- 35 Ráday kiegészítései a *Notitia* Nógrád megyét tárgyaló részéhez: Ráday It., Ráday Pál irodalmi jellegű kéziratai. Fasc. 107.
- 36 Fatavics Ferencet, aki nagyon tehetséges jobbágyfiú volt, Ráday Pál támogatta tanulmányaiban. A jog felé irányította, s még a nemesség megszerzését is kilátásba helyezte neki. Felajánlotta, hogy intézze birtokügyeit, legyen jószágigazgatójuk. (Ld. Ráday Pál levelét Fatavicshoz, Ráday It. RG lev.) Fatavics el is fogadta az ajánlatot, s majd 48 éven át hűségesen szolgálta a családot. Sőregen lakott, onnan járta be a szétszórtan fekvő Ráday birtokokat, melyeknek ő volt a „fiscalis directora”.
- 37 Pozsony, 1723. október 24.
- 38 A könyvtár régi magyar anyagában megvan KEGEL munkájának mind a DEBRECZENI Péter-féle, 1637-es leydeni kiadású, mind a DESELWICH-féle, Lőcsén 1629-ben megjelent fordítása. (RMK I. 669 és 696.) Így nem dönthető el, hogy melyikről van szó.
- 39 Fatavics levelei Ráday Pálhoz, 1725. január 10. és 1725. március 5. Ráday Gedeon levele anyjához, 1725. február 25. (Ráday It., Kajali Klára levelezése, 108. fasc.) Ráday Pál levele feleségéhez, 1725. július 24. (Ráday It. Ráday Pál levelei feleségéhez, 92.fasc.)
- 40 Ráday Pál levelezése Sípos Mihállyal (Ráday It. A. II. 77., 78., 82., 91., 94., 99. stb. sz.), Csejthey Zsigmonddal és Döry Andrással a már idézett fasciculusokban.
- 41 Valószínűleg azonos azzal, akit NAGY Iván említ, i.m. X. 219. p.
- 42 Megjelent Hágában, évfolyamai több-kevesebb hiánnyal az 1714 és 1732 közötti időből megvannak a könyvtár anyagában.
- 43 Ráday It. A. II. 76–77., 82.
- 44 A biblia, melyről itt szó van, valószínűleg Ráday Pál latin és görög nyelvű

- Újtestamentuma, Béza Teodor kommentárjával. Kötése ma is ép és egészen különleges.
- 45 Ráday lt. A. II. 232.
- 46 BOEHME, Anton Wilhelm, *Enchiridion precum, ad promovendum solidioris pietatis studium collectum*. London 1715.
- 47 1727. szeptember 1. Ráday lt. A. II. 240.
- 48 Selyebi, akiről a lexikonok mit sem tudnak, minden bizonnyal szintén Ráday támogatásával indult útnak s jutott Lipcsén és Hallén keresztül Brémába. Egyetlen ismert Rádayhoz írott levele 1729. augusztus 23-án kelt. (Magántulajdonban.)
- 49 „... a Tekintetes Úrtól rám bízattatott könyvek felől ...”
- 50 *Dictionnaire historique et critique*, valószínűleg az 1720-as rotterdami kiadás.
- 51 A megadott cím általánosságá miatt nem határozható meg, milyen műről van szó.
- 52 Philipp Reinhard Vitriarius és fia, Johann Jacob Vitriarius munkái.
- 53 *Corpus omnium poetarum latinorum ...* Haag–London 1721.
- 54 Mányoki leveleire ld. ZSINDELY Endre, Mányoki Ádám levelei Ráday Pálhoz. *Műv. Ért.* 1954. 2. sz.
- 55 A szakirodalomban sehol nem találtam rá vonatkozó adatokat.
- 56 Ld. *Lexikon des gesamten Buchwesens*. Herausgg. von Karl LÖFFLER und Joachim KIRCHNER. Leipzig 1935. II. 477. p.
- 57 Ld. Uo. I. 636. p.
- 58 Egyikük nevét sem találtam a szakirodalomban.
- 59 Nevét nem találtam a lexikonokban.
- 60 1724. augusztus 2.
- 61 Lőcse 1707. (RMK I. 1736.)
- 62 Természetesen itt könyvtári szakrendszerről van szó, melyet a gyűjtő a meglévő könyvanyag alapján alakított ki; míg a bibliográfiai szakrendszer állandó érvénnyel lép fel, tekintettel az irodalmi össztermelésre. Ld. GULYÁS Pál, *A bibliográfia kézikönyve*. Bp. 1941. I. 244. és 360. p.
- 63 Ld. Szathmári Paksizhoz írott leveleit.
- 64 JÖCHER, *Allgemeines Gelehrten-Lexikon*, i.m. II. 1709. h.

III. A KÖNYVTÁR RÁDAY GEDEON KORÁBAN

---

1. A GYŰJTÉS TERÜLETEI

A könyvtár aranykora az a hat évtized, 1733 és 1792 között, mely alatt Ráday Gedeon gyűjtötte a könyveket, s mind ő, mind könyvtára a felvilágosodás korának Magyarországon a szellemi és irodalmi élet egyik központja volt. E korra vonatkozóan jókora levéltári anyag maradt fenn, melynek alapján világos képet kapunk arról, hogy milyen úton-módon gyarapította könyvtárát egy 18. századi nemes úr; kibontakozik előttünk a hatalmas, spontán keletkező beszerzői kör; a széleskörű tevékenység, egy, a könyveket szerető ember gyűjtési szenvedélye; de kirajzolódnak a kor társadalmi és technikai viszonyaiból eredő korlátozottságok is.

A gyűjtés területeiről és a beszerzőkről eddig felvázolt képünk helytálló a könyvtár életének ebben a szakaszában is, az intenzívebb tevékenységnek megfelelően azonban sokkal gazdagabbá válva. Két döntő fontosságú változást meg kell viszont említeni: az egyik a súlypont eltolódása a beszerzés területein és a különféle beszerzők jelentőségében, a másik a könyvkereskedők növekvő jelentősége a bécsi és pozsonyi gyűjtésben. Amíg ugyanis Ráday Pál beszerzéseinek központja – a levéltári anyag tanúsága szerint – Erdély volt, addig fia, Gedeon elsősorban Bécsben és a külsországi nagy városokban szerezte be könyveit.

Bécsnek ez a túlsúlya és középponti szerepe változatlanul jellemző az egész korszakra, természetes tehát, ha Ráday Gedeon gyűjtésének szempontjait s a császárváros növekvő könyvpiacát és élénk forgalmát összevetjük. Ráday, örökölve apjának magyar könyvek iránti szeretetét, továbbra is szorgal-

masan igyekezett könyvtárába megszerezni nemcsak a régi századok, hanem saját korának új és felvilágosodott szellemű, hazai irodalmát, – viszont nem elégedett meg ezzel, hanem a külföldi könyvtermelés szép és értékes kiadásainak megszerzésére, enciklopédikus érdeklődésének az összes tudomány-szakokat képviselő könyvek által való kielégítésére törekedett. E széles skálájú beszerzői tevékenység számára itthon nem volt megfelelő piac, s szűkebb lehetőségeket nyújtó könyvkereskedelmünk nem felelhetett meg az ő kívánságainak. Így önként adódott, hogy a legközelebb fekvő világváros, Bécs felé fordult, ahol a 18. század második felében hatalmas könyvpiac alakult ki, rendszeres aukciókkal, kiterjedt külföldi kapcsolatokkal rendelkező kereskedőkkel, ahol más városok – mint Lipcse, Nürnberg, Bázeli – kereskedői is fiókokat nyitottak, vagy állandó megbízottat tartottak. Ezért aztán Ráday Gedeon korában a könyvtár beszerzései kétharmadrészben a bécsi piacról – kereskedőktől és aukciókról – származnak.

A gyűjtés többi, az előző fejezetben tárgyalt területei közül Erdély továbbra is a régebbi magyar irodalom fő forrása maradt Ráday számára, az 1748–1770-ig terjedő, Szilágyi Sámuel és Bod Péter működésére eső két évtizedben és 1782 után, amikor összekötetésbe került Kovásznai Tóth Sándor és Zilai Sámuel marosvásárhelyi professzorokkal. A hasonló jellegű magyar könyvekre vonatkozó beszerzés miatt tulajdonképpen Erdélyhez kapcsolódnának a felvidéki – sárospataki, lőcsei – gyűjtésre vonatkozó adatok is, ezeket azonban Pesttel összekapcsolva, külön fogjuk áttekinteni. Ugyanakkor Pozsony már teljesen Bécshez kapcsolódik, nemcsak azért, mert szerepe elsősorban a Bécsből és a távolabbi külföldről érkező szállítmányok továbbítása, hanem a külföldi és idegen nyelvű könyvanyag szempontjából is, mellyel az ott működő Nagy István ágens vagy a Rádayval évtizedeken keresztül kapcsolatban álló Anton Löwe

kereskedő a péceli könyvtárat gyarapították. Végül a külföldi – német, svájci, holland – piacokról szólva, meg kell állapítanunk, hogy Ráday Gedeon gyűjtése sokkal tágabb körben folyt, mint apjáé, s a kint tanuló diákokon keresztül Bazel, Zürich, Utrecht, Leyden és Odera-Frankfurt; lipcsei megbízottja, Thiele révén pedig Lipcse, Drezda, Gotha és más szászországi városok kapcsolódtak be gyűjtőkörébe.

A könyvtár életének e szakaszában a beszerzői kör jellege mit sem változott, továbbra is lelkészek, professzorok, ágensek és diákok, jórészt Ráday Gedeon familiárisai intézték a megbízásokat. A fent megállapított súlypont-eltolódás itt abban mutatkozott meg, hogy a gyűjtés nagy részét a Bécsben, illetve Pozsonyban működő ágensek végezték. Ezeknek szerepe Ráday Pál korában nem volt jelentős; 1735 után annál jobban kidomborodik. Külön ki kell emelnünk Nagy Sámuelnek, az 1763-tól működő bécsi református ágensnek ezirányú működését, akinek nevéhez – bázeli tevékenysége mellett – a harminc éven át hűségesen folytatott, s a könyvtár szempontjából nagyon fontos bécsi gyűjtés fűződik. A beszerzők tájékoztató, megbízójukat az irodalom és kereskedelem vérkeringésébe bekapcsoló tevékenysége, melyet az előző fejezetben vázoltunk, ezekben az évtizedekben is megmaradt. Sőt, mivel a beszerzők tudták, hogy Rádayt minden érdekli, ettől az élénk érdeklődéstől inspirálva akár Bécsből, akár a külföldi egyetemi városokból számot adtak leveleikben a körülöttük folyó élet tudományos és irodalmi eseményeiről is.

A beszerzőkkel kapcsolatban rá kell még mutatnunk arra is, hogy Ráday, tőlük függetlenül, több bécsi, pozsonyi és pesti kereskedővel közvetlen kapcsolatban állott. Saját maga tárgyalt velük, vagy személyesen, vagy leveleken keresztül; bár sokszor megtörtént, hogy megbízottjait küldte el hozzájuk. Ráday Pál korából ilyen, a kereskedőkkel való közvetlen kapcsolatra

vonatkozó konkrét adatok nem maradtak fenn – egyes feljegyzések csak feltevésekre adnak alapot –, így egy új és fontos elem jelent meg ezzel a Rádayak könyvgyűjtésének történetében.

2. A GYARAPODÁS

a) *beszerzés*

(i) *Erdély*

A könyvtár második korszakának beszerzéseit tekintve át – az előző fejezet rendjét követve – először az erdélyi gyűjtéssel kell foglalkoznunk.

Ráday Gedeon 1748 után kapcsolta be Erdélyt gyűjtésébe. Az apja halála óta eltelt másfél évtizedből semmi adatunk nincs arról, hogy bárki is szerzett volna Erdélyben, s általában a Dunától keletre eső területen könyveket számára, így nyugodtan megállapíthatjuk, hogy gyűjtés ebben az időben csak Bécsben és Pozsonyban folyt. 1748 azért jelent fordulópontot ezen a téren, mert Szilágyi Sámuel – előzőleg bécsi ágens és könyvbeszerző – bárói rangot kapva a szebeni táblához került ülnöknek, s most már innen írogatta leveleit barátjának.

Szilágyi Sámuel, Szilágyi Péter tanár fia, nem tévesztendő össze piskárosi Szilágyi Sámuel püspökkel, kivel Rádaynak, a levéltári anyag tanúsága szerint, semmi kapcsolata nem volt.¹ Szilágyi nagyenyedi tanulmányai után külföldre ment ismereteket szerezni, s 1728. november 24-től Odera-Frankfurtban járt az egyetemi előadásokra. Itt istápolta az oda kikerülő fiatal Ráday Gedeont – Pálhoz írt leveleiben beszámolt a fiúról –, s a két diák között meleg barátság szövődött. A diákéveknek ez a kapcsolata megmaradt később is, midőn Ráday a nemes urak szokásos életét élte, Szilágyi pedig ágens lett. Szolgálatai jutalmául 1748-ban bárói címet kapott az uralkodótól, és az erdélyi

ítélőtábla ülnöki állásába nevezték ki. *Keresztyén Seneca, az az: L. A. Seneca munkáiból kiszedegetett keresztyéni virágok* címmel írt egy művet;² levelei egyébként is élénk szellemi érdeklődésről tanúskodnak.³ Meghalt 1771-ben.

Ötvenhat Rádayhoz írott levele maradt fent, melyeket részben Bécsből, részben Erdélyből – Szebenből, Marosvásárhelyről és Meggyesről – küldött. A könyvtár szempontjából jelentős működése a Bécsben töltött 15 évre esik, erdélyi levelei kevesebb idevonatkozó adatot tartalmaznak. Legtöbbször családi ügyekről, vagy a státusok dolgairól írt. Néhány értesítés vonatkozik csak könyvekre, ill. kéziratokra. Ezek is bizonyítják azonban, hogy Szilágyi Ráday megbízása alapján keresett különféle értékes kéziratokat, melyeknek megszerzését vagy legalábbis lemásoltatását vállalta. „Már két manuscriptumra akadtam, egyik a Böjti,⁴ másik Soterius⁵ munkája; ez utolsó nem alább való az elsőnél. Még kezemhez nem vehettem ...”⁶ E jóbarát két levelének⁷ sorai tehát bizonyossá teszik, – más levéltári adatok mellett,⁸ – hogy Ráday nemcsak könyveket, hanem kéziratokat is gyűjtött. Az első bécsi megbízott így 1771-ben bekövetkezett haláláig Ráday beszerzőjének tekinthető, hiszen még 1766 decemberében is szolgálatait ajánlja. Ugyanakkor történeti vonatkozású munkákról disputál, melyek „historiam patriae” nagyon megvilágosítóak, s részben Prayt is korrigálhatják.

Szilágyi tevékenységénél sokkal jelentősebb az Erdélyből származó anyag nagy részét beszerző Bod Péter és a rokon Telekiek szerepe. Bod 1743-tól gr. Teleki József özvegyének, Bethlen Katának⁹ udvari papja s bizonyára e művelt, könyvgyűjtő asszony környezetében ismerte meg Rádayt, – annál is inkább, mert ennek sógora, Teleki László, az „árva” nagyasszony unokaöccse volt. Természetes, hogy Ráday könyvgyűjtő rokonához és annak tudós papjához fordult, hogy segítségüket kérje erdélyi beszerzéseihez. Bod ugyan már Magyarigenben

lelkészkedett 1749 óta, de kapcsolata nem szakadt meg nagyszonyával, továbbra is sokat időzött nála. Ráday az 1750-es évek elején járhatott Erdélyben hűgát és sógorát meglátogatni – amint Bod leveleiből kitűnik –, s ekkor eshetett először szó a számára küldendő könyvekről. Bodnak 1754 és 1756 között hozzá írt levelei elénk tárják az ottani beszerzések képét, sőt az egyikhez csatolja a szerzett művek listáját is.¹⁰

Az 1754. április 26-i levél szerint Ráday elsősorban Teleki Józsefné könyvkatalógusának kiegészítését kérte Bodtól: „Leiratta volt az Úr Erdélyben létében a Méltóságos Gróf Asszony Teleki Józsefné asszszonyom könyveinek lajstromokat; mellyek azon lajstromban nem találtattak, az Ur parantsolatja szerint magam jedzéseimből azokat leírván, most elküldöttem az Urnak.” E könyvkatalógus kiegészítése, ill. elküldése inkább csak előjátéka volt könyvbeszerzői tevékenységének, melynek kezdetét az 1754. esztendő őszére tehetjük. Erre utalnak decemberben írt sorai: „Nem régen arra kértem vala a Méltóságos Gróf Teleki József urfit, hogy írna az Urnak az iránt, hogy magyar könyveinek listájokat küldené bé, mert én, a mint a Méltóságos Úr kért vala magyar könyvek szerzésére, arra kész vagyok, s reménységem is vagyok; de némelleyek drágátskák, s ha volnának a Catalógusban, azokat ujjólag nem szerzenők itt meg. Nem régen is akadtam egy néhány ritka és szép magyar könyvekre, meg is vettem. Ha az könyvek listájok kezünkön lesznek, osztán bátrabban vásárlunk.”¹¹ E sorok kétségtelenné teszik, hogy Rádaynak ebben az időben – 1754 – már jelentős könyvtára volt, melyről Bod is tudott.

A kért katalógus meg is érkezett 1755 első hónapjaiban, s Bod április 16-i levelében nyugtázza: „Vettem mind a Méltóságos Ur 20. Martii Ludányból írott levelét, mind az Nagy Sámuel uram Pestről 24. Martii írott levelét, az magyar könyvek lajstromokkal együtt. Igen jól esett, hogy ezen katalógus kezemhez jött, mert

eddig tartózkodtam megvenni némely könyveket, a mellyek előfordultanak, nem tudván, ha szükségesek-e, vagy nem? Már pedig a mellyek ezen lajstromban nem lésznek, azokat megszerzeni kívált a régibbeket, tellyes tehetségem szerint igyekezem. Ezenkívül más lajstromok az Ur könyveinek velem nem közöltetett. Ezt pedig pareáltatván, mind tiszteletes Ajtai uramnak¹² Enyedre, s mind a Méltóságos Gróf Aszszonynak, Teleki Jósefné Aszszonyomnak Hévízre elküldöm." E sorok szerint Teleki Józsefné éppúgy, mint Ajtai Mihály nagyenyedi professzor Bod Péteren keresztül Ráday beszerzői körébe kapcsolódott. Bizonyítja ezt az a lista is, melyet Bod fentebbi leveléhez csatolt, feltüntetve benne a saját maga által Rádayhoz küldött könyvek mellett a Teleki Józsefné által vásároltakat is. „Gróf Teleki Jósefné aszszony ő nagysága eddig vette az Ur számára ezeket:

1. Tótfalusi Biblia¹³
2. Roterdami Rézmánnak keresztyénséget tanító kézbe viselő könyvecskéje¹⁴
3. Tófeus Soltárok Magyarázata¹⁵
4. Kultsár György Postillája¹⁶
5. Jesuiták Titka¹⁷
6. Bornemisza Péter Dominicájának 3-dik része¹⁸
7. Szatmár Németi Dominicájának toldalékja¹⁹

Magam is vettem:

1. Sárpataki Mihály Noé bárkáját²⁰
2. Félegyházi Tamás keresztyén hitrül írt könyvét²¹
3. Enyedi György munkáját magyarul²²

és holmi apróságokat."

Ez az egyetlen jegyzék, mely az erdélyi gyűjtésből fennmaradt. Nem tudjuk, hogy a rajta feltüntetett könyvek mind eljutottak-e Rádayhoz, néhányuk sorsára azonban, és éppen azokéra, amelyeket Bod vett, fényt vet Rádaynak a cédulára tett sajátkező

jegyzése: „Ezen subducált hármát Türi uram²³ kezemhez hozta, és ezeken kívül úgy tettik hármát (mert ez könyvek Ludányban adódtak kezemben, és így itt nem lévén, az neveik eszemben nem jutnak), de úgy tettik, hogy volt

az Edgyik: Az Szent háromságrul írott könyv in 8-vo bizonyos Anonimusé, ha az titulussa jól jutt eszembe: Igasság Sarka.²⁴

az Másik: Debretzenyi prédicátor Köleséri Sámuel Uram bizonyos munkátskája,

a Harmadiknak neve mostan éppen eszemben nem jutt, mivel confundállom más könyvekkel, mellyeket legközelebb szerzettem. Ezeket tsak azért jedzettem fel, hogy tudva legyen, hogy már ezeket Türi uram kezemhez hozta.”

A beszerzés persze nehezen ment, hiszen oly sok pusztult el a régi értékek közül: „A könyvek szerzéseiben igyekeztem, de kevésre lehetett menni, minthogy a régiség és hazánknek sok féle vesződései, a mellyek voltanak is, meg emésztették; de tsuda, hogy e tatár-égette, török hamvazta hazában tsak annyit is lehet találni, holott itt egymást érte a sok pusztulás ezelőtt.”²⁵ Hangja itt összecsendül a Szathmári Paksiéval, s a többi, külföldet látott, itthon küszködő tanáréval és diákéval, akiknek mind fáj a magyar szellemi élet évszázados elnyomatásból eredő fejletlensége és tespedése; – ugyanakkor túl is mutat ezek legtöbbszörén, hiszen soraiban nem szólal meg a szépirodalmat elvető teológus, s minden szava a történelmi sors fájalmát, pusztításait átérző igaz hazafi megnyilatkozása. Saját korának siralmas állapotát is ebből a szemszögből ítéli meg, keserű hangon utal az ország könyvnyomtatását fojtogató cenzúra hatására: „A tipographiák még azon állapotban vagynak, a mellyben látta az Ur Erdélyben létében. Nem is fogtak azután semmi új munkához, mivel censura nélkül nem mérnek, a censurát pedig elkezdeni terhesnek látszik. Én kértem azon kis Bibliai Historiátskának megújítását, a melly már egyszer kijött,

de azt sem merik vállalni ...”²⁶ Így nem is reméli nagyobb mennyiségű könyv beszerzését: „Száz rénes forintok iránt írt a Méltóságos Ur magyar könyvek szerzésekre, hogy akar küldeni. Sok magyar könyvek kellenének ennyi pénzre.”²⁷ Íme, ez az idézet jól érzékelteti, hogy mennyivel kisebb arányú volt az Erdélyben folyó gyűjtés a bécsinél, mely, mint látni fogjuk, különösen Nagy Sámuel idejében, évente 1000-nél több forintot emésztett fel.

1755 tavasza és 1756 ősze között csak gyűjtögették a könyveket Rádaynak – Bod is, Teleki Józsefné is. Utóbbi megbízást adott több lelkésznek, hogy ne csak az ő számára, hanem a péceli neves gyűjtőnek is keressenek és szerezzenek könyveket.²⁸ E kiterjedt beszerzői kör tevékenységének eredményeként összegyűlt jó pár magyar munka – közel 30 darab –, melyeket Ráday Lázár Istvánnal²⁹ akart Pécelre hozatni. Terve azonban nem sikerült, mert a könyvek Telekiné szebeni bibliotékájában voltak, ő maga pedig Gernyeszegen, így Lázár, aki sietett, nem juthatott hozzájuk.³⁰ Elküldésük Teleki Lászlóra maradt, aki szeptember végén jelzi útnak indításukat Szebenből.³¹

Több híradás Bod és az erdélyi beszerzők működéséről nem maradt fenn; csak egy jóval későbből, 1766 januárjából származó levél³² mutat arra, hogy az ötvenes és hatvanas évek folyamán kis arányokban mindig gyűjtögette a magyar könyveket Rádaynak a magyarigeni prédikátor.³³

Ráday és Bod mindvégig, az 1750-es évek elejétől 1769-ig, Bod haláláig baráti jó viszonyban voltak, s a *Magyar Athenas* írója nem hiába fáradt a péceli bibliotéka gyarapításán. Ráday azzal hálálta meg sok fáradozását, hogy a történelmi tanulmányaihoz szükséges, frissen megjelent műveket³⁴ megvette számára a pesti kereskedőtől és elküldötte, sőt egyik művének megjelentetésében is támogatta.³⁵ Ezért írja 1756 szeptemberében Bod hálás szolgálatkészséggel, hogy: „Én pedig ennek utánna is, ha tsak

találhatok olyat, a mi az Ur könyveinek lajstromokban nem léssen, szerentsémnek tartom meg venni, módot keresek az elküldetéseben is. Az mi az árokat illeti, az itt vásárlott könyveknek, az iránt nem illő Méltóságos Urnak szorgalmatoskodni; mert nékem eléggé előre meg fizetett az magyar írók két darabjoknak meg küldetéseben, tsak azt sem tudom vissza fizetni, egész életemben is; annál inkább tovább is vagyok reménségem, hogy a Méltóságos Úr által a Magyar országban nem régen ki adott könyveket megkaphatom, a mellyek vagy historiára, vagy törvényes dolgokra tartoznak.”³⁶

Az erdélyi gyűjtés 1770 és 1780 között majdnem szünetel, s Ráday életének utolsó évtizedében sem jelentenek az innen érkező művek nagyobb gyarapodást. Az erdélyi beszerzés, amint erre már az előző koroknál utaltam, különben is sohasem a beszerzett mennyiség, hanem az onnan származó magyar művek miatt volt értékes. 1770-ben Cornides Dániel,³⁷ 18. századi tudományosságunk kiemelkedő képviselője, aki ekkor Teleki József titkáráként Szebenben tartózkodott, egyik leveléhez csatoltan megküldötte Rádaynak Seivert János³⁸ szebeni evangélikus lelkész eladandó könyveinek jegyzékét.³⁹ Ebben – Cornides szerint – öt ritka és értékes mű található, melyekért 10 dukátot vagy 50 magyar aranyat kért tulajdonosuk, s nem valószínű, hogy akár csak 8 dukátra is leengedné árukat. Cornides Ráday utasítását kérte, hogy lefoglalja-e őket. Ezek a sorok nem utalnak rendszeres gyűjtésre, inkább azt mutatják, hogy a felvidéki Cornides, aki jól ismerte Rádayékat, kedveskedni akart a híres gyűjtőnek, s ezért egyszer egy értékes metszetet küldött,⁴⁰ máskor pedig a jelzett szebeni könyvvásárlási lehetőséget jelentette.

Bod Péter és Teleki Józsefné beszerzése után erdélyi gyűjtésről tulajdonképpen csak az 1788–1792-ig terjedő időben beszélhetünk. Ebben a négy esztendőben Zilai Sámuel, a marosvásárhelyi

kollégium professzora keresett Rádaynak magyar könyveket: „A magyar könyvek megszerzésében tellyes igyekezettel rajta lések, mind magam személy szerint, mind mások által, tsak hogy tudhassam, mellyekre vagyon Nagyságodnak szüksége. Elvárom ezek iránt is a catalogust.”⁴¹

Zilai Sámuel 1753-ban született. Marosvásárhelyen tanult, s ottani könyvtároskodása és tanítóskodása után 1781-ben kiment Utrechtbe. Itt nemcsak a magyar irodalomnak tett szolgálatokat – kinyomtatta többek között Teleki Sámuel megbízásából Janus Pannonius költeményeit –, hanem teljesíti Teleki könyvvételre vonatkozó megbízásait, beszámol aukciókról és a könyvkereskedőkkel folytatott tárgyalásairól. 1784 tavaszán Heidelbergbe ment. Hogy innen mikor tért haza, nem tudjuk. 1788-ban a marosvásárhelyi kollégium lektor-professzora lett Kovásznai Tóth Sándor⁴² mellett, majd annak halála után a filológia rendes tanára 1792-től 1800-ig. 1798 szeptemberétől a kollégium rektora, bár rengeteg tárgyat – három nyelvet, történelmet és exegézist – tanított. Irodalmi munkásságának főbb eredményei: Zrínyi Miklós *Ne bánts d a magyart* című munkájának 1790-es, Lázár János gróf hátrahagyott verseinek pedig *Külömb-külömbféle világi dolgokat az erkölcsökre szabogató magyar versek* cím alatti 1795-ös kiadása, de legfőképpen a *Magyar Museum* erdélyi és székelyföldi terjesztése. Irodalmi munkásságában tanácsadója, támogatója Ráday volt, s hozzá írt levelei részletesen tükrözik mind az akkori szövegkritikai munka, mind a *Museum* terjesztésének nehézségeit. 47 éves korában egészsége gyengülni kezdett, s férfikorának delén, 1800. június 16-án meghalt.⁴³

Gyűjtése, sorainak bizonyossága szerint, egészen kis jelentőségű a péceli könyvtár kialakulásának szempontjából. Mindössze egy beszerzésre vonatkozó adatot találunk leveleiben: 1788 őszén Ráday Benczédi Székely István és Heltai Gáspár krónikáinak megszerzésére serkentette, s Zilai erre válaszolt: „Székely István

és Heltai Gáspár krónikáit mindenfelé tudakoztam. Akadtam is már nyomába mindeniknek. De még a könyveket nem láthatam, s nem tudok állapotjukról írni. Nemsokára meg-keritem és ha épek lesznek, a Nagyságod commissiójára megvásárlom.”⁴⁴ A következő év januárjában azután szomorúan jelenti, hogy Heltai Gáspárét két, Székely Istvánét egy példányban megtalálta, de mindegyik csonka. Ezeket hát nem küldheti el Rádaynak; inkább rábízta sok erre s arra csavargó diákra megszerzésüket.⁴⁵ Ráday Gedeon könyvgyűjtésének egyik jellemző vonása jelentkezik itt. Ő, mint gondos gyűjtő, könyvtárába csonka könyvet nem volt hajlandó megvenni; megbízottjai ismerték már erről az oldaláról, s ezért eleve lemondtak rossz állapotban lévő vagy csonka munkák megszerzéséről.

Az erdélyi szerzemények Pécelre szállítása a kor viszonyainak megfelelően mindig alkalmi volt, hol egy ismerőst, hol egy külföldre utazó diákot kértek meg arra, hogy magával vigye a „pakétot”. Elsősorban mégis a Telekiek jöttek számításba, hiszen e nagy család tagjai vagy embereik állandóan rajzoltak a két haza között, s a legbiztosabb postát jelentették. Teleki László 1756 szeptemberében küldött el egy csomagot sógorának; előzőleg pedig Bod adott néhány munkát Türi Sámuel, a későbbi bécsi beszerző kezébe, aki el is juttatta azokat rendeltetési helyükre. Sokszor csak a következő nagyobb központig – mint Debrecen – sikerült eljuttatni a szállítmányt, s onnan a jóbarátok egy újabb postással küldték tovább.⁴⁶ Hasonló volt az eset akkor is, midőn Ráday küldött Erdélybe Bodnak frissen vásárolt könyveket, vagy Kovásznainak és Zilainak irodalmi munkásságukhoz különféle edítiókat.⁴⁷

Jegyzetek

- 1 Vas Margit Ráday életrajzában összekeveri őket: „Szilágyi Sámuel hódmezővásárhelyi lelkész, később püspök, nagy nyelvtudása és a külföldi irodalomnak ismerete miatt az idegennyelvű munkák vásárlásában ad tanácsot.” (VAS Margit, *Ráday Gedeon élete és munkássága*. Bp. 1932. 140. p.) Ez már csak azért sem igaz, mert Ráday is nagy nyelvtudással és a külföldi irodalomban széleskörű tájékozottsággal rendelkezett. A Ráday-levéltárban ma is meglévő és jórészt Erdélyből, Szebenből datált levelek pedig minden kétséget kizáróan az ágens, majd táblai ülnök Szilágyi Sámueltól származnak.
- 2 Bécs 1740. 2. kiad. 1770.
- 3 Kedvenc elmélete volt, hogy a magyarságra támadó kunok nem jelentettek külön népet, hanem az Erdély hegyei között lakó, a keresztyénség és az állami szervezet igájába még be nem tört magyarokat neveztek kunoknak. Hosszasan és részletesen bizonyítja ezt 1767. április 20-án barátjához intézett levelében.
- 4 Bizonyára Böhthy (Böjte) Antal jezsuita hitszónok munkájának kéziratáról volt szó, aki ebben az időben Udvarhelyen vagy Marosvásárhelyen élt. Megjelent munkái: *Magyar nyelvtudomány*. (Marosvásárhely 1790.); *A nemes magyar nyelv írásának vagy szólásának tudománya*. (Uo. 1794.); SZINNYEI i.m. I. 1304. h.
- 5 Soterius György szászbudai születésű ág. ev. lelkész, aki hosszas külföldi időzés után, 1708-ban lett Szászkeresztúron pap, s meghalt 1788. február 10-én. Kéziratban maradt Erdély történetére vonatkozó fontos munkája és „Scriptores Hungarici et Transsylvanici” című, Czvittinger Dávid nyomán készült, pusztá katalógust adó műve. (SZINNYEI, i.m. XII. 1305. h.)
- 6 1749. május 7.
- 7 1749. március 15.; 1749. május 7.
- 8 Ld. Szentpéteri-Hodor József leveleit Ráday Gedeonhoz. (Pl. 1760. május 10., melyben egy eredeti Balassi kézirat küldéséről ír.)
- 9 Ld. NAGY Iván, i.m. XI. 82. p.

- 10 E levelek könyvtörténeti vonatkozású részeit leközölte KISS Áron, MKsz. 1882. 257–263. p.
- 11 1751. december 16.
- 12 Ajtai Abod Mihály 1735-től 1737-ig gr. Teleki Józsefné Bethlen Kata udvari papja; 1737-től 1755-ig a nagyenyedi kollégium tanára. Életére ld. ZOVÁNYI–LADÁNYI, i.m. 16. p.
- 13 *Bibliá*. Ford.: Károli Gáspár. Kiadta: Misztótfalusi Kis Miklós. Amsterdam 1685. (RMK I. 1324.) A Ráday-könyvtár régi magyar gyűjteményében található mindkét példány nagyon sérült, s nem lehet megállapítani, vajon azonos-e az egyik a Telekiné által szerzettel, sőt azt sem, hogy ezek a példányok egyáltalán Ráday Gedeon könyvtárából valók-e.
- 14 SALÁNKI György, *Rotterdami Rézmánnak a keresztyén vitézséget tanító kézben viselő könyvecskéje*. Leyden 1627. (RMK I. 563.)
- 15 TÓFEUS Mihály, *A szent soldárok resolutioja*. Kolozsvár 1683. (RMK I. 1302.)
- 16 KULCSÁR György, *Postilla*. (Mivel nincs meg a könyvtár anyagában, nem lehet megállapítani, hogy alsólindvai kiadásáról, vagy a két bártfai kiadás egyikéről volt-e szó.)
- 17 *Jezsuita páterek titkai*. Várad 1657. Ez a mű már Ráday Pál idejében megvolt a könyvtárban, valószínű, hogy a ma meglévő példány az ő szerzeménye, s az itt szóban forgót Ráday Gedeon visszaküldötte, illetve írt, hogy már megvan neki. Bod megjegyzése is erre utal ugyanebben a levélben: „... látom, hogy vettem vagy kettőt, a mellyek megvoltanak.”
- 18 BORNEMISSZA Péter, *Harmadik része az evangéliumokból ... való tanuságoknak*. Sempte 1575. (RMK I. 119.; RMNy. I. 362.)
- 19 SZATMÁRNÉMETHI Mihály, *Dominicális praedikáziók toldalékja*. Kolozsvár 1686. (RMK I. 1353.)
- 20 SÁROSPATAKI N. Mihály, *Noé bárkája*. Kolozsvár 1681. (RMK I. 1264.)
- 21 FÉLEGYHÁZI Tamás, *Az keresztyéni igaz hitnek részéről való tanítás*. Debrecen 1583. (RMK I. 202.; RMNy. I. 525.)
- 22 ENYEDI György, *Az ó és újtestamentumbeli helyek magyarázatja a háromságról*. Latinból ford.: TOROCZKAI Máté. Kolozsvár 1619. (RMK I. 494.)
- 23 Életrajzát ld. a bécsi beszerzésekkel kapcsolatban.
- 24 Ráday emlékezetből írván e sorokat, nyilvánvalóan tévedett, s összekever-

- te a Szentháromságról szóló munkát KÖLESÉRI Sámuel, *Idvesség sarka* című művével, melyet másodiknak említ. Ez utóbbi mű első kiadása – Sárospatak 1666. (RMK I. 1038.) – kétségtelenül Ráday gyűjtése, s az anyagban ma is megvan.
- 25 1756. szeptember 20.
- 26 1754. április 26.
- 27 1755. április 16.
- 28 1756. február 20. Leközölve: *Figyelő* 1876/6. 173. p.; a Ráday család levéltárában ma nincs meg.
- 29 Ld. KEMPELEN i.m. VI. 357. p.
- 30 Lázár István levele Ráday Gedeonhoz: Dabas, 1756. október 15. (Ráday lt. Ráday Gedeon levelezése. – A következőkben: RG.lev.)
- 31 Teleki László levele Ráday Gedeonhoz. 1756. szeptember 22. (Uo.)
- 32 Január 21.
- 33 „A magyar könyvek lajstromokat tessék az Urnak mennél hamaráb elküldeni, senki benne hasznosabban nem szolgál, mint én, tsak tudhasam, mik kellenek. Nem meszsze vagyon az enyedi kollégyom, ritka az a könyv, a melly ott elő nem fordul, az ekklesiákban is nékem járnom kell s ha mit észre veszek, abban jó szívvvel szolgálók.”
- 34 *Így a Scriptorum rerum Hungaricarum veteres ac genuini ... cura et studio Joannis Georgii Schwandtner* (Wien 1746. szeptember 20. Uo.)
- 35 Ld. Bod levelét, 1754. április 26. (Ráday lt. RG. lev.)
- 36 1756. szeptember 20. (Uo.)
- 37 Életére: SZINNYEI, i.m. II. 113–115. h.
- 38 Életrajza: ZOVÁNYI, i.m. 404. p.
- 39 Cornides Dániel levele Ráday Gedeonhoz. Szeben, 1770. október 2. (Ráday lt. RG. lev.) A jegyzék ma már nincs a levél mellett.
- 40 1770. július 2-i levelében írja: ismervén Ráday magyar tudósokról készült metszet-gyűjteményét, egy ilyen metszettel szeretne neki udvarolni. Megírja a metszeten ábrázolt erdélyi író egyik művének címét is. (*Breviculus originum rationum et praecipue Saxonicae in Transylvania, etc.*, Nagyszeben 1696., RMK II. 1865., ennek alapján megállapítható, hogy a

- metszet Franck Bálintot, a szászok grófját és királybíráját (Ld. SZINNYEI, i.m. III. 720–721. h.) ábrázolta.
- 41 1788. január 23.
- 42 1730–1792. Ld. ZOVÁNYI-LADÁNYI, i.m. 342. p.
- 43 Életrajza: KONCZ József, *A marosvásárhelyi ev. ref. kollégium története*. Marosvásárhely, 1896. 233–237. p.
- 44 1788. október 12.
- 45 1789. január 21.
- 46 Jellemző erre a Bodnak szánt egyik könyvküldemény sorsa, melyet Ráday Szeremlei Sámuelnek adott át. Ó Tatai Csirke Ferenc debreceni lelkésznek továbbította, hogy juttassa el Erdélybe. Tatai azonban jó ideig nem talált megfelelő embert, ezért, amikor Szeremleiné Erdélybe készült, visszaadta neki, hogy Kolozsvárott adja Pataki István főbíró kezébe. Tőle Teleki Lászlóhoz került, s így jutott végül Bod Péterhez. (Ld. Tatai Ferenc levelét Ráday Gedeonhoz. Debrecen, 1755. augusztus 12.: Ráday lt. RG. lev.)
- 47 Zilai a hozzáküldendő könyvek továbbítására Bora Dávid, Dienes Sámuel és Farczádi Sándor hazatérő diákokat ajánlja, vagy a pesti kereskedő Natorpot, kinek „hatalmas correspondentiája” van Szebenben, honnan Benkő Ferenc, a főconsistorium papja juttathatta volna el hozzá a küldeményt.

(ii) *Pozsony, Pest és a többi magyarországi részek*

Pozsonyi beszerzésekről hallottunk már az előző korszakban is, de a szűkszavú adatok csak egész kisméretű tevékenységet tükröztek. Bár Ráday Gedeon idejében megnőtt az innen Pécelre került könyvek száma – távolról sem érte el ugyan a bécsi gyűjtés arányait –, Pozsony jelentőségét inkább a bécsi és a külföldi gyűjtőkör, valamint a péceli könyvtár közötti közvetítő szerepe adja meg.

A pozsonyi beszerzéseket Ráday egyrészt megbízottain, az ott működő ágenseken, Nagy Istvánon, majd Mihályfalvi Jánoson, vagy unokáinak nevelőjén, Szerentsi Nagy Istvánon keresztül intézte, – másrészt közvetlen kapcsolatban állott Anton Löwe kereskedővel.

Nagy István pozsonyi tevékenységére nem sok adatot nyújt a missilis anyag, a könyvtár szempontjából bécsi működése a számottevő.

Életéről sem tudunk sokat, a bibliográfiák és az életrajzi lexikonok nem írnak róla. Rádayhoz 1755 decemberétől, főleg Bécsből könyvtári ügyekben írott levelei az első nyomok, melyek rá vonatkoznak. Ezek szerint 1755 késő őszen rövid ideig Bécsben tartózkodott, de 1756 téli hónapjaira újra visszament Pestre, s véglegesen csak 1757 májusában érkezett a császárvárosba. 1757 és 1759 között tehát Bécsben élt, s egyik dátum nélküli, de feltehetően 1757 előtt írt levelében írja, hogy nem megy le hosszasan Pestre lakni, ha Bécsben fenn tudja tartani magát. Ez sikerült is neki; Dömjén Gergely református kancelláriai ágens segédje lett, s hamarosan arról ad hírt, hogy két szobát bérelt, miután előbb 3 napig Dömjén Gergelynél lakott. Címe: „...Der Hof-Markt in Carminitl Hausz in anderten Stock.”¹ Dömjén Gergellyel való kapcsolatára nemcsak a Rádayhoz írt levelei utalnak, mert Zoványi Jenő már 1914-ben

„Ágensválasztás 1762/63-ban” című cikkében² megállapítja, hogy 1762 nyarán Türi Sámuellel szemben Nagy István is fellépett pályázóként az ágensi tisztségre, arra hivatkozva, hogy pozsonyi hivatalnokoskodását megelőzve, „több éven át a bécsi agentia körül forgolódott, mint segédje (adjunctus sollicitator) Dömjének.”³ E munkája mellett intézte aztán Ráday megbízásait. Bécsi élete elég változatos lehetett; a kancellárián való forgolódás révén járatos volt a korabeli Bécs társadalmában, s a jogi tudnivalók gyarapítása mellett a nagyváros társasági életébe is beleláthatott.⁴ 1759-ben Nogell István helyére kerül Pozsonyba a Helytartótanács mellé ágensnek. Pozsonyban töltött éveinek derekán megnősül, elveszi a Komárom megyei Csép községben lakó Pázmándi József Theresia lányát. A lakodalmat Szent Mihály nap után három héttel tartották, erre Rádayékat is meghívja.⁵ 1775-ben lemond az ágensi hivatalról, s ezzel véget ér a könyvtártörténet szempontjából jelentős tevékenysége is. Bizonyára visszavonult gazdálkodni; életéről további adatok nem maradtak.

1775-től Mihályfalvi János,⁶ Nagy István utódja intézett néha könyvvételi ügyeket; leveleiben azonban leginkább agenciális dolgokról számol be. 1780-ig nem is működött más beszerző Pozsonyban, – viszont ugyanerre az időre esnek Ráday Lőwénél tett vásárlásai. 1780 és 1783 között kapcsolódott a pozsonyi gyűjtésbe Szerentsi Nagy István, a literátor pap és jóbarát.

Szerentsi Nagy papi családból született. Tanulmányait Székelyudvarhelyen és Nagyenyeden végezte, aztán külföldre ment, s 1777. július 25-én iratkozott be az Odera-Frankfurt-i egyetemre. Innen 1780-ban hazatérve, három évig Ráday Gedeon unokáinak, Gedeonnak és Pálnak nevelője volt. Erre az időre esik könyvbeszerzői tevékenysége. Leveleiben vagy a gyerekekről, vagy a könyvekről számol be, emellett élénk színekkel festi le az ottani társasági életet, az udvar pozsonyi időzéseit. Legjellemzőbbek és a kutatás szempontjából fontosak

a Türelmi Rendelet körüli hangulatra tett megjegyzései.⁷ 1783 tavaszán győri lelkésznek választották meg, ahol 1789. június 4-én bekövetkezett haláláig működött. Életének ebben az utolsó szakaszában irodalmi téren tevékenykedett, ekkor készítette elő a Magyar Athenas új, kiegészített kiadását. Rádayval sűrűn levelezett, s ha kezébe került valami jó könyv, nem feledkezett meg róla. Halálának Erdélyben is nagy visszhangja volt.⁸

A pozsonyi beszerzők közül egyedül Szerentsi Nagy volt az, aki Ráday Pál beszerzőihez, vagy a bécsi Nagy Sámuelhez hasonlóan tájékoztatta Ráday Gedeont a frissen megjelenő munkákról, s megvételekre ajánlott neki ilyeneket. Értesíti például Watteroth újabban kijött, a toleranciáról szóló munkájáról;⁹ beszámol arról, hogy gróf Festetics secretáriusa – ugyanarról a Festeticsről van itt szó, aki Bécsben az aukciókon annyiszor volt Ráday versenytársa –, elhozta neki Sylvester János praefatióját; ezt is leküldheti, ha szükséges.¹⁰

E korszak pozsonyi gyűjtésére vonatkozó adatokat ugyanolyan sorrendben tárgyalom, mint a következő fejezetben a bécsi beszerzéseket. Először az aukciókon való, aztán a könyvkereskedőknél tett vásárlásokat tekintem át, külön szólok a folyóiratok beszerzéséről, végül pedig Pozsonynak és a pozsonyi aukciónak közvetítő szerepéről.

Könyvek pozsonyi aukciójáról két híradás számol be. E csekély szám a bécsi nagyszámú aukcióval szemben nem meglepő, hiszen Pozsonyban, melynek könyvpiaca csak magyar vonatkozásban volt számottevő, ritkán akadtak ilyenek. Az egyiknek előkészületeiről Nagy István ír; ezen Szászky-Tomka Jánosnak, a pozsonyi líceum igazgatójának könyveit akarták elérverezni. Szászky-Tomka, a harmincas és negyvenes évek folyamán maga is Ráday megbízottja, 1762 augusztusában halt meg. Könyveit – Nagy István sorai szerint – még december elején sem szedték rendbe és nem készítették el katalógusukat, – „de mihelyt

katalógusuk lesz, mindgyárt megküldöm az Urnak. Annyival inkább, ha auctionálni találnák, jó előre tudtára fogom az Urnak adni, ha szinte a tekintetes Aszontul megtiltatom is, mivel a protestatióval az Urtul megelőztetem.”¹¹ Januárra már utánanézett a könyvek sorsának, s kideríti, hogy Szászkynak Adonyi procurator,¹² aki szegről-végről rokona volt, még életében valami pénzt adott, s most az özvegygel úgy egyezett meg, hogy a tartozás fejében megkapja az összes könyvet mind. Adonyi állítólag csak a manuscriptumokat akarja eladni. Nagy István azonban nem tudott beszélni vele, mert hirtelen leutazott Pestre, ezért jó lenne, ha Ráday felkeresné.¹³ A licitáció tehát elmaradt, s nincs adatunk, mely arra mutatna, hogy Ráday Adonyi procuratortól szerzett volna Szászky-Tomka féle könyveket. Külön érdekessége a híradásnak, hogy rámutat Ráday feleségének, Szentpéteri Katalinnak ellenzésére, mellyel a nagymértékű könyvvásárlásokat meg akarta akadályozni, a család anyagi nehézségeire való tekintettel.

Mihályfalvi János, a Nagy István után működő helytartótanácsi ágens leveleiben olvashatunk egy másik készülő licitációról. 1775. november 8-án nyugtázza a gróf Szluha¹⁴ könyvtárának katalógusából kijegyzett könyvek listájának vételét. „Sajnos – írja – Conradi uram, aki megszerzésüket vállalta, eddigi sok biztatása után azt mondja, hogy gróf Szluháné gróf Jankovicscsal¹⁵ már alkuban áll, mert Jankovics a könyveket teljes egészükben átvinné.” Tovább fogja azonban Conradit noszogatni, hogy mindent próbáljon meg.¹⁶ A nagyobb anyagi erővel rendelkező versenytárs jelentkezik itt – mint annyiszor a 60-as évek bécsi aukcióin –, aki megkaparintja a péceli gyűjtő elől az egész értékes anyagot. Sajnos, Mihályfalvi leveleiben a gróf Szluha-féle könyvekről többet nem olvashatunk, s egyéb, a könyvek szállítására vagy átadására vonatkozó megjegyzései sem jelentősek; annál érdekesebbek viszont

levelei a kor politikai- vagy művelődéstörténetét kutatók számára.

Nagy István pozsonyi működésével kapcsolatban csak kevés konkrét beszerzésről tudunk; ekkor vette meg Rádaynak Du Pin egyik művét, melynek 16. kötete nála maradt, mert saját könyvei közé keveredett; ígéri, hogy személyesen leviszi.¹⁷ Weismann *Ecclesia Historiáj*át nemcsak meghozatta a kompaktor által, hanem be is köttette vele 1765-ben, s maga vitte le Pécelre.¹⁸ Tevékenységének nem is ez a beszerzői oldala a fontos, sokkal jelentősebb közvetítő szerepe, hiszen több, mint tíz esztendőn át ő volt az összekötő kapocs Bécs és Pécel között.

Anton Lőwe pozsonyi könyvkereskedő nevét a szakirodalom már eddig is ismerte,¹⁹ de kereskedői működését részletesen még nem dolgozták fel, mint ahogy a pozsonyi könyvkereskedelem történetének feltárása is a jövő kutatóinak feladata lesz. Így az alábbi részletek adalékul szolgálnak mindkét fent említett téma megírásához.

Lőwe – a pozsonyi kereskedők között egyedül – intenzív üzleti kapcsolatban állt Rádayval, főleg 1774 és 1780 között. Kapcsolatuk 1780 után sem szakadt meg; ekkor, három éven át, Szerentsi Nagy István tartotta vele – Ráday megbízottjaként – az összeköttetést. Leveleinek nagy része nem jelent különösebb értéket a péceli gyűjtemény gyarapodásának szempontjából, mert bennük követeléseinek kifizetését sürgeti. Mindenesetre jelzik, hogy Ráday milyen nehéz anyagi helyzetben volt a 70-es évek végén, s így aránylag kis összegekkel is adós maradt. Ennek oka lehetett a feledékenység is, ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy kénytelen volt elviselni – mint később a bécsi beszerzéseknél – a kereskedők vagy saját megbízottai állandó sürgetését és zaklatását.

1773. május 10-én írt levelében²⁰ Lőwe a Ráday által rendelt könyvek leküldését jelenti; reméli, hogy mind köttetésükkel,

mind tartalmukkal meg lesz elégedve. Arra kéri, hogy az értük járó 36 forint 1 krajcárt adja át páter Horányinak,²¹ aki továbbítani fogja neki. 1774 augusztusában²² rendelt meg nála a péceli gyűjtő 38 művet,²³ 328 fl. 30 kr. értékben.²⁴ A számlán felsorolt munkák közül Löwe a *Le monarque accompli*,²⁵ a *Guillaume Bitaubé*²⁶ és a *Décameron françois*²⁷ leküldésével elmaradt, mert nem tudott hozzájuk jutni.²⁸ Még 1775 májusában²⁹ is ez a helyzet, de ígéri, hogy amint a lipcsei vásárról megjön a portékája – közöttük van a *Le monarque accompli* és a *Décameron françois* is –, azonnal útnak indítja őket Pécelre. Csak erről a kettőről ír, Bitaubé *Guillaume*-járól többé nem esik szó, ezt időközben nyilván megszerezte és eljuttatta Pécelre, mert a könyvtár anyagában megtalálható.³⁰ Az összeg kiegyenlítését Ráday a számla aljára írt sajátkezű sorai szerint két részletben vállalta a következő év (1775) György napján³¹ és Szent Mihálykor.³² Úgy látszik, már az első részlettel adós maradt, mert a kereskedő májusban emlékezteti az esedékes 150 forintra, mivel a lipcsei vásárral kapcsolatban nagy összegű fizetnivalói voltak. Júniusban³³ Löwe hálás köszönettel nyugtázta az összeget, s ugyanakkor a közeledő pesti vásárra leküldendő könyveire hívja fel a figyelmet, melyek mind szépek és újak, a lipcsei húsvéti vásárkor vette őket. A következő év tavaszán³⁴ – féléves késéssel – megkapta a második részletet is; a *Le monarque accompli*-t és a *Décameron françois*-t azonban nem tudta megszerezni. Az elsőnek nyomását betiltották, a másodiké pedig még folyik, s az ára is magasabb lett, ezért azt ajánlja, hogy Ráday válasszon katalógusából a két mű árának, – 2 fl. 30 kr., ill. 4 fl. 30 kr., összesen 7 fl. – megfelelő értékű könyvet.

1777 márciusának elején³⁵ Löwe az általa kiadott Horányi: *Memoria Hungarorum* harmadik, tehát utolsó kötetét³⁶ rögtön a nyomdából kikerülése után megküldte Rádaynak Kuneth nevű³⁷ ismerősével. Az érte járó összeg – 11 fl. – kifizetését azzal a 150

forinttal kéri, mely még az elmúlt év októberében esedékes lett volna, az 1775. augusztus 31-én vett Graevius: *Thesaurus Italiae*³⁸ című mű árának második részleteként. Kuneth, aki visszatért Pozsonyba, vállalkozott az összegnek Lőwe kezéhez juttatására. Ráday azonban úgy emlékezett, hogy Mihályfalvi ágens által egész 300 fl.-nyi tartozását rendezte Lőwénél még 1776 folyamán. A kereskedő ezért 1777. április 11-én csatolja leveléhez Ráday nála lévő kötelezvényét, s felhívja figyelmét, hogy ő csak 150 forintról adott ellennyugtát. Megrendelője mégis tovább késlekedett a fizetéssel, s Lőwe még augusztus 21-én is kéri a 161 forint tartozás rendezését. 1778 nyarára³⁹ ez a kellemetlen félreértés lezáródott; júliusban a kereskedő a Ráday által megrendelt, de még le nem küldött könyvek útnak indításáról ír, melyekhez legújabb katalógusát is csatolta. Arról szintén értesíti péceli üzletfelét, hogy az *Histoire Générale de la Chine*⁴⁰ hat kötete már kijött, s ezzel teljes is, ebben azonban tévedett Lőwe, mert 1783-ig még hat kötet jelent meg. A *Cheffs d'oeuvres dramatiques*-ból⁴¹ azonban csak egy hagyta el a nyomdát. Lőwének a következő két évben írt levelei – hiszen bizonyára levelezhetett Rádayval 1778 nyara és 1780 tavasza között is – elvesztek. A ma meglévők közül az utolsó 1780 március 11-én kelt; ebben azt kéri, hogy Ráday a még fennálló 59 fl. 20 kr. tartozását egy pozsonyi kereskedővel küldje meg neki a következő vásár alkalmával, mert ő nem tud Pestre lemenni.

1780 és 1783 között Ráday unokáinak nevelője, Szerentsi Nagy István intézte a vásárlásokat Anton Lőwénél. A pozsonyi kereskedő ezekben az években is nagyobb mennyiségű könyvet szállított Pécelre; így 1781 folyamán 26 művet, 66 kötetben, 264 forint 51 krajcárért.⁴² Ebből az összegből 1782. június 17-én 200 forintot Szerentsi Nagy készpénzben fizetett ki, a maradékot azonban még 1784 januárjában is követeli Lőwe.⁴³ Szerentsi Nagy járt utána az *Allgemeines Kirchenrecht bey der Evangelischen*

*Confessionen*⁴⁴ című munkának, mely nem volt ugyan raktáron a kereskedőnél, de megrendelte és érkezését várta.⁴⁵ Két hónappal később⁴⁶ jelenti, hogy megvan Lőwénél Johann Nösselt *Anweisung* című művének⁴⁷ 1780-i kiadása. Az elmúlt októberben megvette ezt a munkát Rádaynak, de nem tudja, ugyanez a kiadás volt-e. Ebben van lajstrom is és a címlap szerint második, javított kiadás; drágán adja a kereskedő, 2 fl-ért. Kéri hát Rádayt, írjon, szüksége van-e erre a könyvre.⁴⁸ Íme, a pozsonyi gyűjtésnél is láthatjuk, amit a bécsinél több példával fogok illusztrálni, hogy Ráday külön figyelemmel kísérte egyes művek kiadásait, s ha lehetett, mindegyiket igyekezett megszerezni könyvtárába.

Mindezek az adatok bizonyítékai annak, hogy Ráday és Lőwe 1775 és 1783 között állandó kapcsolatban álltak, s a nagy könyvgyűjtő évi 2–300 forintnyi összegben vásárolt a pozsonyi kereskedőnél. Érdekes megfigyelnünk, hogy a német teológiai irodalom mellett Ráday szinte kizárólag francia szépirodalmat vásárolt Lőwétől. Ez a tény nemcsak a gyűjtő franciás műveltségét és a francia irodalom iránti érdeklődését mutatja, hanem Lőwe szélesebb beszerzői körére is utal, hiszen e műveket külföldi vásárokon, elsősorban Lipcsében – mely Frankfurt után a németországi könyvkereskedelem központja volt –, talán közvetlenül francia kereskedőktől, vagy nagyobb német cégektől szerezte be. Hazai könyvkereskedelmünk fejlődését a század első felében fennálló helyzettel szemben, a pesti kereskedők tevékenysége mellett, a pozsonyiak tevékenységén mérhetjük le, s Lőwének a lipcsei vásáron keresztül a nemzetközi kereskedelembe kapcsolódását ennek egyik jeleként tekinthetjük. Mégsem mondhatjuk el, hogy Lőwe a külföldi bizományi, s ugyanakkor kiadással is foglalkozó kereskedőkkel összehasonlítható üzletember lett volna. Üzlete a cenzúra és az elmaradott hazai gazdasági és műveltségi viszonyok által szabott korlátok

között, kis tőkeerővel és nagyobb vásárlóközönség hiányában, távolról sem érhetette el a külföldi szortimenterek forgalmát; piacot számára elsősorban a vásárok jelentettek, s csak ritkán akadt olyan vevőre, mint Ráday.

Újságok – „novellák” – előfizetéséről Pozsonyból mindössze egy híradás maradt számunkra. Ez azonban fontos, mert a magyar felvilágosodás irodalmának egyik zsongéjére vonatkozik, egyben utal Ráday érdeklődő szeretetére, mellyel új erőre kapó művelődésünk bármelyik friss termékét megszerezte gyűjteményébe. Szerentsi Nagy 1783. február 2-án jelenti, hogy a *Magyar Hírmondót* prenumerálta. Ebben az időben vette át a lap szerkesztését Ráth Mátyástól Barcafalvi Szabó Dávid s Szerentsi Nagy nála biztosította a már előzőleg (1780–1783) megrendelt lap továbbküldését Pécelre. A bécsi beszerzésekkel kapcsolatban pedig látni fogjuk majd, hogy Ráday a *Magyar Kurirt* és a *Hadi és más nevezetes történeteket* is járatta, így gyűjteményét a legfrissebb magyar hírlapirodalom is kiegészítette.

A pozsonyi gyűjtéssel kapcsolatban utoljára beszélni kell arról a közvetítő szerepről, melyet ez a város a péceli gyűjtemény kialakulásában játszott, továbbítva a postát és a szállítmányokat Bécs és a többi külföldi piac felől Pestre, ill. Pécelre, vagy viszont. Ide kapcsolódó adatokat már az 1730–1740-es évek folyamán is találunk Szászky-Tomka János leveleiben, midőn tulajdonképpen gyűjtés itt még nem folyt.

Szászky-Tomka 1694. szeptember 7-én született Zólyomban. Tanulmányait Rozsnyón, Besztercebányán, Győrött és Pozsonyban folytatta, majd 1719 és 1721 között a jénai egyetemen. 1721 őszén tért vissza, s Győrben lett rektor. 1732-ben a pozsonyi evangélikus líceumhoz vitték tanárnak, ahol 1747-től mint rektor vezette az intézetet. Pozsonyi működése alatt Rádayval állandó összeköttetésben állt, s mint megbízottja járt el különféle ügyekben. 1760-ban lemondott hivataláról, s meghalt 1762-ben.

Nagy jelentőségű és merész lépése volt az, hogy már 1734-ben megkezdte Magyarország történetének tanítását és magyar önképzőkört alakított. A történelem, de elsősorban a földrajz terén szerzett kimagasló érdemeket; írói munkásságával az ébredő magyar szellemi és tudományos életet szolgálta.⁴⁹

Rádayt nagyon tisztelte s úgy tartotta, hogy osztályának oly kiemelkedő tagja, amilyent Magyarországon mást nem is találni, hiszen inkább Minervát, mint Dianát követi.⁵⁰ 1734 karácsony estéjén írott levelében bizonyos németországi könyvek Bécsbe érkezéséről, s a brucki vámon való átjuttatásuk nehézségeiről ír.⁵¹ Bizonyos, a másfél éves időköz ellenére, hogy itt a Ráday Gedeon által berlini és Odera-Frankfurt-i tanulmányai alatt vásárolt könyvekről van szó; erre mutat, hogy a szállítmány Boroszlón keresztül érkezett Bécsbe, azon az úton, amelyen egy évtizeddel előbb a pénz- és borküldeményeket az Odera-Frankfurtban tanuló fiatal Rádayhoz juttatták. Sőt, emellett bizonyít Gyöngyösi Pálnak, az Odera-Frankfurt-i egyetem professzorának szerepe is. Ráday bizonyára megkapta Seydel értesítését az érmék és könyvek Bécsbe érkezéséről, melyeket Straub kereskedő mellett Szilágyi is gondjaiba vett s tovább irányított Pozsony felé, ahonnan Szászky-Tomka juttatta őket helybeli fuvarosokkal Pestre. Szászky-Tomka közvetítő szerepére jellemzőek azok a sorai, melyekben jelzi Franckenberg *Herold* című könyvének⁵² vételét, melyet Monath bécsi kereskedő küldött le hozzá, árát nem tudta, de hírek szerint 10–12 forintba fog kerülni,⁵³ vagy nyugtázza a Ráday megbízottjától egy másik bécsi könyvkereskedő és kompaktor számára felvett 20 forintot,⁵⁴ melyet ő továbbított. E levelekben 1735 őszén s a következő év telén nagyszombati könyvekről ír, ezeket talán ő szerezte meg barátjának. Egy részüket a kompaktor késése miatt csak Szent Mihály napjára ígéri, amikor a Podmaniczky fivérekkel le tudja küldeni a csomagot, a többit

pedig – mind oktáv nagyságú, sértetlen és kötött művek – 1736 januárjában juttatta el Pécelre.

Szászky-Tomka levelei értékes adatokat nyújtanak annak meglátásához, hogyan értékelték a kortársak Ráday költészetét, s igen fontos adalékkal járulnak a péceli könyvtárnak a kor tudományos életében és az akkori művelődésben játszott szerepéről alkotott képünkhöz is. Ide vonatkozó megjegyzéseire az utolsó fejezetben térek ki.

Nagy István pozsonyi ágensségének ideje alatt nemcsak az ottani beszerzéseket intézte, hanem Szászky-Tomkához hasonlóan közvetített az akkor már legfontosabb beszerzési hely, Bécs, és a Pécelen élő gyűjtő között. Különösen így volt ez 1761 elején, midőn Nagy Sámuel még nem tartózkodott állandóan a császárvárosban, s Nagy István Pozsonyból felutazgatva járt el ott Ráday megbízásaiban. 1761 elején⁵⁵ például azokat a Pozsonyba érkezett könyveket továbbította, melyeket az elmúlt év folyamán a péceli gyűjtő maga vett Herinnes bécsi könyvkereskedőnél.

A könyvek szállításánál a pozsonyi beszerzők is barátokat és ismerősöket vettek igénybe. Ilyenek sűrűn akadtak, hiszen Pozsony és Pest között nagy volt a forgalom. Így 1766 augusztusában Teleki Ádám gróf tiszttartója által juttatott le egy szállítmányt Nagy István,⁵⁶ 1783 februárjában pedig Szerentsi Nagy használta fel „Benczur urat”⁵⁷ a Ráday által parancsolt könyvek leküldésére.⁵⁸

A könyvtár gyarapodása szempontjából Pest szerepe a század hetvenes éveiben egyszerre megnőtt, az innen származó anyag jelentősége Ráday Gedeon életének utolsó két évtizedében magasan felülmúlja akár az Erdélyben, akár Pozsonyban vagy

a többi magyarországi részeken beszerzett munkákat. Ez a tény természetesen tűnik, hiszen a rohamosan fejlődő Pest általában növekvő szerepet játszott az ország gazdasági és kulturális életében, amint ezt a történettudomány legújabb eredményei is bizonyítják. Gárdonyi Albert kutatásai nem hagynak kétséget afelől, hogy a 18. század második felében Pest a könyvkereskedelem központja is volt, s itt, az ország szívében alakult ki a hazánkban egyedül számbajövő könyvpiac. Érthető tehát, hogy a közeli Pécelen lakó, de igen sokszor pesti házában tartózkodó Ráday vásárlásainak jórészét a pesti kereskedőknél, elsősorban a Weingand és Köpff cégnél bonyolította le. Ezekkel közvetlenül tudott tárgyalni, rendeléseinek leadását, kívánságainak vagy kifogásainak elmondását, a vételár kifizetését személyesen intézte el, s csak akkor bízott meg valakit maga helyett, ha beteg volt, vagy Pozsonyban és Bécsben tartózkodott.⁵⁹

Éppen ezért a pesti beszerzésekre vonatkozólag nagyon kevés levéltári anyag maradt fenn. Idevágó levelezést, beszámolókat, feljegyzéseket egyáltalában nem találunk, – egyedül az egyes cégek, legnagyobbbrészt a Weingand és Köpff számlái, elszámolásai azok, melyek alapján képet formálhatunk a pesti kereskedőtől Pécelre került könyvanyag mennyiségéről és minőségéről.

Pest város első, önálló könyvkereskedője az 1748-ban letelepedett Mauss János Gellért volt. Ráday kapcsolatban állt vele, s az ötvenes évek folyamán többször vásárolt tőle. Erre utal Maussnak egy 1753-ból és egy 1758-ból való számlája.⁶⁰ Ezek nem mutatnak nagyobb vásárlásokra, – 1753-ban 43 fl. 22 kr.-t fizetett neki Ráday, ezenkívül előlegezte a *Hispania illustrata*⁶¹ árát, 40 forintot; az 1758-as számla pedig mindössze 8 fl. 37 kr.-ról szól. A Mausstól beszerzett művek, éppúgy mint a Löwe üzletéből származók, nagyrészt franciák. Található közöttük egy 12° nagyságú *Oeuvres de Molière*,⁶² hasonló nagyságban *Oeuvres de Destouches*⁶³ és az *Essai sur l'histoire des belles lettres* című

munka.⁶⁴ Külön ki kell emelni a Ráday könyvészeti érdeklődésére jellemző műveket: így a *Conseils pour former une bibliothèque-et*⁶⁵ és a latin *Relationes de libris novis*⁶⁶ egy-két évfolyamát. Nollet *Leçons de physique-je*⁶⁷ a természettudományokat képviseli a Mauss-féle könyvek között, Cicero *Epistolae* és *Orationes* című munkái,⁶⁸ Justinus és Ovidius⁶⁹ pedig a klasszikus irodalmat. Az egyetlen magyar vonatkozású mű egy Janus Pannonius kötet.⁷⁰ Mauss könyvanyagára a számlákon feltüntetett műveknél sokkal jellemzőbb egy lista,⁷¹ melyet Ráday saját kezével írt, s a pesti kereskedőnél kapható könyveket tartalmazza. Ezen elsősorban latin nyelvű és tudományos művek olvashatók, szakok szerint csoportosítva.

A pesti kereskedők közül a péceli gyűjtő főszállítója a Weingand és Köpff cég⁷² volt. Az akkori Pest legnagyobb könyvárusai, mint egyes üzletemberek, széles külföldi összekötetésekkel rendelkeztek, s éppúgy szolgálatára tudtak lenni a fejlett ízlésű és szisztematikusan gyűjtő megrendelőnek, mint a bécsi nagy cégek. A hetvenes évek elejétől a nyolcvanas évek közepéig valóban nagy mennyiségű könyvet szállított ez a cég Rádaynak, s Weingand, az egyik társtulajdonos, méltán mondhatta Komjáthi Ábrahámnak, Kazinczy nevelőjének, hogy „Rádaytól magától annyit véve be, mint vásárlótól egyetemben.”⁷³ A ma is megtalálható elszámolások⁷⁴ egy része egy ívrét nagyságú füzetbe van beírva, mely a következő címet viseli: „Verzeichniss deren Bücher, die (:Titl:) Hr. Gedeon v. Rada aus der Weingand u. Köpffschen Buchhandlung erhielt. 1776.” Ennek feljegyzései az 1775. november 9. és 1784. április 8. közötti időből valók, míg a többiek a levéltári anyag rendezésekor a legkülönbébb állagokból, szétszórtan kerültek elő. Ezek alapján el lehet készíteni az összesítést Rádaynak Weingand és Köpffnél tett vásárlásairól:

1774 (csak a március 5-i és május 30-i vásárlás)	9 mű	29 fl.
1775	110 mű	322 fl. 53 kr.
1776	96 mű	389 fl. 05 kr.
1777	124 mű	524 fl. 11 kr.
1778	96 mű	362 fl. 35 kr.
1779	82 mű	312 fl. 32 kr.
1780	79 mű	335 fl. 47 kr.
1781	50 mű	203 fl. 16 kr.
1782 ⁷⁵	41 mű	156 fl. 09 kr.
1783	34 mű	117 fl. 10 kr.
1784	23 mű	108 fl. 05 kr.
1785 (április-május)	8 mű	18 fl. 36 kr.

Összesen: 762 mű 2850 fl. 10 kr.

Weingand és Köpff könyvanyagának profilja a cég nyomtatott katalógusaiból ismeretes, így nem tartom szükségesnek az elszámolásban szereplő művekről részletesebben beszélni; csak azokat emelem ki a több száz kötetre menő anyagból, amelyek a gyűjtő érdeklődésére jellemzőek. E pesti könyvkereskedésből a péceli gyűjteménybe került könyvek igen változatos képet nyújtanak; zömükben latin és német nyelvűek, de van közöttük sok francia is. Ha szakok szempontjából nézzük őket, akkor meg kell állapítanunk, hogy teológiát és tudományos műveket éppúgy találunk közöttük, mint szépirodalmat, vagy a klasszikusok sokféle kiadását. Weingand és Köpff szállította Rádaynak – és ez természetes is – az akkori hazai latin nyelvű tudományosság, elsősorban a történészek munkáit; így pl. Wagner *Analectáit*,⁷⁶ Katona *Historia criticáját*,⁷⁷ vagy Pray különféle értekezéseit;⁷⁸ de ott láthatók ezeken a listákon Bessenyei Györgynek a felvilágosodás szellemét lehelő művei is: *Filosofia*,⁷⁹ *Hunyadi János*,⁸⁰ *Anyai oktatás*⁸¹ és a *Társaság*.⁸² E cégtől szerezte

be Ráday Riccoboni *Histoire du théâtre italien*⁸³ című munkáját, mely ma is unikum hazánkban; Voltaire *Henriade*-ját,⁸⁴ Helvetius *Oeuvres*-jét,⁸⁵ tehát a forradalmat előkészítő francia irodalom jeleseinek műveit; hiányos munkák kiegészítéseit és folytatólagosan megjelenő sorozatok, mint az *Allgemeine Deutsche Bibliothek*,⁸⁶ vagy a különféle magazinok újabb darabjait. A pesti könyvkereskedelem korai szakaszának e kiemelkedő képviselői külföldi vásárlásokat is bonyolítottak le Ráday számára, így a leydeni Luchtmans testvéreknél,⁸⁷ akiknek a Weingand és Köpff cég közvetítésével 1779 és 1780 folyamán 1475 fl. 29 kr-t fizetett ki Ráday, elsősorban a Schultens⁸⁸ aukción vásárolt könyvek ellenértékéért.⁸⁹

A Weingand és Köpff cég mellett megrendelője volt Ráday Strohmayr Ignácnak is,⁹⁰ aki az 1730-as évek végén nyitott Pesten üzletet. Gárdonyi Albert megállapítása szerint⁹¹ midőn a cég csődbejutott, a péceli gyűjtő bizományi követeléssel jelentkezett. – A levéltári anyagban mindössze egy számla utal Ráday és Strohmayer kapcsolatára;⁹² 1789. október 12-én 33 fl. 30 kr.-nyi összeg kiegyenlítését nyugtázza a kereskedő a július 24-én és augusztus 6-án vásárolt könyvek áraképpen, melyek közül Mirabeau munkái⁹³ a legérdekesebbek. Meg kell állapítanunk tehát, hogy e könyvkereskedőnek, aki a titkos rendőrség besúgója volt,⁹⁴ szerepe nem jelentős a péceli könyvtár kialakulásában.

Hazánk más helyein, elsősorban a Felvidéken, többször gyűjtöttek könyveket a péceli bibliotéka gyarapítására, de mindig csak esetlegesen és egyes személyekhez kapcsolódva. Ezeket az elszórtan jelentkező beszerzéseket kell most áttekin-tenünk egy rövid pillantással, mert ha nem is lényegesek a

gyűjtemény gyarapodásának szempontjából, a gyűjtőre és a gyűjtés gondosságára, széleskörűségére jellemzőek.

Ráday felhasználta könyvbeszerzésében családjának tagjait, vagy az egyes birtoktesteket vezető gazdatiszteket is. Midőn unokája, Pál – fiatalon, 20 éves korában – az eperjesi kerületi tábla ülnöke lett, megbízta mindenféle régi magyar könyv, elsősorban verseskötetek keresésével. Kézzenfekvővé tette ezt Lócse közelsége, ahol régen a híres Breuer nyomda működött; ennek termékei közül is elsősorban Gyöngyösi és Beniczky munkáinak editio princepsai érdekelték: „Minthogy Lőtse hozzátok közel van, reményilem, hogy azon az tájon meg fogod szerezhetni számomra Gyöngyösi munkáinak legrégebbi lőtsei editióit, ugy mint

1° a *Caricliának* azon editióját, melly még ottan 1700. jött ki,

2° a *Nymfájának*, vagy is Magyar Ország Siralmainak ha lehet az legelső lőtsei editióját, vagy ha az nem lehetne is már található, legalább az lőtsei legrégebbi editiói közül valamelyiket,

3° Benyitzkynek az leges legrégebbi, sőt ha lehet, az legelső editióját.

Az Gyöngyösi fellyebb nevezett két munkáira azért lészen szükség, hogy Maros Vásárhelyen T. Professor Kovásznai Uram Gyöngyösinek minden munkáit igen szép editióba, és ha lehet, igen correcte akarja kiadni, és az iránt engemet is tudósíttatott. Az Kemény Jánossának és Murányi Vénussának az legrégebbi első editiói meg vagynak nállam, hanem az *Cariclia* és *Nymfa* hibázik a régi editiókból. Ha az fellyebb írt három könyveket kaphatod, és tudósíttasz iránta, az árrokat első alkalmatossággal megküldöm. Generaliter akár mitsoda régi magyar könyvet, kivált a mellyek versben vagynak írva, azon az tájon kaphatók és eladandók lésznek, kedvessen vészem, ha irántok tudósíttasz, minthogy az lőtsei typographia az előtt igen híres lévén, a

legjobb magyar könyvek ottan jöttek ki, s talán mostan is még némellyike kapható lesz.”⁹⁵

Az unoka nem nagyon nézhetett utána nagyapja megbízásának, semmi nyoma, hogy valami eredménnyel járt volna kérése. Mindössze egy 1788 őszen írt levelében⁹⁶ ajánlja házigazdája magyar nyelvű imádságos könyvét, melyet ott nem tudtak használni. Három könyv volt benne összekötve: 1. Huszti István, *Keresztyén jóságos cselekedetekkel teljes paradicsomi kertecske* (Kolozsvár 1658),⁹⁷ Ács Mihály, *Arany lánc*, (Lőcse 1696)⁹⁸ és szintén tőle a *Zengedező mennyei kar*. (Lőcse 1696).⁹⁹ Kérdezi, hogy a kapcsos kötésű, jó állapotban lévő munkáért mennyit ígérhet? Ács fenti két műve megvolt Ráday könyvtárában,¹⁰⁰ de hogy unokája vette-e meg számára, nem lehet eldönteni.

Ráday emberei főként mint a szállítmányok továbbítói működtek,¹⁰¹ de Fatavits Ferencnek, a Ráday birtokok Sőregen lakó bonorum directorának egyik értesítése a Felvidék északkeleti részén folytatott gyűjtésre utal már 1747-ben, tehát az általunk részletesebben ismert, az ötvenes évek közepén történt vásárlások előtt. Azt írja ugyanis 1747. november 27-én urának – útban borokkal Szentpéterről Pest felé –, hogy 36 könyvet „cum specificatione” elküldött egy zsákban; az áruk megküldésére, amikor Ráday óhajtja, rendel egy embert.

Az ismerősök közül Meskó Sámuel¹⁰² szerzett be „némely jó magyar könyveket” barátja számára;¹⁰³ Perliczy János Dániel¹⁰⁴ neves orvosdoktor, a Rádayak „háziorsosa”, a *Zuverlässige Nachrichten* 156 részét, 12 kötetben¹⁰⁵ ajánlotta fel,¹⁰⁶ melyet Ráday meg is vett tőle és még további négy kötettel kiegészítette. Perliczy egyébként többször is szerepelt közvetítőként Ráday és Peter Conrad Monath között.¹⁰⁷ Gazur Sámuel,¹⁰⁸ a selmecebányai gimnázium rektora, több ízben ajánlott, illetve adott el könyveket a péceli gyűjtőnek. 1753. április 9-i leveléhez csatolta eladásra szánt könyveinek listáját is – ez ma már nincs meg –,

s árukat Melius három kötetével együtt¹⁰⁹ 13 forintban állapította meg. Ehhez hozzáadva a már előzőleg megvettekért járó 25 fl. 11 krajcárt, Ráday összes tartozása 38 fl. 11 krajcárt tett ki. Úgy látszik, nagy szüksége volt a pénzre, mert 28 forintra engedte le a vételárat abban az esetben, ha Ráday az egészet megtartja magának.

Csapó József,¹¹⁰ Savoyai Eugén herceg jogtanácsosa és hasonló nevű tudós orvosdoktor apja, akivel Ráday még atyja révén lehetett jóbarátságban, arról értesíti,¹¹¹ hogy az „a versekben foglalt magyar Mars”,¹¹² melyre Ráday szeretett volna szert tenni, megvan Komáromban, „Kazaj István¹¹³ eötsém uramnál,” ki a királyi táblán foglalatoskodik, s Adonyi úrnál¹¹⁴ lakik. Nincs rá adat, hogy Ráday vajjon tőle vette-e meg ezt a művet, mely meg volt bibliotékájában.

Külön figyelmet érdemelnek Kazinczy Ferencnek Ráday számára tett vásárlásai. Kazinczy kedvében akart járni a „szent öregnek”, eszményképének, s Kassán lakva utána nézett néhány, az ottani nyomdából származó könyvnek, hogy örömet szerezzen vele. 1786 februárjában¹¹⁵ kérte először Ráday Kazinczyt, hogy járjon utána a kassai tipográfiából kijött műveknek. Erdődy Lajos kis munkáját kerestette vele, melyben egy Szepes vármegyei kertet ír le.¹¹⁶ Ebből a szerző ajándékozott neki egy példányt, de vagy kölcsönkérték és ottmaradt, vagy ellopták tőle. Továbbá páter Kaprinai István magyar nyelvű könyvét az Urvacsoráról, in 8vo.¹¹⁷ Ahogy írta: „A munkátska szép magyarsággal és Chatolicusoknál nem szokott moderatióval van írva”. Végül Spangár András jezsuita *Magyar Bibliotheca* című, Kassán 1738-ban, in 4to magyarul kijött művét.¹¹⁸ Különösen az elsőre vágyott, ezért arra kérte Kazinczyt, hogy ha nem lenne meg a tipográfiában, akkor másoknál nézzen utána, örömmel hajlandó érte többet is adni, csak meglegyen. A kassai nyomda könyveinek katalógusát szintén szerette volna megkapni, még ha a

kalendáriummal együtt nyomtatták is ki.¹¹⁹ Március 7-én Kazinczy értesíti, hogy Spangárt és Kaprinait Landerer ottani tipográfiájában megkapta; sajnos, a nyomdász Erdődy Lajos munkája felől nem tud semmit. Katalógust sem tudott szerezni, mert már 1777 óta nem nyomtattak.¹²⁰ A két munkát Puky András¹²¹ vitte Pécelre, s ekkor derült ki, hogy Kazinczy Spangár *Magyar Bibliotheca* című műve helyett tévesen *Magyar Chronicáját* küldte el.¹²² Hosszas keresés után sikerült a kassai barátnak Erdődy Lajos munkáját, a *Magyar Sans Souci*-t is megszerezni,¹²³ melyet „különös köszönettel” vett Ráday 1787 márciusában.¹²⁴

A gyűjtés szélesedő körére utal Bartholomaeides Ádámnak,¹²⁵ Ráday lucini intézőjének egy megjegyzése is. Azt írja, hogy „tiszteletes proffessor Bányai ur¹²⁶ az magyar könyveknek vásárlásokba még nem igen mesterkedett, okát adván, hogy az Urnál lévőknek seriesét még nem vette, mellyet óhajtva várja husvéthi péczeli legátustul.”¹²⁷ Ugyanebben a levélben számol be arról is Bartholomaeides, hogy beszélt Pápai Mihállyal,¹²⁸ aki ekkor tarcali lelkész volt, bizonyos könyvekről. Pápai, amint egyik Rádayhoz írt, ma már fel nem lelhető leveléből kitűnik, szintén fáradozott a péceli gyűjtemény gyarapításán, s M. Tartzalról¹²⁹ küldött soraiban részben már megszerzett, részben még ezután szerzendő könyvekről tesz jelentést: „Nincs kétségem benne, hogy ...Laszky uram által küldött leveletem és egy paquetben adnectált könyveket, stb. az Ur ne vette volna. Most is, ime küldök egy paquetben egy historiátskát in 4-to és hármat in 8-vo, amellyek a lőtsei Breweriana typographia reliquiái és már ma a hárma igen ritka; a Tzeplédié pedig, noha más nyomtatásból kapható, de nem oly szép tiszta, mint ez.¹³⁰ Visolyi Biblia Kassán is vagyon kettő; de az egyik, a melly Igaz úrnál, egy betsületes gombkötőnél vagyon, három levéllel tsak írás által suppleáltatott, a másik egy Szatmári nevü compactor-

nál még hijányosabb. Marcus Aurélius magyarul¹³¹ vagyon Tussai uramnál; ezt biztam a pataki compactorra, aki fogadta, hogy mentől hamarább megszerzi.”¹³² A vizsolyi bibliát másfelé is kerestette Ráday, s úgy látszik, nehéz volt ép példányhoz jutnia. Gondosságát, mint gyűjtésének jellemzőjét, Pápai Mihály is ismerte, így nem is próbálkozott a csonka példány megszerzésével. A 70-es évek végén Rádaynak sikerült végre megszerezni a Károli biblia 1599. évi kiadásának egy szép példányát. Szemere László,¹³³ aki már régebben kereste Ráday számára, felfedezett egyet Gelley Józsefnél,¹³⁴ aki „igérvén arra magát, hogy két aranyozott compactióju bibliát fog küldeni azon visolyi bibliáért, mert az urnak Péczelre fogja küldeni, minthogy azon editio még az urnak bibliothecájában nem vólt.”¹³⁵

Pápai Mihálytól érdeklődött Ráday Szentpéteri Hodor János¹³⁶ orvosdoktor könyvei után is. Szentpéteri Hodor 1752 nyarán Tokajban tartózkodott, így Pápai könnyen értesíthette, hogy ha el akarja adni könyveit, most itt az alkalom, jobb vevőt nem talál sehól. Hodor levélben fordult Rádayhoz, s felajánlotta a neki szükséges munkákat: „Tarczali praedicator tiszteletes Pápai ur ő kegyelme, közlötte velem uri levelét az Urnak; mellyben némelly könyveim catalogusáról is emlékezik. Eladó szándékom valósággal nem vólt soha eddig, mert könyvek között születtem, nevedtem, és most is tsendesesen s boldogul azok között élek, minden világi haszontalan szorgalmatosság nélkül. De mivel egynehányan szép könyveimet szép szin alatt kikérték s elsikkasztották, így kezdettem gondolkodni: jobb lészen olyan könyveimet pénzen eladni, mellyek nélkül ellehetek, mint mások álnok eltarcsák. Ösmervén penig a Tekintetes Urat, szivesen szolgálhatok egynehány darabbal; mert az Urnak fáradhatatlan olvasását és élyeli s nappali serénységét, valamint természet szerint tisztelem s tiszteltem elejitől fogva: ugy a jó hireknek minden felé repülő gyors szárnyaira is

örömet függesztem... E mi Hazánkban, a' mint én tudom, kevesen követik ezeket úgy, mint az Ur; akár a szép munkáknak kiadásokban, minemü szándékban vagyon az Ur magyar Homerus Gyöngyösi István munkája eránt, kinek Kemény János viseltt dolgairól irtt első editioja¹³⁷ nállam meg vagyon; mint mindenféle válogatott könyveknek össze szerzéseben, minémüek nállam bőven vagynak, deák és franczia nyelven. Német kevés. Kivánván pedig, hogy Isten az Urat üdöröl-üdöre, nemzettségről nemzettségre, Nemzetünknek régi ősi familiájának és szent hitünknek ditsősségére virágzó egészségben s békességben éltsesse..."¹³⁸ Ráday válaszára írta meg aztán Szentpéteri Hodor azt a nyilatkozatot, mely szerint a Mocsári Lászlónál¹³⁹ levő Bartholomaeus Sacchi de Platina, *Historia pontificium Romanorum* című munkát (Köln 1600),¹⁴⁰ és Johannes Alsted Herbornban nyomtatott *Thesaurus chronologiae*-ját,¹⁴¹ valamint a Lósi Páltól¹⁴² Isaak Istvánhoz¹⁴³ került folio nagyságú Platináit¹⁴⁴ átadja Rádaynak.¹⁴⁵

Ezzel végére értünk az országban folyó beszerzések áttekintésének. Meg kell állapítanunk, hogy színes, gazdag kép rajzolódott ki az adatok nyomán, mely nemcsak a gyűjtés változatos formáit és az egész országot behálózó voltát mutatta meg, hanem azt is, hogyan értékelték a kortársak Ráday Gedeon könyvgyűjtését.

Jegyzetek

- 1 1757. február 11. Első lakásában csak 10 hónapig maradt, mert már 1757. december 19-én jelzi, hogy címe megváltozott, újabban „Der Sanckt Stephan gegen hinüber in Löwen Apothecken Hauss in 4. Stock“ lakik.
- 2 *Protestáns Szemle* 1914. 79–91., 151–168., 222–239. p.
- 3 ZOVÁNYI–LADÁNYI i.m. 599. p.

- 4 „Én szerdára bálba vagyok invitálva, Türy uram is ott lesz, – írja egyik meleg hangulatú levelében – az Urfiat is szívesen invitálnánk, tsak közelebb volna Péczel ide.” (Levele Rádayhoz, 1757. február 14.: Ráday lt. RG. – A következőkben idézett levelek, ha más jelzetet nem közlök, mind itt találhatók.)
- 5 1766. augusztus 22.
- 6 Ágens 1775-től 1787-ig. Ld. ZOVÁNYI–LADÁNYI i.m. 16. p. (ágens címszó)
- 7 1782. február 18.; július 9.; december 28.; 1783. március 1.
- 8 Zilai Sámuel levele Ráday Gedeonhoz, 1789. március 18. Szerentsi Nagy életére ld. ZOVÁNYI–LADÁNYI i.m. 599. p.
- 9 WATTERROTH, Heinrich Joseph, *Für Toleranz überhaupt und Bürgerrechte der Protestanten in katolischen Staaten.*
- 10 1781. december 7. Szerentsi Nagy nemcsak könyvvételi megbízásokat teljesített Rádaynak, hanem egyes könyvek kiadásának ügyében is eljár. Ráday ekkor már a magyar irodalmi és tudományos élet „szent öregje”, egyik mozgatója és irányítója; ilyen irányú munkásságában is segítségére volt Szerentsi. Ő tartotta a kapcsolatot Landererrel, a pozsonyi nyomdással, akivel egy bizonyos méhészkönyv kiadásáról tárgyalt 1782. július 9-i levele szerint, melynek kéziratát maga a nyomdász vitte előzőleg Pestre Rádayhoz. Ugyanakkor Szerentsi Nagy intézte Landerernél Sturm Kristóf és Tied Johann imádságos könyvének (ld. PETRIK Géza, *Magyarország bibliográfiája. 1712–1860.* III. Bp. 1891. 457. és 640. p.) kinyomtatását, melyet Kármán József fordított magyarra. Örömmel számol be Rádaynak, hogy mihelyt a cenzúra visszaadta a munkát, azonnal hozzáfognak a nyomtatáshoz. 1787-ben már mint győri lelkész, az ottani nyomdással, Streibiggel tervezte – Ráday segítségével mellett – Gyöngyösi minden munkájának kiadását. (Említi 1787. augusztus 20-i levelében.)
- 11 1762. december 2.
- 12 Valószínűleg az a Pál, aki 1765-ben kapott nemességet Mária Teréziától. (NAGY Iván, i.m. I. 7. p.)
- 13 1763. január 15.
- 14 Gr. Szluha György, aki a családnak a grófi rangot szerezte; felesége, Zinzendorf Rozália grófnő volt. (NAGY Iván, i.m. X. 768. p.)

- 15 Nem lehet pontosan meghatározni, melyik Jankovicsról van szó; valószínűleg a híres gyűjtő, Jankovics Miklós azonos nevű atya.
- 16 1775. november 8. (Ráday lt. A. II. 1126.)
- 17 DU PIN, Louis E.: *Nouvelle bibliothèque des auteurs ecclésiastiques*. 1–19. Paris 1693. (Könyvtári jelzete: 0,809.) Említi 1761. március 3-i levelében.
- 18 WEISMANN, Christian Eberhard, *Introductio in memorabilia ecclesiasticae historiae Novi Testamenti*. Halle 1745. (jelzete: 0,708.) 1765. szeptember 24-én ír róla.
- 19 A rávonatkozó, eddig ismert adatok ellentmondóak. Ballagi Aladár szerint az ulmi születésű Lőwi 1784-ben alapította pozsonyi kereskedését.
- 20 Ráday lt. RG. Könyvkereskedők levelei.
- 21 Horányi Elek életére ld. SZINNYEI, i.m. 1069–1076. h.
- 22 1774. augusztus 30.
- 23 E művek közül, melyek jórészt bibliakiadások és prédikációs kötetek alkotják, figyelemre méltóbbak: A *Collection complète des oeuvres de DIDEROT*. I–V. London 1773. (jelzete: 0,369; 12 fl-ért); NOLLET, *L'art des expériences*. I–III. Paris 1770. (jelzete: 0,3136; 6 fl-ért); THOMAS János, *Nouvelle grammaire française et hongroise*. Sopron 1763. (ma már nincs meg az anyagban. 1 fl 30 krajcárért); *Histoire naturelle des oiseaux*. I–VI. Paris 1770. (jelzete: 0,4188; 8 fl-ért) és végül *Lettres de Madame de SÉVIGNÉ* I–VIII. Amsterdam 1766. (jelzete: 0,2080; 8 fl 30 krajcárért.)
- 24 Ld. számláját Ráday lt. 228. fasc.
- 25 Talán a *L'esprit des monarques philosophiques*. Wien 1765. című munka, mely a könyvtárban nem található, de a régi katalógusban benne van.
- 26 BITAUBÉ, Paul Jérôme, *Guillaume en dix chants*.
- 27 D'USSIEUX, *Le décameron françois*. I–II. Paris 1775. (jelzete: 0,2749.)
- 28 1775. február 26.
- 29 1775. május 29.
- 30 Amsterdam, 1773; jelzete: 0,3758.
- 31 Április 23.
- 32 Szeptember 29.
- 33 1775. június 16.
- 34 1776. március 12.

- 35 Március 10.
- 36 Jelzete: 0,2769/3.
- 37 Nevét a lexikonokban nem találtam.
- 38 GRAEVIUS, Johann G., *Thesaurus antiquitatum et historiarum Italiae*. I–X. Leyden 1725. (jelzete: 0,152.)
- 39 1778. július 2.
- 40 *Histoire générale de la Chine, ou annale de cet empire*. Paris 1777–1783. (jelzete: 0,110.)
- 41 Hasonló című munkát a könyvtár régi katalógusaiban nem találtam, Graesse említ egy művet: *Chefs-d'oeuvres des théâtres étrangers* címmel, mely Párizsban 1722–23-ban jelent meg.
- 42 A számlára írt művek közül ki kell emelnem a következőket: *Commentaire historique sur les oeuvres de l'auteur de la Henriade*. Neuchâtel. 1776. (1 fl-ért, jelzete: 0,5746.) *Les nouvelles découvertes de Prusse*. Paris 1781. (5 fl 30 kr-ért, jelzete: 0,2802); ROBERTSON, William, *Histoire de l'Amérique*. I–IV. Amsterdam 1778 (6 fl 30 kr-ért; jelzete: 0,85.); VOLTAIRE, *Histoire littéraire*. I–VI. (10 fl-ért; a cím nyilván téves, mert Voltaire ilyen című művéről sem a lexikonok nem tudnak, sem a könyvtári régi katalógusban nem fordul elő.)
- 43 Január 12.
- 44 Szerzőjét nem említi, a könyvtár anyagában pedig tárgyi címszó alatt nincs felvéve.
- 45 Szerentsi Nagy levele Rádayhoz. Pozsony, 1782. június 17.
- 46 1782. augusztus 21.
- 47 NÖSSELT, Johann August, *Anweisung zur Kenntniss der besten allgemeinen Bücher*. Leipzig 1780.
- 48 A könyvtárban a műnek említett 1780-as, második kiadása van meg (jelzete: 0,2119), ezt tehát Ráday Lőwétől Szerentsi Nagy révén szerezte be. Szerentsi 1781 októberében bizonyára Nösselt egy másik munkáját (*Verteidigung der Wahrheit und Göttlichkeit der christlichen Religion*. Halle 1769.) küldte le, mely a könyvtárban ma is megtalálható.
- 49 Életére ld. Szinyeyi, i.m. XIII. 28. o. h.; MARKUSOVSKY Sámuel, *A pozsonyi ág. hitv. lyceum története*. Pozsony 1896. 55. p.
- 50 Levele Rádayhoz, 1734. február 13.

- 51 A levélnek e részlete oly jellemző és érdekes, hogy szükségesnek látom közölni: „Ex schedis Seydelio Villardianis cognosces, Spectabilis Domine, non solum eas, Paulo Gyöngyösi esse exsolutum, sed omnino rem librariam etiam per Vratislavianam Vindobonam esse adlatam, ubi, non minus Straubius bibliopola, quam Szilagyus amicus noster, curam eius diligenter habent. Eam ego, ubi censorum unguis effugerit: ope aurigarum Posoniensium, in Hungariam devehendum existimaverim, qua in re multum servire potero Illustri Domino. Duci nequit, quantopere Pruckien-ses in optimos quosque libellos saeviant. Praeterquam enim quod universa res libraria Georgii Pastoris de Megyaszó et Stephani Szoboszlay Pruckini intercepta, penitus interiit: nuper admodum etiam in eodem itinere, Holosii condam rectoris scholae lauriensis, libelli omnes, quos secum ex Hollandia advexerat, publicati sunt. Caute igitur nobis agendum erit, ne quid intertrimenti per injuriam experiamus. Sumptus, partim in transmutationem pecuniae, partim in rei librariae transportationem impensi, prout ex syngrapha mercatorum constat ad florenos 21 et crucigeros 52 extenduntur.” E részlet is egy adalék a magyarországi cenzúra 18. századi történetéhez s világosan mutatja ennek bénító szigorát. (Megyaszó György, Lévay Sámuel és Szoboszlay István esete, akiknek könyveit 12 esztendeig tartotta vissza a revízió, már eddig is ismeretes volt. Ld. SCHERMANN Egyed, *Adalékok az állami könyvcenzúra történetéhez Mária Terézia haláláig*. Bp. 1928. 28. p. és FINÁCZY Ernő *A magyarországi közkutatás története Mária Terézia korában*. Bp. 1899. 67. p.)
- 52 FRANCKENBERG, Friedrich Leutholf, *Europäischer Herold...* Leipzig 1705. (jelzete: 0,2933.)
- 53 1735. szeptember 15.
- 54 1736. január 12.
- 55 Levele Rádayhoz, 1761. január 13.
- 56 Levele 1766. augusztus 22.
- 57 Bizonyára Benczúr József (1728–1784), az evangélikus iskolaigazgatóra vonatkozik ez az utalás, aki 1776-ban pozsonyi tanácsos lett, 1784-től pedig a Kámera alkalmazásában állt. (SZINNYEI, i.m. I. 813–814. h.)
- 58 Levele Rádayhoz, 1783. február 2.

- 59 Pl. 1782. március 27-én a pesti ügyvéd Sárói Szabó Sámuel (1794–95-ben a magyar jakobinusok perében egyike a védőügyvédeknek), kérte meg, hogy a Bibliopolának fizessen ki 100 tallért. Sárói Szabó április 26-i válaszában biztosította Rádayt, hogy az összeget már régen letette; valóban, a Weingand és Köpff cég feljegyzése bizonyítja, hogy Sárói Szabó 1782. április 3-án 150 fl-ot Ráday számlájának törlesztésére befizetett. (A Weingand és Köpff cég elszámolásai: Ráday lt. 228. fasc.)
- 60 Ráday lt. 228. fasc.
- 61 *Scriptores variae Hispaniae illustratae seu rerum urbiumque Hispaniae.* Frankfurt 1603. (jelzete: 0,544.)
- 62 MOLIÈRE, Jean Baptiste, *Oeuvres.* I–VI. Paris 1773; (jelzete: 0,2770. Nem 12°, hanem 8° nagyságú.)
- 63 DESTOUCHES, Philippe Néricault, *Oeuvres.* I–IV. Amsterdam–Leipzig 1755. (jelzete: 0,2465.)
- 64 Ilyen címen nem található sem a könyvtár katalógusában, sem a bibliográfiákban. Bizonyára a szerző nevét, a korabeli szokás szerint, nem tüntették fel a számlán.
- 65 FORMEY, Jean H. Samuel, *Conseils pour former une bibliothèque peu nombreuse, mais choisie.* E mű az 1753-as listán olvasható, tehát az akkortájt megjelent első kiadást vette meg Mausztól Ráday. Ma a könyvtár anyagában a 3. és 4., 1755-ös és 1756-os berlini kiadások vannak meg. (0,2842 és 0,299)
- 66 Göttingában jelent meg, Johann David Michaelis, a *Göttinger Gelehrter Anzeiger* főszerkesztőjének gondozásában; a könyvtár anyagában az 1752-től 1755-ig való évfolyamai találhatóak, 0,4345 jelzet alatt.
- 67 NOLLET, Jean-Antoine, *Leçons de physique expérimentale.* I–VI. Paris 1753–1764. (jelzete: 0,2147.)
- 68 Mindkettő több példányban megvan a könyvtárban, így nem lehet megállapítani, melyik a Mauss-féle szerzemény.
- 69 Mind Justinus, mind Ovidius művei közül több is található a katalógusban, némelyik két-három példányban, tehát itt sem állapítható meg, hogy melyikről van szó.
- 70 JANUS PANNONIUS, *Poematum elegiarum et epigrammatum libri III.* Buda 1754. Az említett művek közül MOLIÈRE és DESTOUCHES munkái s az *Essay sur*

- 113 *l'histoire...* című mű 6–6 fl-ba, Formey *Conseils pour former une bibliothèque*
 114 24 kr-ba, míg a *Relationes* egy kötete 2 fl 45 kr-ba került. NOLLET munkájá-
 115 ért 8 fl 30 kr-t, CICERO és OVIDIUS műveikért együtt 3 fl 54 kr-t, JUSTINUSÉRT
 116 1 fl-ot, JANUS PANNONIUSÉRT pedig 36 kr-t fizetett Ráday.
- 71 Ráday lt. 227. fasc.
- 72 GÁRDONYI Albert, *Régi pesti könyvkereskedők*. Bp. 18. sköv. p.
- 73 KAZINCZY Ferenc, *Magyar Pantheon*. Bp. év.n. 26. p.
- 74 Ráday lt. 228. fasc.
- 75 A Weingandéktól beszerzett művek csökkenő száma Ráday anyagi
 nehézségein kívül azzal is magyarázható, hogy a 80-as évek elején a gyűjtő
 több száz forintra rúgó összeget fizetett a pesti cégnek az általuk
 közvetített, s a leydeni Schultens aukción és az ottani Luchtmans cégtől
 beszerzett könyvekért. 1782 folyamán például 650 ft-ot könyvelt el
 Weingand és Köpff ezen a címen.
- 76 WAGNER Károly, *Analecta Scepusii* I–IV. Wien 1774–1778; (jelzete: 0,2811.)
 Az első és második kötetért 4–4 fl-ot, a III-ért és IV-ért egyenként 2 fl 80
 kr-t kért a Weingand és Köpff cég.
- 77 KATONA István, *Historia critica primorum Hungariae ducum*. Pest (Weingand
 és Köpff kiadása 1778; jelzete: 0,2708.)
- 78 Pl. *Dissertatio historico-critica de Sancto Ladislao...* Pozsony 1774. (1 fl-ba
 került, jelzete: 0,4680), vagy *Dissertationes historico-criticae in annales veteres
 Hunnorum, Avarorum et Hungarorum*. Wien 1775. (ára: 2 fl 45 kr volt;
 jelzete: 0,2838.)
- 79 *A filozófus*. Hely nélk. 1777. (1 fl 30 kr)
- 80 *Hunyadi János élete és viselt dolgai*. Wien 1778. (15 kr)
- 81 Wien 1777. (15 kr)
- 82 BESSENYEI György, *Egy magyar társaság*. Wien 1777. (18 kr) Bessenyeinek
 ezeket a műveit több más munkájával együtt Ráday egybekötötte; a kötet
 jelzete: 0,3354.
- 83 RICCOBONI, Lodovico, *Histoire du théâtre italien*. Paris 1731. (jelzete: 0,5659.
 7 fl 8 kr)
- 84 *Henriades libri X*. Mannheim 1775 (jelzete: 0,4318. 1 fl 36 kr)

- 85 HELVETIUS, Claude Adrien, *Oeuvres complètes*. I–V. London 1777–1778. (jelzete: 0,5449.)
- 86 *Allgemeine deutsche Bibliothek*. Berlin–Stettin 1765–1784. A könyvtár anyagában 61 kötete van, 12 kötet függeléssel (jelzete: 0,333.)
- 87 Jordan Luchtmans (1652–1709) 1683-ban alapított könyvkereskedést Leydenben. 1708-tól fia, Samuel, 1755-től unokái, Samuel és Johannes vezették tovább. 1814-ben átvette Brill, kinek kereskedése még ma is virágzik. (*Lexikon des gesamten Buchwesens* i.m. II. 373. p.)
- 88 Rávonatkozó életrajzi adatokat a lexikonokban nem találtam.
- 89 Ld. a Luchtmans testvérek levelét és elszámolását, valamint a Weingand és Köpff cég feljegyzéseit elszámolásaikban. Ráday lt. 228. fasc.
- 90 GÁRDONYI, i.m. 35. p. Rádayt mint Strohmayer megrendelőjét, Barkóczy, Prónay, Csáky, Szathmári, Puky, Verseghy, Schaffrath, Sinai, Ráckevei és Budai Ézsaiás mellett említi, s ezt a megjegyzést teszi: „Ezek közül egyik sem érdeklődött magyar könyvek iránt, s úgy látszik, hogy e korban a nagy Széchényi Ferenc volt az egyedüli, aki a magyar könyvek gyűjtésére gondot fordított.” E kijelentés téves voltát ez a tanulmány is bizonyítja.
- 91 GÁRDONYI, i.m. 32. p.
- 92 Ráday lt. 228. fasc.
- 93 MIRABEAU (Riquetti), Honoré Gabriel, *Histoire secret de la Cour de Berlin*. I–III. h. nélk. 1789. (jelzete: 0,3506. ára: 3 fl 45 kr) és *La vie de Frédéric II*. I–VII. (ára 9 fl volt, ma nincs meg a könyvtár anyagában.)
- 94 KÓSA János, *Pest és Buda elmagyarosodása 1848-ig*. Bp. 1937. 228. p.
- 95 Ráday Gedeon levele unokájához, Pálhoz. Pest 1788. március 30. Ráday lt. Ráday III. Pál levelezése, 206. fasc.
- 96 Eperjes, 1788. október 14.
- 97 RMK I. 1524.
- 98 RMK I. 1489.
- 99 RMK I. 1490.
- 100 Ma már egyik sincs a könyvtár birtokában.
- 101 Magyar György ludányi tisztartó 1789. december 14-én például a sági tisztartótól hozzákerült 11 könyv – egy részük vétel, más részük ajándék – Pécelre irányítását jelenti.

- 102 Említi NAGY Iván, i.m. VII. 437. p.
- 103 Levele Rádayhoz. Tartsa 1743. november 21.
- 104 Életére SZINNYEI, i.m. X. 798–801. h.
- 105 *Zuverlässige Nachrichten von den gegenwärtigen Zustände...* E Lipcsében kiadott folyóiratnak I–XVI. kötete (1740–1755) van meg a könyvtárban. (jelzete: 0, 4186.)
- 106 Levele Rádayhoz: Losonc 1753. augusztus 16. Perliczy sorozata nem volt teljes, hiányoztak a 61., 120., 121. és 122. részek. Ezeket Mauss Gellérten keresztül igyekezett a nürnbergi Monath cégtől megszerezni, ami sikerült is neki. Ez a kis adalék is hozzájárul az első pesti könyvkereskedő működéséről alkotott képünkhöz, melyről még mindig nagyon keveset tudunk.
- 107 Monath Perliczy nevére szóló számláját 1752. április 8-i dátummal, melyen Perliczy megjelölte a Rádaynak rendelt könyveket.
- 108 Életrajza: SZINNYEI, i.m. III. 1057–1058 h.
- 109 MELIUS JUHÁSZ Péternek, a kálvini irányú reformáció egyik legnagyobb magyar alakjának három műve volt meg a péceli gyűjteményben: *Válogatott prédikációk*, Debrecen 1563. (RMK I. 54; RMNy I. 116; az 1567-es debreceni hitvallás (RMK I. 60.; RMNy, I. 229.) és A Szent Jánosnak tett jelenések... magyarázata, Várad 1568 (RMK I. 69; RMNy I. 259.) Ma is megvannak, de nem állapítható meg, hogy vajon ezek-e a Gazurtól vett példányok.
- 110 SZINNYEI, i.m. II. 100. h.
- 111 1757. augusztus 26.
- 112 [LISTIUS László], *Magyar Márs avagy Mohách mezején történt veszedelemnek emlékezete*. Wien 1653. (jelzete: RMK 3,10).
- 113 KEMPELEN, i.m. V. 408. p.
- 114 KEMPELEN Béla, *Magyar nemes családok*. I. Bp. 1911. 31. p.
- 115 Február 28.
- 116 SZTÁRAY Mihály, *Ujj Sans-soucinak avagy gondnélkül való helynek rövid leírása*. Franciából ford.: DIÓSZEGHI ERDŐDY Lajos. Lőcse 1777.
- 117 KAPRINAI István, *Úrnapi bizonyítás*. Kassa 1770. (jelzete: 0,5993.)

- 118 *Magyar könyvtár*. SPANGÁR András kéziratban maradt műve, mellyel Ráday összetévesztette a *Magyar krónika* 1738-as kassai kiadását.
- 119 Ráday Gedeon Kazinczynak 1786. február 28. (KAZINCZY Ferencz levelezése. Közzéteszi: VÁCZY János. I. Bp. 1890. 91. p.
- 120 Uo. 94. p.
- 121 KEMPELEN i.m. VIII. 440. p.
- 122 KAZINCZY levelezése i.m. I. 102. és 119. p.
- 123 Jelzete: 0,5842.
- 124 Március 2. *Kazinczy levelezése* i.m. I. 123. p.
- 125 Családjára ld. NAGY Iván, i.m. I. 211. p.
- 126 Bányai-Szabó István, 1743-tól 1767-ig sárospataki tanár (ZOVÁNYI-LADÁNYI i.m. 46. p.)
- 127 1755. április 22.
- 128 Molnár-Pápai-Tóth Mihály, a híres okkultista, aki 1748-tól 1755-ig volt tarcali lelkész. Életére ld. SZATHMÁRY László, *Magyar alkémisták*. Bp. 1928. 234. p.
- 129 Az M betű talán Mező (Mezőtarcal) rövidítése.
- 130 Valószínűleg CZEGLÉDI Istvánnak ... sok szenvedéséről, árestáztatásáról, Posonba ... citáltatásáról és uttyában ... kimulásáról ... iratott siralmas versek. Lőcse 1710. (RMK I. 1776 című műről ír Pápay, mely utóbb hely nélkül, 1760-ban jelent meg. PETRIK i.m. I. 482. p.)
- 131 Bizonyára PRÁGAI András, *Fejedelmek serkentő órája, az az Marcus Aurelius császárnak életéről*. Bártfa 1628 (RMK I. 566; RMNy II. 1400.) munkájáról van szó, mely a könyvtár régi jegyzékében is megtalálható.
- 132 PRUZSINSZKY Pál-HAMAR István, *A budapesti Református Theológiai Akadémia Ráday-könyvtárának múltja és jelene*. Bp. 1913. 25–26. p.
- 133 Rákóczi brigadérosának, Ráday Pál jóbarátjának unokája. (KEMPELEN, i.m. X. 118. p.)
- 134 KEMPELEN, i.m. IV. 289. p.
- 135 Levele Rádayhoz, 1779. április 19.
- 136 VESZPRÉMI István, *Succinta medicorum Hungarorum et Transsylvanorum biographia*. Leipzig 1774–1787. I. 182. p.

- 137 Lőcse 1693. (RMK I. 1442.) E második lőcsei kiadásból még Szabó Károly is két példányt látott a könyvtárban, föltehető, hogy az egyiket Szentpéteri Hodortól szerezte meg Ráday. Az azóta eltelt évtizedek alatt azonban mindkettő eltűnt.
- 138 Levele Rádayhoz, 1752. június 30.
- 139 KEMPELEN, i.m. VII. 237–240. p.
- 140 Bartholomaeus SACCHI DE PLATINA, *Historia de vitis pontificium Romanorum*. Köln 1610. (jelzete: 0,710.)
- 141 Nem található a könyvtár anyagában.
- 142 Ilyen nevű családot sem NAGY Iván, i.m., sem KEMPELEN i.m. nem ismer.
- 143 KEMPELEN, i.m. V. 194–195. p.
- 144 Bartholomaeus SACCHI DE PLATINA művének a következő kiadásai találhatóak meg a könyvtár anyagában: Nürnberg 1481. (jelzete: I. 143.); hely nélk. 1551. (jelzete: 0,1336.) és hely nélk. 1664. (jelzete: 0,1490.)
- 145 A lista Szentpéteri Hodor 1752. július 30-i leveléhez volt mellékelve.

(iii) Bécs

Ráday Gedeon bécsi gyűjtése nem volt minden előzmény nélkül. Apjának, Pálnak is voltak itt összeköttetései, nem annyira a – későbbiekhez képest szerény lehetőségeket nyújtó – könyvpiaccal, hanem az ott működő református egyházi ágensekkel, akik elsősorban a külföldi „novellák” (folyóiratok) Pécelre irányítását intézték. Ebben a korszakban Bécsnek mint a gyűjtés egyik területének szerepe egész jelentéktelen. Jelentősége azonban Ráday Gedeon idejében, már az első évektől kezdve megnő, hiszen a könyvpiaccal való kapcsolatok felvételét megkönnyítette, hogy Ráday első bécsi megbízottja Szilágyi Sámuel volt, a kancelláriai ágens, az előző évek melegszívű barátja és tanulótársa. Utána Nagy István, akinek pozsonyi működéséről már hallottunk, és Nagy Sámuel intézték a beszerzéseket.

Nagy István 1756 ősze körül érkezhetett Bécsbe, s az itt folyó gyűjtésnek három éven át ő volt a lelke. Itteni működése határozott vonásokat mutat fel a könyvtár életének szempontjából, lassan kialakulnak mindazok a kapcsolatok, beszerzési források, melyeket Nagy Sámuel már kiépítve vett át. Végeredményben tehát a hatvanas és kilencvenes évek közé eső nagy könyvtári gyűjtésnek az alapvetését látjuk az ő bécsi tevékenységének idején.

Az 1760-as évek elejétől Nagy Sámuel, ugyancsak a református egyház kancelláriai ágense vette kezébe a péceli gyűjtő bécsi könyvvásárlásainak lebonyolítását. Az ő több mint három évtizedes működése alatt kétségtelenül Bécs a gyűjtés középontja, s megállapítható, hogy a könyvtár anyagának tetemes része ebben az időben és a bécsi könyvpiacról került Pécelre. A nyolcvanas években feltűnik a császárvárosban, a gyűjtéssel kapcsolatban, Cornides Dániel alakja is, aki kisebb-nagyobb

megbízásokat teljesített, – de a bécsi beszerzések intézése Ráday Gedeon haláláig mégis Nagy Sámuel kezében maradt.

Nagy Sámuel, Kocsi Major István püspök unokája, valahol a Dunamelléken született. Debrecenben tanult, ahol a teológiát is elvégezte. Ezután 8 esztendeig Ráday Gedeonéknál, Pécelen volt nevelő. Ez alatt az idő alatt meleg kapcsolat alakult ki közöttük a család között, amit tükröznek a mély hála és ragaszkodó szeretet hangján írt búcsúzó levelei.¹ Valószínűleg már 1759 elején otthagyta Pécelt, s 1760 februárjáig Bécsben tartózkodott, előkészítve külföldi útját.² Erre az időre esik első és rövid bécsi könyvbeszerzői működése, melyet kint, Bázelen sem hagyott abba. 1760 februárjában végre sikerült kijutnia; március 1-én beiratkozott a bázeli egyetemre. Egy hosszabb és súlyos betegség után hamarosan, 1760 őszén vissza kellett térnie Bécsbe, ahol orvosi tudományokat hallgatott. Már ekkor – egyetemi hallgató korában – segédkezett Dömjén Gergelynek az agenciális ügyek intézésében, s 1762 májusában, midőn Dömjén halálával megüresedett a magyarországi református egyház kancelláriai ágensének hivatala, Nagy Sámuel is pályázott erre. Őt, Ráday mellett, különösen a tiszántúli egyházkerület támogatta. Ellenfelei voltak Nagy István, aki hamarosan visszalépett; Türi Sámuel, a maga jó hírnevét „tűrhetetlensége” és önzése miatt eljátszott erdélyi ágens; Szathmáry Király Pál testőrhadnagy és Dékány Benedek tolcsvai ügyvéd. Ez utóbbi volt a legveszélyesebb, mert a tiszáninneni kerület, élén Szathmáry Király György főgondnokkal és Csáji Márton püspökkel, feltétlenül ragaszkodott hozzá; éppúgy, mint ahogy a tiszántúliak Nagy Sámuelhez. Hosszas viták, levélváltások, megbeszélések, és kétszeri választás után, 1763 augusztusában közös megegyezéssel vele töltötték be ezt a tisztséget. Hivatalában 1797-ig maradt, hűséggel és becsülettel látva el feladatát. Működése jelentős a magyar református egyház szempontjából, az agenciális akták tanúbizonyságai

annak, hogy milyen odaadással és szeretettel védte a katolikus egyház és a bécsi udvar támadásaival szemben református egyháza érdekeit. Számos emlékiratot írt és adott be a protestantizmus érdekében, közülük napvilágot is látott egy: *Brevis et sincera deductio status religionis evangelicorum, iuriumque ac legalium libertatum eosdem concernentium, divae olim reginae Mariae Theresiae exhibita* címen 1790-ben. Életének utolsó öt évében, 1802-ben bekövetkezett haláláig, Pécelen élt és ott is halt meg.³

Nagy István mellett Ráday másik bécsi beszerzője, 1756 és 1760 között, Türi Sámuel volt. Nemes családból származott, s itthoni tanulmányainak befejezése után külföldön is tanult négy esztendeig. 1757 és 1762 között, tehát Nagy István utódjaként, mint Dömjén Gergely segédje, az erdélyi ügyeket intézte. Midőn 1762-ben Dömjén halála után a magyarországi református egyházak ágensi tisztét nem sikerült elnyernie – elsősorban azért, mert a magyarországiak nem mentek bele, hogy a két agencia egy kézben egyesüljön –, megtartotta az erdélyi ágensséget. Nem tudjuk, hogy erről mikor mondott le; csak annyi bizonyos, hogy 1784–1791-ig királyi táblai ülnök a szebeni táblán.⁴ Hét, Rádayhoz írt levele maradt fenn. Ezek azt mutatják, hogy a péceli gyűjtővel régi ismerősök voltak; természetes tehát, hogy bécsi tartózkodása alatt Türi is vállalta könyvvételi megbízások elintézését. Szükség azonban csak addig volt rá, míg Nagy Sámuel tevékenysége kezdetét nem vette.

Mielőtt a bécsi gyűjtés részleteire, az aukciókon való vásárlásokra és a kereskedőkkel való tárgyalásokra rátérnénk, Nagy Sámuel beszerzői működésének fő jellemvonásait kell áttekintnünk. Megállapításaink a többi, elsősorban bécsi megbízottak tevékenységére is érvényesek és jellemzőek, s hogy mégis egy beszerző – Nagy Sámuel – működésén keresztül mutatjuk be ezeket a vonásokat, annak az az oka, hogy az 1760 és 1790 között folyó bécsi gyűjtés mintegy kiteljesedése az addigiaknak,

s a péceli könyvtár gyarapodásának szempontjából ezeknek az éveknek a beszerzései a legszámottevőbbek, s ezekre vonatkozólag szinte a maga egészében fennmaradt a levéltári anyag.

Nagy Sámuel az 1759. év folyamán Bécsben tartózkodva, Nagy István mellett bekapcsolódott Ráday könyvgyűjtésébe, megismerte azokat a kereskedőket, akik Ráday könyveit szállították, s ő is tárgyalt velük. Bázalből való visszatérése után pedig, – midőn először Dömjénnek segédkezett az agenciális ügyek intézésében, majd önállóan töltötte be ezt a tisztelet – sok értékes és hasznos ismeretséget kötött, sok neves emberrel került össze, akiknek jóindulatát Ráday könyvvételére vonatkozó megbízásainak teljesítése közben felhasználhatta. A Ráday könyvtár történetének egészére vonatkozólag megállapíthatjuk, hogy a könyvanyag összegyűjtésében a hivataluknál fogva mindenhova bejáratos, örökmozgó ágenseknek kiemelkedő jelentősége volt, amint ezt a pozsonyi gyűjtőkörrel szóló fejezet is bizonyítja.

Ebben a korban éppúgy, mint ma, a könyvgyűjtők és megbízottaik előtt két lehetőség volt, hogy könyvhöz jussanak: aukciók vagy kereskedők révén.⁵ Az aukciók legalább ugyanakkora szerepet tölthettek be a könyvtár anyagának gyűjtésében, de a kor könyvpiacának életében is, mint a könyvkereskedők. Bécsben ekkor hihetetlenül sok árverés volt, egymást érték hónapról hónapra, s hatalmas forgalmat bonyolítottak le. Meghalt főpapok és főurak, híres könyvgyűjtők, anyagilag tönkrement gazdagok könyveit ütötték dobra, s mivel a császárváros fejlődő könyvpiaca a maga nagy keresletével mind szélesebb körökben ismertté vált, más vidékek gyűjteményeit is idehozták, remélve, hogy magasabb árat érhetnek el értük. Egy-egy nagy könyvtár aukciója napokig tartott; sokszor rétnagyság szerint osztották szét a könyveket, egyik nap a nyolcadokat, a másikon a negyedréteket, a harmadikon a foliokat vették sorra. Máskor azt

látjuk, hogy szakok szerint csoportosítva licitálták az árverezendő anyagot. Az egyes csoportok – tehát pl. a quartok, vagy a történelmi könyvek – aukcionálása gyakran több napig elhúzódott. Ha aztán nagyobb számmal maradtak meg olyan munkák, melyek nem keltek el, akkor ezeket a licitáció befejezése után új katalógusba foglalták, s egy-két hónap eltelte után megint újra kerültek. Minderről világos képet adnak Nagy Sámuel levelei, melyek azt bizonyítják, hogy inkább a rétnagyság szerint való licitálás volt az általános a Mária Terézia-korabeli Bécs aukcióin. Az aukciókon nagyobb volt a választék, mint a kereskedőknél: különlegességek, régi kiadások, meghatározott irányban gyűjtők specialitásai szerepeltek a katalógusokban.⁶ Emellett az árak sokkal alacsonyabbak voltak, mint bármelyik cégnél.⁷ Sok könyv néha még az alacsony áron is megmaradt, ezeket egyenként egy másikhoz csatolták, s a vevő kénytelen volt a kívánt művel a hozzácsatoltat is megvenni.⁸ A ritkaságok, unikumnak számító vagy díszes kiadványok viszont gyakran éppoly drágán mentek el az árveréseken, mint a könyvkereskedőknél. Nagy Sámuel is panaszkodik arról egyszer-mászor, hogy sokat fizetett a licitáción vett könyvekért, mert igen ritka példányok.⁹

Ráday mindig nagyon érdeklődött az aukciók iránt, és leveleiben állandóan szorgalmazta Nagy Sámuelnél, nehogy elmulasszon akár egyet is, ahol jó könyvekhez lehet jutni. Erre mutatnak Nagynak azok a megjegyzései, melyekben önmagát igazolja: „Hogy az Ur parantsolattya szerént az itt elő forduló licitatiokra szükséges vigyázással legyen: ezen ide accludált ujj katalógus bizonyította.”¹⁰ Máskor pedig egy-egy katalógus leküldésével nyugtatja meg Rádayt, „tsupán azért, hogy scrupulusa ne legyen a Tekintetes Urnak, hogy talán valami nagy momentumu könyvek lehetnek benne.”¹¹

Bécs neves könyvárusai¹² közül Nagy Sámuel többel állandó összeköttetésben állott, s vásárolt náluk a péceli gyűjtő megbízá-

sából. Beszerzéseinek jórésze Friedrich Bernhardtól és Emerich Felix Badertől származott, akikkel előzőleg Nagy István is tartotta a kapcsolatot. Ezekkel a kereskedőkkel sokszor csereüzletet kötött Ráday nevében s a megvett könyvekért borral fizetett. A nürnbergi régi híres Monath cég bécsi fiókjánál sokkal kevesebbet vásárolt, mint elődje; ugyanakkor az ő idejében új nevek tűnnek fel Ráday könyvgyűjtésének történetében, melyek egyúttal a bécsi könyvpiac szélesedését, a kereskedők szaporodását is jelzik. Nagyobb mennyiségű könyvet szerzett be Bauertől, a szintén nürnbergi, de Bécsben is üzletet fenntartó kereskedőtől. Lipcsei volt Jahn is, aki azonban csak a vásárok alkalmával és meghatározott időszakban tartózkodott Bécsben, így a vele való kapcsolat – mint általában a más városban lakó, a császárvárosban csak fiókot fenntartó kereskedőkkel – sok bajjal és nehézséggel járt. Erre utal egy 1762 február 1-i levél is, amelyben azt jelenti Nagy, hogy a „lipsiai bibliopola” boltját bezárta, így nem tudott egyes könyvek árának végére járni; meg kell várni, míg a következő vásárra eljön. Newenstein üzlete Bécsben volt ugyan, de nem saját maga vezette; Nagy Sámuel mindig üzletvezetőjével, Herinnessel tárgyalt.¹³ Érdekes, hogy leveleiben Nagy alig említi Johann Thomas Trattner¹⁴ nevét. Az akkori Bécs legnagyobb könyvnyomtatójának kereskedésében nemigen vásárolt,¹⁵ s az volt a véleménye a korai kapitalizmus e jellegzetes képviselőjéről, hogy nem érdemes hozzá fordulni, „mivel ő csak cavalléroskodik, az emberei folytattyák minden dolgát ...”.¹⁶

Ezekkel a kereskedőkkel 1761 tavaszától állandó összeköttetésben állt Nagy Sámuel; ebből az időből való levelei jelzik a kapcsolatok felvételét. Tudott velük bánni; az a készsége, mely az ágensi hivatal sokszor kényes és nehéz feladatainak elvégzésére is alkalmassá tette, nagy segítségére volt a könyvbeszerzések intézésében is. Már a bécsi gyűjtés megszervezésekor

nyilvánvalóvá lett ügyessége és rátermettsége, és hasznos tanácsokat adott Rádaynak. A kereskedő megnyerése érdekében kész volt áldozatokat hozni, csakhogy a fennálló jó viszony zavartalan maradjon: „A lipsiai bibliopolának adtuk volt comissiojába Isocrates munkáit in folio, mellyet meg is hozott ex editione Stephano görögül s deákul, igen szép, de noták nélkül vagon. Azomban a licitatióban is megvettük ezen munkát ex editione Basileensi cum notis Hieronymi Wolfii, de hogy a comissioinktul ezen lipisai embert el ne idegenítsük, talán nem kellene rajta hagynunk. Különben máskor semmit fel nem fog vállalni.”¹⁷ Viszont ezek is hajlandók voltak engedményekre. „Amint oda feljebb emlitém, ha az Ur quantitást fog venni, az árok után esztendeig is készek elvárakozni, mivel mostani kölcségeire nézve alkalmatlan volna summás pénzt kiadni.”¹⁸ A polgárosuló Bécs fejlődő könyvkereskedelmének éppúgy arany szabálya volt ez, mint a 19. század már kialakult kapitalizmusának: aki nagy mennyiséget vesz, annak nem kellett egyszerre fizetni. Ráday számára jelentős volt ez az engedmény, mert sokszor késett a fizetéssel, bár pénzzavarai csak a nyolcvanas években váltak valóban súlyosakká. „Quantitást” venni pedig nem esett neheze, hiszen az évente könyvekre költött hatalmas összeg lehetővé tette ezt. Az is kitűnik Nagy Sámuel leveleiből,¹⁹ hogy az idők folyamán kialakult egy állandó könyvkontingens, amelyet Ráday rendelkezése szerint minden esztendőben beszerzett, s ezt csak értékesebb munkákért lépte túl.

Nagy mind a kereskedők, mind az aukciók katalógusait megküldette Rádaynak. A kereskedőkét részletenként, betűnként nyomták; Nagy Sámuel amint megkapott egy betűt, az első postával Pécelre juttatta: például a Badernél kapható S betűvel kezdődő nevű auktorok jegyzékét; vagy, röviden, Herinnes F betűjét. Sokszor előfordult, hogy egy aukció katalógusa később

jött ki, pár nap múlva már kezdték a könyvek árverését, így Ráday válasza, hogy milyen könyvek kellene neki, nem futhatott be idejében. Ilyenkor aztán megtörtént az is, hogy Nagy, aki ismerte megbízója ízlését, nem tudott otthagyni egy-egy különösen értékes vagy különleges művet, s megvette még az utasítás megérkezése előtt. A katalógusok megszerzésében, melyekből nyilván kevés példányt nyomtak, nagy ügyességet tanúsított;²⁰ ez pedig komoly előnyt biztosított a péceli gyűjtő számára, különösen az aukciókon, hiszen nagy harc dúlt egyes nagyértékű könyvtárak vagy művek körül, és a megbízottak ügyességén múlt, hogy ki szerezte meg a ritka darabokat. Olyan versenytársakkal kellett felvenni a küzdelmet, mint a császári bibliotéka, vagy herceg Liechtenstein, vagy akár a magyar Festeticsek és Telekiek, akiknek mind sokkalta nagyobb anyagi erő állt rendelkezésükre könyvgyűjtő szenvedélyük kielégítésére, mint Rádaynak.²¹ Ha kereskedő tette rá a kezét egy-egy értékesebb műre, akkor nem volt reménytelen a helyzet, mert egy kis nyereséggel hajlandó volt továbbadni. Egy 1763-as licitáción történt például, hogy Bernhardi kereskedő Rufinus munkáit elkaparintotta az orruk előtt, de ráadásul meg lehetett szerezni tőle.²² Ebben a versengésben, mely a könyvpiacra szembeállította egymással a gyűjtők megbízottait, fontossá és hasznossá vált Nagy Sámuel ágensi hivatala révén szerzett kiterjedt ismeretségi köre, s a társadalom felsőbb rétegeiben való jártassága éppúgy, mint a bécsi polgársághoz fűződő kapcsolatai.

Az 1760 és 1790 közé eső három évtized alatt Nagy Sámuel állandó kapcsolatban állt Rádayval, mondhatni, hogy hetente szinte nem is egyszer váltottak levelet.²³ Ma a Ráday levéltárban 263 Rádayhoz írott levele található, melyek közül 258 az 1760-as évek után kelt. Ezeknek adatain keresztül az általa folytatott gyűjtés eddig vázolt jellemző vonásai világosan megmutatkoznak.

nak, s határozott rajza kerekedik ki egy 18. századi magánkönyvtár gyűjtésének.

Aukciók. Az első bécsi aukcióról még az ötvenes évek végén, Nagy István idejében hallunk. Ekkor halt meg Trautsohn,²⁴ a felvilágosodott szellemű érsek, Gottfried van Swieten barátja, a cenzúrabizottság elnöke. Nagy István több levelében²⁵ ír az érsek aukcionálásra kerülő könyveit ismertető katalógus leküldéséről, ennek megjelenése azonban késett. A tudakozódó Rádayt azzal nyugtatta meg, hogy a licitációt úgyis csak a katalógus kiadása után egy hónappal szokták megtartani. Bader révén szerezte meg Brifau²⁶ könyveinek katalógusát, de mire eljutott az árverésre, csak a folio és negyedréteg-könyvek voltak meg, a nyolcadrétek már elmentek.²⁷

Nagy Sámuel 1760 elején, tehát Bázélbe indulása előtt tesz első ízben említést aukcióról: Zinzendorf gróf²⁷ könyveinek licitációját jelenti. Két hét múlva jelzi, hogy postára tette a katalógust, melyből „a censura sokat kitörült ...”²⁹ Nagy január 22-én indult Bázélbe; a könyvvételi ügyeket részben Drozdik János evangélikus ágensre,³⁰ részben a még Bécsbe feljáromató Nagy Istvánra bízta. Indulása napján írott levelében említi a Zinzendorf-féle aukciót is. Szerinte Nagy István Ráday feljövételét fogja kívánni a tavasszal végbemenő árverésre. Sajnos, semmi adat nem maradt fenn arra nézve, hogy Ráday vagy megbízottja résztvett-e ezen a licitáción, és vásároltak-e könyvet a péceli gyűjtemény számára, – bár feltehető, mert Ráday 1760-ban járt Bécsben.

Visszatérése után az első licitáció, melyen Nagy péceli megbízójának vásárolt, a „Wapfstiana”;³¹ ennek katalógusát 1761 júniusában küldötte le. Főleg medikus könyveket sorol fel, de vannak benne más érdekességek is, például a párizsi és berlini „societasok” aktái. Reméli, hogy olcsók lesznek a licitált

könyvek: „... amitsoda szük most itt a pénz, s amint a feljebb való auctióba a könyvek mentenek, így gondolhatni, hogy nem fognak drágák lenni.” Az aukcióra augusztus elején került sor. A megjelölt könyvek közül Weinmann *Herbáriumát*³² végül is a filológia professzora vette meg 59 fl 30 krajcárért,³³ négy kötetben. Ráday megnyugtatóra Nagy utánanézett, s kiderült, hogy meg lehet szerezni Herinnesnél is, 10 kötetben, in folio regale, fele rézmetszetekkel, tehát a bibliofil gyűjtő igényeit sokkal inkább kielégítő kiadásban.

Hosszú ideig húzódott a Knorr-féle aukció.³⁴ Már 1762 júniusának elején írta róla Nagy Sámuel, hogy Szent Mihály napjára várják.³⁵ Katalógusát szeptember közepén küldte le, melyet Pécelről a szükséges könyvek megjelölésével kapott vissza. Pénz azonban nem áll rendelkezésére. Ezért azt ajánlotta, hogy a Ráday által Herinnes részére felküldött 110 forintot fordítsák teljesen a knorriánus aukció könyveire, hozzátéve az e célra szánt összeghez; ő már tárgyalt a kereskedővel és megegyezett vele, hogy fizetési haladék mellett továbbra is ad deák és francia könyveket. Különben is jó, ha nagyobb összeg áll rendelkezésére – írja ugyanakkor –, mert a bécsi pénzszűke³⁶ miatt igen olcsón lehet majd a könyvekhez hozzájutni. Hogy gazdájának kedvet csináljon, megemlíti pár könyvnek a címét is: „Muratorius *Scriptores*,”³⁷ „Thuanus” londoni edicióját,³⁸ Landorpius actáit,³⁹ és „Cudvortust”.⁴⁰ Ez a próbálkozás nem sikerült, a 110 forintot ki kellett fizetni, s Nagy újra pénz nélkül maradt. Azt a megoldást választotta tehát, hogy a Rhédey generálistól⁴¹ kapott 24 hollandi aranyhoz hozzátette a Nagy Istvántól vett 83 fl 48 krajcárt, az egészet kipótolta 200 rhénes forintra, s ezzel – az általános szokást és gyakorlatot követve – elment a licitációt tartó örökösökhöz Herinnesnek, Newenstein könyvkereskedő üzletvezetőjének kíséretében, hogy megegyezzen velük: eszerint a licitáción megvesz nagyobb mennyiségű

könyvet kommissióra, azzal a feltétellel, hogy azok árát következő hó 20-án fizeti ki, a 200 forintot pedig foglalóként átadja. A könyvek az összeg teljes kiegyenlítéséig a tulajdonosoknál maradtak.⁴² Az árverés szeptember 30-án kezdődött meg, a kis alakú könyvek, „aprólékok” licitációjával. Ezek közül Nagy Sámuel csak kettőt tartott érdemesnek a megvételre: Dithmar, *Die Staaten Brandenburg*⁴³ című munkáját és a *Voyage de deux Mahometans-t*.⁴⁴ Eleresztette Rivard, *Elemens de géometrie*⁴⁵ című művét, mert másfelé is meg lehet szerezni, továbbá De Piles, *Cours de peinture-jét*,⁴⁶ melyet báró Knorr megbízottja vett meg, – ahogy Nagy írta – sokkal drágábban, mint amennyit kicsisége szerint megérdemelt volna. Nagy tehát nem tudta, hogy ez a könyv nagyon ritka. Du Clos munkáját⁴⁷ készakarattal nem verte feljebb annál az árnál, melyért a bibliopoláknál is meg lehetett kapni; Molière *Oeuvres-jét* hiányosan írták a katalógusba, mert csak a „tudvalévő komédia” második tomusából állott, így mint töredéket adták el.⁴⁸ Azonban Molière neve alatt kijött egy kis munka Amsterdamban a század elején – írta vigaszképpen – két-három komédiából áll,⁴⁹ s megvan Drozdik könyvei között, vagy 5 garasért meg lehetne venni.⁵⁰ Október 8-án az oktávok licitációjáról számol be; itt el kellett engednie a Ráday által megjelöltek közül az alábbiakat: a 3238. számút:⁵¹ Putteus, *Entwurf einer juristischen Encyklopaedie*,⁵² a 3536-osat: Jussi, *Gesamlete politische und Finanzschrift*,⁵³ és a 4496-osat: *Le théâtre de Marivaux*,⁵⁴ mert olyan áron mentek el, melyen a bibliopoláknál is meg lehet őket szerezni, s különben sem olyan ritkák. Sokkal jobban sajnálta ezeknél a *Bibliothèque Angloise*⁵⁵ elvesztését, melyet gróf Par-ral⁵⁶ 24 forintig vertek fel, ekkor azonban Nagy Sámuel odaengedte, mivel Ráday csak 12 forintot akart érte adni, bár ennél a kikiáltási ár is több volt. Biztatásképpen viszont megjegyzi, hogy talán gróf Czobor⁵⁷ könyvtárából, melyet ő rendezett s kezelt tavasz óta, meg lehet majd szerezni,

mert idővel ezt is el fogják sub manu adni.⁵⁸ A licitáció nagyon elhúzódott, október 13-án a quartok, következő hétfőn pedig a foliánsok kerültek sorra. Ezek közül a Hieronymusokat és egyéb könyveket, melyeknek Ráday „contra mandált”, elhagyott, és másokat vett helyettük.⁵⁹ Végül december utolsó napjaiban jelzi Nagy a Knorr-féle könyvek megmaradt részének eladását, és kéri Ráday sürgős válaszát, hogy miket óhajt közülük.⁶⁰

Az 1762 utolsó hónapjaiban tartott árverésen megmaradt Knorr-féle könyveket 1763 tavaszán – február végén és márciusban – ütötték újból dobra. A pénzhiány miatt azonban – mely végig akadálya volt a knorriánus aukción licitált könyvek megszerzésének – mégis el kellett engedni a sorra kerülő munkákat, mert bár Nagy Sámuel 100 forint foglalót adott a türelmetlenkedő örökösöknek február közepén,⁶¹ a következő napokban feléje sem ment az aukciónak, mivel Ráday semmiféle rendelkezést nem küldött.⁶² Március 25-i levelében panaszkodó hangon mondja el, hogy milyen szép könyvek voltak ott, olyanok is, amelyeket máskor publica licitatióra nem szoktak bocsátani: Binghamok,⁶³ *Histoire des papes*⁶⁴ stb. Így tehát Ráday válaszában késése miatt, melyet vagy betegsége, vagy a péceli kastélynak a hatvanas évek elején lezajló építésével és berendezésével kapcsolatos zavarok okoztak, lemaradtak a Knorr bibliotéka 1763 tavaszán árverezett könyveiről.

Közben, az újév első heteiben, egy másik próbálkozásáról számolt be Nagy. Január elején⁶⁵ jelenti, hogy többször is tárgyalt báró Bartensteinnel,⁶⁶ aki az árverésre nem bocsátott Knorr-féle könyvek gondnoka volt, hogy némely munkákhoz ebből a (valószínűleg nagy részében tiltott könyvekből álló) anyagból is hozzájuthassanak. Sok értékes lehet közöttük – írja –, bár még nem látta őket, Bartenstein bízta, hogyha vannak olyanok, amelyeket nem vett meg közülük a passauai püspök, akinek már régebben elküldötték a katalógust, akkor rendelkezésére

állnak. Január közepéig még mindig nem futott be a püspök válasza, ami nem is volt baj, hiszen Ráday úgysem tudott pénzt felküldeni. A Bartensteinnel folytatott tárgyalásokról és a Knorr bibliotéka kéz alatt eladott könyveivel kapcsolatos további fejleményekről többet nem olvashatunk a bécsi megbízott leveleiben; fennmaradt elszámolásai azonban, melyekben többször előkerülnek a Knorr-féle prohibitus könyvekért kifizetett összegek, azt bizonyítják, hogy legalább 30–40 munkát vett meg Ráday számára ezek közül is.⁶⁷

Végeredményben megállapíthatjuk, hogy a Knorr-féle aukció anyagából – annak ellenére, hogy a 60-as évek elején folyó nagyarányú péceli építkezésekkel kapcsolatos pénzhiány sokszor visszatartotta Nagy Sámuel a vásárlástól – aránylag elég nagy számban kerültek könyvek Ráday gyűjteményébe. Sajnos, csak töredékes kimutatások maradtak a szerzeményekről, így nem lehet összegezni, hány munkát vett Ráday számára megbízottja és mennyit fizetett értük. Mindenesetre a Knorr-féle könyvek aukcionálásáról szóló részletek, melyeket aránylag sok adat szemléltet, bevilágítanak az aukciókon való vásárlás nehézségeibe, de ugyanakkor életszerűen adják vissza a licitációk légkörét.

A továbbiakban egy árverésről sem hallunk ilyen részletesen, a különféle licitációkra vonatkozó megjegyzések azonban egy-egy vonással gazdagítják az eddigieket, és képet adnak arról, hogy milyen sokfelől kerültek könyvek Ráday Gedeon péceli gyűjteményébe. 1763 végén, december 25-én volt a Iustiana⁶⁸ licitáció; ezen Nagy többek között a *Journal des Scavants*, a Denis de Sallo által 1665-ben indított irodalmi és tudományos folyóiratnak, mely a maga nemében első volt Európában, 1665 és 1680 között megjelent köteteit vette meg Ráday számára.⁶⁹ Az itt szerzett könyvek leküldését csak a következő év februárjában jelzi; szállítási nehézségek miatt késett meg velük. Gr. Saffran⁷⁰

könyveinek aukcióján – 1765 szeptemberében – Le Longe *Bibliotheca sacra*-ját⁷¹ vette meg Nagy (1723-i párizsi editio, folio nagyságú, két kötet egy volumenben, angliai kompakcióban, ára 6 fl 30 krajcár volt).⁷² 1766 február 25-én az Esterházy licitáció⁷³ végéről ad hírt; ezen 33 művet vásárolt,⁷⁴ 73 fl 33 krajcár értékben, melyek néhány „pap-kötésen”⁷⁵ kívül mind angol vagy francia kompakcióban voltak. A két legnevezetesebb művet, a *Cérémonies et coutumes*-öt⁷⁶ és Leonhardus Uncius⁷⁷ verseit el kellett eresztetni, úgy felverték az árukat. Az első 232 forinton ment el, a másikért pedig – melyről Nagy véleménye az volt, hogy nyomorult és szépség nélküli verseivel nem érne többet 8 garasnál – 7 forint és 3 krajcárért adták, de még 6–7 aranyat is áldoztak volna érte. Általában ezen az aukción méregdrágán mentek el a könyvek.⁷⁸

A péceli gyűjtemény részére ezen a licitáción vásárolt könyvanyag elemzése nemcsak a könyvtár történetének szempontjából fontos (mivel a francia felvilágosodás irodalmának értékes darabjaival gyarapodott ekkor), hanem fényt vet a főnemesség egyik képviselőjének, herceg Esterházy Miklósnak magatartására is, aki a hivatásához kapcsolódó, Lengyel- és Oroszországra vonatkozó művek mellett az új francia szellem, az új világot hirdető francia irodalom és gondolkodás termékeit is gyűjtötte és olvasta, bár ezekkel az eszmékkel távolról sem rokonszenvezett. A Lengyelországgal foglalkozó könyvek közül ki kell emelnünk Zalasowsky művét, *Ius regni Poloniae*,⁷⁹ valamint az *Essay politique sur la Pologne*⁸⁰ című munkát; Oroszországra vonatkozóan a *Discours sur le progrès des beaux arts en Russie*-t,⁸¹ és a *Sammlung russischer Geschichte* címen szereplő 6 kötetet.⁸² A francia felvilágosodást elsősorban Jean-Jacques Rousseau képviseli, akinek három munkáját találjuk a jegyzéken: *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*;⁸³ *Les avantages et les désavantages des sciences et*

*des arts*⁸⁴ és *Principes du droit politique ou contract social*⁸⁵. A felvilágosodás korai előhírnökének, Jean Bodinnak *Universae naturae theatrum*⁸⁶ című munkája és Ludwig Holbergnek, a világhírűvé lett dán színműírónak tanulmánya, a *Remarques sur quelques positions, qui se trouvent dans l'esprit des loix* ugyancsak említést érdemel.⁸⁷ Ugyanakkor a feudalizmusért rajongó és a hűbériséget dicsőítő Henri Boulainvilliers gróf műve, az *Histoire de l'ancien gouvernement de la France*⁸⁸ képviseli az Ancien Régime felfogását. Végül az Esterházy-licitációról származó anyag nagy része a korabeli francia színműirodalomból került ki, benne Marivaux,⁸⁹ a francia szentimentalizmus képviselője mellett a párizsi Academie Royale de Musique által előadott operák gyűjteményének egyik kötete is.⁹⁰

Brifau könyvkereskedő anyagának újabb árverésén 18 művet szerzett meg Nagy 141 fl 41 kr értékben.⁹¹ Ebből az anyagból említésre méltó egy ősnymtatvány: Petrus Comestor, *Historia scholasticá*-ja.⁹² Ezenkívül Sebastian Le Clerc, *Traité d'architecture avec des remarques et des observations très utiles* című kétkötetes műve,⁹³ *La théorie et la pratique du jardinage* ismeretlen szerzőtől,⁹⁴ Jacques Lenfant-nak, az egyháztörténet szempontjából alapvetően fontos és a reformációt megelőző három zsinat történetét összefoglaló művei,⁹⁵ s végül Paul Freher, *Theatrum virorum eruditione clarorum*,⁹⁶ melynek Ráday történelmi arcképcsarnoka összeállításában vette nagy hasznát.

A Mannagetta-licitáció,⁹⁷ amely 1768 tavaszán ment végbe (ezen Ráday ellenfele volt Liechtenstein hercege is), nemcsak az itt vásárolt könyvek nagy száma – 87 mű – miatt a legnagyobb jelentőségű a bécsi aukciók közül a Ráday könyvtár gyarapodásában, hanem azzá teszik az anyag különösen értékes darabjai is.⁹⁸ A könyvtár legrégebbi nyomtatványa, Bessarion kardinálisnak *Adversus calumniatorem Platonis* című műve⁹⁹ ekkor került Ráday birtokába 4 fl 6 kr-ért; Turóczi János *Chronica Hungaro-*

rum-ának 1488-as brünni¹⁰⁰ és Johannes Antonius Campanus olasz püspök műveinek 1500 körüli második kiadása¹⁰¹ szintén a Managettáktól származott át a péceli gyűjteménybe. A 16. századi nyomtatványokból egész sort sikerült Nagy Sámuelnek megszereznie ezen az aukción. A legértékesebb volt közöttük Konrad Celtes *Amorum libri IV.* címen, a bécsi Sodalitas Danubiana által kiadott verseskötete,¹⁰² melyet Albrecht Dürer metszetei díszítenek. Az aukcionált példány értékét különösen növelte, hogy – bizonyára valamelyik magasrangú pártfogó számára – hártýára nyomtatták. Ezért fizetett a legtöbbet – 42 fl 6 kr-t – Ráday megbízottja, mivel „pro bibliotheca caesarea verték egész végig és a midőn a mienk lett, azt mondotta bibliothecarius Kollár úr,¹⁰³ hogy propter raritatem megér 100 aranyat.”¹⁰⁴ Ezen az aukción különben is drágán mentek el a könyvek, „még illy drága licitációra nem emlékezem, de a könyvek ritkasága tselekedte,”¹⁰⁵ írta beszámolójában Nagy, így a Ráday által megjelöltek közül is sokat el kellett engednie magas áruk miatt. A 16. századi, Managettáktól szerzett nyomtatványok sorát Celtes műve mellett Haly, *Liber totius medicinae necessaria* című munkája;¹⁰⁶ Boethius írásainak gyűjteménye;¹⁰⁷ Oppianos, *De piscibus libri V.* című könyvének görög és – Laurentius Lippe által fordított – latin szövegű kiadása,¹⁰⁸ valamint Philoponus,¹⁰⁹ Alexander Niphus¹¹⁰ és Simplicius¹¹¹ Aristoteles kommentárjai (utóbbinak Epiktétos-kommentárja is¹¹²), Giovanni Pontano,¹¹³ Thaddaeus Florentinus¹¹⁴ és Johannes Ludovicus Vives¹¹⁵ művei, Johannes Metzler görög nyelvtana,¹¹⁶ Alexander Benedictusnak minden betegséggel,¹¹⁷ Zohárnak és Averroesnek az orvosságokkal¹¹⁸ foglalkozó könvei alkotják. A Managetta-féle könyvanyag jellege tehát elsősorban tudományos, sok természet-tudományi és orvosi könyvet találunk a jegyzéken, így Avicennát,¹¹⁹ különféle „bibliothecákat”,¹²⁰ a tudományos rendszerezés törekvéseinek képviselőit, s még néhány történeti, művészeti,

jogi és teológiai munkát. Magyar vonatkozású, vagy magyar szerző által írt mű csak néhány van közöttük. Turóczi mellett ide sorolható Johannes Honterus *Rudimenta cosmographica*,¹²¹ egy *Corpus decreta constitutionum et articulorum Regni Hungariae* címen felvett munka,¹²² végül a Nagy Sámuel által *Apologia pro clero Hungariae* címen említett, a jegyzékben „Pázmány Péter Defenziója” címen beírt „rövid könyvecske.”¹²³

A Mannagetta licitáció szerzeményeire vonatkozó adatok a könyvtörténet és könyvkereskedelem szempontjából is fontosak, mert rámutatnak arra, hogy mennyire más volt egy 18. századi aukción a művek értékelése, mint a mi korunkban; hiszen olyan könyvekért, melyeknek ma legnagyobb az értéke, az akkori divatos és kapós munkák áraihoz viszonyítva egész csekély összegeket fizettek.

A Pohl-féle¹²² aukción, melyet szintén 1768-ban, a nyári hónapokban tartottak, Nagy Sámuel a fennmaradt jegyzék szerint¹²⁵ 110 fl 18 kr-t adott a Rádaynak megvett könyvekért. Az elszámolásban feltüntetett 19 mű jórészt az első századok keresztény íróinak, az egyházatyáknak művei teszik ki – Ireneus,¹²⁶ Cyrill,¹²⁷ Cyprianus,¹²⁸ Tertullianus,¹²⁹ Justinus¹³⁰ és Lactantius¹³¹ –, a rájuk vonatkozó egy-két munka és néhány történelmi témájú könyv mellett.

1769-ben a Neuberg és a Führenberg¹³² könyvek aukciójára Nagy Sámuel nem tudott elmenni; az első megbízottjának el kellett eresztenie Platon műveit – bár 36 fl-ig főlment, de az angliai követ embere 50 fl-ig volt „facultálva”, s meg is vette. A „Ciszterciek részéről való processust” gróf Teleki József¹³³ szerezte meg 6 fl-on, azonban ha Rádaynak nagyon szükséges, kész vele elcserélni.¹³⁴ Erre az árverésre egyetlen elszámolás utal, mely 25 művet sorol fel, 163 fl 14 kr vételáron. A felsorolt munkák legnagyobb részét klasszikus szerzők 17. és 18. századi kiadásai alkotják.¹³⁵ A Führenbergiana licitációról csak annyit ír,

hogy a veendő könyvekre gondja lesz, s jelzi, hogy megkapta a Kossuth Ferenc, Ráday péceli tiszttartója által küldött 300 fl-ot.¹³⁶

Ugyanebben az évben Newenstein könyvkereskedő anyagát is árverezték. Nagy erre az aukcióra nem tudott elmenni, s megbízottja „a dologban nem járt egész accuratióval el”, úgyhogy némely jó könyvekről lemaradtak.¹³⁷ Videmannt¹³⁸ csak rossz állapotban vehette meg ez a „commistronatus”, s az ágens azzal védi, hogy „... az auctióban nem vizsgálhatta meg szorosan, az után pedig vissza nem vették.” Végeredményben még hasznos is lehet: „Nem nagy capitalis hever benne: annak is pedig, hogy a Kis Úrfi az interestet kiveszi, még inkább jól esett. Inkább ezt szaggassa, mint más drágább könyvet.”

1770 ősze és 1771 tavasza között újabb aukciókról számol be leveleiben és elszámolásaiban Nagy Sámuel. Ezek a Senckenberg¹³⁹ és Kayserling-féle¹⁴⁰ licitációk. Senckenberg könyveiről már 1768 júniusában is ír: „Szegény báró Senkenberg meghala. A bibliothecájának az a része, amelly nem a Német Országi Jus Publicumot s egyéb törvényeket illeti, még ebben az esztendőben licitáltatni fog.”¹⁴¹ Az aukcióra azonban csak 1770 őszén került sor, ekkor küldi Rádaynak a vásárolt könyvek listáit. Ezek nem adnak teljes képet az innen beszerzett anyagról, s így nem határozhatjuk meg olyan pontossággal, mint például a Manna-getta licitációnál, hogy hány mű került és milyen értékben innen a péceli gyűjteménybe. A meglevő elszámolások¹⁴² 66 művet sorolnak fel, melyekért 152 fl 7 kr-t fizetett Ráday. E munkák legnagyobb része a jogtudomány köréből való, – találhatók közöttük az orosz jogot összefoglaló kompendiumoktól kezdve az angol vagy svéd jogot tárgyaló kötetekig a legkülönfélébb országok és tartományok jogszokásait ismertető művek –, másrészt a feudális vagy lovagi joggal rendszeresen foglalkozó munkák. Ezeken kívül a „bibliothecákat” találjuk még nagy

számmal, s ezzel kapcsolatban meg kell állapítanunk – már más aukciók anyagának elemzésénél is felfigyeltünk ezekre –, hogy e tudományosan rendszerező munkák különös gonddal folytatott megszerzése Ráday Gedeon tudásvágya és enciklopédikus tájékozottsága mellett szellemének rendszerező alkatára is utal.¹⁴³ A Senckenberg-féle könyvek leküldését csak egy évvel később, 1771. november 12-én jelzi Nagy.¹⁴⁵ A Kayserling-aukcióval kapcsolatban bosszankodva jegyzi meg a bécsi megbízott, hogy a könyvek egy részét kéz alatt eladták az orra előtt, míg a többire általában alkudtak.¹⁴⁵ Erről az árverésről mindössze egy-két művet feltüntető, rövid elszámolás maradt ránk (42 fl 3 kr vételárról tudósít), melyet csak töredéknek tekinthetünk, nem pedig a Kayserling-licitáción vett egész anyagot felölelő jegyzéknek. A beszerzett munkák közül Bonfini *Rerum Hungaricarum decades*-ének Brenner Márton-féle kiadását,¹⁴⁶ Platón műveit¹⁴⁷ és egy *Atlas Anglicanust*¹⁴⁸ kell kiemelnünk.

Az utolsó, részletes, aukcióról szóló híradást Nagy Sámuel 1773 áprilisában és májusában küldte. A Krauss-féle¹⁴⁹ könyvtár licitációjának kezdetét április 10-én jelzi. Két értékes kiadású bibliát ajánl megbízójának: az egyik Stephanus nyomdájából Párizsban, folio nagyságban, két kötetben jött ki; a másik, reformáció előtti, szintén folio nagyságú, de másutt nyomták. Az árverés Pécelre leküldött katalógusát Ráday megfelelő „jegyzéseivel” még idejében visszakapta Nagy, a megjelölt munkáknak csak egy részéhez sikerült azonban hozzájutnia, többet el kellett eresztenie, annyira licitáltak rájuk.¹⁵⁰ Erre az aukcióra jellemző, amivel a könyvtár történetében egyedül itt találkozunk, hogy a könyveket szakok szerint osztották el az egyes árverési napokra, s azokon belül rétnagyság szerint. Május 11-én ugyanis azt írja beszerzője Rádaynak, hogy a teológiai könyveket éppen licitálják, de még csak azokat,

amelyek oktáv nagyságúak, így idejében érkezett Rádaynak a quartokra és foliókra vonatkozó rendelkezése. Nagy erre az árverésre sem tudott személyesen elmenni, egyik emberét küldte el maga helyett. A megvett könyveket magában foglaló elszámolás leküldését hamarosan ígérte, s ezzel együtt azt kérte, „hogya amit érette ki adok, halladék nélkül méltóztasson meg küldeni, minthogy azon pénzre szükségem lészen.”¹⁵¹ Két jegyzék maradt fenn, melyek a Krauss-féle licitációról származó könyveket tüntetik fel; ezeken összesen 23 mű szerepel, 130 fl 29 kr értékben.¹⁵² A felsorolásban található munkák közül a Nagy által ajánlott párizsi kiadású Stephanus biblia¹⁵³ és a reformáció előtt megjelent kétkötetes Ó- és Újtestamentum¹⁵⁴ mellett említésre érdemes a biblia latin fordításának Sabatier-féle kiadása,¹⁵⁵ Margit navarrai királyné költeményeinek kötete,¹⁵⁶ Callimachus Experiens magyar vonatkozású főműve,¹⁵⁷ Conradus Urspergensis krónikája,¹⁵⁸ Bonfini és Istvánffy egy-egy munkája.¹⁵⁹

Az 1770-es és 80-as évek folyamán nem olvashatunk aukciókról Nagy Sámuel leveleiben, csak 1783 nyarán¹⁶⁰ említi Kollár Ádám,¹⁶¹ a császári bibliotéka elhunyt igazgatójának könyveit, melyeket árverésre bocsátottak. A katalógust Nagy igyekezett megszerezni, s erről jelentést tett Rádaynak. Arra, sajnos, már nincsen levéltári adatunk, hogy részt vett-e Kollár gyűjteményének licitációján, s arról sem, hogy kerültek-e a császári könyvtár igazgatójának könyvei közül a péceli gyűjteménybe egyes darabok.

Bécsi licitációkat említ azonban 1782-ben írt leveleiben Cornides Dániel.¹⁶² Cornides 1782 elején Teleki József titkára lett, akivel beutazta Olasz- és Franciaországot. Külföldi útjuk előtt, 1782 áprilisában Bécsben tartózkodott, s itt urának, Teleki Józsefnek, de Rádaynak, a megbecsült barátának is szerzett könyveket és tájékoztatta őt a könyvpiac híreiről. Figyelmét

elsősorban az aukciók kötötték le, s április 10-én írt soraiban is többről beszámol. Az egyiken a Ráday által óhajtott művek közül Madame de Staël *Mémoires*-jait el kellett eresztenie, mert hiányos volt, pedig 20 krajcárért megvehető volna. Hoffmann ismert munkájának, *De vino Hungarico*,¹⁶³ német fordítása, az *Ungarischer Wein* nem került sorra. A *Mappa von der Situation zwischen Belgrad und Semlin*¹⁶⁴ még hátra volt, ennek megvételét biztosra ígérte. Egy másik aukción, melyen a felsorolt magyar nyelvű, vagy magyar vonatkozású munkákból ítélve bizonyára egy magyar gyűjtő könyveit ütötték dobra, a katalógusban fel nem tüntetett műveket is licitálták. Közülük Cornides Haugen *Ungarische Chronick*-ját¹⁶⁵ tartotta a legértékesebbnek; valamint az *Acta Diaetalia* 1754. és 1764–1765. évekből való kéziratos köteteit, az első egy, a másik két tisztán és jól írt foliánsból állott; ezeket soronkívül szerezte meg 44 kr-ért, illetve 1 fl 9 kr-ért Teleki számára. Végül egy harmadik licitáció kezdetét április 27-re jelezte Cornides,¹⁶⁶ s tudomása szerint ezen legnagyobb-részt holland nyelvű, dús kötésű, költséges útleírásokat készítettek árverezni.

Ezek az 1782–83-ból való, aukciókról szóló részletek azt bizonyítják, hogy a gyűjtés nem szűnt meg a 80-as évek folyamán – bár üteme a 70-es évek második felétől kezdve kétségtelenül lassult –, s Ráday megbízottjai tevékenységük rövidebb-hosszabb ideje alatt éppúgy bekapcsolódtak a könyvpiac életébe, mint az előző évtizedek folyamán.

Kereskedők. Az aukciók sorának áttekintése után rendszerezzük azokat az adatokat, melyeknek alapján képet nyerhetünk a könyvkereskedők révén folytatott vásárlásokról, a velük való tárgyalásokról és Ráday bécsi gyűjtésének azokról a jellegzetességeiről, melyek közül némelyikre már az előző fejezetekben is

rámutattam, így például az egyes kiadások beszerzéséről, vagy folytatólagosan megjelenő művek pótlásáról.

Bécsi könyvkereskedőkkel való kapcsolatokról, tőlük vett könyvekről és egyes kiadások vagy művek kereséséről hallunk már a könyvtár e korszakának első periódusában is, mikor Szilágyi Sámuel volt a császárvárosban Ráday Gedeon beszerzője.

Szilágyi rögtön hazatérése után a protestáns egyházak kancelláriai ágense lett és ebben a hivatalában 1748-ig maradt. Beszerzői tevékenységéről csak bécsi tartózkodásának utolsó négy évéből tudunk, bár – mint egy külföldi szállítmány továbbítója – előzőleg is teljesített szolgálatot péceli barátjának. 1744-ben¹⁶⁷ Ráday Bécsben járt, s az egyik könyvárussal – valószínűleg Bernhardival – megalkudott néhány könyvre. Ezeket (Gyraldus *Opera omnia*-ját,¹⁶⁸ Borrichius *De poëtis* című művét¹⁶⁹ és Fabricius *Bibliotheca*-it¹⁷⁰) Szilágyi vette át, s miután Ráday két dukát foglalót adott a kereskedőnek, a 49 fl 12 kr összegű számla kiegyenlítésére további 40 forintot fizetett ki. Ugyanakkor 40 fl előleget adott a lipcsei *Acta Eruditorum*-ra¹⁷¹ is, melynek 1682 és 1743 között megjelent köteteiért és 5 kötet indexért Ráday 154 forintban egyezett meg a kereskedővel. A többit majd akkor kell fizetni – jelenti Szilágyi barátjának –, ha az egész sorozat megjött; ez szeptember közepére várható. Ráday az *Acta Eruditorum* megszerzését többször sürgette Szilágyinál, nyilvánvalóan nagy súlyt helyezett arra, hogy a kor egyik legkiválóbb tudományos folyóirata meglegyen gyűjteményében. Már ez az adat is, a bécsi gyűjtés első szakaszában, utal széleskörű enciklopedikus érdeklődésére és tájékozottságára, mely egész tevékenységét jellemezte. Az a tény pedig, hogy az *Acta Eruditorum* évfolyamait, melyek 1731-től *Nova Acta Eruditorum* cím alatt jelentek meg, igyekezett tovább kiegészíteni,¹⁷² Ráday rendszeres „könyvtárpolitikájára” és gondosságára mutat,

mellyel egy folyóirat vagy folytatólagosan kiadott mű újabb köteteit törekedett megszerezni. 1744-ben vette meg Szilágyi a péceli bibliotéka számára Bél Mátyás *Notitiá*-jának 1742-ben megjelent negyedik kötetét is. 1745–1746 folyamán Ráday megbízottja többször ír könyvek vételéről és köttetéséről,¹⁷³ de csak 1746 szeptemberében találunk levelében részletes feljegyzést a szerzeményekről: „Méltóságos Groff Teleki Sámuel Oberster Úr ő Nagysága innen tegnap Magyarországra indula vizen, ki által az én drága Uramnak könyveit le küldöttem, fogadván, hogy Pestre le viszi és ott jó dispositióba hagyván, tudósít iránta. Azért, ha az Úr elébb meg értheti mintsem én, engemet is tudósítani méltóztasson, a könyveket is vitesse magához. Küldöttem pedig ezeket:

Corpus Historiae Bizantinae in Vol. 23.¹⁷⁴

Hasii, *Posphorus* Vol. 1.¹⁷⁵

La Révolution d'Hongrie Vol. 6.¹⁷⁶

Ariosti Vol. 3.¹⁷⁷

de itt felejtődött a Herberstein *Moscoviticuma*.¹⁷⁸

A bécsi könyvkereskedők közül Szilágyi Friedrich Bernhardival állt kapcsolatban, kinek Ráday – különféle megbízottjai révén – mintegy 40 éven keresztül, 1740 és 1780 között, vásárlója volt. Bernhardi szerepe a könyvtár gyarapításában jelentős, különösen 1755 után, majd Nagy Sámuel bécsi tevékenységének idején, hiszen sok és értékes művet szállított a péceli gyűjtőnek.

A bécsi gyűjtés első szakaszáról mindössze ennyit mond a levéltári anyag, e vázlatos képen keresztül is megmutatkoznak azonban a későbbi tudatos és széleskörű tevékenység első nyomai.

Szilágyi 1748-ban elhagyta Bécset. Távozása után éveken át szünetel az itteni gyűjtés, semmi jel nem vall arra, hogy Ráday az 1748 és 1756 közé eső időszakban kapott volna könyveket a császárvárosból. A bécsi kapcsolatok újrafelvétele és kiépítése

Nagy István nevéhez fűződik, aki – amint életrajzából láttuk – 1757 elejétől állandóan Bécsben tartózkodott Dömjén ágens segédjeként, s teljesítette péceli megbízójának rendelkezéseit. Nagy már bécsi tevékenysége előtt is intézett Pesten Rádaynak könyvvásárlásokat. 1756 februárjában¹⁷⁹ arról értesíti urát, hogy állandóan gondja van a *Le spectacle de Natur*¹⁸⁰ megszerzésére. Erről a működéséről többet nem tudunk. A könyvtár szempontjából ennél és az előző fejezetben vázolt pozsonyi tevékenységénél is fontosabbak azonban a császárvárosban töltött évei.

Bécsben elsősorban kiépíti a jó viszonyt a nagyobb kereskedő cégekkel: Friedrich Bernhardival, aki Szilágyi Sámuel beszerzői tevékenysége idején szállított Rádaynak; Emerich Felix Baderrel, a nürnbergi Bauer és Monath céggel. Nagy Sámuel már csak átvette tőle a szilárdan megalapozott összeköttetéseket. A beszerzéseket, a fejezet elején adott képnek megfelelően, hosszú levelezés előzte meg, akár az újonnan megjelenő munkákat számontartó Ráday írta meg kívánságait vagy azokat a hiányokat, melyekre könyveinek rendszerezése és tanulmányozása közben akadt, – akár Nagy István küldte le egyes kereskedők vagy aukcionálandó könyvtárak katalógusait. Sokszor előfordult, hogy amikor ezek, a gyűjtő által óhajtott könyvek megjelölésével, visszaértek Bécsbe, a kereskedő a könyveket már eladta, az aukció pedig befejeződött. Előfordult az is, hogy félreértve a rendelkezést, egy könyvet kétszer vett meg Nagy István, vagy a könyvkereskedő, akinek Ráday közvetlenül írt, két példányban szerezte meg. Így 1757 márciusában¹⁸¹ Stafferus *Grundlegung der Christliche Religion*¹⁸² 12. részét Monath két példányban hozatta meg, állítva, hogy Ráday annyit rendelt. Nagy sürgős választ kért, hogy valóban így van-e; ő maga nem emlékezett pontosan. Ez az eset felhívja a figyelmet a könyvgyűjtő Rádaynak arra a gondosságára, mellyel egyes könyveket néha két példányban is meghozatott; hogyha az egyiket kikölcsonzik és netalán elvesz-

ne, a másik megmaradjon könyvtárában. Nyoma maradt annak is, hogy a kereskedők néha olyan könyvet küldtek le, melyet Ráday egyáltalán nem kért. 1757 nyarán¹⁸³ két levélben érdeklődik Nagy István, hogy kifizesse-e Bauernek a *Lettres Anglaises*¹⁸⁴ és az *Agricola*¹⁸⁵ árát, július 15-én pedig már azt jelenti, hogy kifizette a kereskedő korrespondensének¹⁸⁶ mindkettőt, a *Lettres Anglaises*-ért 8 forintot, az *Agricola*-ért 7-et. Ez utóbbiról végül is kiderült, hogy tévedésből ment le Pécelre, a cég azonban hajlandó volt visszavenni. Monathnak viszont azért küldötte vissza Ráday Rousseau egyik kiadását, mert hiányosnak találta. A kereskedő erre ígéretet tett, hogy „Rousseau helyet más könyvet fog adni ... amelly commediák hűjával van, azok tiltottak és nem passiroltak.”¹⁸⁷

Ráday minden hiányos sorozatot kiegészített, utánanyomoztatott egyes köteteknek, tehát tudatosan és rendszeresen gyűjtött. A bécsi beszerzésekkel kapcsolatban sorozatos példáit látjuk e törekvésének. Nagy Istvánnal Struve egyik *Bibliothecájának* második,¹⁸⁸ Goujet *Bibliothecájának*¹⁸⁹ harmadik kötetét kerestette, de nem sikerült megszereznie őket, az első még a nyomdából sem került ki.¹⁹⁰ Hiányzott Réaumur, *Mémoires pour servir a l'histoire des insects*¹⁹¹ című hatkötetes munkájának egyik darabja, ezt állandóan nyilvántartották, s Nagy 1757 tavasza és ősze között írt leveleiben¹⁹² beszámolt arról, hogy Bernhardi, akitől a többi köteteket vették, még mindig nem tudta a szükséges részt megszerezni; a hozzá csatolt rézkarcok kötetének második példányát azonban, amit tévesen küldött le, visszavette. A folytatólagosan megjelenő sorozatok új darabjait rendszeresen figyelemmel kísérték, s a gyűjtő bécsi megbízottja azonnal megvette, vagy megrendelte azokat a kereskedőknél. Így például a *Todten Gespräche*¹⁹³ című, az évek során folytatólagosan megjelenő kiadvány egyes részeinek – melyeknek első összefoglaló címlapját 1758-ban bocsátották ki –

megszerzését 1757 és 1759 között nyomon követhetjük a levelezésben.

Külön értékes vonásként jelentkezik Ráday gyűjtésében már Nagy István beszerzői tevékenysége alatt, hogy nemcsak a különböző műveket, vagy azok hiányzó köteteit kerestette és vétette meg, hanem egy munkának különböző kiadásait is. Az *Histoire de Théâtre* amsterdami kiadása¹⁹⁴ már megvolt neki, ezért visszaadatta Nagy Istvánnal Badernek, akinél aztán megrendelte az első és második párizsi editiót.¹⁹⁵ Türi, e korszak másik beszerzője pedig külön hangsúlyozza, hogy Reuberus művének¹⁹⁶ azt a kiadását küldte le, amelyet Ráday parancsolt.¹⁹⁷

A vásárlások közben természetesen támadtak nézeteltérések a kereskedők és Ráday megbízottjai között. Nagy István és Türi – akik sokszor közösen jártak el egyes ügyekben – levelei hű képét adják ezeknek. Különösen Türi leveleiben tűnik fel az az éles hang, mellyel a kereskedőket szidja – néha egész szellemesen –, kritikája azonban nem feltétlenül hitelt érdemlő, hiszen összeférhetetlen természetét az ágensválasztás körüli harcokból is ismerjük.¹⁹⁸ „A könyvvarusok is a kereskedő czéhez tartozván, mentül tudósabb a portékájok, annál okosabbaknak kell lenni az árulóknak is. Nékem pedig egyszer-másszor volt bajom, ha nem tökéletlenségekkel is, de magok hasznát sollytatni tudó ravaszságokkal,” írja 1756. szeptember 3-án. Akármelyikkel tárgyal, egyre megy: „Ezek bizony mind egy húron pendülnek.”¹⁹⁹ Türi a kereskedők közül leginkább Monathtal tartotta a kapcsolatot, tőle vette meg Reuberus idézett művét, Vulfius *Oeconomicáját*²⁰⁰ és Plinius *Panegyricus-át*,²⁰¹ bár e két utóbbit pár krajcárral drágábban adta, mint Bernardi. Ennek ellenére megvette őket, „mivel a többit mind olcsóbbatskán tette, s nevezetesen a Schultingát²⁰² egy forinttal, az Lucanust²⁰³ egy forint 48 krajcárral oltsóbban, mint Bernardi, tehát ezekre való nézvést tsak

megtartottam a többit is.”²⁰⁴ Nagy István meg éppen a Monath cég ellen emelt kifogást, hogy nem igyekeznek a könyvek időben és pontosan való megszerzésével: „... ha Monath illy sokára halogattya a könyvek meg szerzését, amint meg is fogom neki mondani, más bibliopolát requirálok.”²⁰⁵

Az ellentétel leggyakoribb oka az volt, hogy Ráday vagy beszerzői drágállották a kívánt művekért a kereskedők által kért árat. Bernhardival 1757 februárjában folyt nagy alkudozás, nem akart bizonyos „szép pénzen vevendő” könyveket – Nagy István levelében nem részletezi őket – 120 forintért odaadni, ezért Türirel elhatározták, hogy egyik nap végigjárják a bibliopolákat, és amelyik odaengedi az általuk felajánlott összegért, attól veszik meg.²⁰⁶ E vétellel kapcsolatban Türi is panaszkodik Bernhardira: „A mi a könyvek dolgát illeti, én Bernardi urammal eleget beszéltem, de ugj látom, felette fa ember, az könyvek árrából való elhagyást felette frigide tractálta ...”²⁰⁷ Wolff *Elementa Mathesis*ét²⁰⁸ Ráday, bár megvolt gyűjteményében, még egyszer meg akarta venni, Monath azonban nem adta 25 forintért, mint az előzőt, mondván, hogy „most a könyvek többbe kerülnek, mint ennek előtte.” Így hát e magasabb árat kellett Nagynak fizetnie.²⁰⁹ Általában rendszeren, időben fizettek a kereskedőknek, néha történt csak meg, hogy Nagy Istvánnál nem volt pénz, s ilyenkor a türelmükre kellett apellálni. Ezek – így például Bernardi – „jó szívvel várakoztak”, s a további rendeléseket is felvették, a még rendezetlen számlák ellenére.²¹⁰ Ebben az időtájtban köti meg Ráday nevében Nagy István az első borüzletet Bernhardival²¹¹ – egy átalagot 10 aranyért adva el neki²¹² – amivel a későbbi évtizedekre is kiterjedő üzleti viszonynak vetette meg az alapját, mert 1760 után rendszeressé vált a könyvek borban való elszámolása.

1759-ben Nagy István Pozsonyba kerül ágesnek; Türi beszerzői tevékenységéről pedig – bizonyára az ágensválasztással

kapcsolatos zavarok miatt – többé nem hallunk. 1759 és 1761 eleje között, midőn tehát a péceli gyűjtőnek nem volt megbízottja a császárvárosban, Ráday maga levelezett a kereskedőkkel, sőt, 1760-ban egyéb ügyeinek intézésére felutazott Bécsbe, és személyes kapcsolatba lépett velük. Ugyanakkor még a Pozsonyban időző Nagy István is közreműködött a bécsi vásárlásoknál. Ebben az időszakban Bernhardinál, Badernél és Newenstein üzletéből, Herinnes-nél vásárolt Ráday. Friedrich Bernhardi 1760. július 17-én keltezett levelében jelzi, hogy Rousseau munkáinak 1748-as, a gyűjtő által óhajtott legújabb kiadása nem más, mint az 1734-i, bővítve. Semmi nem változott rajta, csak az évszám; a cenzúra azonban a benne lévő *Mandragora* és *Epigrammata turpia*²¹³ miatt nem akarja árusítását engedélyezni. Az utóbbi négykötetes kiadás viszont – írja a kereskedő – bármikor Ráday rendelkezésére áll.²¹⁴ A különféle kiadások keresésére utal, hogy a gyűjtő újra megrendelte a *Théâtre Française*-t, melyre már Nagy Istvánnak is megbízást adott; Bernhardi azonban sem ezt, sem a *Théâtre Anglaise*-t nem tudta szállítani. Megszerzésükre vonatkozóan azonban ígéretet tett. Az 1759. és 1760. évek folyamán Ráday 285 forint értékű anyagot vásárolt Bernhardtitól a fentidézett levél szerint, a kereskedő azonban nemcsak ezt az összeget, hanem a Nagy Istvántól kézhezvett és a legutolsó – 1759. július 3-i – vásárlásból származó tartozás – 49 forint 36 krajcár – kiegyenlítését is nyugtázta.

Emerich Felix Bader levelei²¹⁵ szintén a külföldi kiadások gyűjtésére mutatnak. Ráday Athanasius műveinek párizsi editióját²¹⁶ kerestette vele már hosszabb idő óta, Bader azonban még 1760 nyaráig sem tudta felhajtani, oly ritka volt. Jelenti, hogy komissióba adta Párizsban és más helyeken is, s amint egy licitációban előfordul, vagy valahol kapható lesz, rögtön megszerzik és eljuttatják hozzá. Ennek hiányában a kölni kiadást ajánlotta, mely kétkötetes folio nagyságú, görög és latin nyelvű

volt, szép kötésben, s 15 forintba került. Ráday ez utóbbit nem vette meg; az első viszont megtalálható könyvtárában, így valószínű, hogy azt Bader szerezte meg neki. December 19-én 185 forint vételét nyugtázza a kereskedő, amivel megrendelőjének számlája teljesen rendezve volt. Bécsi tartózkodása alatt vásárolt Ráday Herinnesnél is; Nagy István 1761. január 13-án jelzi a nála vett könyvek továbbítását Pécelre.

1761-től kezdve Nagy Sámuel vette át a bécsi ügyek intézését. Az ő tevékenysége alatt, különösen a hatvanas és hetvenes évek folyamán a könyvtár hatalmas mértékben gyarapodott, s ez a gyarapodás az aukciók mellett az eddig megismert kereskedőktől származott. Nagy a császárváros könyvpiacának ugyanazokkal az embereivel állt összeköttetésben, mint elődei. Rendszeresen érintkezett ezekkel a bibliopolákkal és kapcsolata zavartalan volt még Jahnnal, a lipcsei könyvvarussal is, akit pedig a bécsi kereskedők, félve az üzleti versenytől, 1761-ben feljelentettek a hatóságnál, s boltja „a magistrátustul bé petsételtetett, hogy az itt való könyv árosoknak itt mulatása alatt kárt ne tégyen.” Így tehát csak a vásárok alatt tárgyalhatott vele, s Jahn a kapott megrendelésekről a következő vásár alkalmával számolt be.²¹⁷ A Bernhardi cégnél 1765-ben következett be annyi változás, hogy az öreg Bernhardi – aki 25 éven át volt Ráday hűségese szállítója – meghalt vízibetegségben, s üzletét unokaöccse vette át, aki éppoly rendszeresen és jól szolgálta ki őket, mint nagybátyja.

E korszak bécsi beszerzéseinek képét a fejezet elején Nagy Sámuel leveleinek alapján vázoltam fel, itt ezért csak emlékeztetni szeretnék a beszerzés menetére, az ágens jelentéseinek számtalan helyére, ahol Bader, Bernhardi, Herinnes vagy Jahn katalógusainak leküldését jelzi, vagy Ráday válaszában vételét nyugtázza. Már ott is utaltam azonban arra, hogy Ráday nemcsak a kínálat alapján szedette össze könyvtárának anyagát,

hanem azoknak a műveknek címeit is közölte megbízottjával, amelyeket, mint széleskörű műveltségű és tájékozottságú gyűjtő, szükségesnek tartott könyvtárába megszerezni. Ráday figyelte a Pécelre járó újságok könyvekre vonatkozó híreit s egy a nyomdából frissen kijött, vagy még csak kiadásra szánt könyvről olvasva, azonnal jelezte bécsi beszerzőjének, hogy nézzen utána, kísérje figyelemmel és vegye meg neki. Ha a helybeli piacon nem lehetett a kívánt munkákhoz hozzájutni, akkor valamelyik jól ismert kereskedő révén külföldön is kerestették azokat.²¹⁸

Sokszor megtörtént, hogy Nagy Sámuel ajánlott urának könyveket, melyeket érdemesnek tartott a megvételre. Legtöbbször gondoskodott arról is, hogy ne jussanak más kezére, mielőtt Ráday válasza befut, – sőt gyakran meg is vette őket, megbízójának utólagos hozzájárulását kérve.²¹⁹ Moser²²⁰ könyvét, különösen annak második kötetét, nagyon dicsérte és ajánlotta, mondván: „jó keresztény az auctora és idegen a mostani módiban jött libertinismustul.”²²¹ Megvette Offerhausnak, a „hollandus tudós embernek” históriáját,²²² melyet mint a kritikai történetírás értékes darabját tartott számon: „igen fundamentumossan vagyon írva, még pedig ex fontibus, mellyeket mindenütt allegál is. Méltónak ítéltém, hogy a Tekintetes Úr könyvei közt meglegyen, mint amellynél jobb compendiumunk még nintsen.”²²³ Desbillons *Fabuláit*²²⁴ szintén az utasítás előtt szerezte meg Nagy Sámuel, „hogy leküldöttem, a vitt reá, hogy a Tekintetes Úr az újjabb poétákból egész collectiót tévén, ez egy a mostaniak közül, akik közönséges applausust nyertenek, annyira, hogy amidőn az első editiója, melly illy complet nem volt, Párisban kijött, Angliában is utánna nyomtatták, melly ritka dolog. És így gondoltam, hogy ad completionem collectionis poëtarum recentivum szükségés.” Ha mégsem lenne helye a péceli bibliotékában e meséknek – írja bűnbánóan – szívesen visszaveszi a kötetet s megtartja magának.²²⁵ 1765 végén küldte

le Le Long *Bibliothécáját* – melyet a Saffran-féle licitáción vett meg – s ehhez hozzacsatolta az „*Exemplar reconciliationis cum Hungaris factae 1606*” című munkát,²²⁶ „gondolván, hogy a Tekintetes Úr magyar collectiójához jó lészen.”²²⁷ Mindezek a példák nemcsak Nagy Sámuel önálló beszerzéseire mutatnak rá, hanem utalnak a gyűjtő érdeklődési körére is, aki a magyar könyveket, az újabb irodalmat, az „*ex fontibus*” merítő történetírást, és a „jó keresztény” könyveket kedvelte. Nagy ajánlotta Ráday figyelmébe a *Temple des Muses*-t,²²⁸ melyen a gyűjtő szeme bizonyára átsiklott a katalógusban: „az közelebb írt levelemben éppen ezeket recommendáltam volt Ovidiuson kívül, dehát ennek társa a *Temple de Muse*, mit vétett? Mert ez is valósággal szép és nem leszen drágább.”²²⁹ Annál érdekesebb ez a részlet, mivel tudjuk, hogy később Ráday annyira megszerette a *Temple des Muses* metszeteit, hogy a péceli kastély kupolatermének, a „szálának” mennyezetére és falaira ezeket festtette ki Scherevitz freskófestővel.²³⁰ Ugyancsak Nagy közvetítette a kereskedők ajánlatait megbízója felé. Bader rajta keresztül hívta fel péceli vásárlójának figyelmét a *Défense de la Religion tant naturelle que révélée contre les Infidèles et les Incrédules* című műre, melyet Gilbert Burnet fordított angolból franciára.²³¹ Ezt Bécsben nem árulták, s a kereskedő is véletlenül jutott csak hozzá.²³²

Több kötetes művek hiányzó részeit éppen úgy kereste és kerestette Nagy Sámuel, mint Ráday többi megbízottjai. Azt a könyvet, mely nem volt teljes, le sem küldte Pécelre, míg a hiányt ki nem pótolta. Így Vergilius munkáit²³³ hónapokon át magánál tartotta, ameddig hiányzó 4. kötetét meg nem szerezte.²³⁴ Rapin de Thoyras históriájának²³⁵ terjedelméről Nagynak nem volt pontos tudomása; mentegetőzik, mikor Ráday azt írja, hogy szerinte 16 kötetből áll ez a munka, – reméli, hogy csak az újabb pótlékok növelték meg ennyire; ezeknek megszerzését ígéri.²³⁶ Végeredményben mindkettőjüknek igaza volt; az első

kiadás 13 kötete a kiegészítésekkel együtt az 1749-es kiadásban 16 kötetre nőtt. Montfaucon *Antiquité expliquée* című művét²³⁷ 1762 tavaszán szerezték be, nagy regálpapírra nyomtatva, árát 140 forintról 100-ra alkudva le. Bár hiányos volt, mert két pótkötete elveszett, mégis azt írta róla Nagy, hogy „díszére lesznek az Úr bibliothecájának.”²³⁸

A Knorr-féle licitáción egy teljes példányt hirdettek 150 forintos kikiáltási áron, a két hiányzó kötet pótlását mégsem ajánlotta gazdájának a bécsi beszerző, mert „a Tekintetes Úrének árnyéka is alig lehet ezen editió, mivel kis papírosra vagy csak, nem regálra, mint az Tekintetes Úré.” Nem is kelt el az aukción, hanem a többi megmaradottal együtt, két hónap múlva, új katalógusba került.²³⁹

Az is előfordult, hogy a katalógus tévesen hiányosnak jelzett egy művet. Nagy Sámuel azonban megnézte s megállapította, hogy teljes. Clericus *Bibliothecájáról*²⁴⁰ akart így lemondani Ráday a feltüntetett hiány miatt, de Nagy kiderítette, hogy a köteteknek „semmi híjuk nincsen”, s a szép angliai kötés emelte értéküket, így az antikvárius szerint megérték 40 forintot.²⁴¹ Sokkal nehezebb volt egy kötet hiányzó leveleinek pótlása, még inkább magának a hiánynak megállapítása. Amikor lehetett, az ilyen hiányos példányt egyszerűen visszaadták, ha máshol be tudták szerezni. Így tett Nagy a *Rerum Silesiacarum Scriptoribus*-szal,²⁴² melynek köteteiből két vagy három levél hiányzott. Ez Drozdik Jánostól, az evangélikus ágenstől származott, tehát neki adta vissza. Bernhardinál talált egy másik példányt, jól „conditionálva”, melyet már 10 forinttal drágábban volt kénytelen megvenni Ráday számára.²⁴³ Ezzel szemben sokszor a hiányzó leveleket kereste Nagy Sámuel, amikor nem volt remény egy másik példány megszerzésére. A *Théâtre Française*²⁴⁴ utolsó, félárkus nagyságú leveleit például megkapta Bernhardtól, de a számozása más volt, mint ami a Ráday példányban következett

volna, 577–578 helyett 571–572. Sokfelé érdeklődött utána, s úgy látta, hogy minden példányban ezek következnek; azt írja hát urának, hogy csak nyugodtan köttesse a többi után őket.²⁴⁵ A *Cérémonies religieuses*²⁴⁶ című munkát pedig Nagy nem vizsgálta meg tüzetesen, egészen tartotta, Ráday ellenben megállapította, hogy az első kötetben bizonyos részeket előre jeleznek, melyek a későbbi kötetekben hiányoznak. Nagy kétkedett, hogy nyomtatásba kerültek-e ezek egyáltalán, s utánanézett más példányokban. Miután a gr. Czobor könyvtárában meglévő példányban sem voltak benne, elhatározta, hogy bemegy a császári bibliotékába, megnézi az ottanit. Ha ebben sincsenek, akkor nyilván nem nyomtatták ki a beígért részeket, – egyezett meg gazdájával –, viszont ha csakugyan hiányos a Rádayé, akkor visszaadják a munkát az eladónak, Drozdik Jánosnak.²⁴⁷ Ezek a nyomozások, ez a sok utánjárás nyilván nem vezett kárba, mert csak így lehetett a könyvtár a maga korában is egyedülálló gonddal összeválogatott gyűjteménnyé. Ráday Gedeon könyvgyűjtésének ez a gondosság az egyik legfőbb jellemzője és értéke. Beszerzői alkalmazkodtak igényeihez és inkább többet fáradtak, mert tudták, hogy „az Úr a csonka könyvet nem szereti.”

Ez a körültekintő alaposág a könyvek beszerzésénél nemcsak a hiányzó kötetek vagy levelek pótlásában, csonka példányok visszaadásában nyilvánult meg, hanem a művek címének és értékének pontos megállapításában, egyes kiadások figyelemmel kísérésében és különféle edíciók megszerzésében is. Mindezek a már előzőkben is érintett vonások a könyvgyűjtő műveltségére és könyvszeretetére, egy tudatos célkitűzésű gyűjtésre utalnak, s világosan jelentkeznek a bécsi gyűjtéssel kapcsolatban is. Herinnes katalógusából Ráday Boursault mukájának sem címét, sem árát nem tudta pontosan megállapítani. Nagy Sámuel erre utánanézett, s hamarosan küldte is a választ a pontos címmel –

Pièces de théâtre, avec une lettre d'un théologien, consulté par l'auteur, pour savoir, si la comédie peut être permise, ou doit être absolument deffendue ... Paris 1701, – a mű árával együtt.²⁴⁸

Bernhardinál kellett volna megvennie a bécsi megbízottnak Batteux, *Beaux arts réduits à une même principe*²⁴⁹ című munkáját, pillanatnyilag azonban nem volt meg nála. Egyébként is, Bernhardi szerint, ez nem volt más, mint a *Cours des belles lettres* első kiadása és mintegy kompendiuma. Ezt pedig már megszerzték; ezért szükségesnek tartotta megkérdezni, hogy az első editiót is elküldje-e?²⁵⁰ Ráday választát nem ismerjük, a meglévő példány azonban azt mutatja, hogy az addigiakat összefoglaló kiadás megszerzésére törekedett. Az egyes kiadások számontartását és figyelemmel kísérését is jól mutatják a péceli gyűjtő beszerzőjének levelei. Egy kiragadott példa a sok közül: Hamberger²⁵¹ és Büsching²⁵² kompendiumainak, illetve az egyes köteteknek megjelenését rendszeresen figyelemmel kísérték; s Nagy 1766. december 3-án, midőn az első kötetek leküldését jelzi, azt is jelenti, hogy mindkettő második kötetének nyomdából való kikerülését jövő húsvétra várják a kereskedők.

Végül, az egyes kiadások megszerzésével kapcsolatban, külön kell megemlékeznünk arról, hogy a 18. század szellemiségének legpregnansabb kifejezője és reprezentálója, Diderot és D'Alembert Enciklopédiája hogyan került a Ráday könyvtárba. Nagy Sámuel 1764. február 28-án Bécsből írt sorai²⁵³ az első hír az *Encyclopédie* megszerzéséről: „Újságul írhatom, hogy a *Dictionnaire Encyclopédique* a legújabb párisi editió után²⁵⁴ Helvetiába, Yverdonba ki fog jöni 34 tomusokba, in 4to, a cupferek pedig azonkívül 6 tomust fognak tenni. Közel harmadával bővítettetni fog, corrigáltatni és által s ki examináltatni az helvetiai leg nevezetesebb tudósok által, kik közt vagynak Bernulliak,²⁵⁵ Haller,²⁵⁶ Gessner,²⁵⁷ Tissot,²⁵⁸ Bertrand,²⁵⁹ Ostervald,²⁶⁰ Bonet,²⁶¹ Felice²⁶² etc., az egész lausanne-i akadé-

mia és a bernai Oeconomica Societas. Ez nagy, betses munka fog lenni in 4to majori, szép papirosra. A nyomtatott tomusok praenumeratiója 6 hollandi forint, a cupfereké 12 forint. Ígérgetik, hogy 5, leg feljebb 6 esztendő alatt vége leszen az egész munkának. Már actu foly a praenumeratio Hollandiában a leidai újságok szerént." Az első kötetek kibocsátása még éveket késett ugyan – Nagy Sámuel is csak a 70-es évek elején jelzi leküldésüket –, később azonban már nem volt fennakadás, folyamatosan nyomtatták őket, s lassan az egész *Encyclopédie ou dictionnaire universel raisonné* bekerült a könyvtár anyagába. Ma is megvan mind a 42 kötet sértetlenül, 6 kötet supplementummal és 4 kötet metszettel.²⁶³ Ezekben a sorokban, melyekben Nagy Sámuel beszámol az *Enciklopédia* új kiadásáról, nemcsak az a jelentős, hogy a 18. század második felében élő, a császárvárosban forgolódó, s a felvilágosodás lehelletét mélyen beszívó magyar tájékozottságáról és érdeklődéséről adnak képet, hanem – könyvtári szempontból – fontos dokumentum számunkra, mert egy új editióról való híradás, tehát hírszolgálat; ugyanakkor pedig figyelmeztet a legújabb és legmodernebb kiadás megszerzésére irányuló törekvésre. Az egyes kötetek megküldéséről szóló részletek, melyek Nagynak a hetvenes évek folyamán írt leveleiben találhatóak, bizonyítékai emellett a folytatólagosan megjelenő művek állandó beszerzésének is. Az első két kötet leküldésénél, melyeket 1771 nyarán kapott meg a gyűjtő, egy kis zavar támadt; tévedésből az első kötet két példányban ment le Pécelre, a második pedig Bécsben maradt. Ezért azt kérte Nagy, hogy a kettő közül a „defectuosust” küldje vissza Ráday. Ha kézhez vette, ő is rögtön postára fogja tenni a másodikat – írja –, de előbb látni akarja, miből áll az első kötet, „nem keveredtek-e el az árkusok.”²⁶⁴ Csak október közepén kapta végre kézhez ezt a hiányos kötetet, amikor a másodikat már le is küldte a *Journal Encyclopédique* negyedik darabjával.²⁶⁵

Nagy Sámuel egyéb bécsi szerzeményei közül ki kell emelni, mint érdekesebbeket és a mi szempontunkból értékesebbeket, Solger *Bibliothecáját*²⁶⁶ és a *Dictionnaire du théâtre-t*,²⁶⁷ melyek Bernharditól származtak; Leibniz *Scriptores rerum Brunsvicensium*²⁶⁸ című művét és Gessner *Bibliotheca universalis-át*,²⁶⁹ ezekhez Herinnes boltjában jutott hozzá; s a Jahntól vásárolt *Delitiae poetae Italiae*²⁷⁰ című kiadványt. Bizonyos Christensentől, kinek neve csak egyetlen levélben fordul elő, vette „valami Pray nevű jezsuita” *Annales Hunno-Avaricaeum rerum* című munkáját.²⁷¹ Sok esetben nem írja meg, hogy melyik kereskedőtől, esetleg aukcióról szerezte meg az általa említett műveket, – ezek közé tartozik Voltaire „kis könyvecskéje az aureliánumi leányról”,²⁷² egy 1475-ös velencei kiadású²⁷³ és egy 1543-as zürichi²⁷⁴ biblia; magyar vonatkozásúak Severini *Conspectus Historiae Hungaricae*²⁷⁵ és *De Pannonia*²⁷⁶ című munkái, s Abelardus leveleinek Czirják Mihály által fordított magyar gyűjteménye.²⁷⁷

Az 1770-es évek közepétől kétségtelenül lassult a könyvbeszerzés üteme, elsősorban Ráday anyagi nehézségei miatt; ugyanakkor figyelme mindinkább az újraéledő irodalmi és tudományos élet problémái felé fordult, melyek lekötötték érdeklődését. A bécsi gyűjtés – annak ellenére, hogy Nagy Sámuel 1780 után sokkal kisebb mértékben foglalkozott könyvbeszerzéssel – mégsem szűnt meg, mert ezekben az években Ráday fia, aki a Bécsben tartózkodó protestáns küldöttség tagja volt, szintén intézett vásárlásokat; hírekkel szolgált Szentesi István, unokájának nevelője, sőt Cornides Dániel is teljesített Pécelről jövő megbízásokat, amikor a császárvárosban lakott; emellett a péceli gyűjtő rendszeres kapcsolatban állt az Artaria Co. nevű bécsi céggel, valamint Ernest Klopstock kereskedővel.

Az ifjabb Ráday Gedeon bécsi időzése alatt csak alkalmasszerűen foglalkozott könyvek szerzésével, hiszen őt különösebben nem érdekelték, nem volt meg benne a gyűjtő szenvedélye. Az

újonnan megjelent művek (elsősorban a vallási türelem szellemét hirdető, vagy a katolikus egyházat támadó röpiratok) hírüladásával, megvételével kedveskedni akart bogaras öreg atyjának. 1782 márciusában²⁷⁸ többek között Eybel²⁷⁹ újonnan megjelent röpiratait, a *Was ist der Papst? Was ist ein Bischof?* és a *Sieben Capitel vom Kloster-Leben* címűeket említi és ajánlja, továbbá Anton Geisau *Narratio historica juris*-át.²⁸⁰ Erre írja válaszképpen az idősebb Gedeon: „A melly könyvekről leveledben emlékezel, kedvessen veszem, ha számomra is megveszed, az titulussa olvasásra való kívánságot ingerel az emberben.”²⁸¹ Hogy aztán valóban az ifjabb Ráday Gedeon szerezte-e meg az említett művek közül a könyvtár anyagában meglévőket, azt nem lehet eldönteni.²⁸² Bécsi gyűjtésében Ráday felhasználta ekkor unokájának, Pálnak nevelőjét, Szentesi Istvánt is, aki nemcsak „Pál úrfi” szorgalmáról, hanem a jobb és olcsóbb könyvekről is küldött néha tudósításokat Pécelre. Egyik levelében így ír: „Most a közelebbi Bétsbe lévő sokadalomba jött Carlsruheből valami bibliopola, aki rendkívül olcsón árulja a legjobb német poétákat és más német auctorokat, amint az ide accludált kitsin extractusból lehet látni.”²⁸³

Említettem, hogy a hetvenes és nyolcvanas évek folyamán kapcsolatban állt Ráday az Artaria Co. nevű bécsi kereskedőcéggel,²⁸⁴ Mozart műveinek kiadójával.²⁸⁵ A cégnek magyarországi ügyfelei nem igen lehettek, hiszen az ideirányuló szállítási vonalakat, az itteni viszonyokat vezetői nem ismerték, s egyik levelükben arra vonatkozóan kérik vevőjük értesítését, hogy a Pest felé indítandó könyveknek át kell-e menniük a cenzúrán, mert vannak közöttük tiltott művek is, melyeket egy jóbarátjuk által, a cenzúra megkerülésével tudnának leküldeni.²⁸⁶ Az Artariának öt levele maradt fenn a Rádayak családi levéltárában, s ezek csak halvány fényt derítenek a könyvtár történetének erre az érdekes részletére. Az időrendben első, 1777. október 22-én

keltezett levél arra mutat, hogy a cég és a péceli gyűjtő kapcsolata nem volt régi, Ráday csak a közelmúltban lépett vásárlói közé. Ezekben a sorokban – régibb és újabb könyvek ajánlása mellett – köszönettel veszik tudomásul Ráday megrendelését és érdeklődnek, hogy delizsánszon vagy fuvarosokkal juttassák-e le a szállítmányt? 1778 januárjában²⁸⁷ hallunk a következő náluk tett beszerzésről; ekkor adták át Nagy Sámuelnek azokat a könyveket, melyeket a december elején²⁸⁸ leküldött jegyzékükből választott ki Ráday. Ezeket a munkákat: Bojardo *Orlando Innamorato*-ját,²⁸⁹ Dante *Divina Commediá*-ját,²⁹⁰ Luigi Pulci *Il morgante maggiore*²⁹¹ és Niccolo Carteromaco, *Ricciardetto*²⁹² című műveit, valamint a *Lo scherno degli dei* és *Recueil des habillemens des différens nations anciens et modernes*²⁹⁵ című kiadványokat a gyűjtő, az összes költség felszámítása után, 89 fl 12 kr-ért vette az Artariától, – miután már tájékozódott a Weingand és Köpff cég révén a könyvek áráról Párizsban is. Az Artaria egyik levelében ugyanis ezt olvashatjuk: „Sehr lieb ist uns zu vernemen, dass Ihre Gnaden die Preise, so die Werken in Paris kosten, bekannt sind, denn Hochdieselben selbst daraus urtheilen, wie billig wir sind.”²⁹⁴ Úgy látszik, Ráday a *Recueil des habillemens* példányát nem találta kielégítőnek, és vissza óhajtotta adni a bécsi cégnek. Kérésére a cég Peter Cappi dohánygyárost ajánlotta, akinek mind a művet, mind a megmaradó 39 fl 12 krajcárnyi tartozását átadhatta Bécsbe való továbbításra.²⁹⁵ A *Les chefs d'oeuvres du Théâtre* című művel²⁹⁶ kapcsolatban, amit Ráday már Lőwétől meg akart szerezni, egyik levelükben közölték, hogy a folytatást még nem kapták meg, csak az első kötete van meg náluk is, melyet a gyűjtő már régebben megszerzett; a *La bibliographie Parisienne*-ről,²⁹⁷ a *Dictionnaire portatif*-ről²⁹⁸ és más művekről, melyek jegyzékükön nem szerepeltek, sajnálattal jelentették, hogy egyáltalán nincsenek meg raktárukban.²⁹⁹ A későbbi évekből csak egy levél maradt fenn, 1781.

június 28-ról keltezve, ebben az Artaria újra egy könyvjegyzék küldését jelzi Rádaynak, hogy „szaporítsa gazdag és híres könyvtárát.” Ez az adat elegendő annak bizonyítására, hogy Ráday még a nyolcvanas évek elején is kapcsolatban állott a bécsi céggel.

A bécsi gyűjtésről, s az 1775 után eltelt évtized beszerzéseiről alkotott képünk teljességéhez szükséges még Ernest Klopstock kereskedő leveleinek adataival is foglalkozni. Klopstock bécsi könyvárus volt, aki kiadással is foglalkozott. Úgy látszik, hogy a nagyobb bécsi üzletekkel – Trattnerrel, Bernhardival, Baderrel – nem bírta a versenyt, s mindenképpen piacot akart magának teremteni Magyarországon is. Pesten 1775-ben szeretett volna üzletet alapítani,³⁰⁰ de ez a kísérlete sikertelen maradt. Kénytelen volt hát ideszállított könyvanyagát Pozsonyba visszaküldeni, ahol már valószínűleg volt valami lerakata, mert az üzleti érdek nem engedte, hogy ekkora tőkét hosszú ideig gyümölcösöztetlően hagyjon. A pesti vásárokra azonban rendszeresen lejárt a későbbi évek során, amint ez nyomtatott katalógusának 12° alakú Appendixéből is kitűnik. Magyar ügyfelei közül Ráday mellett még Prónay Gáborról³⁰¹ tudunk, aki 1775-ben vásárolt tőle egy-két művet.³⁰² Üzletét azzal is igyekezett fellendíteni a bécsi kereskedő, hogy magyar vonatkozású, Magyarországról szóló munkákat szándékozott német nyelven kiadni. Egyik terve szerint „Realnachrichten von Ungarn für die Deutschen” címmel akart egy könyvet megjelentetni, mely a magyarországi termékek ismertetését, s általában magyar érdekességeket tartalmazott volna. Mivel ez nem sikerült – nem kapott megfelelő író –, a Nádasdy Ferenc által megjelentetett *Mausoleum regum Hungariae*³⁰⁹ újabb kiadására gondolt, azonban – a bibliográfiák tanúsága szerint – ez a törekvése sem járt eredménnyel. 1777 februárjának elején, midőn hosszú betegségéből gyógyult fel, az *Almanach von Ungarn* című munka kiadásán fáradozott.³⁰⁴ Ennek

kéziratát ekkortájt adta nyomdába, bizton remélve, hogy a következő évre készen lesz. 1780-ban egy *Ritter-Orden Almanachot* adott ki, melyből március 8-i sorai szerint a Weingand és Köpff cégnek is küldött pár darabot eladásra.

Klopstock Ráday Gedeonhoz először 1775. április 11-én fordult, sajnálkozva, hogy midőn Pesten járt, nem találkozhatott vele, akiről azt hallotta, hogy „birtokában van Magyarország legválogatottabb könyvtára.” Ugyanakkor a mellékelt jegyzéken felsorolt könyveit is ajánlotta, melyeket azonnal tudna szállítani. Ráday Klopstock listáján a 18 felsorolt mű közül megjelölt néhányat,³⁰⁵ de ezeken kívül több, a jegyzéken nem található munkát is megrendelt nála; így például az Artariától később beszerzett műveket: Bojardo *Orlando*-ját és Pulci *Il morgante maggiore* című könyvét. Klopstock a jegyzék alapján kért műveket leszállította, Bojardo és Pulci műveivel kapcsolatban pedig felhívta Ráday figyelmét arra, hogy ezeket nem Párisban, hanem Londonban adta ki Prault, 8° nagyságban, – az a kiadó, aki a klasszikus olasz szerzőket egymásután jelentette meg.³⁰⁶ Klopstock ebben tévedett, mert Prault Párizsban is nyomtatott, s az Artariától pár évvel később szerzett Prault-nyomtatvány, a *Divina Commedia*, Párizsban látott napvilágot. Ráday 1776 folyamán többször is vásárolt a bécsi kereskedőtől. A nyár elején szállított könyveket július 30-án fizette ki Bécsben Nagy Sámuel.³⁰⁷ Augusztusban Klopstock újra ígérte Pulci és Bojardo műveinek a következő vásárra való lehozatalát; az elsőt három kötetben, 8° nagyságban és szép kötésben, az utóbbit négy kötetben.³⁰⁸ Ha a kereskedő le is hozta magával a pesti vásárra a két művet, Ráday bizonyára nem vette meg, hiszen még 1777 nyarán is levelezett megszerzésükről, s végül is évekkel később, az Artariától vásárolta meg mindkettőt. Az 1776. évi szeptemberi pesti vásár alkalmával hozta magával Klopstock Aristoteles munkáinak Velencében, 1552-ben, a Giunták nyomdájában

megjelent ötkötetes kiadását; Lavater híres *Physiognomische Fragmente...*³⁰⁹ című művét és Hartmann Schedel krónikáját.³¹⁰ Ez utóbbi kettő megvan Ráday könyvtárában, így valószínűsíthető, hogy ezeket Klopstocktól vásárolta.

A péceli gyűjtő és a bécsi kereskedő kapcsolata 1777–1778 folyamán sem szakadt meg. 1777 tavaszán³¹¹ Klopstock hat értékes és drága³¹² könyvet kínált megvételre; június 1-én pedig a pesti Medárd-napi vásárra való indulását jelezte, ígérve, hogy szóban beszámol majd minden megbízásról. A vásár alkalmából Ráday 14 művet vett tőle 61 fl 4 kr értékben.³¹³ Ezek között volt atyai jóbarátjának, Jablonskinak *Pantheon Aegyptorum*³¹⁴ című műve, s az általa kiadott héber biblia;³¹⁵ említésre méltó még Winkelmann ókori művészettörténete,³¹⁶ az *Anzeigen aus sämmtlichen K.K. Erbländen*³¹⁷ című periodika 6 kötete és Marmontelnek az inkákról szóló könyve.³¹⁸ A szeptemberi vásárra Klopstock a *Bibliothèque du Théâtre*-t³¹⁹ és a *Lettres de quelques juifs*³²⁰ hiányzó részeit hozta le magyar vevőjének.³²¹

Ebben az időben járt utána Klopstock a *Bibliographie Parisienne*³²² folytatásának is; Ráday azt hitte ugyanis, hogy a 4. kötet után, melyet egy tartalomjegyzék zár le, még további köteteket fognak kiadni. Klopstock azonban érdeklődött Párizsban és megtudta, hogy a 4. kötettel a mű teljessé vált.³²³ 1778 és 1780 között a kereskedő többször ajánlott könyveket Rádaynak, konkrét beszerzésről azonban a levelekben nem olvashatunk, számla pedig nem maradt fenn. Mégis, annyi bizonyos, hogy 1779 nyarán vásárolt tőle a péceli gyűjtő, mert novemberben³²⁴ a függőben lévő 143 forintos számla felének (71 fl 30 kr) kiegyenlítését kérte Klopstock, melyet Ráday a Lipót-napi³²⁵ vásárra ígért. Kérésével kapcsolatban arra hivatkozik a kereskedő, hogy mivel kis tőkével rendelkezik, pénzét akárcsak rövid időre sem tudja nélkülözni, hiszen állandóan szüksége van összes anyagi erőforrására. A pénz eljuttatására Peter Nader

Pesten tartózkodó bécsi kereskedőt találta alkalmasnak, aki hamarosan indult vissza a császárvárosba. Ráday november végi levelében³²⁶ jelezte, hogy a pénzt felküldi Nagy Sámuel címére; azonban ez még december 16-án sem érkezett meg, ezért Klopstock újra jelentkezett, kérve péceli vásárlóját, hogy a legközelebbi delizsánsszal indítsa útnak az összeget, mert jövedelmei a várakozáson alulmaradtak, s a pénzhiány egész üzletmenetét megzavarta. December második felében bizonyára kézhezkapta a sürgetett küldeményt, mert az év utolsó napján írt levelében Klopstock ismét könyveket ajánlott a gyűjtőnek; a fizetéssel kapcsolatban azonban óvatosabban járt el, s bár megnyugtatta Rádayt, hogy akkor fizetheti a vételárat, amikor neki a legalkalmasabb, az összeg egy részét azonnal szerette volna megkapni. A felajánlott művek közül néhányat feltétlenül megvett Ráday,³²⁷ mert Klopstock 1780. március 8-án emlékezteti, hogy ne felejtsék el a József-napi vásárra esedékes összeg felküldéséről Nagy Sámuel címére. Az 1780. év további hónapjaiban Ráday a *Die römische Octavia*³²⁸ című mű első kiadását kerestette Klopstockkal; tárgyaltak Montfaucon egyik munkájáról is, de tényleges beszerzéseknek nyoma ebből az időből nem maradt.

1780 novembere után Ráday és Klopstock viszonya minden valószínűség szerint megszakadt, mert a levéltári anyagban semmi nem mutat további kapcsolatukra. A kereskedő 1775 és 1780 között írott levelei azonban egész külön szint jelentenek Ráday könyvgyűjtésének történetében, hiszen úgy hatnak, mint egy modern könyvkereskedő üzletfeléhez írott levelek. Klopstock, bár a kor formáit betartotta s mindig kellő tisztelettel írt előkelő vevőjének, még nevelni is próbálta az öreg gyűjtőt. Ráday ugyanis nem írta meg pontosan az általa óhajtott művek impresszum-adatait, s ebből rendelésének teljesítésekor sok félreértés származott. Ezért Klopstock figyelmeztette, hogy

minden mű megjelenésének helyét, idejét és kiadóját írja meg, hogy azt a kiadást küldhesse Pécelre, amely szükséges a gyűjtemény kiegészítésére.³²⁹

Cornides, mint már említettem, kereskedőknél alig vásárolt. Mindössze néhány esetről tudunk, amikor bibliopólától szerzett be frissen megjelent kiadványokat, hiszen ezekhez máshonnan nem juthatott hozzá. Ő tájékoztatta Rádayt, hogy Denisnek VI. Pius pápa bécsi látogatására írt üdvözlő verse³³⁰ megjelent s 7 krajcárért kapható. Jelzi azt is, hogy Anianus Eliphius *Concordia*³³¹ című munkáját Trattner már árusítja, ára 15 krajcár. A péceli gyűjtő mindkettőt megvétette vele 1782 áprilisában.³³² Ezek mellett ugyanebben az időben Cornidessel szereztette be Augustinus *De civitate Dei* című műve egyik kiadását,³³³ és más klasszikus szerzőket. 1784 nyarán³³⁴ a Bécsben tartózkodó jóbarát, Benczur József Frankfurtban megjelent disszertációcskájáról³³⁵ számolt be, melyet 12 kr-ért vett meg az egyik kereskedőnél. Ugyanakkor a Bécsben, de a hely és nyomda feltüntetés nélkül nyomtatott *Francisci Principis Rakoczi Responsum ad supplicationem sex comitatuum, contra relegationem patrum Societatis Jesu e Regno Hungariae, anno 1706* című munka példányai oly gyorsan elfogytak, hogy alig tudott egyet-egyét urának, Teleki-nek és magának szerezni, írta Cornides. Szerinte ezt a responsumot a császári bibliotéka egyik kéziratából vették.³³⁶ Cornidesnek ez a híradása nemcsak arra mutat rá, hogy milyen nehéz volt az ilyen ritkaságok megszerzése a könyvpiacra, hanem figyelmeztet Rákóczi nevének varázsára, az ő szabadságharcára való emlékezésre az 1780-as évek Bécsének magyarjai között.

Cornidesnél találkozunk kéz alatt eladott magánkönyvtárak, vagy egyes darabok megvételére való törekvéssel is. 1782. április 19-én Eusebius della Lena apát könyveinek jegyzékét közli, az árakkal együtt; sürgősen kéri Ráday válaszát, óhajtja-e közülük valamelyiket. Az utóiratban pedig jelenti, hogy Teleki ügyvédje,

aki a *Descriptio soluta et rhythmica regum, banorum caeterorumque heroum Slavinarum, seu Illyricorum*³³⁷ című munkát a hó eleji licitáción, melyről ők lekéstek, megvette, hajlandó lenne a kifizetett vételáron, 2 krajcárért átadni, mivel nem vehette sok hasznát. Della Lena könyvei közül Ráday csak Vergilius *Operáit*³³⁸ vétette meg 22 aranyon, azzal a feltétellel, hogy a munka „oly jól van conditionálva”, mint ahogy Cornides leírta.³³⁹ A Theresianum egyik tanára és a fiatal Joscarini, a velencei követ fiának felügyelője, pedig Leonardus Aretinus *Epistoláit*, melyeket 1472-ben in folio nyomtattak,³⁴⁰ vitte hozzá eladásra. A könyv nagyon jó állapotban volt, de csak két és fél forintért akarta odaengedni. Cornides mind a *Descriptióra*, mind az *Epistolákra* vonatkozóan utasítást kért, különösen az utolsóval kapcsolatban, mely ritka volt ugyan, tulajdonosa azonban még ehhez mérten is magas árat kötött ki érte.³⁴¹

Az auctiókon és könyvkereskedőktől való beszerzések éttekintése után a folyóiratok megrendeléséről és küldéséről való adatokkal fejezzük be a bécsi gyűjtés felvázolását.

Láttuk, hogy Szilágyi Sámuel az *Acta Eruditorum* 1744 előtt megjelent évfolyamainak hatvan kötetét meghozatta a péceli bibliotéka számára; az ő működésének éveiből azonban csak keveset tudunk kurrens folyóiratok vagy újságok megrendeléséről. Kétségtelen, hogy ebből az időből, sőt a Szilágyi és Nagy István tevékenysége közé eső kilenc évből is voltak folyóiratok Ráday könyvtárának anyagában³⁴² (az *Acta Eruditorum* összes évfolyama 1757-ig; a göttingeni *Relationes de libris novis* évfolyamai az 1752–55-ig terjedő esztendőkből³⁴³ és a *Staats-Schrift*-ek szabálytalan időközönként megjelenő, 1741–45 és 1749–53-ig napvilágot látott kötetei³⁴⁴), ezeket azonban bizonyára a későbbi években, de mindenképpen utólag szerezte meg Ráday.

Nagy István tevékenységének idejéből maradtak fenn az első

adatok „novellák” megrendeléséről. Az ekkor Kerepesen át Pécelre irányított újságok száma nem lehetett nagy, hiszen 1757 júliusában,³⁴⁵ a második félévre szóló előfizetéskor mindössze 6 forintot fizetett értük. A következő évben már a Göttingai Relatiókra és a *Staats-Schriftekre* is elő kellett volna fizetnie,³⁴⁶ de előfizetését bizonyára nem fogadták el a kereskedők, mert a már idézett évfolyamokon kívül nem található több kötet a könyvtár állományában. Szerencsésebb volt az *Acta Eruditorum*-mal, melynek 1757 és 1759 között megjelent darabjait sikerült megszereznie.³⁴⁷ Hozzájutott Nagy István a *Zuverlässige Nachrichten* egy-két füzetéhez is,³⁴⁸ s ezeket leküldötte Pécelre. E lipcsei periodika részeinek megvétele azonban csak alkalmi lehetett – rendszeresen nem járt a gyűjtőnek –, s ezért csak a Perliczy Dánieltől vett, 1755-ig terjedő évfolyamok találhatóak ma is az anyagban. Nagy István tette le a 14 forintnyi előfizetési díjat a Ráday által megrendelt folyóiratokért 1761 januárjában is,³⁴⁹ midőn már pozsonyi ágens volt, Nagy Sámuel viszont még nem vette át a bécsi ügyek intézését.

Nagy Sámuel 1762. január 1-én jelenti először, hogy megrendelte a következő esztendőre az újságokat. Ekkor bécsi és regensburgi, egy évvel később – 1762 telén – már lipcsei újságokról is hallunk,³⁵⁰ 1769-ben pedig hamburgiakról tesz említést.³⁵¹ A regensburgi újság előfizetése 12 fl volt egy évre, a bécsié 16, a „lipsiai tudós novelláké” pedig csak 10 forint.³⁵² A göttingai, melyet Ráday nagyon szeretett volna megrendelni, nem járt a kereskedőknek,³⁵³ az erlangeni azonban – írja vigaszul a bécsi ágens – megrendelhető.³⁵⁴ Világosan kitűnik tehát Nagy Sámuel leveleiből, hogy – a kor szokása szerint – a folyóiratokat, tudományos közleményeket kereskedők révén szerezték meg; míg az újságokat, mint a bécsi vagy a regensburgi, a postahivatalnál fizették elő, s ez intézkedett aztán a Bécsbe érkezett „novellák” továbbításáról.³⁵⁵

Természetesen sokszor zökkenők voltak a folyóiratok vagy újságok megrendelésében, pontos küldésében is. Az 1762. év második felére való előfizetésről például Ráday feledékenységből nem intézkedett, ezért Nagy, bár jól elkésve, de megrendelte az előzőleg is járatott újságokat, saját jószántából. Az addig megbízott kereskedő a késés miatt nem vette fel a rendelést, így máshoz kellett fordulni.³⁵⁶ Úgyszintén e késedelem következtében elmaradtak a regensburgi újság júliusi és augusztusi számai, melyeket szeptember és október folyamán próbáltak pótolni, de nem sikerült, mert egy példány sem maradt belőlük. Az előfizetett összegből ezekre eső részt a következő évre számították be.³⁵⁷ Ugyanebben az időben, 1762 nyarán és őszén, több újság elveszett. Leveleiben Nagy Sámuel sorozatosan beszámol arról, hogy Bécsből rendszeren elküldötték őket, éppúgy, mint másoknak; bizonyosan a budai vagy kerepesi postán veszttek el, ezért nem jutott hozzá Ráday.³⁵⁸ Mivel a helyzet hetek múlva sem változott, Nagy újabb erélyes fellépésére az expeditor megígérte, hogy egy hónapig viasszal és hivatalos pecséttel pecsételi le őket.³⁵⁹ Ez sem segített; ezért aztán a bécsi megbízott 1762 decemberében újrászervezi leküldésüket. Sorai híven tükrözik a nehézségeket: „Irta volt a Tekintetes Ur ugyan, hogy az expeditort változtassam; de mivel a hiba leginkább abba vólt, hogy nem tudta, mellyik posta napon igazítsa jól, mígnem mindaddig próbálgatta, hogy reá talált; nem akartam mind őtet confundálni, mind magunkat ez előtt is kedvetlenségben ejteni. Ugy látom, hogy igen emberséges ember és valamint kívánnyük, a szerént fogja megküldeni. Hanem az a kérdés, hogy mivel mind a két rendbelit edgyütt kell innét kiigazítani, mind a regenspurgit, mind a bétsit, vagy edgyik, vagy a másik rendbelinek valamit kell késni, mint egy egy napot a másik kedvéért. Mellyiket akarja a Tekintetes Ur, hogy egyenesen vehesse és késedelem nélkül, a regenspurgit-e, vagy a bétsit? Mert a bétsi

szeredán el küldődhetik ugyan, de a regenspurgi tsak tsütörtökön érkezik el ide. Következésképpen azon időre oda le el nem érkezhetik, amellyre a bétsi, hanem tsak hetfűn vagy kedden. Azonban, ha a bétsivel megvárattya az ember a regenspurgit, úgy, hogy tsak tsütörtökön küldi el, úgy a bétsi valamivel későbbben megyen, de a regenspurgi ismét egy egész postával elébb vevődik. Hasonlóképpen vagyon a szombaton kijönni szokott bétsinek és vasárnap ide érkezni szokott regenspurginak dolga. Azért méltóztassék a Tekintetes Ur választ adni, mellyiket akarja elébb venni, mert valamellyiknek lehetetlen vagy itt, vagy Budán valamit nem késni. Legalább méltóztasson a Tekintetes Ur az eránt tudósittani, ha ordinare hetfűn szokta-e venni az újságokat, vagy kedden, és csütörtökön-e, vagy pénteken, mert úgy tettzik, ezen napok körül esett valamely változás, és ahhoz képest fogja az expeditor is innét elindittani, hogy leg hamarabb vehesse a Tekintetes Ur.”³⁶⁰ Megtörtént az is, hogy az újságok egyes számai egy-két hetet késtek, mint 1767 tavaszán a lipcsei novelláké; ezeket igyekezett pótlólag leküldeni Nagy Sámuel, de a tapasztaltakon okulva azt tanácsolta Rádaynak, hogy az ilyen periodikákat csak félesztendőnként köttesse be, mert a később befutó hiányok nagy zavart okozhatnak.³⁶¹ A hatvanas évek végén egyre hézagosabban érkeztek a novellák Pécelre, különösen a lipcseiek, s 1771 decemberében a posta officium teljesen lemondott megszerzésükről. Nagy Sámuel erre egy bizonyos Grafer nevezetű emberrel kezdett tárgyalni, aki már levelezésben volt a kiadókkal, s nála fizetett elő;³⁶² a hiányzó részek pótlása azonban nem járt sikerrel.³⁶³ 1771 után a missilis anyagban semmi adatot nem találhatunk újságok megrendelésére vonatkozólag – előfizetésükre csak az elszámolások egyes elszórt tételei és nyugtái utalnak. Annál rendszeresebben olvashatunk viszont, a hatvanas évek elejétől kezdve a nyolcvanas évek végéig, a francia felvilágoso-

dás eszméit hirdető *Journal Encyclopédique* küldéséről. Ennek első tomusait Bernhardi szerezte meg Ráday számára azokban a hónapokban, amikor a gyűjtőnek nem volt beszerzője Bécsben. A kereskedő egyetlen ma meglévő leveléből³⁶⁴ tudjuk, hogy megrendelte Rousseunál az 1756-ban megindult, havonta két darabban megjelenő folyóiratot, melynek az 1760. év első felében kibocsátott részeit már el is küldték neki, a többieket pedig folytatólagosan, egyenesen Bouillonból, a kiadás helyéről fogja kapni. Nagyon ajánlotta az egész Európából politikai, irodalmi, történelmi híreket közlő periodikát péceli vevőjének, s egyévi előfizetesként 20 forintot kért. Ráday elfogadta ajánlatát, s megrendelte nála e híres folyóiratot, melyet tevékenysége megkezdése után Nagy Sámuel küldözgetett le rendszeresen Pécelre.³⁶⁵ Az előfizetési díj azonban, Nagy szerint, aki Bernhardi üzleti könyveibe is belenézett, 18 forint volt, – úgy látszik tehát, hogy a kereskedő eleinte tévesen tudta az összeget, vagy pedig a kiadó később leszállította az előfizetési díjat.³⁶⁶ 1773 és 1781 között járatta Ráday Wieland lapját, a *Deutsche Mercurt*,³⁶⁷ 1776–1781 között pedig a *Deutsche Museumot* is.³⁶⁸ Az 1787-től Bécsben, Szatsvay Sándor szerkesztésében megjelenő *Magyar Kurirra* szintén előfizetett.³⁶⁹ Az egész korszakon keresztül folyt tehát a péceli könyvtár anyagának kiegészítése korabeli hírlapokkal és nagy tudományos folyóiratokkal, elsősorban a bécsi és pozsonyi kereskedők és beszerzők útján, s különösen hangsúlyt kapott a század utolsó évtizedeiben a frissen induló magyar újságok és periodikák megszerzése.

Végül, a péceli könyvtár bécsi gyűjtőkörből származó szerzeményeinek áttekintése után, foglalkoznunk kell a császárvárosnak a külföldi szállítmányokat Magyarország felé továbbító szerepével, s általában a megvásárolt könyvanyag Bécsből Pestre juttatására utaló adatokkal. Célszerűnek látszik, ha ezeket is az

egybeszerzők köré csoportosítjuk, mint az előzőekben a könyvvételre vonatkozó részleteket.

Szilágyi Sámuel egyik korai, 1734. október 2-án írt levelében, mely egyben első könyvtártörténeti szempontból jelentős híradása, egy külföldről Bécsbe érkezett könyvszállítmányról ír. A Ráday Gedeon Odera-Frankfurtból való hazatérése óta eltelt másféléves időköz ellenére bizonyos – amint erre Szászky-Tomka közreműködéséről írt soraimban már rámutattam –, hogy itt az ő külföldi tanulmányútján szerzett könyvekről volt szó, amelyeket Szilágyi juttatott tovább Pozsonyba. A szállítmányt a bécsi harmincadon feltartóztatták, az ágens azonban megnyugtatta barátját, hogy egy ismerős consiliárius révén a könyvek továbbengedését el tudja intézni, hiszen – amint igazolásul írta – már 25 mázsa könyvet szabadított ki a revízió alól. A költségek fedezésére 70 tallér azonnali felküldését kérte. A negyvenes évek közepén, midőn többször vásárolt Rádaynak könyvet, Szilágyi ismerősökkel, jóbarátokkal küldte le azokat Pestre, ill. Pécelre. Egy alkalommal a postást is megnevezte: az 1746. szeptember 26-án vett munkákat a Rádayakkal rokon Teleki család egyik tagjára, Teleki Sámuel óbesterre bízta.³⁷⁰ Az erdélyi és pozsonyi szállítmányokra vonatkozó adatokból elénk rajzolódó kép tehát nem változott a bécsi gyűjtőkörből Pécelre érkező könyvküldeményekkel kapcsolatosan sem, – a beszerzett művek szállítására a megbízottak ismerősöket, jóbarátokat kértek meg, s csak a Nagy István, főleg azonban Nagy Sámuel működése alatti nagyarányú vásárlások tették szükségessé dunai hajósok igénybevételét.

Nagy István idején Mauss Gellért pesti könyvkereskedő, aki sokszor utazott fel Bécsbe ügyeinek intézésére és járatos volt könyvbeszerzésekben is, többször vitt le kisebb könyvküldeményeket péceli üzletfelének, vagy közvetítette a gyűjtő és megbízottja között az üzeneteket és megrendeléseket. Mellette,

egy ízben, felhasználta Nagy postásnak 1759 februárjában³⁷¹ Szathmári Pál testőrhadnagyot³⁷² is. Nagyobb, több ládányi könyvszállítmány leküldésére Nagy István éppúgy, mint Nagy Sámuel, főképpen komáromi kereskedőkkel szerződött. Név szerint egy Jókayt³⁷³ említ, akivel két „pakétban” küldött le könyveket.³⁷⁴ A szállítás ilyen módja bizony hosszú időt vett igénybe, s nem egy levelében sajnálkozik Nagy, hogy a komáromi kereskedő, akire pénzt és könyveket bízott, még mindig nem juttatta el azokat Rádayhoz.³⁷⁵

A vízen való szállítás legnagyobb nehézségét a pozsonyi vám jelentette. Ráday embere, nem bízva a kereskedő ügyességében, hogy ki tudja játszani a hatóságokat, inkább kiváltotta a szállítmány vámcéduláját. Szavai nagyon jellemzőek az udvar gazdaságpolitikájára, mely a nyomdatermékek közül is csak az osztrák kereskedőktől származókat engedte felemelt vámtarifa nélkül az országba szállítani: „Maut czédulát veszek reájok és a mellett vitetem, mert féltő, hogy ha tsak hir nélkül vinné az ember, el vennék. Fogom specificálni és reá irattni, hogy az itt való bibliopoláktul való, hogy ha Posonba kérdenék meg, mutathatná azon emberséges ember. Mindazáltal ugy mondgya eő kegyelme, Jókay Ur, hogy ha lehet, posonyi revisiót nem fogják látni, de precautió véget a Maut-czédulát kiveszem és legitime vitetem, hogy kárt az által ne vallyunk. Fődeles hajón megy és a könyvek meg nem áznak, valami 10 vagy 12 nap múlva Pesten akar lenni.”³⁷⁶

Türi Sámuel egy Henter nevű ember által küldött le megvásárolt munkákat Rádaynak;³⁷⁷ egy Csépán nevű³⁷⁸ „betsületes komáromi ember” hajójára pedig a kastély újonnan épült részeibe való berendezés – székek és tükrök – mellett felrakott egy könyves „Verschlagot” is.³⁷⁹ Nagy Sámuel – aki ágensi hivatalánál fogva amúgy is állandóan érintkezett a külföldet járó diákokkal, hiszen ő intézte a Kancellárián ügyeiket –, mint a

gyűjtő bécsi megbízottja tartotta a kapcsolatot a könyveket kereső peregrinus diákok és patrónusuk között. A leveleket továbbította Pécelre, a könyvszállítmányokat pedig átjuttatta a bécsi harmincad nehézségein. Az általa aukciókon és kereskedőtől vásárolt anyagot megbízható emberei, vagy komáromi hajósok által küldötte le Pestre. Az 1760 és 1770 közé eső évek megnövekedett beszerzéseinek megfelelően, leggyakrabban a víziutat vette igénybe, nemcsak olcsósága és viszonylag biztonságos volta miatt, hanem azért is, mert egyedül hajókon tudta a hatalmas, könyveket tartalmazó ládákat rendeltetési helyükre eljuttatni. Az évek folyamán felhasználta Nagy könyvek szállítására Teleki Józsefet, Ráday Eszter férjének unokaöccsét,³⁸⁰ Kuti János „betsületes Szatmár megyei nemes embert és prókátort”,³⁸¹ Lackovics Imrét, ebben az időben Pest megye másodalispánját,³⁸² aki a „herceg locumtenens” köszöntésére ment fel Bécsbe a megye részéről, s Nagy rögtön átadta neki a Lucianusokat és Herinnes katalógusát, hogy levigye Rádaynak;³⁸³ Repetzki uramat,³⁸⁴ Bessenyei Mihályt, Bessenyei Györgynek, a magyar irodalmi élet ébresztőjének nagybátyját,³⁸⁵ őt többször is említi a bécsi megbízott a hetvenes évek elején;³⁸⁶ Darvas Pált, a Rádayak atyjafiát;³⁸⁷ Lázár, Pongrátz és Dálnoki uramat.³⁸⁸ A kereskedők közül Maixner pesti kalmár nevét találjuk a levelekben, ki még 1761 tavaszán vitt le egy csomag könyvet,³⁸⁹ aztán Ernest Klopstockét, aki a pesti vásárra leutazóban, többször is hozott le Rádaynak Bécsből könyveket;³⁹⁰ Caithot, a görög kereskedőt³⁹¹ és Panda Ferencet,³⁹² akinek egy-két máriás borralalóval való megajándékozását javasolja egyik alkalommal levelében Nagy Sámuel.³⁹³

A komáromi kereskedők hajón szállították le a könyveket Komáromig, s onnan hajón vagy kocsin indították tovább útnak Pestre, így Poroszlai,³⁹⁴ Szokolai,³⁹⁵ Tahí József³⁹⁶ és Újvári, kinek négy máriást fizettek a szállításért, kettőt pedig a legé-

nyeknek;³⁹⁷ legtöbbször azonban „a komáromi igen jó betsületes kereskedő” Bodainak és vejének, Csépánnak neve fordul elő, de csak az 1762. év leveleiben.³⁹⁸

A könyveket mindig „Verschlagokba”, jó erős ládádba csomagolták; néha megtörtént, hogy zsákvászonba varrták be,³⁹⁹ de mindenképpen úgy, hogy a víztől védve legyenek. Nagy Sámuel nem szerette, ha a könyvek sokáig álltak nála, mert félt, hogy télen, fűtéskor, kicsiny szobájában kár eshet bennük.⁴⁰⁰ Legtöbbször bizony mégis elég hosszú ideig, sokszor évekig nála maradtak, kötetés, zavarok, szállítóeszköz hiánya, vagy éppen feledékenység miatt. Még a legbiztosabb szállítási eszköz, a hajó is csődöt mondott a nagy őszi és tavaszi árvizek idején, sőt 1762-ben, augusztus elején is azt adja okául a könyvek késésének, hogy „a nagy árvíz nem engedvén a hajóknak jó helyet kikötni, az akkori alkalmatossággal elmaradtanak.”⁴⁰¹ Előfordult, hogy a könyvküldemény elveszett, mint 1784 januárjában, midőn a Caith nevű görög kereskedőre bízott csomag nem érkezett meg Rádayhoz, sőt egyáltalán nem is került meg.⁴⁰² A szállítás legnagyobb akadálya azonban mégiscsak a pozsonyi cenzúra volt. A jezsuita cenzorok kímélet nélkül elkobozták a protestáns teológiai munkákat, még a bibliafordításokat is, nem beszélve az új eszméket hirdető, „káros szellemű” művekről. Különösen nagy jelentőségű volt a cenzúrának ez a működése az olyan könyvek szállításánál, mint amelyek a péceli könyvtár anyagát alkották, – hiszen az állomány elemzése világosan mutatja, hogy a Ráday könyvtár könyvanyagára döntő módon rányomta bélyegét Rádaynak a protestáns teológia, az „értéktelen” szépirodalom, valamint a tudomány friss eredményeit és a felvilágosodás eszméit hirdető művek iránti érdeklődése. Nagy Sámuel több, ekkor írott levelében utal erre, s idevonatkozó sorai őszintén jellemzik a helyzetet: „A könyvek revisiója Posonban olly stricte megyen, hogy tsak egy valamire való

könyvünk sem bújhatik rajta által, mint a feljebb hetekben való példákából tapasztalhatom. Itt pedig, ámbár ide repraesentáltatván, bizna az ember valamelly relaxatiójához azon szerenitásoknak, mind azon által nagyobb részént tsak helybe hagyatik a dolog. Tettem eránta a feljebb való harmadik holnapra repraesentatiót is, de ugy látom, semmi haszna nintsen. Még tsak a magyar bibliák is és holmi német praedikáttziós könyvek, amellyekről eddig kérdés sem volt, széltiben inter confixos tevődnek.”⁴⁰³ Nyilvánvaló tehát, hogy ha ezek a tiltott könyvek elkerültek Pécelre és hatottak a magyar művelődésre, az csak a megbízottak és a hajósok ügyességének volt köszönhető.

Jegyzetek

- 1 Ld. Ráday Gedeonhoz 1760 és 1762 között írt leveleit.
- 2 Levele Ráday Gedeonhoz, 1760. január 22.
- 3 ZOVÁNYI Jenő, Ágensválasztás 1762–63-ban. *Protestáns Szemle* 1914.
- 4 Életére: ZOVÁNYI, Ágensválasztás i.m. Zoványi szerint csak 1759–62-ig volt Dömjén segédje, Nagy István levelei (1757. február 11. és december 27.) azonban bizonyítják azt, hogy már 1757-ben is mellette működött. Szepeni táblai ülnökként emlegetik Aranka György és Zilai Sámuel. (Ld. Ráday Gedeonhoz írott leveleiket: Ráday lt. RG. A következőkben, ha más jelzetet nem adok, a leveleket innen idézem.)
- 5 Az egyesektől alkalmilag vásárolt könyvek mennyisége nem volt számottevő egy nagyobb 18. századi könyvtár gyarapodásában.
- 6 Ld. pl. Nagy Sámuel levelét Ráday Gedeonhoz, 1768. november 7.
- 7 Uő. Rádayhoz, 1761. június 9.; 1762. október 8. (Az utóbbi levél jelzete: Ráday lt. A. II. 720.)
- 8 Uő. Rádayhoz, dátum nélkül.
- 9 Így 1768. március 7-i levelében is.
- 10 1761. június 9.

- 11 1769. január 5.
- 12 A lexikonok és a könyvtártudományi irodalom rájuk vonatkozó adatai igen szegényesek. Csak a Monath-céggel kapcsolatban találtam adatokat. (Ld. a könyvtár Ráday Pál koráról szóló fejezete 56. jegyzetét) Trattnerrel egy 1952-ben megjelent monográfia foglalkozik (ld. 14. sz. jegyz.). Bernhardit a helytartótanács 1775. február 3-i rendelete említi, mely azokat a könyvkötőket sorolja fel, akik az egyetemi nyomdává lett nagyszombati jezsuita nyomda termékeinek értékesítésére megbízatást nyertek. (MKSz 1944–1946. 162. p.) A többiekre nézve csupán Nagy Sámuel leveleinek egyes megjegyzései állottak rendelkezésemre.
- 13 1762. szeptember 14-i levelében „Newenstein mindenesének” nevezi.
- 14 CLOETHER, Hermine, *Johann Thomas Trattner. Ein Grossunternehmer in Theresianischen Wien*. Graz–Köln 1952.
- 15 Egyszer ad hírt arról, hogy SOLGERUNE *Bibliothecáját* megrendelte nála. 1765. december 28.; 1766. június 14.
- 16 1768. június 24.
- 17 1762. szeptember 9. (Ráday lt. A. II. 722.)
- 18 1762. április 15. Nagy Sámuel bizonyára a kastély körüli építkezések költségeire gondol itt.
- 19 Elsősorban ld. 1763. március 22-i levelét.
- 20 A katalógusok megszerzésének jelentőségére utal Nagy egyik 1762. május 4-én írott levele. Ebben védekezik megbízója szemrehányásaival szemben, aki kifogásolta, hogy mások hamarabb tudnak egyes eladandó könyvekről, mint ő, s azt írja, hogy a katalógusokat másokkal soha nem közölte, nehogy valamit is elvigyenek a Ráday által megszerzendőknek jelzett művek közül.
- 21 Liechtenstein 1768. március 25-i levelében említi; a Telekiekre vonatkozólag, az utrechti aukciókon való versengésre ld. Zilai Sámuel leveleit Teleki Sámuelhez. (O. L. Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Teleki Sámuel oszt. 2166–2177. sz.) Festetics Pál főispán, kamarai alelnök (1725–1782) pedig három ízben is versenytársa volt Rádaynak: BAYLE *Dictionnaire historique et ciritique*-jét a revizortól, Johannes A. Jessen (vagy Jessinsky) boroszlói orvos egyik munkáját mintegy 4–5 nappal a katalógus kijövedele

után, (ld. Nagy 1761. november 6-i levelében), a magyarországi plántákról írott könyvet pedig a Justiana licitáción kaparintotta el előlük. (ld. 1764. január 20-i levelét: Ráday lt. A. II. 808.)

22 Uo.

23 A levelezés zavartalanságának biztosítására Nagy azonnal közölte, ha címe megváltozott. 1761. március 6-i sorai szerint „in Grósz Kúszén Pfenning beyrn Rothen Turm, Prajbig Hoff-Trompeternél” lakott; még augusztusban is itt találjuk, de ez év decemberében már „bey Paler Thor zu Hoff-Klempferischen Haus” a címe. 1765. október 4-én lakása „Zu der Schuler Strasse in Carnisinischen Haus II. Stock” alatt van. 1768 márciusában még mindig a Schuler Strasse lakója. Ráday szórakozottságból többször rosszul címezte leveleit, ezért 1765. október 4-én és 1773. június 6-án is arra kéri Nagy, hogy ne címezze többé levelét Szilágyi Sámuel ágens nevére, mint például 1773 májusában, mert elkallódhatnak, s őt is rossz hírbe keverheti, hogy más ágens nevére szóló levelet vesz át. Az öregedő Ráday úgy látszik, összetévesztette a két Sámuel, – megbízottja azonban elég ügyes volt ahhoz, hogy „Trink Geldet” adjon a postásnak, aki a rosszul címzett leveleket is neki kézbesítette.

24 Trautsohn von Falkenstein, Johann Joseph (1707–1757), kardinális és bécsi hercegérsek. Tudós volt, aki különösen a héber és görög nyelvekkel foglalkozott. Könyvtárát, melyet 6000 fl-ra becsültek, végül is nem árvereztek el, hanem a bécsi püspökség könyvtárába olvastották be. (*Allgemeine deutsche Biographie*. Leipzig 1875–1910. – 38. k. 520–522. p. Könyveinek jegyzékét kiadták *Bibliotheca Trautsohniana* címmel; jelzete a Ráday könyvtárban: 0,4221.)

25 Dátum nélküli levelek, Nagy István levelezésének végén, kivéve egyet, melynek jelzete: Ráday lt. A. II. 601.

26 Brifau nevét az életrajzi lexikonokban sehol sem találtam.

27 1760. január 22.

28 gr. Zinzendorf, Nikolaus Ludwig (1700–1760) a pietizmus nagy alakja dresdai születésű volt. Hogy az ő könyvtáráról volt szó, bizonyítja a cenzúra erős beavatkozása, hiszen a birtokában lévő művek nyilván azt a szellemet képviselték, mely még a protestáns Szászországban is ellenkezést váltott ki.

- 29 1760. január 15.
- 30 A magyar evangélikus egyház kancelláriai ágense 1760–1790. Ld. ZOVÁNYI-LADÁNYI i.m. 16. p. (ágens címszó alatt).
- 31 1761. június 19-i és július 19-i leveleiben ír róla; a nevet – úgy látszik – elírta, mert hasonlóval egy lexikonban sem talákoztam.
- 32 Sem a bibliográfiákban, sem a könyvtár katalógusiban nem találtam.
- 33 1761. augusztus 25.
- 34 Nehéz pontosan megállapítani, hogy ki volt a könyvtár tulajdonosa. Valószínűleg Georg Wolfgang Knorr, a botanikával és paleontológiával is foglalkozó rézmetsző (szül. Nürnberg, 1705. december 30., megh. 1761. szeptember 17.) könyvtáráról volt szó.
- 35 1762. június 2. (Ráday lt. A. II. 694.)
- 36 A hétéves háború és a velejáró elszegényedés hatása.
- 37 MURATORI, Lodovico Antonio, *Rerum Italicarum scriptores ...* I–XXV. Milano 1723–51. Ezt Bernharditól 290 forinton vette meg Nagy Sámuel. (Könyvtári jelzete: 0,1279.)
- 38 THOU, Jacques de, *Historia sui temporis*. I–VII. London 1733. (A könyvtárban 0,465 jelzet alatt található. A bejegyzések azt mutatják, hogy nem a Knorr bibliotékából való.)
- 39 LANDORPIUS, Gaspar, *Der Kayserlichen und Königlichen Mayestät ... acta publica und Handlung... von Ursachen des Teutschen Kriegs*. Frankfurt 1627. Lehet, hogy a Knorr-féle licitációról való. (jelzete: 0,2981.)
- 40 Bizonyára CUDWORTH, *Systema intellectualis* című munkájáról van szó, melyet később Nagy meg is vett Rádaynak. (jelzete: 0,1874.)
- 41 Gr. Rhédey János altábornagy, császári és kir. kamarás. (Nagy Iván, i.m. IX. 748. p.)
- 42 Ld. 1762. október 1-én és október 8-án írt leveleit, (Ráday lt. A. II. 718 és 720.)
- 43 DITHMAR, Justus Christoph, *Entwurf der Königlichen Preussischen und Churbrandenburgischen Staats Wissenschaft*. Frankfurt 1750. (jelzete: 0,5085.)
- 44 Ilyen című munka sehol sem fordul elő. Rádaynak volt ugyan egy tucat útleírása, de egyikkel sem azonosítható.

- 45 RIVARD, Dominique François, *Éléments de géométrie, avec un abrégé d'arithmétique et d'algebre*. Paris 1732.
- 46 PILES, Roger de, *Cours de peinture par principe*.
- 47 DU CLOS, Dominicus, *Observationes circa aquas minerales diversarum provinciarum Galliae in Academia Scientiarum Regia anno 1670 et 1671 factas*. Megjelent Párizsban és Leydenben is.
- 48 Sajnos, a levelezésből nem derül ki, hogy Molière melyik darabjára értette ezt Nagy Sámuel.
- 49 Talán a GRAESSE-ben jelzett (IV. 562 p.) amsterdami, 1704-es kiadás, *Les oeuvres de Monsieur Molière*, tizenkettedrét, I–IV. A könyvtár anyagában ma Molière Oeuvresjének 1773-as párizsi kiadása van meg 6 kötetben. (jelzete: 0,2770.)
- 50 1762. október 1. (Ráday lt. A. II. 718.)
- 51 Ezek a számok az árverés katalógusának tételszámát jelzik.
- 52 Talán Puteanus; ilyen című munkát azonban ez alatt a szerző alatt sem találtam.
- 53 JUSTI, Johann Heinrich Gottlob, *Gesammlete politische und Finanzschriften*. I–VIII. Koppenhagen 1762–1764.
- 54 Valószínűleg Charles Pierre MARIVAUX, *Oeuvres de théâtre*. I–IV. Paris 1740. kiadásáról van szó, melyet később szerzett meg Ráday. (jelzete: 0,2081.)
- 55 *Bibliothèque Angloise ou histoire littéraire de la Grande Bretagne*. Amsterdam 1717. I–XV. Ráday a későbbi években szerezte meg. (jelzete: 0,254.)
- 56 Ilyen családnév nem fordul elő a bibliográfiai lexikonokban.
- 57 Gr. Czobor József, aki egész vagyonát elprédálta, s koldusszegényen, mint családjának utolsó tagja halt meg. (NAGY Iván, i.m. III. 210. p.)
- 58 1762. október 8. (Ráday lt. A. III. 720)
- 59 1762. október 15. (Uo. A. II. 721.)
- 60 1762. december 30. (Uo. A. II. 732.)
- 61 1763. február 15. (Uo. A. II. 744; 1763. február 19.)
- 62 1763. március 25. (Uo. A. II. 756.)
- 63 Joseph BINGHAM műveiről van szó, aki *Origines ecclesiasticae* című művével a keresztyén archeológia megalapítója volt. (Ld. RGG I. 1121. h.)
- 64 Valószínűleg HEIDEGGER, Johann Heinrich, *Histoire du papisme*. Amsterdam

1685. című művére gondolt, melyet később Ráday meg is szerzett. (jelzete: 0,2510.)
- 65 1763. január 7. (Ráday lt. A. II. 735.)
- 66 Bartenstein, Johann Christoph (1689–1767), a kor szellemi életének egyik jelentős egyénisége, II. József nevelője. (*Allgemeine Deutsche Biographie* II. 87–93. p.)
- 67 Az elszámolásokat ld. Ráday lt. 228. fasc. A prohibitus művek beszerzéséről részletesebben a fejezet végén szólok.
- 68 Talán Johann Heinrich Gottlob JUSTI kamarás (1720–1771), az államtudományok első rendszerezője. (*Allgemeine Deutsche Biographie* XIV. 747–752. p.)
- 69 E folyóirat évfolyamainak 2–169. számú kötetei ma is megvannak a könyvtárban (0,75 jelzet alatt), kivéve a 110-et. Ennek és az első kötetnek a megszerzését még az örökösök rábízták Jahupra, a lipcsei kereskedőre, aki a folytatás megszerzését is ígérte. Igyekevése azonban, amint az állomány mutatja, nem vezetett eredményre. (Ld. Nagy levelét Rádayhoz, 1764. január 20.: Ráday lt. A. II. 808.)
- 70 Ilyen nevű grófi családról a lexikonok nem tudnak; valószínű tehát, hogy Nagy Sámuel rosszul írta a könyvtártulajdonos nevét.
- 71 LE LONG, Jacques, *Bibliotheca sacra* ... A könyvtár anyagában még 1861-ben megvolt, azóta elveszett.
- 72 1765. október 4.
- 73 E licitáción Esterházy Miklósnak (1711–1764), a koronaőrnek és oroszországi követnek, a híres könyvgyűjtő Esterházy Károly egri püspök testvérének könyveit árverezték el; ezt bizonyítják a Ráday által megvett munkák között található orosz vonatkozású művek is. (Ld. NAGY Iván, i.m. IV. 92. p.)
- 74 Ld. *Series librorum... Gedeonis Raday in licitatione librorum... Comitiss Esterházy comparatorum*. (Ráday lt. 228. fasc.)
- 75 Valószínűleg papír-kötést akart írni.
- 76 *Ceremonies et coutumes religieux des peuples idolatres*... Ennek háromkötetes, Picart metszeteivel díszített, 1723–1735-ös amsterdami kiadását később szerezte meg Ráday. (jelzete: 0,248.)

- 77 UNCIUS Lénárt szászvárosi lelkész (ld. SZINNYEI i.m. XIV. Budapest, 661–662. h.) Három nyomtatásban megjelent műve: a) *Elegia de obitu Principis Joannis II. regis Hungariae*. Wittemberg 1571. (RMK III. 4807.) b) *Poematum libri VII*. Kraków 1579. (RMK III. 679.) c) *Elegia de morte Christophori Bathory*. Kraków 1584. (RMK III. 731.) Rádaynak *Poemata* címen kiadott költeményei voltak meg.
- 78 1766. február 25.
- 79 Warsawa 1741–1742; ára: 5 fl. (jelzete: 0,891.)
- 80 Warsawa 1764; ára: 2 fl 6 kr. (jelzete: Hist. b. 2720.)
- 81 1760; ára 13 kr. (jelzete: 0,5833.)
- 82 Sankt-Petersburg 1732; ára: 8 fl 30 kr-ért. (jelzete: 0,53445.)
- 83 Amsterdam 1762; ára: 2 fl 30 kr. (jelzete: 0,3129.)
- 84 I-II. London 1756; ára: 2 fl 6 kr. (jelzete: 0,4980.)
- 85 Amsterdam 1762; ára: 2 fl. (jelzete: 0,3389.)
- 86 Hanau 1605; ára: 2 fl 30 kr. (jelzete: 0,3202.)
- 87 Koebenhaven 1753; ára: 58 kr. (jelzete: 0,5710.)
- 88 I-II. Haag 1727; ára: 51 kr. (jelzete: 0,5304.)
- 89 A Ráday által megvett munka címe: *Oeuvres de théâtre de MARIVAU*X. I-IV. Paris 1740; ára: 4 fl 20 kr. (jelzete: 0,2081.)
- 90 A könyvtár anyagában nem található.
- 91 Elszámolását ld. Ráday lt. 228 fasc.
- 92 Strassburg, Georg Husner, 1500; ára: 16 kr. (jelzete: I 139.)
- 93 Paris 1714; ára: 10 fl 6 kr. (jelzete: 0,4782.)
- 94 Ára 7 fl 30 kr. (jelzete: 0,787.)
- 95 *Histoire du concile de Constance*, I-II. Amsterdam 1727. (jelzete: 0,412), *Histoire du concile de Pise*, Amsterdam 1724. (jelzete: 0,2824); *Histoire de la guerre des Hussites et du concile de Basel*. Utrecht 1731. (jelzete: 0,407). Nagy a háromért együtt fizetett 25 fl 6 kr-t. Lenfant (1661–1728) egyébként berlini udvari prédikátor és a főconsistorium tagja volt, 1724-től pedig az akadémiaának is tagja lett. (RGG III. 1576–1577. h.)
- 96 Nürnberg 1688; ára: 8 fl 448 kr. (jelzete: 4,564 Hung.)
- 97 A tulajdonos, az exlibrisek szerint, a régi délausztriai családból származó Johannes Guilelmus Mannagetta. Talán azonos azzal a Mannagetta János

- György (!) udvari tanácsossal, a titkos tanács előadó titkárával, aki a magyar helytartótanács megalkotásánál fontos szerepet játszott. Ld. EMBER Győző, A m. kir. helytartótanács ügyintézésének története. 1724–1848. Bp. 1940. 1–3. p.
- 98 Jegyzékét ld. Ráday lt. 228. fasc.
- 99 Roma, Conrad Sweynheym és Arnold Pannartz, 1469. (jelzete: I. 159.)
- 100 Celtes munkája után ezért fizetett legtöbbet Ráday: 40 forintot. (jelzete: I. 195.)
- 101 *Opera*. Kiadta Michael Ferus. Venezia, Bernardinus de Vianis; ára: 4 fl 48 kr. (jelzete: I. 82.)
- 102 Nürnberg 1502. (jelzete: I. 124.)
- 103 KOLLÁR Ádám jogtudós (1718–1783), 1749 tavaszától a császári könyvtár alkalmazásában állott, 1773-tól annak igazgatója. (SZINNYEI, i.m. VI. 741–745. h.)
- 104 1768. március 7.
- 105 Uo.
- 106 HALY, Albohazen, Filius Abenragel, *Liber totius medicinae necessaria*. Kiadta: Michael de Capella, Lyon, Jacob Myt, 1523; ára: 1 fl 36 kr. (jelzete: I. 11.)
- 107 *Opera*. Kiadta Henricus Loritus Glareanus. Basel, Heinrich Petri, 1546; ára: 8 fl 48 kr. (jelzete: I. 98.)
- 108 Vele egybenyomva: PSEUDO-OPPIANOS, *De Venatione libri III*. Venezia, Aldus és Asulanus, 1517; ára: 2 fl 39 kr. (jelzete: I. 51.)
- 109 *Annotationes commentariae in libros priorum resolutionum Aristotelis*. (Ammونیus előadásai alapján.) Venezia, Hieronymus Scotus, 1548; ára: 2 fl 59 kr. (jelzete: I. 104.)
- 110 *Expositiones in omnes Aristotelis libros*. Venezia, Hieronymus Scotus, 1546; ára: 1 fl 54 kr. (jelzete: I. 161.)
- 111 Művei közül több található a katalógusban: *Commentaria in quattuor libros de coelo*. Venezia, Hieronymus Scotus, 1540; *Commentarii in libros de anima*. Venezia, Octavianus Scotus, 1543; *Commentationes in praedicamenta*. Venezia, Hieronymus Scotus, 1553. – A Mannagetta licitáción vett művek ára 51 kr volt; Ráday a fentemlített munkákat egybekötötte. (jelzete: I. 96.)

- 112 *Commentarius in Enchiridion Epicteti*. Venezia, Hieronymus Scotus, 1546; ára: 40 kr; (Egybekötve az Aristoteles kommentárokkal.)
- 113 *Opera*. Venezia, Aldus és Asulanus, 1518; ára: 46 kr. (jelzete: I. 47.) és *Opera omnia soluta oratione composita*. Venezia, Aldus és Asulanus, 1518; ára: 2 fl 61 kr. (jelzete: I. 122., utóbbiban Mannagetta exlibrise.)
- 114 *Opera*. Venezia, ny.n., 1527, és ezzel egybekötve: *Commentarii in C. Galeni Michratechnen*. Napoli, Antonius Fricius, 1522. E kolligátumos kötet ára 1 fl 26 kr. (jelzete: I. 171.)
- 115 Négy egybenyomott munkájának bázeli, Johannes Oporinus nyomdájában készült, 1541-es kiadása; Metzler vele egybekötött művével együtt ára: 2 fl 40 kr. (jelzete: I. 118.)
- 116 *Primae grammatices Graecae partis rudimenta*. Hagenau, Johann Setzer, 1532.
- 117 *Omnium... morborum signa, causae indicationes ...* Basel, Heinrich Petri, 1539; ára: 2 fl 35 kr. (jelzete: I. 121.)
- 118 ZOHAR, Abhomeron, *Liber Thezir dahalmodana vahaltadabir, i.e. Rectificatio medicationis et regiminis*, és AVERROES *Liber de medicina* című művei, *Geminum de medica facultate opus* néven, Lyonban Jacob de Giunta nyomdájában, 1531-ben jelentek meg; ára: 17 kr. (jelzete: I. 5.)
- 119 *Libri in re medica*. Venezia 1564; ára: 7 fl 13 kr. (jelzete: 0,1384.)
- 120 Például ALEGAMBE, Philippe, *Bibliotheca scriptorum societatis Jesu*. Antwerpen 1643; ára: 10 fl 30 kr. (jelzete: 0,1305); BOISSARD, Jean Jacques, *Bibliotheca chalcographia clarissimorum virorum*. Frankfurt 1650; ára: 21 fl 3 kr. (jelzete: II. Hist. Lit. 162); LAMBECIUS, Petrus – HESSELIUS, Daniel, *Bibliotheca acroamatica ...* Hannover 1712; ára: 3 fl 30 kr. (jelzete: 0,3203.)
- 121 HONTERUS művének két kiadása, az 1595-ös prágai (RMK III. 861), és az 1600-as kölni (RMK III. 945) volt meg Ráday birtokában, tehát nem dönthető el, melyik a Mannagetta licitációról származó.
- 122 A fent idézett, s a jegyzékben hibásan feltüntetett cím alatt bizonyára a *Tripartitum opus decretorum, constitutionum et articularum regum inlyti Regni Hungariae* három kötete értendő (Wien 1628, RMK III. 1416), melynek különböző címlapjait zavarta össze a jegyzék készítője. A mű ára 7 fl volt. (jelzete: RMK 3,40.)
- 123 Ezen a licitáción vette meg Nagy Rádaynak az 1617-ben egyetemi rangra

- emelt molsheimi jezsuita akadémiaára vonatkozó panegyricusokat, s az ott megvédett első doktori értekezéseket tartalmazó két kötetet (jelzete: 0,4481), s mentegetőzött, hogy „elég drága, de egy kis munkátska vagyok benne, *Apollogia pro Clero Hungarico*, melyet 6 aranyra betsültenek propter raritatem...” (1768. március 7-i levele. A mű pontos címe: BALÁSFY Tamás, *Apollogia pro clero et aliis catholicis Hungariae*. Wien 1620. (RMK III. 1279.)
- 124 A könyvtártulajdonosra vonatkozó adatokat az életrajzi lexikonokban nem találtam.
- 125 Ráday lt. 228. fasc. A jegyzék az 1768. augusztus 5-én vett könyveket tünteti fel; valószínűnek tartom azonban, hogy ez is egy összesítő kimutató, mint a Mannagetta aukcióról szóló, s az ebben feltüntetett munkákon kívül mások nem kerültek ennek az árverésnek az anyagából Pécelre.
- 126 *Opus ... in quinque libros digestum ...* Kiadta Desiderius ERASMUS. Basel, Hyeronimus Froben és Nicolaus Episcopus, 1548; ára: 9 fl. (jelzete: 132. Ant.)
- 127 Összes műveinek három kiadása volt meg a Ráday bibliotékában: *Opera*. Basel 1566. (jelzete: 0,881. Ant.); *Opera omnia*. Oxford 1703. (jelzete: 0,252.); *Opera omnia*. Paris 1720. (jelzete: 0,228.) A Pohliana licitáción vett kötetért 14 fl 30 kr-t fizetett Ráday.
- 128 Cyprianus összegyűjtött műveit öt kiadásban említi a katalógus; az Erasmus-féle: Basel, Johann Froben, 1521; (jelzete: I. 81.); a lyoni 1537-es, Sebastianus Cryphius műhelyéből (jelzete: I. 114.); az antwerpeni 1542-ből, nyomtatta Johannes Crinitus (jelzete: I. 179.); végül az 1700-as amsterdami (jelzete: 0,2884) és az 1728-as velencei (jelzete: 0,2429.) Ezeknél sem dönthető el, hogy melyik való a Pohl-féle aukcióról; az ott szerzett példány ára 4 fl 33 kr volt.
- 129 *Opera* című művei közül Ráday tulajdonában volt a Beatus Rhenanus által kommentált bázeli 1550-es, Hyeronimus Froben és Nicolaus Episcopus által nyomtatott kiadás (jelzete: I. 89); a párizsi 1641-es (0,843.) és a velencei 1744-es (0,2847). Ezek valamelyikéért fizetett 10 fl-ot a fenti aukción.
- 130 Pohl-féle szerzemény lehet vagy az *Opera*, Basel 1555. (jelzete: I. 232. Ant.),

- vagy az *Opera quae exstant omnia*. Venezia 1747. (jelzete: 0,2455.); ára: 6 fl volt.
- 131 *Opera omnia* ... Leipzig 1739. ára: 4fl. (jelzete: 0,2660.)
- 132 Egyik tulajdonost sem lehet pontosan azonosítani.
- 133 Ráday unokaöccse, aki Nagy Sámuelnek volt tanulópartnere Bázisban.
- 134 1769. május 23.
- 135 Például HORATIUS, Quintus Flaccus, *Opera*. I-II. London 1733; ára: 11 fl 9 kr. (jelzete: 0,3618.)
- 136 1769. április 7.
- 137 1769. november 28.
- 138 A könyvtár anyagában egy Widemann mű sincs.
- 139 SENCKENBERG, Heinrich Christian (1704–1768), neves jogtudós; sok munkát és forráskiadványt adott ki. (*Allgemeine Deutsche Biographie* XIV. 1–12. p.)
- 140 Nem találtam sehol nyomát annak, hogy a család melyik tagjának lehetett tulajdona az 1779-ben elárverezett könyvtár.
- 141 Június 17.
- 142 Ráday lt. 228. fasc.
- 143 Ld. még ennek bizonyítására a Ráday családi levéltárban lévő, több fasciculust kitevő sajátkezű feljegyzéseit, melyekben tudását igyekezett megszerezni; pl. összeírta a filozófusok sorát a világ kezdete óta, vagy az angol írókat stb. (Ráday lt. 227–228. fasc.)
- 144 Ráday lt. A. II. 986.
- 145 1771. március 19.
- 146 Basel, Robert Winter, 1543.(RMK III. 344); ára: 4 fl 24 kr. (jelzete: RMK 3,31.)
- 147 *Opera, quae exstant omnia*. I–III. Paris, Henri d’Estienne 1578; ára: 25 fl 41 kr. (jelzete: 0,461. Ant.)
- 148 *Atlas Magnae Britanniae*. London é.n.; ára: 4 fl 43 kr. (jelzete: Geogr. b. 30.)
- 149 E családnév oly gyakori, hogy a könyvek tulajdonosát lehetetlen azonosítani.
- 150 1773. május 4.
- 151 1773. május 11. Ráday lt. A. II. 997. Ez a megjegyzés arra figyelmeztet – amit a kiadásokkal foglalkozó fejezetben egyébként is látni fogunk –, hogy

- Ráday anyagi zavarai már a hetvenes évek elején megkezdődtek, s megbízottjának is gyakran adósa maradt.
- 152 Ráday lt. 228. fasc.
- 153 *Biblia utriusque Testamenti*. Edidit Oliva Robert Stephanus. I–II. Paris 1557; ára: 10 fl. (jelzete: 0,2446. Ant.)
- 154 *Biblia latina*. I–II. [Basel, Johann Amerbach] 1481; ára: 18 fl. (jelzete: I. 158.)
- 155 *Bibliorum sacrorum latinae versiones antiquae ...* I–III. Reims 1743; ára: 16 fl 33 kr. (jelzete: 0,4074.)
- 156 *Marguerites de la Marguerite ...* Lyon, Jean de Tournes, 1547; ára: 47 kr. (jelzete: I. 119.)
- 157 *Historia de rege Uladislaio, seu clade Varnensi*. Augsburg, Sigmund Grimm és Max Wirsung, 1519; ára: 35 kr. (jelzete: I. 14.)
- 158 Strassburg, Craton Mylius 1537; ára: 3 fl 6 kr. (jelzete: I. 149.)
- 159 A felsorolás nem közli, hogy BONFINI *Decades*-ének és ISTVÁNFY *Historia*-jának melyik kiadását vették meg; az első ára 5 fl 30 kr; a másodiké 3 fl volt.
- 160 Július 19.
- 161 Ld. a 103. sz. jegyzetet.
- 162 Ld. az erdélyi beszerzésekről szóló fejezet 37. sz. jegyzet.
- 163 Friedrich HOFFMANN, hallei professzor latin munkájának címe *Dissertatio inauguralis physico-medica de vini Hungarici excellentie natura, virtute et usu*. Halle 1721. Német fordítására vonatkozó adatokat sehol sem találtam.
- 164 A könyvtár katalógusában nem található.
- 165 HAUGEN, Hans, *Der Hungern Chronica. Inhaltend wie sy anfangklich ins Land kommen seynd...* Wien 1534; ára: 1 fl 50 kr. Valószínű, hogy a könyvtár anyagában az I. 147 jelzet alatt található példány Cornides szerzeménye.
- 166 1782. április 19.
- 167 Levele Rádayhoz, 1744. július 22.
- 168 GYRALDUS, Lilius G., *Opera omnia*. I–II. Leyden 1696; ára: 17 fl. (jelzete: 0,143.)
- 169 BORRICHUS, Olaus, *De poetis publicis disputationibus ...* Frankfurt 1683; 42 kr-t fizetett érte. (jelzete: 0,3540.)
- 170 FABRICIUS, Johann A., *Bibliotheca graeca*. I–XIV. Hamburg 1705–1740; ára: 28 fl. (jelzete: 0,2302.) FABRICIUS másik műve: *Bibliotheca latina mediae et*

infimae aetatis. Hamburg 1721–1746. E művek első 15 része a P betűig 4 kötetben 1734–35-ben jelent meg; a P–Z betűig terjedő 6 részt 1746-ban adták ki pótlólag. Szilágyi bizonyára az 1735-ben megjelent 2–4. kötetet küldhette le. A három kötet ára 3 fl 30 kr volt. (Az egész mű jelzete: 0,339.)

- 171 Az *Acta Eruditorum*ot, mely az első német tudományos folyóirat, Mencke Ottó tanár szerkesztette a *Journal des Savants* mintájára, s először 1682-ben adta ki. Fia és unokája szerkesztésében az egész 18. századon keresztül megjelent havonként egy-egy kétíves füzetben, s fontos szerepet töltött be a kor tudományos életben.
- 172 A könyvtárban az 1682–1759-ig terjedő évfolyamok vannak meg, a kiegészítésekkel és indexekkel együtt, (0,97 és 0,98 jelzet alatt), valamennyi 18. századi, díszes bordázatú bőrkötésben.
- 173 Levele Rádayhoz, 1745. január 12. (Ráday lt. A. II. 549) és január 20; 1746. szeptember 26; október 28; november 22. és 26.
- 174 2. ed. I–XXV. 23 db. Venezia 1729; ára, in crude; 160 forint volt. (jelzete: 0,156.)
- 175 HASIUS, I. M., *Phosphorus historiarum*. Leipzig é.n. (jelzete: 0,1951.)
- 176 *Histoire des révolutions de Hongrie*. I–VI. Haag 1739; a könyvtár anyagában nem található.
- 177 ARIOSTO Lodovico, *Opere in versi e in prosa*. Venezia 1741. (jelzete: 0,2490.)
- 178 HERBERSTEIN, Sigmund, *Rerum Moscoviticarum commentarii*. Basel 1571. (jelzete: 4–74. Hung. Ant.) Az utóbbi négy műért együtt 18 forintot fizetett Szilágyi a kereskedőnek.
- 179 Február 25.
- 180 *Le Spectacle de la Nature ou entretiens sur les particularités de l'histoire naturelle*. I–VIII. Frankfurt – Liège etc. 1752. (jelzete: 0,4147.)
- 181 Dátum nélküli és 1757. március 8-i levele.
- 182 STAPFER, Johann Friedrich, *Grundlegung zur wahren Religion*. I–XII. Zürich 1746–1753. (jelzete: 0,370.)
- 183 Június 28-i és július 8-i levele.
- 184 VOLTAIRE François Marie-Arouet, *Lettre philosophique sur les Anglais*. 1731. A könyvtárban ma nincs meg.

- 185 Itt két külön fajta műről lehet szó; az egyik: AGRICOLA Rudolf, *De inventione dialectica libri III*. Basel Heron Alopecius, 1523, (jelzete: I. 39.), a másik: AGRICOLA Georg, *De re metallica libri XII*. Basel 1657. (jelzete: 0,846.)
- 186 A távollevő Bauer megbízottjának.
- 187 Levele Rádayhoz, 1757. december 19.
- 188 *Bibliotheca historiae litterariae*. I–III. Jena 1754–1763. (jelzete: 0,2226.)
- 189 GOUJET, Cl. Pt., *Bibliothèque françoise ...* I–XVIII. La Haye 1740–1756. (jelzete: 0,263.)
- 190 1754. március 8-án kelt levelében írt erről. STRUVE, *Bibliotheca historiae litterariae* második kötetéről még 1757 végén is szó esik (1757. december 27.). A kötet viszont csak 1761-ben jelent meg, így már Nagy Sámuel beszerzései közé számíthatjuk.
- 191 Jelzete: 0,4146.
- 192 Dátum nélk.; március 8-án és június 25-én írott levelek.
- 193 *Die Geschichte des jetzigen Kriegs ... in Gesprächen im Reiche der Todten ...* I–VI. Frankfurt u. Leipzig 1756–1760. Van a könyvtárban ezenkívül egy 1774-75-ös és 1781-es kötete (mind a 0,676 jelzett alatt). E *Todten-Gespräche*k szarkasztikus hangú gúnyiratok, a bomló társadalmi rendszerrel szemben jelentkező ellenzékiesség jellegzetes tünetei, – a félve megnyilvánuló kritika azonban még a halottak szájába adja mondanivalóját.
- 194 *Histoire du théâtre françois*. I–XV. Amsterdam 1735–49. (jelzete: 0,338.)
- 195 A két mű tulajdonképpen nem azonos; az utóbbi Louis TRAVENOL és Jacques DUREY munkája, *Histoire du Théâtre de l'Académie Royale de Musique en France*. I–II. Paris 1757. (jelzete: 0,3838.) A két párizsi edíció közül csak a második található a könyvtár anyagában. A levél, melyben ezekről szó van, 1759. február 6-án kelt.
- 196 REUBERUS, Justus, *Scriptores veteres qui Caesareum et imperatorum Germanicorum res per aliquot saecula gestas litteris mandarunt*. Frankfurt a.M. 1726; ára 10 fl. (jelzete: 0,424.)
- 197 1757. március 4.
- 198 Ld. ZOVÁNYI i. cikkét a *Protestáns Szemle* 1914. évfolyamában.
- 199 1757. május 4.

- 200 WOLFF, Christian, *Oeconomica*. I–II. Halle 1754–55; (jelzete: 0,346.)
- 201 PLINIUS, Gaius S., *Panegyricus, curante Arntzenio*. Amsterdam 1738. (jelzete: 0,1816.)
- 202 SCHULTINGIUS, Antonius, *Jurisprudentia vetus Ante-Iustiniana*. Leipzig 1737. (jelzete: 0,2896.)
- 203 LUCANUS, *Pharsalia, sive belli civilis libri decem* című művének számos kiadása megvan a könyvtárban.
- 204 1757. március 4.
- 205 Az idézet egy dátum nélküli levélből való.
- 206 1757. február 11.
- 207 1757. június 8.
- 208 WOLFF, Christian, *Elementa matheseos universae*. I–V. Genf 1743. Nincs meg a könyvtár anyagában.
- 209 Nagy István levele Rádayhoz, 1757. december 19.
- 210 Uo.
- 211 Dátum nélküli levél. Naggyal ellentétben Türinek Bernhardival a borüzletet sem sikerült megkötnie, ezért mindenáron ott akarta hagyni Ráday legrégebb bécsi szállítóját: „Az borokat pedig semmiképpen sem akarja fogadni, és ezer difficultásokat keres benne, melljek mind bibliopolai kedvességgel telljesek. Azért ha az Úrnak tetszik, tsekélj opiniom, méltóztassék velem parantsolni és az könyveket, melljekre indispensabiliter az Úrnak szüksége lészen, nékem specifikálni, és árrokat fel-küldeni, és én egy bibliopolához is magam nem kötöm, ha ugjan csak kész pénzzel kell megvenni.” (1757. január 28.)
- 212 Kb. 75 liter.
- 213 Rousseau munkáinak Ráday könyvtárában meglévő 1722-es és 1734-es gyűjteményes kiadásaiban valóban nem található a fent említett művek.
- 214 A könyvtár anyagában megtalálható 0,2565 jelzet alatt.
- 215 1760. július 25., december 3., december 19.
- 216 *Opera omnia*. I–II. Paris 1698. (jelzete: 0,2438.)
- 217 1761. június 9.
- 218 Ld. 1761. április 21.
- 219 Például Johann Peter de CROUSAS, *Examen du Pyrrhonisme ancien et*

- moderne. Haag 1733. című munkáját 3 forintért; Sylvester SGUROPOLUS *Vera historia unionis ... sive concilii Florentini ... narratio*, Haag 1660, című művét pedig 2 forintért vette meg, urának utólagos jóváhagyása mellett. (Az előző jelzete: 0,2881.; az utóbbié 0,1302.)
- 220 MOSER, Johann Jacob (1701–1785). Jogprofesszor Tübingenben, majd különféle hivatalokat töltött be Bécsben, Stuttgartban és Odera-Frankfurtban. A pietizmus hatására hívő keresztyénné lett, s az erőszakos württembergi herceggel szembeni állhatatos viselkedése miatt 6 évi várfogságot szenvedett. Írásai gyakorlati, mérsékelt pietizmusára mutatnak, melegséget és emberszeretetet sugároznak. Nagy Sámuel bizonyára egyik vallásos írását ajánlotta Rádaynak; ma a könyvtár anyagában csak egy jogi kompendiuma van meg.
- 221 1762. január 1.
- 222 OFFERHAUS, Leonhard, *Compendium historiae universalis*. I–II. Groningen 1755–1756. (jelzete: 0,2781.)
- 223 1766. szeptember 22.: Ráday lt. A. II. 905.
- 224 DESBILLONS, François, *Fabulae aesopicae*. I–II. Mannheim 1768. (jelzete: 0,3501.)
- 225 1771. október 5.: Ráday lt. A. II. 984.
- 226 *Exemplar reconciliationis cum Hungaris, factae 23 Iunii anno 1606. Nec non conditiones pacis Turcicae*. Sárospatak 1655. (RMK II. 791; jelzete: RMK 3,23.)
- 227 1765. december 13.
- 228 *Le Temple des Muses ... Dessinés et gravés par P. Picard ...* Amsterdam 1733. (jelzete: 0,238.)
- 229 1762. május 4.
- 230 Ld. A könyvtár külső képe című fejezetet, és ZSINDELY Endre ott idézett tanulmányát.
- 232 A könyvtárban csak az 1738–1747-ben megjelent német fordítás van meg, hét kötetben; jelzete: 0,962.
- 232 1766. május 23.: Ráday lt. A. II. 895.
- 233 VERGILIUS, Maro Publius, *Opera*. I–IV. Haag 1767–1775. (jelzete: 0,3476.)
- 234 1776. március 12.

- 235 RAPIN DE THOYRAS, Paul: *Histoire d'Angleterre*. 2. ed. Haag 1733. (jelzete: 0,5603.)
- 236 1763. október 1.: Ráday lt. A. II. 718.
- 237 MONTFAUCON Bernhard, *L'antiquité expliquée et représentée en figure*. I–V. 13 db. Paris 1719. (jelzete: 0,59.)
- 238 1762. április 23.
- 239 1762. október 26.: Ráday lt. A. II. 423.
- 240 LE CLERC, vagy CLERICUS Johannes bibliotékájából kettő van meg, egyforma díszes kötésben a könyvtár anyagában: a *Bibliothèque ancienne et moderne*. I–XXIX. Amsterdam 1714–1730. (jelzete: 0,256) és a *Bibliothèque choisie ...* 2. éd. I–XXVIII. Amsterdam 1704–1718. (jelzete: 0,255). E megjegyzés akármelyikre, de esetleg mindkettőre vonatkozhat.
- 241 1763. február 15.: Ráday lt. A. II. 751.
- 242 SOMMERSBERG Friedberg Wilhelm de, *Scriptores rerum Silesiacarum*. I–III. Leipzig 1729–1732. (jelzete: 0,2859.)
- 243 1762. augusztus 24.
- 244 *Théâtre françois, ou recueil des meilleurs pièces de théâtre*. I–XII. Paris 1737. (jelzete: 0,2581.)
- 245 1762. április 27.
- 246 *Cérémonies et coutumes religieuses ...* ld. e fejezet 76. sz. jegyzetét.
- 247 1762. október 26.: Ráday lt. A. II. 723.
- 248 1762. június 2.: Ráday lt. A. II. 694.
- 249 BATTEUX Charles, *Les beaux arts réduits à une même principe* című művének első kiadása 1746-ban jelent meg; később mindjobban bővítve újra kiadta *Cours des belles lettres, ou principe de la littérature* címen; a Ráday birtokában lévő, 1755-ös göttingen-leydeni kiadás *Principe de la littérature* címen az első kötetben a *Les beaux arts ... etc.*-t, a másodiktól a negyedik kötetben pedig a *Cours des belles lettres* három kötetét hozza. (jelzete: 0,265.) Batteux szerint a művészet kötelessége a természet minél tökéletesebb utánzása. Hatása hazájában is, külföldön is nagy volt. Németországban Sulzer, Gottsched, Schlegel foglalkoztak sokat vele. Magyarra Révay Miklós fordított munkáiból.
- 250 1761. március 27.

- 251 HAMBERGER, Georg Christoph, *Kurze Nachrichten von den vornehmsten Schriftstellern vor dem 16. Jahrhundert*. Lemgo 1766–67. (jelzete: 0,2222.)
- 252 BÜSCHING, Anton, *Magazin für die neue Historie und Geographie*. I–XVIII. Hamburg-Halle 1767–1784. (jelzete: 0,673.)
- 253 Ráday lt. A. II. 810.
- 254 1. ed. Paris 1751–52.
- 255 BERNOULLI, Daniel (1700–1782), Baselben az anatómia és botanika, később pedig a fizika tanára volt. Nagy jelentőségű kutatásokat végzett az általános mechanika, a hidrodinamika és az akusztika területein. Unoka-öccse, Johann, berlini csillagász (1744–1807).
- 256 Albrecht HALLER (1708–1777) német orvos, fiziológus, botanikus és költő, a modern kísérleti lélektan megteremtője. Göttingai működése után 1753-ban visszatért Bernbe, ahol már azelőtt is működött, s nemcsak tudományokkal, hanem politikával is foglalkozott. A tudomány minden ágát művelte, igazi polihisztor volt.
- 257 Salomon GESSNER (1730–1788) német költő és festőművész. Wieland és Kleist hatása alatt kezdett írni; *Daphnis*, *Idyllen*, *Tod Abels* és *Der erste Schiffer* című munkáival tett hírnévre szert. A magyar irodalomban elsősorban Kazinczyra gyakorolt hatást.
- 258 Korának híres orvosa, az 1770-es évek második felében a lausanne-i egyetem professzora, akit 1780 körül hívtak meg Olaszországba. Ld. Blazsek Mihály Ráday Gedeonhoz írott leveleit. (SEGESVÁRY Viktor, Blazsek Mihály levelei Ráday Gedeonhoz. *Református Egyház* 1954. június 1.)
- 259 Elias BERTRAND (1712–1780 körül) Bern francia prédikátora és az Oeconomica Societas titkára. 1765-ben Lengyelországba ment, ahonnan azonban 1770 körül visszatért, s élete végéig Yverdunben élt.
- 260 Bizonyára Johann Friedrich Ostervald, a neves svájci református lelkész és teológus fia.
- 261 Jacob Andreas BONET, családjának utolsó tagja, jogi- és orvosdoktor. Genfben működött mint neves orvos, a 18. század második felében.
- 262 Az *Encyclopédie* yverduni kiadásának szerkesztője.
- 263 Jelzetük: 0,2905.; 0,2906.; 0,2907.
- 264 1771. július 30., Ráday lt. A. II. 980.

- 265 1771. szeptember 27.: Ráday lt. A. II. 983; 1771. október 18.: uo. A. II. 985.
- 266 SOLGER, Adam Rudolph, *Bibliotheca sive supelles librorum impressorum*. I–III. Nürnberg 1760–1762.; ára: 5 fl. (jelzete: 0,4634.) Említi az 1766. május 23-i levelében: Ráday lt. A. II. 895.
- 267 *Dictionnaire de théâtre de Paris*. I–VII. Paris 1756. (jelzete: 0,342.) Ld. az 1761. november 6-i levelet.
- 268 LEIBNIZ Gottfried Wilhelm, *Scriptores rerum Brunsvicensium*. I–III. Hannover 1707–1711. (jelzete: 0,2923.)
- 269 GESSNER, Conrad, *Bibliotheca universalis, sive catalogus omnium scriptorum*. Zürich 1548. (jelzete: I. 163.)
- 270 *Delitiae Italorum poetarum ... collectore Ranutio GHERO*. Frankfurt 1608.; ára: 1 fl 8 kr. (jelzete: 0,4068.)
- 271 PRAY György, *Annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum*. Wien 1761. (jelzete: 0, 2840.) 1761. november 6-i levelében.
- 272 *La Pucelle d'Orléans*. Hely nélk. 1762. A könyvtár anyagában ma nem található. 1764. március 20-i levelében szól erről.
- 273 Ára 10 fl volt. (jelzete: I. 125.) Ld. az 1762. április 23-i levelet.
- 274 Jelzete: I. 107.
- 275 SEVERINI János, *Conspectus historiae Hungaricae*. Leipzig 1769. (jelzete: 2-22311. Hung.). Az 1771. október 5-levelében: Ráday lt. A. II. 984.
- 276 SEVERINI János, *Pannonia veterum monumentis illustrata cum Dacia Tibissina ...* Leipzig 1770. (jelzete: 0,5221. Hung.)
- 277 CZIRJÉK Mihály, *Érzékeny levelek, franciából fordítva*. Wien 1785. Megszerzésüket 1784. augusztus 10-i levelében ígéri.
- 278 Március 12.
- 279 EYBEL Joseph Valentin (1741–1805) katolikus egyházjogász, Fabronius kortársa és a jozefinizmus támasza, egyetemi professzor. Műveinek jórésze egyházi indexre került, 1779-ben radikális felfogása miatt tanszékét is ott kellett hagynia, és állami közigazgatási szolgálatot vállalt (RGG II. 482–483. h.)
- 280 Mind Bécsben, 1782-ben jelentek meg.
- 281 VAS Margit, *Ráday Gedeon* i.m. 16. l.
- 282 Ma a könyvtárban megtalálható a *Was ist ein Bischof?* (jelzete: 0,5702), a

- Was ist der Pabst?* SZERENTSI NAGY által készített fordítása. Pozsony 1782. (jelzete: 0,5388.), végül GEISAU műve (0,5701. jelzet alatt). Ezekon kívül megvolt Rádaynak EYBEL művei közül a *Was ist ein Pfarrer?* Wien 1782. (jelzete: 0,5877.) és a *Was enthalten die Urkunden ... von der Ohrenbeichte?* Wien 1784. (jelzete: 0,5886.)
- 283 PRUZSINSZKY-HAMAR, *A Ráday könyvtár múltja és jelene*, i.m. 26. p.
- 284 Matthias Artaria, Haslinger mellett Bécs legnagyobb zeneműkiadója volt a 18. század második felében, aki azonban könyvkereskedéssel is foglalkozott. Üzletét 1770-ben alapította. (CLOETHER i.m. 93. és *Lexikon des gesamten Buchwesens...* I. 87. p.)
- 285 CLOETHER, i.m. 97–98. p.
- 286 Levelük Rádayhoz, 1777. december 3.
- 287 Január 20.
- 288 1777. december 3.
- 289 BOJARDO Matthaeus M., *Orlando innamorato*. I–IV. Paris 1768. A nem sokkal Ráday Gedeon halála után készült katalógusban ez benne volt, viszont a könyvtárban ma csak az 1611-es velencei kiadás van meg.
- 290 DANTE, Alighieri, *La divina commedia*. I–II. Paris 1768; ára: 6 fl. (jelzete: 0,2480.)
- 291 PULCI, Luigi, *Il morgante maggiore*. I–III. London-Paris 1768; ára: 10 fl. (jelzete: 0,2482.)
- 292 CARTEROMACO, Niccolo, *Ricciardetto*. Paris 1767; ára: 9 fl. (jelzete: 0,2481.)
- 293 E munkákat a bibliográfiák, ha egyáltalán hozzák, bizonyára szerzőjük neve alatt vették fel; így nem lehetett őket meghatározni. Az első 3 fl-ba, az utóbbi viszont 50 fl-ba került.
- 294 Levelük Rádayhoz, 1777. október 22.
- 295 Levelük Rádayhoz, 1778. június 5.
- 296 Hasonló című munkát a könyvtár régi katalógusaiban nem találtam; Graesse említ egyet; *Chefs d'oeuvres des théâtres étrangers* címmel, mely Párizsban, 1822–23-ban jelent meg, de nem utal arra, hogy ennek egy korábbi kiadása is lenne.
- 297 Ezt a művet Ráday később megszerezte: *Bibliographie Parisienne*. I–VI. k. Paris 1772. (jelzete: 0,4471.)

- 298 LERIS, Antoine de, *Dictionnaire portatif des théâtres*. Paris 1754. (jelzete: 0,5855.)
- 299 1778. január 20.
- 300 1775. április 11.
- 301 A híres acsai gyűjtemény létrehozóinak valamelyike. (Ld. NAGY Iván, i.m. 492–493. p.)
- 302 1775. április 11.
- 303 NÁDASDY Ferenc, *Mausoleum potentissimorum regum Hungariae*. Első kiadása: Nürnberg 1664, majd Pottendorf 1667. A 18. században 1752-ben jelent meg Budán, a Landerer-nyomdában; Horányi-féle magyar fordítása pedig szintén itt, 1779-ben.
- 304 *Almanach von Ungarn auf das Jahr 1778*. Wien-Pressburg 1778. E mű kiadását többen – (PETRIK i.m. I. 52 p. és SZINNYEI i.m. VI. 981 h.) tévesen Korabinszky Jánosnak, a hányatott sorsú könyvkereskedő – kiadónak és térképésznek tulajdonítják. Klopstock 1777. február 11-én Rádayhoz írott sorai azonban világosan bizonyítják, hogy az *Almanach von Ungarn*t ő adta ki: „Unter andern wichtigen Schaden, den mir ein so lange Krankheit verursacht hat, ist auch, dass ich bin verhindert worden den Almanach von Ungarn zu drucken, wovon ich das Text fertig bey mir habe, welches bis auf des künftige Jahr hat verschallen werden müssen.“
- 305 HOMEROS, *Ilias...* edidit Samuel Clarke, I–II., 1 db., London 1754. (jelzete: 0,817) és *Odyssea...* edidit Samuel Clarke, I–II., 1 db., London 1740. (jelzete: 0,820.) A kettő együtt 32 forintba került. *Oratores graeci*. I–X. Leipzig; ára: 60 fl. a katalógusban nincs. REAL, Gaspar de, *La science du gouvernement*. I–VIII. Paris 1762–1765; ára: 46 fl. (jelzete: 0,2330.) GALLAEUS, Servatius, *Sybillina oracula*. Amsterdam 1689; ára: 12 fl. (jelzete: 0,719.) POLLUX, Julius, *Onomasticon*. I–II. Amsterdam 1706; ára: 18 fl. (jelzete: 0,921.)
- 306 1775. július 23.
- 307 Ld. Nagy Sámuel levelét Ráday Gedeonhoz, 1775 július 30: Ráday lt. A. II. 1142.
- 308 1776. augusztus 9.
- 309 LAVATER, Johann Caspar, *Physiognomische Fragmente zur Beförderung der Menschenkenntnis und Menschenliebe*. I–IV. Leipzig 1775–1778. (jelzete:

- 0,4800.) Lavater népszerűségét ezzel a művével szerezte meg, melyben azt igyekezett bebizonyítani, hogy az arc vonásaiból és sajátos alakulásából biztos következtetést lehet levonni az egyén jellemére.
- 310 SCHEDEL Hartmann, *Liber chronicarum*. Nürnberg Anton Koberger, 1493. (jelzete: I. 177.)
- 311 1777. április 18.
- 312 Áruk 30 és 400 forint között mozgott.
- 313 Ráday lt. 228. fasc.
- 314 Frankfurt 1750–1752.; ára: 2 fl 30 kr. (jelzete: 0,366.)
- 315 Berlin 1699.; 4 fl-ba került (jelzete: 0,1739.). A könyvtárban megvan az 1712-es kiadás is.
- 316 WINCKELMANN Johann, *Geschichte der Kunst des Alterthums*. I–II. Wien 1776; ára: 9 fl 15 kr. (jelzete: 0,2823.)
- 317 Wien 1771–1776 júniusig; a 6 kötet 20 fl 30 kr-ba került. (jelzete: 0,4767. Hung.)
- 318 MARMONTEL Jean Fr., *Les Incas, ou la destruction de l'empire du Perou*. I–II. Paris 1777; ára: 8 fl 30 kr. (jelzete: 0,5414.)
- 319 *Bibliothèque du théâtre françois, depuis son origine*. I–III. Dresden 1768. (jelzete: 0,3402.)
- 320 *Lettres de quelques juifs portugais, allemands et polonois à Monsieur de Voltaire*. I–III. Paris 1776. (jelzete: 0,3392.)
- 321 Ld. 1777. augusztus 15-én keltezett levelét.
- 322 I–VI. 2 db. Paris 1772. (jelzete: 0,4471.)
- 323 Említi 1777. augusztus 15-i levelében.
- 324 November 11.
- 325 November 15.
- 326 November 26. Klopstock december 16-i levelében utal rá.
- 327 A könyvtárban ezek közül megtalálható: BAYER Théofil, *Museum sinicum*. I–II. Sankt Petersburg 1730. (jelzete: Philol. d. 183.); MABILLON Jean, *Librorum de re diplomatica supplementum*. Paris 1704. (jelzete: 0,1365) és WALTHER, Johann Ludolph, *Lexicon diplomaticum*. Ulm 1756. (jelzete: Hist. b. 15.)
- 328 A könyvtár anyagában ma Ulrich von BRAUNSCHWEIG nürnbergi 1711-es, hatkötetes kiadása van meg; jelzete: 0,996.

- 329 Levele Rádayhoz, 1775 július 23.
- 330 DENIS, Johann, *Pius VI. Pont. Max. Josephi II. Aug. Hospes*. Wien 1782. A könyvtár anyagában ma nincs meg.
- 331 ELIPHIUS, Anianus, *Concordia iuris canonici cum edictis caesareo-regiis recentius emanatis in materia dispensationum super impedimentis matrimonii, ad V. Hungariae Clerum*. Wien 1781. (jelzete: 0,5874 Hung.)
- 332 Ld. április 10-én és 19-én keltezett leveleit.
- 333 A könyvtár anyagában öt példány van belőle; valószínűleg itt arról az 1745-ös velencei kiadásról van szó, melyben megtalálható Teleki József possessor bejegyzése; ezt a könyvet tehát Cornides adhatta át Rádaynak.
- 334 Ld. 1784. augusztus 18-i levelét.
- 335 *De dominio eminenti apostolici regis Hungariae et iuribus cum eo connexis*. Frankfurt-Leipzig 1784; nincs meg a könyvtár anyagában.
- 336 Ráday mégis szerzett egy példányt a *Responsum*ból. (jelzete: 0,432.)
- 337 CACICS, Andreas, *Descriptio soluta et rhythmica regum, banorum, caeterorumque heroum Slavinarum seu Illyricorum...* Latinra ford. Pavich Imre. Buda 1764. (jelzete: 0,5123.)
- 338 VERGILIUS műveinek 5 kiadása van meg a törzsanyagban; a fent említett talán az 1476-os velencei őnyomtatvány. (jelzete: I. 195.)
- 339 Ráday levele Cornideshez, dát. nélk.
- 340 LEONARDUS *Epistoláinak* velencei 1495-i kiadása van meg a könyvtárban.
- 341 1782. április 10.
- 342 Még 1761. májusában is Nagy István fizeti be a félévre járó előfizetést (14 fl) a „novelláért.” (Ld. 1761. január 13-án kelt levelét.)
- 343 Jelzetük: 0,4345
- 344 *Sammlung einiger Staats-Schriften, welche nach Ableben Kayser Carl des VI. zum Vorschein gekommen ...* I–IV. H. n. 1741–43. (jelzete: 0,5007); *Historische Sammlung Staats-Schriften ... unter Kayser Carl dem VII.* I–II. Frankfurt am M. 1744–5. (jelzete: 0,5005); *Neue Sammlung von Staats-Schriften ... nach Ableben Kayser Carl des Siebenden*. Frankfurt a. M. 1745. (jelzete: 0,5006); *Vollständige Sammlung von Actis publicis und Staats-Schriften ... unter Kayser Franz.* I–VIII. Frankfurt a. M. 1749–1753. (jelzete: 0,5008).
- 345 Levele Rádayhoz, 1754. június 15.

- 346 1754. december 27.
- 347 Ma az 1757-es és 1758-as évfolyamok hiányoznak.
- 348 Levele Rádayhoz, 1757. december 19.
- 349 1761. január 13.
- 350 1762. december 17.
- 351 1769. november 13.
- 352 Ld. az előzőekben idézett leveleit, valamint az 1763. szeptember 18-án kelteztet.
- 353 Nagy István is bizonyára ezért nem tudta teljesíteni a megbízást.
- 354 Levele Rádayhoz, 1769. november 13.
- 355 1763. november 18.
- 356 1762. augusztus 24.
- 357 1762. november 7.: Ráday lt. A. II. 713; 1762. december 17. Uo. A. II. 730.
- 358 1762. szeptember 28.:Ráday lt. A. II. 716.
- 359 1762. október 29.
- 360 1762. december 17.: Ráday lt. A. II. 730.
- 361 1767. március 20.
- 362 1771. december 13.:Ráday lt. A. II. 927.
- 363 „A specificált defectusoknak nagyobb része igen sokára halladott; nem hiszem, hogy lehessen kapni” – írja már 1771. július 30-i levelében.
- 364 1760. július 17.
- 365 A bécsi beszerző ekkor pontosan utánanézett a folyóirat árának, mert gr. Forgách Miklós azt állította, hogy csak 17 forintba kerül egy évre. (Ld. Nagy Sámuel levelét Rádayhoz, 1764. január 20. Ráday lt. A. II. 808.)
- 366 1756–1759-ig Liège-ben, 1760-tól Bouillonban jelent meg. Évfolyamai a könyvtár anyagában az 1756 és 1788 közötti évekből, több-kevesebb hiánnyal, 256 kötetben megvannak, 0,76 jelzet alatt.
- 367 WIELAND, Christoph Martin, a neves német költő, 1773–1789-ig *Der Teutsche Merkur*, 1790–1810-ig pedig *Neuer Teutsche Merkur* néven szerkesztett folyóirata; évente 9 kötetben jelent meg. A könyvtár anyagában az 1773–1782-ig terjedő évfolyamok vannak meg, 0,5148 jelzet alatt.
- 368 *Deutsches Museum*, Lipszében jelent meg. Évfolyamai megvannak 1776–1781-ig, 17 kötetben, 6 darabban. (jelzete: 0,684.)

- 369 Ld. Szatsvay nyugtáját 6 rh. forint előfizetési díjról, 1789. március 23.: Ráday lt. 228. fasc.
- 370 1710–1783. Nem azonos az erdélyi kancellár és híres könyvgyűjtő Sámuellel, aki Ráday sógorának fivére volt, hanem ezeknek unokatestvére. (NAGY Iván i.m. XI. 88. p.)
- 371 Levele Rádayhoz, 1759. február 6.
- 372 Borsodmegyei családból származott (NAGY Iván i.m. VI. 269. p.), melynek tagjai a 16. században a református egyház életében nagy szerepet játszottak. Nagybátyja, Szathmári Király György a tiszáninneri egyházkerület főgondnoka volt, s az itt említett Pál Nagy Sámuel egyik ellenjelöltjeként az 1762–63-as ágensválasztáson is résztvett.
- 373 Feltétlenül az ásvai Jókai család egyik tagja, talán Sámuel. (Ld. KEMPELEN i.m. V. 66. p.)
- 374 Levele Rádayhoz, dát. nélk.
- 375 Ld. pl. 1757. március 29-i levelét.
- 376 Levele Rádayhoz, dát. nélk.
- 377 VAS Margit, i.m. 19. p. (A levél ma nincs meg a Ráday lt. missilis anyagában.)
- 378 NAGY Iván i.m. és KEMPELEN i.m. több ilyen nevű családról tud, ezek azonban mind Borsod és Heves megyébe valók.
- 379 Levele Rádayhoz, 1760. december 6.
- 380 1765. december 13.; 1767. október 16.
- 381 Valószínűleg annak a Kuthy Jánosnak leszármazottja, akinek felesége Kajali Ilona, Ráday Gedeon anyjának rokona volt. (NAGY Iván i.m. VI. 519. p.); említi 1766. február 25-i levelében.
- 382 NAGY Iván, i.m. VII. 7. p.
- 383 1766. december 31.
- 384 NAGY Iván i.m. IX. 680. p. (Az 1769. január 5-i levélben hallunk róla.)
- 385 KEMPELEN i.m. II. 174. p.
- 386 1711. november 9.; 1772. június 16. (Ráday lt. A. II. 991.); 1772. május 13.
- 387 NAGY Iván i.m. III. 244. p. (Ld. az 1772. április 3-i levelet.)
- 388 Nem lehet pontosan azonosítani őket. A levelek: 1771. október 19. (Ráday

- lt. A. II. 985.); 1775. augusztus 1. (uo. A. II. 1114.); 1771. július 30. (Uo. A. II. 980.)
- 389 1761. május 8.
- 390 Klopstock levele Rádayhoz, 1776. március 12.; 1778. augusztus 16.
- 391 1784. január 19.
- 392 NAGY Iván i.m. IX. 106. p.
- 393 1766. április 15.; 1771. november 12.
- 394 1763. október 25. (Ráday lt. A. II. 802.)
- 395 1763. október 6.
- 396 1761. augusztus 21.
- 397 1761. szeptember 22.
- 398 1762. augusztus 3.; augusztus 6. és augusztus 24.; november 16.; 1762. október 29. (Ráday lt. A. II. 724.)
- 399 1771. november 12. (Ráday lt. A. II. 986.)
- 400 1762. november 16. (Ráday lt. A. II. 724.)
- 401 1762. augusztus 3.
- 402 1784. január 19.; január 31.; február 9.
- 403 1768. június 17.; július 1.

A péceli Ráday könyvtár külföldről¹ – tehát a Magyarországon és Ausztrián kívüli könyvpiacról – származó gyarapodásának áttekintését, a Ráday Gedeon diákéveinek gyűjtésére vonatkozó adatok összegezésével kell kezdenünk. Ezzel kapcsolatban emlékezzünk vissza peregrinációjának benyomásaira; Berlinre, ahol Daniel Ernest Jablonski erős egyénisége gyakorolt rá maradandó hatást, és az Odera-Frankfurt-i egyetemi életre, melyben a svájci és holland egyetemek protestáns teológiai hagyományaival szemben inkább a francia szellem hatása érvényesült, s az új tudományok és eszmék felé való tájékozódás volt érezhető.

Ráday gyűjtésének első időszakára nézve legjelentősebb az a levél, melyet atyja, Pál írt, 1731. augusztus 8-án fiának, Odera-Frankfurtba. Ennek bennünket érdeklő idevonatkozó része így hangzik:

„Valamint instructiodban adtam, most is intelek, hogy szépen bánj pénzeddel, haszontalanságra ne kölcsed, sőt könyveket is most ne végy egyebet, hanem a mellyek ahoz szükségesek, a mit tanulsz. Elég ideje lesz az többinek megszerzésének akkor tájban, a midőn Isten jóvoltából le fogsz készülni. Nem tudom penig, felvitted-e magaddal az Catalogust, a kit irtál, mert itt is maradtak arrul való jedzetid?” – Ezek a sorok bizonyítékai annak, hogy a fiatal Gedeonban már a pozsonyi évek alatt kifejlődött a könyvgyűjtő hajlam; jegyzeteket készített, katalógust állított össze az őt érdeklő könyvekről, s azzal a szándékkal ment ki Odera-Frankfurtba, hogy ott utánuk néz és megveszi őket magának. Ezért inti apja, hogy vigyázzon a pénzére; nem mintha Ráday Pál sajnálta volna a könyvekre költött forintokat, hanem a családra nehezedő súlyos anyagi terhek miatt intette fiát a takarékoskodásra, hiszen sokba került a külföldi tanulás,

s ebben az időben adták férjhez Eszter lányukat is Teleki Lászlóhoz. Gedeon külföldi tanulmányútja pedig amúgyis három esztendőre volt tervezve, s a harmadik év folyamán, – amikorra már többé-kevésbé helyrejöttek anyagilag – még elég alkalma nyílhatott megvenni azokat a munkákat, melyeket haza akart hozni.² Ráday Pál idézett levelének sorai a szerető apai gondoskodás mellett utalnak arra is, hogy irányítása rányomta bélyegét Gedeonnak a könyvgyűjtés terén tett első lépéseire, s a fia által vett könyvek lajstromait mindig ellenőrizte.³ Így a könyvtár két korszaka nem válik el élesen egymástól, nincs közöttük döntő határvonal, mert Gedeon nem apja halála után, hanem annak életében és irányításával kezdte meg gyűjtését.

A peregrinációs évek beszerzéseivel kapcsolatban adatok nem maradtak. Gedeon a Berlinben töltött esztendők alatt bizonyára részt vett aukciókon is,⁴ s már itt jó pár munkát szerezhettek be. Ezekről nem küldött haza listát, így csak néhány, hevenyészve feljegyzett címből⁵ következtethetünk arra, hogy általában milyen műveket keresett ekkor. E könyvcímek azt mutatják, hogy elsősorban azok a munkák érdekelték, amelyek jogi tanulmányait segítették elő, másrészt – az államismereti irányelveinek megfelelően – a hazai földrajzra és történelemre vonatkozó tudását gyarapították. Az mindenesetre kitűnik anyjának 1733. június 1-én írt leveléből,⁶ de Szilágyi és Szászký-Tomka könyvszállításra vonatkozó híradásaiból is, hogy az ifjú Ráday Gedeon aránylag nagyszámú munkát vásárolt össze diákévei alatt.

A későbbi esztendők folyamán – midőn a péceli könyvtár gyűjtése a hazai és bécsi könyvpiacokon már javában folyt – a külföldi beszerzések jórészt éppen úgy idegenben tanuló protestáns ifjak végezték el, mint Ráday Pál korában. Ezek mind Ráday patronáltjai voltak, s rendszerint peregrinációjuk előtt szolgálatában is állottak. Abban a viszonyban, mely őket

patrónusukhoz, anyagi és szellemi támogatójukhoz fűzte, feltétlenül a familiaritás intézményének korlátozott formában való továbbélését kell látnunk, a magyar feudalizmus e kései, bomló szakaszában.

A Ráday külföldi gyűjtésére vonatkozó adatokat – diákkora beszerzéseinek áttekintése után – az egyes városokhoz, ill. az ott tanuló ifjakhoz – megbízottakhoz – kell kapcsolnunk, s célszerűbbnek látszik, ha az eddig követett módszerrel szemben nem választjuk külön az aukciókon és kereskedőknél tett vásárlásokra utaló részleteket, hanem azokat egységesen, egy meghatározott körön belül mutatjuk be.

A péceli gyűjtő külföldi beszerzéseinek egyik középpontja Bázel volt. E nagy református egyetemi város sok magyar diákot vonzott magához, s az itt tanulók közül a század egyházi és szellemi életének jelentős alakjai kerültek ki. Ráday patronáltjai is töltöttek rövidebb-hosszabb időt ebben a városban, s ekkor a péceli gyűjtő beszerzőiként bekapcsolódtak az ottani könyvpiac életébe.

Az első bázeli hírek és beszerzések Nagy Sámuel ott tartózkodásának idejéből származnak. A könyvtár e legeredményesebb beszerzőjének életrajzával kapcsolatban már említettem, hogy 1760 januárjának végén, otthagya a kis Gedeon melletti nevelői állását, Nagy elindult külföldi útjára. A híres svájci egyetemi városban állapodott meg, ahol Teleki Józseffel, Ráday unokaöccsével együtt jártak előadásokra. Bécsi beszerzői tevékenységének általunk megállapított jellegzetes vonásai jellemzőek itteni rövid működésére is, – s amint a császárvárosban vitt szerepe a legjelentősebb beszerzővé teszi őt a péceli könyvtár szempontjából, ugyanúgy a peregrinus diákok közül is az ő gyűjtése a legfontosabb. 1760. március 1-én iratkozott be az egyetemre, de már 5-én arról ad hírt, hogy az akadémia jubileumán⁷ könyvek aukciója is lesz, melynek katalógusát még csak most nyomtat-

ják.⁸ Ezt később megküldte Pécelre a gyűjtőnek; a licitálandó munkákra vonatkozó utasítást azonban már csak az aukció megtörténte után kapta kézhez. A levélhez csatolt jegyzéken szereplő művekre viszont még volt reményük, mert nem aukción, hanem „aestimatio” – becslés – szerint adták el őket.⁹ Ezek közül, bár Ráday válasza ekkor is megkésett, Nagy Sámuel mégis vett egyet: „meg nem állhattam, hogy a Sueur, *Histoire de l'Église et de l'Empire*¹⁰ meg ne venném az Ur számára in 4-to, 7 tomus, Amstelodam, igen szép s jól vagyon conditionálva. Az ára 7 forint és 48 krajcár. Talám kedvet találtam vele az Ur előtt.”¹¹ A május végén aukcionálásra kerülő Burckhard-féle könyvek katalógusából szintén kiírt néhányat, hogy gazdája ízelítőt kapjon belőlük.¹² Júliusban jelenti, hogy mindenki Ostervald fia,¹³ a francia prédikátor könyveinek árverését várja; kivált francia könyveit dicsérték.¹⁴ Utolsó bázeli leveléből tudjuk, melyet már hazafelé készültében írt, hogy egy október elején licitálásra kerülő könyvanyag katalógusából némelyeket kiírt,¹⁵ s megküldte a listát Rádaynak, hogyha vannak közöttük szükséges munkák, akkor idejében megbízhatson valakit megszerzésükkel.¹⁶

Az aukciók figyelemmel kísérése mellett Nagy Sámuel bázeli könyvkereskedőkkel is tartott kapcsolatot. Egyikük nevét sem említi, de július 19-i levelében schaffhauseni vagy szentgalleni könyvekről ír, melyeket egy kereskedőtől akart megvenni. Ez ravasz ember volt, s Nagy gyanúja szerint csak azért állította bázeli könyvekről azt, hogy schaffhauseniék, máskor meg, hogy szentgalleniék, hogy a vectura – szállítás – költségeinek felszámításával árukat feljebb nyomja. E könyvek kéziratos katalógusából szintén kiírt egy sor munkát, és megküldte Pécelre.¹⁷ Ráday a megbízottja által készített jegyzékben vörös írónnal megjelölte a neki szükséges munkákat; ezekből és a Nagy Sámuel által tett jelzésekből kétségtelenül megállapítható, hogy

a bázeli szerzemények a Ráday könyvtár anyagában Zwinglinek az evangéliumokhoz és levelekhez írt magyarázatai,¹⁸ *Commentarius*,¹⁹ a gondviselésről szóló írása²⁰ és Jakab levelével foglalkozó tanulmánya,²¹ Ratramnus *De corpore et sanguine Domini* c. munkája,²² Oecolampadius és Zwingli levelezése,²³ végül Heidegger *Historia papatus*, és Guicciardini hasonló című értekezése.²⁴ E szerzemények legnagyobb része a reformáció korának leghíresebb nyomdájából, Christoph Froschauer bázeli műhelyéből került ki, s ez magyarázza talán rendkívüli olcsóságukat is. Basnage Ráday által óhajtott *Histoire de l'Église*²⁵ című művét, valamint a „Rei Musicae authorokat” Nagy nem tudta megszerezni.²⁶

Nagy azonban nemcsak Bázelen nézett könyvek után, hanem figyelme kiterjedt más egyetemi városokra is, az ott végbemenő aukciókra és kínálgató lehetőségekre. Már első, 1760 tavaszán írt levelében²⁷ jelenti, hogy Strassburgban lesz egy nagy licitáció Böcler²⁸ orvosprofesszor könyveiből, mely két hónapon át – május–június – fog tartani. Ennek katalógusából kiírta azokat a címeket, amelyek Rádayt érdekelhették, s felajánlotta, hogy a válasz vétele után megvéteti egy jóbarátjával a megjelölt munkákat.

Nagy Bécsből Bázelen vezető útján pár napot időzött Ulmban is, bázeli leveleiben írja le itteni élményeit és benyomásait. E dunaparti városban találkozott azzal a Miller nevű tudós rektorral, aki „igen szép formában” adta ki a klasszikus szerzőket, mivel azonban egy berlini bibliopola fedezte költségeit, a könyveken Berlin olvasható megjelenési helyként.²⁹ Egy másik alkalommal felsorolta a Miller által addig kiadott köteteket, feltüntetve az árakat is: 1. Plautus, 3 tomus, 5 forint 30 krajcár; 2. Vergilius, 1 forint 30 krajcár; 3. Horatius, 45 kr; 4. Ovidius, 4 tomus, 4 fl; 5. Juvenalis, 45 kr; 6. Phaedrus, 45 kr; 7. Cicero, 8 tomus, 6 fl 30 kr; 8. Curtius, 1 fl 30 kr; 9. Nepos, 1 fl; 10. Livius

3 tomus, 3 fl; 11. Justinus, 1 fl; 12. Horus, 1 fl; 13. Sallustius, 1 fl; 14. Caesar, 1 fl 30 kr; 15. Volleius Paterculus, 1 fl; 16. Plinii Epistolae 1 fl 30 kr; 17. Valerius Maximus. Egészen mai szemmel értékeli Miller részletes jegyzetelését, s az árak magyar pénzbe való átszámítására alapul közli, hogy ottlétekor Bázelen 1 holland aranyért 5 forintot adtak.³⁰

A könyvek szállítására Nagy Sámuel először egy Käymüller³¹ nevű bázeli szücsöt akart felhasználni; ez a vándorkereskedő portékájával sokszor egész Pozsonyig is eljött. A könyvekért járó összeg továbbítására pedig egy bécsi, Scheidling nevű pénzváltót ajánlott, ki a kezéhez lefizetett summát eljuttatta volna Bázelbe. Mikor már hazafelé készült, akkor is erre a két emberre hívta fel gazdája figyelmét, a később, más megbízottak által szerzendő könyvek szállítására, s a pénz átutalására.³² 1760 nyarán viszont két alkalommal, június végén és júliusban, a Regensburgban is üzlettel bíró Baderhez, Ráday egyik bécsi könyvszállítójához küldötte a Pécelre szállítandó könyveket. Bader 1760. június 25-én jelzi, hogy Bázelből, Nagy Sámueltól hozzá érkezett egy láda, melynek szállításáért 1 fl 45 krajcárt fizetett. Mivel Nagy azt üzenté, hogy a láda felett Ráday rendelkezik, azért a kereskedő utasítást kért, hogy Pozsony, vagy Pest felé irányítsa-e? Előzőleg azonban szüksége volt a benne lévő könyvek jegyzékére, hogy a regensburgi könyvcenzúrán a továbbításra az engedélyt megszerezhesse. Regensburgon keresztül irányította hazafelé a bázeli diák Sueur hétkötetes művét, Teleki József tanuló társa könyveivel együtt, július közepe táján. Ezeknek Bécs felé küldéséről azután már Nagy István intézkedett.³³ Nagy Sámuel rövid bázeli tevékenységéről meg kell állapítanunk, hogy lelkiismeretességében, alaposágában megmutatkoznak későbbi bécsi működésének jellegzetességei, leveleinek a többi városokra vonatkozó adatai pedig a külföldi gyűjtőkör kiszélesedésére utalnak, mintegy előképét adva a Lipcséből szétgyűrűző beszerzéseknek.

Bázel szerepe a péceli könyvtár történetében ezzel nem fejeződött be: Szathmári Paksi Mihály,³⁴ a Johann Bernoullitól matematikát tanuló diák 1768-ban nézett körül az egyetemi város könyvpiacán patrónusának megbízásából;³⁵ egy jó évtized múlva pedig az ott tanuló Blasek Mihály működése révén került előtérbe Bázel. Blasek 1753-ban született; Debrecenben diákoskodott, s e nagy tiszántúli városban bocsátották ki a teológiáról. A hetvenes évek folyamán a Ráday családnál volt nevelő, 1780 utolsó hónapjaiban ment ki Bázelbe. Itt tanulmányai mellett igyekezett patrónusának is szolgálatot tenni, ezért beszámolt a könyvpiac helyzetéről és vállalkozott beszerzésekre. 1781 őszén Svájcból átment Hollandiába, Utrechtbe, de innen írott levelei közül egy sem maradt fenn a Ráday család levéltárában. Utrechtben sem időzött hosszasan, mert már 1782 elején hazahívta a tiszántúli egyházkerület, hogy mint szlovák származású teológus, menjen ki a morva atyafiak közé, akik tárt karokkal várták a magyar lelkészeket. II. József 1781-ben kiadott Türelmi Rendelete ugyanis lehetővé tette a régi cseh-morva gyülekezetek feléledését. Újra szervezkedtek tehát a cseh reformátusok és morva atyafiak, nagy nehézséget jelentett azonban számukra a lelkészhiány, hiszen a Habsburgok másfélszázados rekatolizáló uralma alatt nemcsak az egyházi élet, hanem a lelkészképzés is szünetelt. Ezért a magyar reformátussághoz fordultak segítségért, emlékezve a régi kapcsolatokra, és lelkészeket kértek. A négy egyházkerület készséggel sietett segítségükre; természetesen a fiatal papok közül csak azok jöhettek számításba, akik csehül vagy szlovákul, de legalább németül tudtak. Az egyház vezetőinek választása így esett többek között Blasek Mihályra, aki a hívó szóra hazajött, s 1782. július 16-án vizsgát tett Debrecenben a consistorium superintendentiale előtt, felavatták és kibocsátották Morvaországba. Már augusztus 26-án megérkezett Nusslauba,

így ő volt az első magyar lelkész, aki a Türelmi Rendelet kibocsátása után Morvaországba ment. Nusslauból 1784 júniusában Jimranovéra távozott, ahol 1827. október 10-én bekövetkezett haláláig működött. Irodalmi munkássága jelentős; azt a törekvést tükrözi, hogy híveinek kezébe saját nyelvükön adhasson énekeskönyvet, katekizmust, elmélkedéseket. Lefordította Szikszay György *Keresztyén tanítások és imák* című művét, s kiadta cseh nyelven a berlini énekeskönyvet.³⁶

Négy Bázeltől Rádayhoz írott levele maradt fenn. Ezekben kereskedők katalógusainak és néhány könyvnek a küldését jelezte. Működése nem járt sok eredménnyel, hiszen a svájci könyvpiac ekkor, a többi országokéhoz viszonyítva, még kialakulatlan volt, s Blasek messze elmaradt ügyességben és alaposágban Nagy Sámuel mögött. Rádaynak katalógusok küldésére és könyvek beszerzésére vonatkozó kérésén először csodálkozott: „Alázatos engedelmet kérek tekintetes urtul, hogy ilyen jó alkalmatossággal, mint az Weingand uram könyveinek le szállításával, több és jobb catalogusokkal nem szolgálhatok tekintetes urnak. Mert ha tudtam volna, hogy az helvetiai, nyomorult bibliopoláknál található könyvekkel is kíván megesmerkedni tekintetes ur, eddig mind a tigurumi [= zürichi], mind a bernai vagy más lehető catalogusokat is megszerztem volna. Azért most tsupán tsak a baseliakkal tudok udvarolni, mellyekről is alázatosan kívántam tekintetes urat informálni, hogy sokaknak az ára nevezetesen alábbszállott és némellyek egészen el költek. Mindazonáltal most tavasszal egynéhányan az academicusok közzül innen haza készülnek, reménylem lesz szerentsém akkor tekintetes urnak több és jobb catalogusokkal udvarolnom.”³⁷ Ugyanakkor küldötte haza a Weingand és Köpff cég számára bázeli könyvvarusok által küldött szállítmányhoz csatolva az 1781 körül megjelent bázeli Reformatations-Ordnungot, valamint a Simler zürichi iskolarek-

tor által készülő nagy gyűjteményes kiadásából „mustrául” kibocsátott levelet.³⁸

Blasek éles szemmel figyelte a körülötte zajló életet, a hazai tespedt viszonyoktól, a magyar parlagoktól annyira különböző, új utakon járó polgári világot és érdekes, színes képet fest Rádaynak a svájci könyvpiacról, a szellemi életről, tudósokról és készülő művekről. „Alázatos engedelmet kérek pedig, hogy több és jobb catalógusokkal nem szolgálhattam ezuttal, reménylem mindazáltal, hogy most legközelebb innen Helvetiából haza készülő academizáns tiszteletes férfiaktól többekkel fogok udvarolhatni. Ami pedig az idevaló auctiókat illeti, azok, amennyire eddig tapasztalhattam, vagy hallhattam, qua quantitásra s qua qualitätsra nem is hasonlíthatók az hollandiai vagy a német országi auctiókhoz; sőt olly aprólékosok, hogy az catalógusa nem elébb, hanem csak három, legfeljebb négy héttel az auctió előtt szokott nyomtatatni s publicáltatni, azért is nem látom által, mitsoda móddal lehetne oly rövid idő alatt tekintetes ural communicálható. Legjobb és leggyakortább való auctiók egész Helvétiaiban szoktak Tigurumban és Schaffhausban előfordulni. Tigurumban mindenkor legtöbb magyar szokott lakni, és minthogy Schaffhausba deákok nintsenek, az odavaló conrector, tiszteletes Kirchoffer³⁹ uram a magyarok mindenkori fautora. De megfordulnak itt is néha ritkább könyvek is, mint minap Tigurumba comissiót adtam G. Tököli Imre históriájára, de minthogy magam jelen nem lehettem, tiszteletes Sárkány⁴⁰ uram elkapta előlem. Itt pedig vagyon Cornelii Agrippae Arcana Philosophiája, de 15 duplonon tartották, azért el sem is kelhet. Itt Basiliában [= Bázél] mostani élő auctorok közül alig tudnék többet kettőnél nevezni, t.i. tiszteletes Grynaeus⁴¹ uramat, akinek a catalógusokbul is megtettséghező német munkájin kívül, rövid idő alatt Werenfels Sámuel uram minden munkája ki fog jönni az ő kegyelme fordításából, deákul pedig most actu prelum alatt

vagyon Trajectumba [= Utrecht]. Más idevaló nevezetes mostani élő auctor város nótáriusa, Iselin Isák⁴² uram, akinek *Monatliche Schrifft* ez alatt a titulus alatt: *Ephemeriden der Menschheit*; mindenféle *statisticumokat*, *oeconomicumokat*, legfőbb könyvek recenzióját, mostani iskolák állapotját s a t. igen szép és *solida crissel* recenseálya és azért az egész Németországban felette nagy betsben vagyon. Kezdette pedig 1776 esztendőben; oly szerentsés voltam, hogy az egész munkát kezdetitől fogva usque ad praesentem mensem Februarii tiszteletes professor Buxtorf⁴³ uram engedelméből által olvastam, és meg kell vallanom, hogy haszonnal éltem vele. De jóllehet ilyen kevesen vagynak itthon Baselbe a munkás, híres tudósok közzül, találatnak mindazáltal majd minden részeiben Európának az idevaló burgerek közzül legfőbb emberek; mint Petersburgba virágoznak Euler⁴⁴ uram és ma holnap tsalhatatlan *successora Fus*⁴⁵ uram, idevaló kovátsnak a fija. *Chalcographus Mechel*⁴⁵ uram, mostani szüntelen való bétsi lakos; *Bernoulli*⁴⁷ uram, qua berlini astronomus; Londonban most holt meg a leghiresebb képiró, annak is helyébe idevaló burger *Luttenburger*⁴⁸ uram succedált; Párisba *Court de Gebelin*⁴⁹ mind híres munkájával: *Monde primitiv*, mind egyéb *meritumaival* igen nagy hirre s névre kapott és az *Erudita Societastól* a legfőbb *praemiumot* elnyerte. De az *status internus*, vagy *ecclesiasticus*, valamint *Tigurumba*, *Genevába*, *socinianizmusra* annyira hajlamos, hogy nagyobb részint *publice* sem szégyenlik *profiteálni*, ugy itten az *stricta orthodoxia observantia* mellett más *extremumra* hajlani tapasztaltatnak, tudniillik *pietismusra* (amint ők mondják), sed (*quod verum est*) *Zinzendorfanizmusra*, és olly *publica professiót* üznek belőle, hogy a legfőbb emberek, sőt a papok közzül is találatnak egynéhányak, akik *publice* gyakorolják *gyűléseiket*, és afféle *separata gyűlésekben* valamelly különös szentségben *épitgetik magokat*, sőt eddig talán külön is *szakasztották volna magokat* az ortho-

doxusoktól, hanem ez előtt hat vagy hét esztendővel volt itt egy fő (archimandritájok) Fuker⁵⁰ nevű, aki okossága szerint intette őket, hogy külön el ne szakasszák magokat, hanem inkább jól teszik, ha a templomot is szorgalmasan gyakorolják.”⁵¹

Ezekből a sorokból is nyilvánvaló, hogy Blasek Svájcban Ráday beszerzőjeként működött s a péceli gyűjtő megbízásait intézte. Fent idézett leveléhez mellékelte Johann Bernoullinak, a nagy fizikus unokaöccsének, a kiváló berlini csillagásznak nyugtáját legújabb művére való előfizetésről, sőt intézkedett afelől is, hogy a példányokat Berlinből, ahol a mű megjelent, egyenesen Pestre igazítsák.⁵² Miután Ráday Simler művének mustráját megkapta, s az megnyerte tetszését, intézkedett, hogy Blasek fizessen elő a gyűjtemény megjelenendő köteteire. Ő el is járt az utasítás szerint, s a prenumeratióra vonatkozó „testimoniálist” augusztus 15-én küldte el Pécelre.⁵³

Patrónusa megbízásából nézett utána Albertus Regis⁵⁴ munkáinak is. Berni és lausanne-i látogatásából visszatérve számolt be érdeklődésének eredményéről: „Albertus Regis iránt curiosus voltam bernai tiszteletes professor uraimék előtt, de még csak a neve is esmeretlen vólt előttük. Azután Lausannába utánnam izent tiszteletes Kocher⁵⁵ uram, hogy valamely kitsiny compendiumra reá akadott és jó itélettel vólt felőlle. De ez alatt nagyobb esmeretséget vetvén a lausannai deákokkal, végére jártam: nekik kevés controversiájok lévén, nem szoktak ordinarie disputálni, kivévén, mikor vacál valamelly theologica cathedra és akkor professorok nem adnak theseseket, hanem pro argumento kiválasztván ex Alberti Regis Exercitationibus valamelyiket, azt kell a respondensnek defendálni. Ő maga lausannai professor vólt és jóllehet a németeknél esmeretlen, de minden frantziák előtt igen nagy betsületben vagon. Egy esmerősömnek adtam reá comissiót és reménylem, egynéhány nap múlva kezemhez veszem.”⁵⁶

Blasek Utrechtbe távozásával lezárult a bázeli gyűjtés, rövidesen bekövetkező hazatérésével pedig beszerzői tevékenysége is végetért. Ilyen konkrét beszerzésekre vonatkozó adatokkal, mint az eddigiekben, nem is találkozunk többet a peregrinus diákok leveleiben. Meg kell azonban említenünk Teleki Pált,⁵⁷ Ráday unokaöccsét; az őt kísérő Halmágyi Istvánt,⁵⁸ s végül Komjáti Ábrahámot,⁵⁹ akiknek levelei arról tanúskodnak, hogy akár Utrechtben, akár Göttingában vagy Hannoverben jártak, mindig készek voltak Ráday közismert gyűjtőszervezetének szolgálatába állni s a könyvtárakról és könyvekről szóló beszámolókkal vagy katalógusok küldésével kedvében járni.

Ráday külföldi gyűjtésének, Bazel mellett, másik jelentős központja Lipcse volt, ahol Abraham Christoph Thiele⁶⁰ intézte megbízásait. Thielét nem mint könyvkereskedőt ismerjük meg leveleiből, hanem ügyes, bár nem nagy tőkeerővel rendelkező⁶¹ ügynökként, aki egyaránt intézte német és külföldi gyűjtők megrendeléseit, könyvek, festmények vagy érmék beszerzésére vonatkozólag. Rádaynak sem szállított csupán könyveket, hanem értékes festményeket – közöttük egy Lucas Cranach képet –, és érméket is.⁶² Széles, elsősorban Németországra kiterjedő kapcsolatai nagy segítségére voltak működésében; ha nem tudott elmenni maga egy-egy városba, az ottani árverésre, mindig akadt ismerőse, akire rábízta a könyvvétel elintézését. Vevőkörét igyekezett mindinkább kiszélesíteni, s magyar gyűjtőket is bekapcsolni.⁶³

Thiele működése elsősorban szászországi aukciókkal kapcsolatos. 1784 és 1791 között különféle megrendeléseket kapott a péceli gyűjtőtől, s több lipcsei, drezdai és gothai aukció katalógusát küldötte el neki, fennmaradt leveleinek⁶⁴ tanúsága szerint; legtöbbször azonban csak egyes, Rádayt érdeklő és értékes részüket tette postára, kiszedve a terjedelmes katalógus felesleges lapjait,⁶⁵ hogy ezzel is csökkentse a portó összegét. Sőt, sok

esetben saját maga kimásolta a katalógusokból a fontosabb munkákat. 1783 folyamán Thiele Rádaynak a Krebs-⁶⁶ és Richter-féle⁶⁷ aukciókon vett könyveket,⁶⁸ összesen 16 művet, 39 tallér 19 groschen⁶⁹ – portóval együtt 40 tallér – értékben.

1784 tavaszán árverezték el Lipcsében Bél Károly Andrásnak,⁷⁰ Bél Mátyás fiának, több ezer kötetből álló könyvtárát, melyben nagy számmal voltak Bél Mátyásnak kézíratai is.⁷¹ Ezen az aukción tíz munkát szerzett Thiele a péceli gyűjtőnek, melyek közül egy Aldina,⁷² valamint a *Pietistische Intriguen*⁷³ című nyomtatvány említésre méltóak, – rajtuk kívül megvett a két Bél – apa és fiú – kézíratai közül, is kilencet,⁷⁴ valamint Pancratius Mihály⁷⁵ későbbi erdélyi evangélikus püspök *Tractatus politico-juridicus in paragraphum* című, Kassán 1668-ban megjelent munkájának⁷⁶ kézíratos másolatát.

E kéziratokkal kapcsolatban Rádaynak komoly gondjai voltak. 1784-ben a Bécsen keresztüljövő lipcsei szállítmány, éppen a Bél-féle licitáción megvett anyagot tartalmazó láda, hónapokig késett, s mikor végre megérkezett Pécelre, a gyűjtő hiába kereste benne a kéziratokat. Thiele azzal mentegette magát, hogy a manuscriptumok embereinek feledékenységé miatt maradtak ki, s ígérte, hogy a legközelebbi szállítmánnyal elküldi azokat. Ráday azonban gyanakodott, hogy az eredetieket le akarja másoltatni, s így, e másolatokat küldve el, őt becsapja és kettős nyereséghez jut. Thielének leveleiből is kivilágló, pénzéhes természete jogossá tette Ráday feltételezését, aki felháborodva írta Cornidesnek: „Aber ich fürchtete mich, dass man mir anstatt die Originalien Copien zuschicken wirdt, den darzu hatten Sie Zeit genug. Um dessentwillen habe an Herrn Thiele geschrieben, dass mir die Handschrift von Herrn Mathias Bell recht gut bekant ist, wäre mir also nicht lieb, wenn man mich mit einem le qui pro quo, auszahlen wollte.”⁷⁷ Meg is okolja, hogy miért ragaszkodik annyira a kéziratokhoz: „... zu diesen komt das

Pretium Affectionis, welches vor die Ungarische Manuscriptas habe.”⁷⁸ Cornides is valószínűnek tartotta, hogy a lipcsei ügynök, nagyobb anyagi hasznot remélve, visszatartotta a kéziratokat, s elítélte az üzleti tisztességbe ütköző eljárását: „Es ist in der That kein schöner Zug in dem Charakter des Herrn Thiele, dass er die erstandenen Manuscripte zurück gehalten und vielleicht jemand andere theuer verhandelt hat und anstatt derselben Eueren Gnaden zur Entschädigung die Rotterdamer Ausgabe des Dictionaire des Bayle, vom Jahre 1702, zugeschickt hat; ein Werk, das für 29 Thaler nicht nur theuer genug entstanden worden, sondern welches Euere Gnaden auch entbehren können, da Hochdieselben die holländische vermehrte Ausgabe vom Jahre 1740 besitzen. Zugeschweigen, dass sich Handschriften auf denen ein praetium affectionis haftet, durch keine gedruckten Bücher ersetzen lassen, Herr Thiele verliert durch dergleichen Streiche seinen Credit, und verdient allerdings einen derben Verweis.”⁷⁹ A gyanú nem vált valóra, mert Ráday az eredeti, katalógusban is szereplő kéziratokat kapta meg, melyek ugyan csak részben autográfok, de vagy maga Bél, vagy utódja, Szászky-Tomka javította őket, s egy-kettő kivételével egykorú másolatok. Bayle Dictionnairejének rotterdami kiadását Thiele egyébként tévedésből, és nem a kéziratok helyett küldte le, az elég drága mű végül is Rádaynál maradt, s mindkét kiadás megvan a könyvtár anyagában.⁸⁰

1784 tavaszán hallunk még a lipcsei Marck-⁸¹féle aukcióról és egy hallei árverésről is. Az előzőn 16 művet – közöttük Bullinger,⁸² Beverland,⁸³ Vossius⁸⁴ munkáit és egy Aldinát⁸⁵ – vásárolt Thiele a péceli gyűjtő számára,⁸⁶ 13 tallér 20 groschenért; az utóbbin pedig két munkát 4 tallér 23 groschen vételáron.⁸⁷ Az év végén ment végbe Drezdában a Crusius-licitáció,⁸⁸ mely december 6-án kezdődött. Erről Ráday szinte megfélemedezett, s késve küldte meg a katalógusból kiírt, neki szükséges könyvek

jegyzékét Thielé-nek.⁸⁹ Az árverés utolsó napjain mégis hozzájuttattak néhány munkához, melyek összesen 23 tallér 23 groschen 6 krajcárba kerültek.⁹⁰

1785 folyamán csak egy aukcióról ír a lipcsei ügynök; az ezen licitált Franck-féle⁹¹ gyűjtemény katalógusa 26 ezer művet sorolt fel.⁹² Sajnos, nincs nyoma annak, hogy ebből a tekintélyes anyagból mi került Pécelre. Talán ebben az esztendőben volt még a Polz-féle,⁹³ egy 1786 tavaszán írt levélben⁹⁴ említett árverés is. 1786 jelentette Thiele működésének csúcspontját a Ráday könyvtár beszerzéseinek szempontjából. Ennek az évnek tavaszán négy nagy licitáción vett, illetve vétetett megbízottaival könyveket a gyűjtőnek. Ezek közül a Körner⁹⁵ és a Clodius⁹⁶-féle aukciók Lipcsében mentek végbe; e kettőn összesen 12 tallér 6 groschen értékben vásárolt Thiele munkákat. A drezdai Fritsch⁹⁷ aukcióról több értékes mű került Rádayhoz:⁹⁸ Amadis de Gaule történetének egy szép példánya;⁹⁹ Dares Phrygius *De bello Trojano* című művének 16. századi kiadása;¹⁰⁰ Giordano Bruno munkái;¹⁰¹ Gottsched színdarabgyűjteménye,¹⁰² s Tarducci érdekes, magyar vonatkozású könyve.¹⁰³ Az innen származó 20 műért járó összeg összesen 19 tallért, 10 groschent és 6 krajcárt tett ki. A Gothában sorra került Stroth¹⁰⁴ árverésről szóló elszámolás¹⁰⁵ főleg irodalmi és rendszerező – bibliográfiai vagy lexikon-szerű – műveket említ, melyek közül Schmid költészet¹⁰⁶ és Keil teológiai¹⁰⁷ bibliográfiáit, valamint Meineke *Synopsi*sát¹⁰⁸ érdemes kiemelni. A Stroth aukción vásárolt tíz Pécelre került könyv ára 16 tallér és 1 groschen volt.¹⁰⁹ A levéltári anyagban nyoma maradt még a drezdai Johann Konrad Walther¹¹⁰ könyvei licitációjának is, melyre egyedül a Ráday által a katalógusból kimásolt művek jegyzéke¹¹¹ utal, így sem időpontját nem tudjuk, sem azt, hogy Thiele szerzett-e onnan megbízójának munkákat. Az utolsó árverésről e lipcsei beszerző 1791 telén írt levelében¹¹² olvashatunk; ez március 24-én

kezdődött, s katalógusát Ráday ügynöke elküldte Pécelre. Thiele természetesen minden alkalommal felvette a maga honoráriumát, a könyvekre kifizetett összeg minden tallérja után három groschent.¹¹³

Bár alig van adat rá, mégis meg kell állapítanunk, hogy Ráday Lipcsében nemcsak aukciókon, hanem kereskedőknél is vásároltatott. Megbízásainak intézéséről többször számolt be megbízottja.¹¹⁴ Ez a tevékenysége jelentőségében azonban eltörpül amellet, hogy az említett aukciókon keresztül bekapcsolta Rádayt, a péceli gyűjtőt, a nagy szászországi városok könyvpiacának vérkeringésébe.

A könyvek szállítása Bécsen keresztül bonyolódott le. Thiele az egyes szállítmányokat Peter Ochs¹¹⁵ pénzváltóhoz, a császárváros egyik jelentős pénzemberéhez irányította, aki a bécsi vám elintézése után továbbította azokat Pestre, a Weingand és Köpff céghez. Ez az útvonal általában jónak bizonyult, mégis sokszor megkésett egy-egy lipcsei küldemény, akár megfelelő fuvaros hiányában, akár a vámosok akadékoskodása miatt. Ilyenkor Ráday nyugtalanságában a Bécsben tartózkodó Cornidesnek írt, hogy nézzen utána, mi van a könyveivel. Legjobban 1784 nyarán izgatta a lipcsei szállítmány sorsa, amikor a Bél-féle kéziratokat is várta, s a láda csak hosszas késés után érkezett meg. Mivel nem volt megfelelően lezárva, a gyűjtő azonnal írt barátjának, hogy menjen el Ochshoz, és tudja meg, mi történt.¹¹⁶ Cornides augusztus 18-án számolt be a pénzváltóval való beszélgetéséről: „Euer Gnaden gnädigen Befehlen zufolge begab ich mich sogleich zum Herrn Peter Ochs, um wegen der Beschaffenheit des von Herrn Thiele an ihm geschickten Bücherverschlags die gehörigen Nachrichten einzuholen. Ich las dem Herrn Ochs denjenigen Abschnitt in Hochderoselben Briefe vor, der den von Leipzig angekommenen Verschlag betrifft. Herr Ochs antwortete mir herauf, dass der Verschlag, so wie ihm Herrn Thiele ge-

schickt hat, sehr wohl gepackt und verwahrt gewesen; aber hier auf der Hauptmaut hätte man den Verschlag aufgemacht gewogen, die Mautgebühr dafür genommen, den Verschlag wieder vermacht, und plombirt. Dieses, fügte Herr Ochs hinzu, geschicht mit jedem Verschlag, die nach Ungarn geht. Wenn also der Verschlag nicht gut vermacht und der Deckel daran nicht gut befestigt gewesen, so wäre die Schuld davon, wie Herr Ochs sagte, nicht den Herrn Thiele, sondern den hiesigen Mautbedienten beyzumessen. Herr Ochs versicherte übrigens, dass auf der Mauth nicht das Geringste hinzu oder hinweggekommen sey; wenn also in den Verschlag sich Bücher befänden, die Euere Gnaden nicht verschrieben, oder wenn einige darinnen fehlen, die Euere Gnaden erwartet haben: so müssten Euere Gnaden, setzte Herr Ochs hinzu, sich an niemanden andere, als schlechterdings an Herrn Thiele halten, der dafür responsable wäre.“ Cornidesnek itt és már előzőleg idézett sorai mutatják, hogy nem tartotta Thielét becsületes és jószándékú embernek, az általa vázolt kép azonban utal a 18. század vége nemzetközi kereskedelmének nehézségeire is.

1782-ben Ráday arról értesült, hogy Odera-Frankfurtban elérverezik a Stosch-féle¹¹⁷ nagy gyűjteményt. Ezért Johann Causse¹¹⁸ ottani lelkészhez fordult, akinek valamelyik felmenője őt tanította.¹¹⁹ Causse 1782 decemberében¹²⁰ közvetlen és baráti hangú levélben válaszolt, arról értesítve Rádayt, hogy a Stoschius aukcióval kapcsolatos megbízását továbbította Schultze¹²¹ egyetemi titkárnak, mert nem találta helyesnek, hogy ő, akinek nővére az elhunyt özvegye, működjön közre a beszerzésben. Schultze pedig, hivatalos teendői miatt, egyelőre nem nagyon foglalkozhatott a dologgal – írja Causse –, bár már szerzett Rádaynak könyveket; ezeknek jegyzékét a levélhez csatolta. A terjedelmes lista¹²² 38 művet tartalmaz, melyek, egy-két klasszikus – Martialis, Pindarus – kivételével,

mind teológiaiak; összesen 50 tallér 3 groschen és 6 krajcárba kerültek.

Úgy látszik, Ráday azt is kérte az Odera-Frankfurt-i lelkésztől, hogy lépjen összeköttetésbe néhány ottani könyvkereskedővel, akik az ő megbízásait, melyeket a bécsiek közvetítésével juttatott volna ki, elintézzék. Causse Ottot, Raitschot, Rudeliust és Strausst említette, mint akik bármikor hajlandók erre. A könyvek Bécs, illetve Pest felé irányítását magára vállalta, sőt azt is megígérte, hogy a saját munkái közül is tesz majd közéjük néhányat, egy hosszabb levéllel együtt. A szállítmány azonban egyre késett, s Ráday 1783 tavaszán már nyugtalankodott miatta. Írt Szerentsi Nagy Istvánnak Pozsonyba, aki jól ismerte Causse-t Odera-Frankfurtban való tanulásának éveiből, hogy érdeklődjön ő is közös barátjuknál, mi lehet a könyvek késésének oka? Szerentsi Nagy azzal próbálta megnyugtatni Rádayt,¹²³ hogy bizonyosan Lipcsén keresztül jön a szállítmány, s így az út több időt vesz igénybe. Ő saját tapasztalatainak¹²⁴ nyomán tanulta meg, hogy Odera-Frankfurtból Bécsbe Boroszlón, nem pedig Lipcsén át vezet a rövidebb és olcsóbb útvonal. Júniusban viszont már ő sem volt nyugodt, nem értette, mi történhetett a frankfurti könyvekkel. Nem csak Causse-nak, hanem az ott lévő magyar atyafiaknak is írt már, de választ nem kapott.¹²⁵ Végre aztán novemberben Nagy Sámuel jelentette Bécsből, hogy egy Bremer nevű kereskedőtől könyvekkel teli láda érkezett a nevére.¹²⁶ Nem tudta, kinek jött; ezért sürgős választ kért Rádaytól: „Gyanakodom ugyan, hogy a Nagyságod számára érkeztek, de a gyanuság nem tudomány,” – s addig nem akarta a bécsi harmincadot kifizetni – a 9 forintot kitevő, Bécsig való szállítási költséget már úgylis rendezte –, míg biztosat nem tudott.

Jegyzetek

- 1 Nem tartoznak ide az előző fejezetben már ismertetett, a bécsi kereskedők közvetítésével külföldről hozott könyvanyagra vonatkozó részletek.
- 2 Ráday Pál levele Gedeonhoz. Pécel, 1732. március 24. Az idevonatkozó rész így hangzik: „A könyvek vételit tsak a harmadik esztendőre had, hogy én is addig succurrálhassak, mert most az Hugod menyegzői szükségire alkalmas költséget kell tennünk.”
- 3 „Atyád Urad parancsollya, hogy az könyveid leistromát küld meg, hogy tudhassa eő kegyelme, még micsoda könyvekrül kel rendelést teni.” (Kajali Klára levele fiához, dát. nélk.) Gedeon nem tudta, hogy milyen lajstromot küldjön: „Irja Kegyelmed, hogy az könyvek leistromát fel külgyem, de minthogy nem tudom az megvetteknek-e, vagy az veendőknek, errül kérem méltóztassék bizonyosítani Kegyelmed.” (Ráday Gedeon levele anyjához, Odera-Frankfurt, 1733. március 10.) Ezeknek a soroknak, különösen Kajali Klára megjegyzésének alapján túlzás lenne az apát és fiút mereven szembeállítani, mint gyűjtőt és beszerzőt. Közelebb járunk az igazsághoz, ha természetesnek fogjuk fel a könyvgyűjtő apa irányítását a fiú első önállóbb lépésénél.
- 4 Egynek sem említi a nevét.
- 5 A feljegyzett művek: BEHAMB, Johann Ferdinand, *Notitia Hungariae antiquo modernae Bernegeriana*. Strassburg 1676. (RMK III. 2773.), valamint VANEL, *Histoire des troubles de Hongrie*. Amsterdam 1722. 4. kötete (a ma meglévő teljes példány jelzete: 0,3938 Hung.); GROTIUS, Hugo, *In Vitriario parvus, sive institutiones juris naturae et gentium*. Nürnberg-Leipzig 1726. (jelzete: 0,4342); VITRIARIUS, Philipp, *Institutiones juris publici Romano-Germanici*. Nürnberg-Leipzig 1727. (jelzete: 0,3525); *Corpus Juris portabile*, (a művet nem tudtam azonosítani); HOFFMANN, Christian Gottfried, *Praecognita generalia jurisprudentiae*. Leipzig 1723. (jelzete: 0,3681.)
- 6 Kajali Klára azt tanácsolta levelében fiának, hogy peregrinációjában vett könyveit hagyja Berlinben Jablonskinál és ha majd a hazaszállításra módot találnak, akkor elhoztatják őket. Ezek a sorai is kétségtelenné teszik tehát, hogy a másfél év múlva külföldről Bécsbe érkező szállítmány, melyet

Szilágyi, majd Szászky-Tomka juttatott tovább, a Ráday diákévei alatt gyűjtött könyvekből állott.

- 7 Az 1460. április 4-én megnyílt bázeli egyetem 1760 tavaszán háromszáz éves fennállását ünnepelte.
- 8 Ráday lt. A. II. 648.
- 9 1760. május 17. Ráday lt. A. II. 654.
- 10 SUEUR, Jean le, *Histoire de l'Église et de l'Empire*. Amsterdam 1730. (jelzete: 0,406.) Kötése azonos PICTET, Bénédicte, *Histoire de l'Église et du monde*. I–III. k. Amsterdam 1732 című művével, így az utóbbi is Nagy bázeli szerzeménye lehet.
- 11 1760. július 5. Ráday lt. A. II. 656.
- 12 A jegyzék a Ráday lt. 228. fasc-ban található.
- 13 Ostervald, Johann Friedrich (1663–1747) neuchâteli prédikátor az ortodox kálvinizmussal, de a felvilágosodással is szembenálló teológus volt, akit a svájci kálvinizmus második reformátoraként tart számon. (Ld. RGG IV. 829–830. h.)
- 14 1760. július 5. Ráday lt. A. II. 656.
- 15 A jegyzék a Ráday lt. 228. fasc-ban található.
- 16 1760. július 19.
- 17 Ma a Ráday lt. 228. fasc-ban található. Ez a jegyzék értékes dokumentum, mert a felsorolt 78 műnek mindegyikénél közli az árat is, tehát fontos adalék a svájci könyvkereskedelem 18. századi történetéhez.
- 18 *Annotationes in evangelicam historiam ...* kiadta Leo JUDÄ. Zürich, Christoph Froschauer, 1539; ára: 35 kr volt. (jelzete: I. 83.)
- 19 *Commentarius de vera et falsa religione*. Zürich, Christoph Froschauer, 1530; ára: 12 kr volt. (jelzete: I. 19.)
- 21 *Expositio brevis et luculenta in epistolam beati Jacobi*. Zürich, Christoph Froschauer, 1533; ára 3 kr volt. (jelzete: I. 20.)
- 22 [RATRAMPNUS] BERTRAMUS, *De corpore et sanguine Domini*. Genf, Michael Sylvius, 1541; 6 kr-ba került. (jelzete: I. 45.)
- 23 OECOLAMPADIUS, Johannes – Zwingli, Ulrich, *Epistolarum libri IV*. Kiadta Theodor Bibliander. Basel, Thomas Platterus és Balthasar Lasius, 1536; ára 2 fl 24 kr volt. (jelzete: I. 150.)

- 24 HEIDEGGER, Johann Heinrich, *Historia papatus ... Accedit Francisci Guicciardini ... Historia papatus*. Amsterdam 1684; 1 fl 12 kr-ba került. (jelzete: 0,1102.)
- 25 BASNAGE, Jacob, *Histoire des Églises réformées*.
- 26 1760. július 5. Ráday lt. A. II. 656.
- 27 1760. március 5. Ráday lt. A. II. 648.
- 28 Johann Heinrich Böcler; Ld. JÖCHER, i.m. I. 1165. h.
- 29 Ld. fent idézett márciusi levelét.
- 30 1760. május 17. Ráday lt. A. II. 654.
- 31 A tévedés elkerülésére még azt is hozzátette, hogy a „Käymüller auf dem Fishmarkt“ nevű Käuhandler lenne a közvetítő.
- 32 1760. július 13.
- 33 Ld. Nagy Sámuel idézett júliusi leveleit.
- 34 Szathmári Paksi Mihály (1745–1773) tanár, Ráday Pál beszerzőjének unokája. 1767. november 20-án a bázeli, 1770. július 15-én az utrechti egyetemre iratkozott be. (ZOVÁNYI-LADÁNYI i.m. 575. p.)
- 35 1768. január 17-i levelében írja Rádaynak: „Ha valamely könyvnek megszerzésében méltóztatna velem a Tekintetes Ur parantsolni, nagy örömmel tselekedném. Itt kivált juristák nagy sereggel vagynak. Nevezetesen Iselius Rodolf ... a Bádo-Durlaeuni háznak belső consiliárusa, a maga iszonyu és nagy gonddal válogatva szedett bibliothekáját szándékozik áruba botsátani, minthogy az ő egyetlen egy fia (a mint maga szokta tréfásan mondani) apostatává, azaz kalmárrá lett.” Április 14-én pedig jelenti, hogy „az megirt tudós ember könyveinek seriesét még ki nem nyomtattatta; azon leszek tellyes igyekezettel, hogy a catalogussal annak idejébe a Tekintetes Urnak szolgálhassak.”
- 36 Ld. SEGESVÁRY Viktor, Blasek Mihály levelei Ráday Gedeonhoz. (*Református Egyház*, 1954. június 1.)
- 37 Levele Rádayhoz, 1781. február 23.
- 38 Ld. Blaseknek Rádayhoz 1781 első heteiben írott, dátum nélküli levelét: „Minap Tigurumban experientiae causa mulatván, mint több derék és tudós emberekhez, ugy nevezetesen Gesner, Lavater és Hess uraimékhoz vólt szerentsém, kiknél személly szerint tettem köteleességemet és

ditsekedhetek vele, hogy igen kedvesen acceptáltak mindenütt. Nem különben meghallván egy itten nagy betsülletben lévő scholae Inspector Simler nevű tudós uri embernek újabb historia ecclesiasticára tartozó levélbeli collectió felől való szándékát, oda is elmenvén, elbeszéllette előttem az egész planumát, s ugyanazt két exemplárba velem is communiált. Minthogy pedig abban is assecurált, hogy valamint most Anglián kezdi, úgy a reformátorok lengyel, magyar s egyéb országokkal való commerciumát is fogja idővel continuálni, – mustrául ki is bocsátott egy levelet Jana Grajae ad Henricum Bullingerum, – de minthogy terhes lett volna most ide accludálnom, tsak magát a projectumot kivántam most a Tekintetes Urral közleni, mert az egész feltételét egészségesen declarálja benne; a levelet akkorra hagyván, mikor az itten most legujabb időkből kiadott secularis statutumokkal Reformation Ordnung titulus alatt ki bocsátott és a Fő Tanács auctoritásával publicált erköltsökre tartozó rendelkezések collectiójával együtt fogok a Tekintetes Uraknak udvarolhatni.” – SIMLER, Johann Jakob (1716-1788) kéziratos gyűjteménye „Abschriften wichtiger Dokumente für die Reformationgeschichte” cím alatt 196 kötetben, 62 kötet regiszterrel, ma a zürichi Zentralbibliothekben található. (Ld. RGG V. 496. h.)

- 39 Melchior Kirchnernek, a Schaffhausenben 1775. január 3-án született, s az egyik legszorgalmasabb svájci történetírónak atyja. (RTH X. 496. p.)
- 40 Sárkány József ref. prédikátor, 1780 júniusától 1782 júniusáig svájci akadémiákon tanult. (Ld. SZINNYEI i.m. XII. 194. h.)
- 41 A sváb eredetű, neves teológusnemzetséget Simon Grynäus, a reformátori nemzedék egyik jeles tagja (1493–1541) alapította, aki a bázeli polgárjogot is megszerezte. A család utolsó sarja volt a Blasek által említett Simon Grynäus (1725–1799), kinek neve bibliafordítása és francia, valamint angol deista munkák németre átültetése révén vált ismertté. (Ld. RTH VII. 221. p.)
- 42 Isaak Iselin (1728–1782) filozófiai író. Bazelben élt, 1754-től a nagytanács tagja, 1756-tól a tanács jegyzője. Ő alapította a „Gesellschaft der Guten und Gemeinnützigén” nevű társaságot, amely Pestalozzi és Basedow törekvéseit képviselte. Fő műve a *Geschichte der Menschheit*, I–II. 1764, mely

- 1786-ban már az ötödik kiadást érte meg. Történetfilozófiájában Herder előfutára; Rousseau-val szemben az emberiség teljes tökéletességre jutó fejlődésében hitt. Az *Ephemeriden der Menschheit* hét kötetben 1776-tól 1782-ig jelent meg. (Ld. *Der Grosse Brockhaus*. 15. Aufl. IX. Leipzig 1931. 228. p.)
- 43 Neves bázeli teológus-család, melyből többen hebraistaként tűntek ki. Az itt említett Buxtorfról a lexikonok nem emlékeznek meg.
- 44 Leonhard Euler (1707–1783) bázeli születésű matematikus és fizikus. Pétervárott 1730-tól a fizika, 1733-tól a magasabb matematika profeszora. 1741-ben Nagy Frigyes hívására Berlinbe ment, 1744-ben az Akadémia matematikai osztályának elnöke lett. 1766-ban visszatért Pétervárra. (Ld. *Der Grosse Brockhaus ...* V. Leipzig 1930. 729–730. p.)
- 45 Paul Heinrich Fuss a pétervári egyetem matematika professzora. (Unokájával kapcsolatban említi az *Allgemeine Deutsche Biographie ...* VIII. k. 252. p.)
- 46 Christian Mechel (1737–1818) rézmetsző, a firenzei festőakadémia tagja. Szülővárosában, Bazelben műkereskedést és rajziskolát nyitott, míg 1777-ben II. József császár- király hívására Bécsbe ment a Belvedere Galériájának berendezésére. 1787-ben tért vissza Bazelbe, de 1789-ben már ismét elhagyta szülővárosát s az örök várost, Rómát látogatta meg. (Ld. *Allgemeine Deutsche Biographie ...* XXI. k. 153. p.)
- 47 Johann Bernoulli (1744–1807) berlini királyi csillagász, a híres bázeli matematikus és fizikus család egyik kisebb jelentőségű tagja. Legfontosabb műve volt a *Receuil pour les astronomes*. I–III. Berlin 1771–1779.
- 48 A szakirodalomban rá vonatkozó adatokat sehol nem találtam.
- 49 Antoine Court de GÉBELIN műveit a bibliográfiák és nagy könyvtárak katalógusai említik; fent idézett munkájának pontos címe: *Monde primitif analysé et comparé avec le monde moderne*. I–III. Paris 1773–1782.
- 50 Nevét a biográfiai és teológiai lexikonok nem említik.
- 51 Levele Rádayhoz, 1781. március 6.
- 52 Ez a nyugta elveszett.
- 53 A Blasek által megküldött „testimoniálist” nem találtam a levél mellé csatolva.
- 54 Életrajzáról adatokat a biográfiai és teológiai lexikonok nem közölnek.
- 55 Rávonatkozólag sem találtam adatokat az irodalomban.

- 56 Levele Rádayhoz, 1781. augusztus 15.
- 57 Ld. NAGY Iván i.m. XI. 92. p. Levele Rádayhoz: Göttingen 1752. szeptember 20.
- 58 Talán valamelyik azok közül, akiket KEMPELEN említ i.m. IV. 465. p.
- 59 Komjáti Ábrahám (1743–1827) miskolci rektorprofesszor, majd alsóborsodi esperes. 1775-ben ment külföldre: járt Berlinben, Párizsban, Brüsszelben és Londonban; 1782-ben Utrechtben doktorált. Levele Rádayhoz Utrechtből: 1784. április 13.
- 60 A levelekben sekretárként említik, mert a Schönborn család titkára volt. (Ld. BÁRTFAI, SZABÓ László, *A sárvár-felsővidéki gr. Széchényi család története*. Bp. 1911–26. II. 385. p.) A lexikonok nem hoznak rá vonatkozó adatokat, a család azonban Lipcsében és Szászországban ismert volt, egy-két kiemelkedő tagja révén. Ebben az időben élt Karl Christoph Thiele, a meissenai porcelángyár festője, akivel Ráday ügynöke bizonyára közelebbi rokonságban állott. (Ld. MEUSEL, Johann Georg. *Das gelehrte Deutschland*. Lemgo, 1783–84. IV. 19. p.)
- 61 Levele Rádayhoz: Leipzig, 1786. május 13.
- 62 Ld. ZSINDELY Endre, A péceli Ráday kastély. *Műv. Ért.* 1956. 4. sz.
- 63 Thiele megpróbálta Rádayt felhasználni magyar vevőkörének megszervezésére, s 1791-ben – a feudális szemlélettel ellentétben, a kapitalista gyakorlat törvényét követve – felajánlotta Rádaynak, hogy ha a neki küldött katalógust továbbítja más magyar gyűjtőknek, a 12 gr. portóköltseget jóváírja számláján. (1791. február 7-i levelében.) Thiele Rádayn kívül kapcsolatban állott Teleki Sámuellel, Prónay Gáborral, Széchényi Ferencsel, s talán Bruckental Sámuellel is.
- 64 Ld. pl. Thiele 1791. február 7-i levelét.
- 65 Uo.
- 66 Valószínűleg a Bach-tanítvány Johann Ludvig Krebs (1713–1780) zwickauai, zeitzi, végül altenburgi orgonista könyveiről ír Thiele, melyeket Lipcsében vagy Altenburgban árverezhettek el. (*Der Grosse Brockhaus ... X*. Leipzig 1931. 568. p.)
- 67 A Richter-licitáció könyvei bizonyára a kiterjedt drezdai Richter-család egyik tagjának tulajdonát képezték: e család a 18., főleg pedig a 19.

század folyamán sok neves tudóst és művészt adott hazájának. (A nyomtatott katalógus könyvtári jelzete: 0,5337.)

68 Az 1783. április 30-án keltezett s a május 3-i levélhez mellékelt jegyzéken felsorolt művek közül csak egy-kettő van meg, s azokról sem bizonyos, hogy lipcsei szerzemények, így fel kell tételeznünk, hogy ez a könyvszállítmány nem érkezett meg Pécelre. Egy későbbi feljegyzés szerint viszont erről az aukcióról származott Kupetzkinék Ráday könyvtárában lévő metszetgyűjteménye.

69 Egy tallér = 1 1/2 rajnai forint = 30 garas = 90 krajcár.

70 BÉL Károly András (1717–1782) egyetemi tanár, udvari tanácsos, az akadémia és a királyi könyvtár elnöke volt; a roveredoi tudományos akadémia és a göttingeni történelmi társaság tagjává fogadta; a németnyelvű *Acta Eruditorum*ot 1751-től 1781-ig szerkesztette. (Életére ld. SZINNYEI i.m. I. 777–780. h.)

71 A könyvtár katalógusát kiadták: *Catalogus librorum Caroli Andreae Belii ...* Leipzig 1784; BÉL Mátyás kézirata az 565–569 lapokon található.

72 STROZZI, Titus Vespasianus – STROZZI, Hercules, *Poemata*. Venezia, Aldus és Asulanus, 1513; ára: 12 gr volt.

73 E kisebb, a pietistákat támadó röpiratot, vagy gúnyiratot az ősananyagban nem találtam. A BÉL-féle könyvekről és kéziratokról az elszámolás Thiele 1784. március 4-i leveléhez van csatolva.

74 a) BÉL Károly András, *Compendium geographiae Hungariae*. Pozsony 1741. (Szinyeyi i.m. nem ismeri.) Egykorú másolat, a szerző sajátkezű javításával; a jegyzék nem közli a vételárat. (jelzete: Ráday Kt. K. 1. 1.)

b) BÉL Károly András, *Adparatus ad historiam criticam ducum et regum Hungariae*. Részben autográf, ára 2 tallér 13 gr volt. (jelzete: Ráday Kt. K.o. 57.)

c) BÉL Mátyás, *Hunniaca. I. Historica. II. Geographica*. A mű első fele részben autográf; a IV. caput végén BÉL feljegyzése: „Finitum Jaurini 1729. Mense Martii. Lecta et correcta mp.”; a második fele egykorú másolat. E kézirat a következővel együtt 7 tallérba került. (jelzete: Ráday Kt. K.o. 55.)

d) BÉL Mátyás, *Hungariae antiquae periodus Scythica*. 18. századi másolat. (jelzete: Ráday Kt. K.o. 56.)

- e) BÉL Mátyás, *De vinis Hungariae*. Egykorú másolat, a szerző sajátkezű kiegészítésével; ára 2 tallér volt. (jelzete: Ráday Kt. K.o. 8.)
- f) BÉL Mátyás, *De metallis Hungariae fragmenta*. Egykorú másolat; 2 tallérba került. (jelzete: Ráday Kt. K.o. 7.)
- g) BÉL Mátyás, *De re vestiaria Hungarorum*. Részben autográf; a másolt részek Szászky-Tomka János javításaival; ára 2 tallér volt. (jelzete: Ráday Kt. K.o. 11.)
- h) BÉL Mátyás, *De re rustica Hungariae*. Részben autográf; a másolt részek szintén Szászky-Tomka javításaival; 8 gr-ba került. (jelzete: Ráday Kt. K.o. 10.)
- i) BÉL Mátyás, *De fluviis Hungariae*. Egykorú másolat Szászky-Tomka János javításaival; 2 gr-ba került. (jelzete: Ráday Kt. K.o. 9.)
- k) *Epistolarium familiare Matthiae Bélii collectio, ab anno 1735*. Egykorú másolat, benne található Bél sajátkezűleg írt levelei is; ára 3 tallér 8 gr volt. (jelzete: Ráday Kt. K.o. 398.)
- 75 Pancratius Mihály (1631/32–1690.) Életére SZINNYEI i.m. X. 250–253. h.
- 76 RMK II. 1134; ára 1 tallér 2 gr volt. (jelzete: Ráday It. K.I. 248.)
- 77 Ráday levele Cornideshez, 1748. augusztus 28. MAK. 4. r. 156.
- 78 Ráday levele Cornideshez, 1784. augusztus 13. Uo.
- 79 Cornides levele Rádayhoz, 1784. augusztus 18.
- 80 Az 1702-es rotterdami jelzete: 0,1870; az 1740-es amsterdamié: 0,137.
- 81 A biográfiai lexikonokban nem találtam hasonló nevű, a 18. század második felében meghalt lipcsei könyvgyűjtőt vagy tudóst.
- 82 BULLINGER, Heinrich, *De origine erroris*. Zürich, Christoph Froschauer, (1539); ára 12 gr volt. (jelzete: I. 62.)
- 83 BEVERLAND, Adrian művei: *De stolatae virginitatis jure*. Leyden 1680. (jelzete: 0,3003.) *De fornicatione cavendo admonitio ...* London 1698. (jelzete: 0,2958). *Peccatum originale*. Eleutheropolis, 1678. (jelzete: 0,5813.) A három mű együtt 2 tallér 22 gr-ba került. Az aukcióról beszámoló levelében azt írja Thiele, hogy váratlanul olcsón jutott hozzá Beverland műveihez, hiszen ritkán fordulnak elő, s úgy hallotta, hogy egy-egy darabért általában 3–4 tallért szoktak kérni.

- 84 VOSSIUS, Gerhard Johann, *Aristarchus, sive de arte grammatica libri VII*. Amsterdam 1662; 1 tallér 11 gr-ba került. (jelzete: 0,1732.)
- 85 A Thiele által *Grammatici veteres* néven említett Aldina Nicolaus PEROTTI és Marcus Terentius VARRO latin nyelvtani műveit foglalja magában. Aldus társával, Asulanusszal együtt 1513-ban nyomtatta; ára 3 tallér 7 gr volt. (jelzete: I. 164.)
- 86 Elszámolás Thiele május 7-i leveléhez csatolva.
- 87 Elszámolás a Bél aukció könyveinek anyagával együtt.
- 88 Christian Gotthold Crusius, a drezdai könyvtár protokönyvtárosa volt.
- 89 Ld. Ráday feljegyzését a december 6-i licitációból szükséges könyvekről: Ráday lt. 228. fasc.
- 90 Részletes elszámolás nem maradt fenn, az összeget Thiele egy nagyobb számadásban említi.
- 91 Valószínűleg Johann Georg Frank (1705–1784) evangélikus teológus, hohenstädti szuperintendens könyveit árverezték ekkor. Frank a bibliai kronológiával foglalkozott, s egy új asztronómiai-kronológiai rendszert állított fel. (Ld. *Allgemeine Deutsche Biographie ...* VII. 253. p.)
- 92 Thiele levele Rádayhoz, 1785. június 12.
- 93 Nem tudtam megállapítani, ki lehetett a könyvtártulajdonos Polz.
- 94 Thiele levele Rádayhoz, 1786. május 13.
- 95 Christian Gottfried Körner (1756–1831), 1783-ban Drezdában élt, ahol magasabb állami tisztségeket töltött be. Felesége egy lipcsei rézmetsző leánya volt, bizonyára Drezdába költözésükkel kapcsolatban adta el Körner a család rámaradt könyveit. (*Der Grosse Brockhaus*. X. Leipzig 1931. 478–479. p.)
- 96 Christian August Clodius (1738–1784) német filozófus és költő. 1760-tól a filozófia, 1782-től a szónoklattan és költészet tanára Lipcsében. Dagályos költeményeit Goethe lipcsei diákkorában kicsúfolta, s bőven ír róla *Dichtung und Wahrheit* című önéletrajzában.
- 97 Az árverésen bizonyára a nagy lipcsei könyvkereskedő és kiadó család egyik tagjának vagy lerakatának könyveit aukcionálták.
- 98 Thiele elszámolását ld. Ráday lt. 228. fasc.
- 99 AMADIS DE GAULE. I–XII. Paris 1546–1556; ára 2 tallér 16 gr volt. (jelzete: I. 134.)

- 100 DARES PHRYGIUS, *De bello Troiano*. H. ny. é. n; ára 4 gr volt. (jelzete: I. 54.)
- 101 BRUNO GIORDANO, *Arotisanus, seu rationes articularum physicorum*. Wittenberg 1588; ára 14 gr-ba került. (jelzete: 0,2952. Ant.)
- 102 GOTTSCHED, Johann Christoph, *Die deutsche Schaubühne*. I–III. Leipzig 1746; 1 tallér 2 gr-ba került. (jelzete: 0,1588)
- 103 TARDUCCI, Achille, *Il turco vincibile in Ungaria ...* Ferrara 1597; ára 1 tallér 6 gr volt. (jelzete: 0,5399 Ant. Hung.)
- 104 Friedrich Andreas Stroth (1750–1785), a felvilágosodás egyik legjelentősebb német pedagógusa. 1774-től a gothai gimnázium rektora. (Ld. *Allgemeine Deutsche Biographie ...* XXXVI. 624. p.)
- 105 Ráday lt. 228. fasc.
- 106 SCHMID, Christian Heinrich, *Anweisung der fornehmsten Bücher in allen Theilen der Dichtkunst*. Leipzig 1781; ára 20 gr volt. (jelzete: 0,5853.)
- 107 KEIL, Carl A. G., *Systematisches Verzeichnis derjenigen theologischen Schriften und Bücher ...* Stendal 1783; ára 10 gr volt. (jelzete: 0,5851.)
- 108 MEINECKE, Johannes H. Fr., *Synopsis eruditionis universae*. Leipzig-Dessau 1783; 5 gr-ba került. (jelzete: 0,5801.)
- 109 A fenti négy aukcióra vonatkozólag ld. Thiele 1786. május 13-i Rádayhoz írt levelét.
- 110 Nevét a biográfiai lexikonokban nem találtam.
- 111 Ráday lt. 228. fasc.
- 112 Thiele levele Rádayhoz: 1791. február 7.
- 113 Ld. Thiele 1783. május 3-án és 1786. május 13-án írt leveleit.
- 114 Ld. például Thiele 1784. május 7-i levelét.
- 115 A biográfiai lexikonok nem szólnak róla, de néhol vannak utalások egy Ochs und Geymüller Co. nevű cégre. Ráday és a protestánsok összeköttetéseiben máskor is közvetített Ochs. Ld. idézett cikkemet a *Református Egyház* 1954. évfolyamában.
- 116 Ráday Cornideshez írt leveleit ld. MTA 4 r. 156. sz.
- 117 Eberhard Heinrich Daniel Stosch (1716–1781) református prédikátor. A berlini joachimstahli gimnáziumban végzett; 1733-tól 1736-ig az Odera-Frankfurt-i egyetemre járt. 1749-től ugyanezen az egyetemen professzor, 1755-től pedig az ottani református gyülekezet első lelkésze. 1757-ben vette

- el Maria Causse-t, egy francia prédikátor lányát, egyik kollégájának testvérét. (Ld. *Allgemeine Deutsche Biographie* ... XXXVI. 462. p. Könyveinek nyomtatott katalógusa a könyvtárban 0,5320 jelzet alatt található.)
- 118 Életrajzi adatait sehol sem találtam.
- 119 Levelének fogalmazványát ld. Causse hozzá írt levele mellett.
- 120 December 24.
- 121 Talán Benjamin Wilhelm Daniel Schultze (1715–1790) a berlini Joachimicum gimnázium tanára, az itt említett Odera-Frankfurt-i megbízott. (Ld. *Allgemeine Deutsche Biographie* ... XXXVI. 761. p.)
- 122 Ma is a levéllel együtt található.
- 123 Levele Rádayhoz: 1783. március 1.
- 124 Levelében elmondja, hogy amikor Odera-Frankfurt-i tanulmányait bevégezve hazajött, könyveinek szállítása Frankfurttól Boroszlóig mázsánként 8 garasba, Boroszlótól Bécsig 2 fl-ba került, így 12 mázsányi könyvének hazahozatala mintegy 42 fl-ot tett ki.
- 125 Levele Rádayhoz: 1783. június 4.
- 126 1783. november 13. és november 18.

b) AJÁNDÉKOZÁS

A péceli könyvtár állományának Ráday Gedeon idején történt gyarapodásával kapcsolatban meg kell emlékeznünk – éppen úgy, mint a páli korszakban – a gyűjtőnek író-kortársai vagy barátai és tisztelői által ajándékozott műveiről is. E munkák jelentőségét nem a számuk adja meg, mely elenyésző a beszerzésekhez képest, hanem az, hogy a felvilágosodás nagy íróinak és a kor kiemelkedő tudósainak művei közül jó pár így került be a gyűjtemény anyagába, kifejezve azt a tiszteletet és ragaszkodást, mely szerzőjüket Rádayhoz fűzte. Rádaynak a 18. század második felében kulturális és irodalmi téren, valamint a protestánsok küzdelmeiben vitt tevékenységét illetően itt csak utalok az életrajzi részben elmondottakra. Közismert az a tisztelet, mellyel Bod Pétertől Kazinczyig és Batsányiig a kor számottevő emberei, akikkel érintkezésben állott, hozzá közeledtek, s tudva könyvgyűjtő szenvedélyéről, saját munkájukkal vagy más jó könyvvel kedveskedtek neki. Természetes az is, hogy a családhoz közelálló barátok, patronált diákok némelyike feleségének, Szentpétery Katalinnak dedikált egy-egy művet, különösen a magyar munkák közül, mert azok az ő szobájában álltak.

Az ajándékozók felsorolásában nem törekedhetem teljességre, hanem a levéltári anyag alapján inkább egy sokszínű képben szeretném bemutatni, hogy milyen változatos volt az ajándékozóknek, tehát a Rádayhoz ragaszkodóknak sora.

Az irodalmi és tudományos élet jelesei közül Kazinczy már első kis munkájával, – *Magyar ország geographica, az az földi állapotjának leírása*¹ – kedveskedett a szeretve tisztelt öregnek s a későbbieket is mind megküldte neki az *Orpheus* megjelent számaival együtt.² Batsányi tudósítja, hogy Bécsben megjelent a *Jámbor Szándék egy Magyar Tudós Társaság iránt*,³ elsőnek szeretett

volna udvarolni vele.⁴ Arról is ő értesíti Rádayt, hogy Szabó Dávid költeményeinek két első kötete már kikerült a sajtó alól: „A szerző imitt kedveskedik Nagyságodnak egy exemplárral.”⁵ Péczeli József 1787-ben Young fordítását⁶ küldte meg;⁷ 1789-ben kis munkácskáját, a *Mindenes Gyűjteményt*;⁸ 1791-ben pedig az *Ótestamentumi Ekklesia Historia* első kötetének példányait.⁹ Két hónappal később bocsátja útnak a fenti mű második kötetét, alázatosan bemutatva Rádaynak, mint „vallásunk és ecclesiánk buzgó Mósesének”.¹⁰ Ráday a már előzőleg általa megrendelt *Mindenes Gyűjteményt* és a Maissonnet-féle históriát nem akarta ingyen elfogadni – aminthogy végül ki is fizette a kiadónak, Webernek¹¹ –, ezért írja válaszában Péczeli, hogy „én ugyan nyereségemnek tartom, hogyha Nagyságod úgy, mint tsekély ajándékomat el venni méltóztatik; de ha tsak ugyan Wéber úrnak le fogja azt tenni, leg alább arra kérem Nagyságodat, hogy a hollandiai papirosra nyomtattatottat tsak szint úgy, mint a másikat, egy egy forintyával méltóztassék fizetni.”¹² Hatvani István debreceni professzor¹³ *Introductiótskáját*¹⁴ küldte ajándékba a péceli gyűjtőnek, valamint Heinecciusnak általa kiadott *Philosophia rationalis et moralis-át*;¹⁵ ez utóbbit azzal a célzattal, hogy Ráday az általa írt előszót elolvashassa.¹⁶ Cornides Dániel, a híres tudós, aki időközönként mint beszerző is működött, a Rádaynak küldött, Frank Bálintot ábrázoló metszethez egy ritka kis magyar munkát mellékelte Szentpétery Katalin számára 1770 júliusában: „Zu die Ungarische Bibliothek der Gnädigen Frau, meiner grossmüthigen Wohlthäterin, habe ich ein Buch bekommen, welches folgenden Titul führt: *Itinerarium Catholicum*, azaz: *Nevezetes vetélkedés az felől: Ha az Evangélicusok tudományaje uy; vagy az mostani Római valláson való Pápastáké? És: Az Pápasták Ecclesiájaje, vagy Evangélicusoké igaz, és Világh végéigh állandó? etc.* Nyomtattatott 1616. esztendőben. 8-vo. Die Dedication ist an alle Einwohner Ungerns und Siebenbürgens

gerichtet, und der Verfasser nennt sich darinnen: Theocritus Presbyter, Clavius. Das Buch selbst scheint mir sehr gründlich geschrieben.“¹⁷ Zilai Sámuel marosvásárhelyi professzor pedig a Ráday által irodalmi munkásságukhoz nyújtott sok segítségért érzett hálája jeléül Kovásznainak Utrechtben általa kiadott verseit és orációit, valamint Zrínyinek Marosvásárhelyen, az irodalmi élet „szent öregjének” inspirálására kiadott *Ne bántsát a magyar-ját* juttatta el Pécelre.¹⁸

Szentpéteri Hodor József vágási lelkész egy Balassa-kéziratot küldött a gyűjtőnek, gondolván, hogy jó helye lesz a gyűjteményben: „Nunc mitti Valentini Balassa Ms., quod utrum fuerit, eius patebit pag. 124, ubi ad calcem hoc habet: itt rekedett bé az Balassa Bálint Filemiléje etc. Si auctori fuerit factus, fiet de quo mihi gratulabor.”¹⁹ Meskó Sámuel²⁰ „némely jó magyar könyveket” vett barátja számára, melyeknek átküldését a legközelebbi alkalomra ígéri 1743. november 21-én írott levelében.²¹ Sorai bizonyítják azt, hogy Ráday már a 40-es évek elején híres volt szenvedélyéről. Nagy Sámuel, a bécsi ágens és beszerző Bázalbe indulása előtt, 1759 decemberében leutazott Pécelre holmiját becsomagolni és postára adni. Innen, a jólismert falaktól való elváláskor küldte búcsúzó levelét neveltjéhez, Ráday Gedeon fiához, aki ekkor Ludányban időzött a családdal. Kéri almáriumba tett könyveinek jó helyre való elrakását és ezzel kapcsolatban írja: „Ugyan oda tettem a Tekintetes Ur számára való egy dissertatióskáját győri lutheránus rector Torkos Uramnak is *De iudicio ferri condentis et aquae ferventis*,²² jó leszen ezen tudós embernek az Ur bibliothecájában levő több apró dissertatióihoz. A tekintetes Asszony könyvei szaporítására pedig egy magyar prédikátiót, melly néhai iudex curiae Eszterházy József ur felett mondatott Pozsonyban, s ugyan ott is nyomtatott,²³ mását pedig, melly a Nagy Váradi cathedrale templom fundamentoma letételekor mondatott el.²⁴ Mint emlékezetes alkalmatossággal

mondattottak, talán bé mehetnek a több halotti praedikációk száma közé.”²⁵ A hűséges, Rádayéknál szinte családtagnak számító Nagy nem egyszer kereste gazdáinak kedvét a későbbi évtizedek folyamán is könyvek ajándékozásával. Így Bázeltől való visszatérése után pár hónappal Bod Péter legújabban megjelent munkájával kedveskedett Rádaynak, melyet a svájci egyetemi városból hozott magával, ahol a mű megjelent.²⁶ Mihályfalvi János, az 1775-től működő pozsonyi ágens a földművelésről magyar nyelven írt két munkát küldött el Pécelre a minden iránt érdeklődő öreg Rádaynak: „Igen nagyra fogja becsülni a írójok, ha Nagyságod ítéllete szerint is méltónak ítéltetik arra, hogy olvastassék.”²⁷ Végül meg kell még említenem Nagy Andrást, aki az ifjabb Ráday Gedeont Losoncról jól ismerte. Ez a fiatal rézmetsző, Szászky-Tomka Magyarországról való térképét Bécsben újra rézbe metszette és magyar helynevekkel kinyomtatta. Mindkettőjüknek, apának és fiúnak, kívánt egy-egy példánnyal udvarolni, jelentette 1762 februárjában Nagy Sámuel.²⁸

A felsorolt adatok mind annak bizonyítékai, hogy írók, tudósok, professzorok, diákok, – a magyar szellemi élet újjáébredésének munkásai, – mennyire tisztelték Rádayt, s nemcsak személyes érzelmeken keresztül kapcsolódtak hozzá, hanem mint kritikushoz fordultak a „szent öreghez”, mértéknek fogadva el az ő ítéletét.

Jegyzetek

- 1 Kassa 1775. (jelzete: 0,5389.)
- 2 Az elsőnek leküldését 1790. február 23-án jelzi. (Ld. Kazinczy még kiadatlan levelét Rádayhoz, a Ráday lt-ban.)

- 3 BESSENYEI György, *Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék*. Wien 1790. Ma nincs a könyvtárban.
- 4 Levele Rádayhoz: 1790. június 9. ITK 1907. 210. p.
- 5 BARÓTI SZABÓ Dávid, *Költeményes munkái*. I–II. Kassa 1784. Ráday példánya elveszett. Ld. Batsányi 1789. július 4-i levelét Rádayhoz: ITK 1907. 206. p.
- 6 YOUNG, Edward, *Étszakája és egyéb munkái*. I–II. Győr 1787. (jelzete: 0,3369.)
- 7 Ráday levele Péczelihez, Pest, 1787. október 1. MTAK 4. r. 148. sz.
- 8 Ráday példánya már nincsen meg. Péczeli levele Rádayhoz, 1786. szeptember 18.
- 9 *Az ó testamentumi ekklesiának históriája a sz. írás szerint ...* MAJZONNET Lajos után ford.: PÉCZELI József. Komárom 1791. A könyvtár anyagában nem található. (Ld. 1791. április 27-i levelét.)
- 10 Levele Rádayhoz: 1791. június 3.
- 11 A megrendelésre és az ár kifizetésére vonatkozólag ld. Rádaynak 1790–91-ben Péczelihez írott leveleit. MTAK 4. r. 148. sz.
- 12 Levele Rádayhoz: 1791. június 3.
- 13 Működése teológiai, orvosi, természettudományi, sőt irodalmi téren is jelentős. Életére ld. SZINNYEI i.m. IV. 503–508. h.
- 14 *Introductio ad principia philosophiae*. Debrecen 1757. (jelzete: 0,4376.)
- 15 HEINECCIUS, Johann Gottlieb, *Elementa philosophiae rationalis et moralis*. Debrecen 1761. (jelzete: 0,4230.)
- 16 Levele a gyűjtőhöz: 1763. március 12.: Ráday lt. A. II. 754.
- 17 ALVINCZY Péter munkája, nyomtatták Debrecenben, 1616-ban; RMK I. 462. (jelzete: RMK 1,19. – Ld. Cornides Rádayhoz írott levelét: Nagyszeben, 1770. július 3.)
- 18 Levelei Rádayhoz, dát. nélk. és 1791. augusztus 7.
- 19 Ld. 1760. május 10-i levelét.
- 20 Ld. NAGY Iván, i.m. VII. 437. p.
- 21 A könyvtár anyagában több mű található, melyben Meskó Sámuel possessor bejegyzése olvasható, így I. Rákóczi Györgynek kötéséről híres bibliája is.
- 22 TORKOS József, *De ferri candentis ordalio... aevo medio apud Hungaros*. Győr 1746. A könyvtár anyagában nem található.

- 23 *Végnélkül való nagyság, melyet Eszterházy József életében magának szerzett ...*
Pozsony 1748. (jelzete: 3-4522.)
- 24 A nagyváradai püspöki székesegyház építését 1752-ben kezdték meg, tehát a fent jelzett beszéd is ekkor hangozhatott el. A mű leírása nem elég pontos ahhoz, hogy azonosítani lehessen.
- 25 1759. december 7.
- 26 *Az Isten vitézkedő anyaszentegyháza állapotjának... rövid históriája.* Basel 1760.
(jelzete: 0,3527. Ld. levelét Rádayhoz, 1761. május 9.)
- 27 Ld. 1783. április 9-i levelét.
- 28 SZINNYEI, i.m. IX. 530. h. említi Nagy András rézmetszőt, de csak az 1799-ben Győrben készített térképéről tud. (Ld. Nagy Sámuel levelét Rádayhoz, 1762. február 19. Ráday lt. A. II. 685.)

3. RÁDAY GEDEON SZAKRENDSZERE

A 18. század rendszerezői általában 5–6 főosztályra osztották fel az anyagot, s jórésztük – elsősorban a franciák – Garnier és Boilleau hatása alatt állott. Ki kell emelnünk közülük Gabriel Martin nevét, aki öt csoportot sorolt fel: (hittudomány, jogtudomány, művészetek és mesterségek, irodalom, történelem), mert az ő rendszerét átvette a királyi könyvtár, a mostani Bibliothèque National is. L'Abbé Girard szintén az ötös felosztás mellett maradt, s ezt a következőképpen okolta meg: az embernek lelki szüksége, hogy egy földöntúliba kapaszkodjék, egy természetfeletti erőben bízzen, – ezért van teológia; életkörülményei azonban bebizonyították számára, hogy embertársaira, a közösségre is támaszkodnia kell, – e kölcsönös támogatásra irányuló szükséglettel kapcsolatos tudományokat foglalja magába a nomológia; szükségletévé lett emellett az is, hogy a rövid életet meghosszabítsa azáltal, hogy emléke az utódok között tovább él, – erre szolgál a történetírás; az első felfedezések nyomán feltámadt benne a vágy a kutatásra, – ennek eredményeit foglalják össze a természettudományok, a bölcsélet; a megszerzett ismereteket viszont fel is kell használni, tovább kell adni, aminek eszköze a nyelv, a beszéd, – s tudománya a filológia; végül az ember célja a boldogság, melyet a művészetek és mesterségek útján lehet leginkább elérni, – erről szól a technológia. Johann Michael Francke, a Büнау-féle könyvtár katalógusának köteteiben már egészen új módszerrel próbálkozott: az első kötetben először a vallásos és profán tudományok forrásait, utánuk a tudományok történetére vonatkozó kiadványokat csoportosította, s így haladt tovább végig élesen elválasztva a világi és egyházi ismereteket.

Magyar szempontból különösen fontos Michael Denisnek, a bécsi császári könyvtár igazgatójának szakrendszere, melyet

1774-ben megjelent *Einleitung in die Bücherkunde* című művében fejtett ki. Hét főcsoportra osztotta a tudományokat: isteni tudomány – jogtudomány – bölcsészet – orvostan – matematika – történelem – filológia. Minden szak végén olyan alosztály állt, mely már átvezetett a következőhöz, – például a hittudomány utolsó alosztályát a zsinatokra vonatkozó munkák alkották, melyek már a jogtudományhoz is kapcsolódtak. Denis felfogása nagy hatást gyakorolt a magyar szakrendszerek kialakulására, így az egyes gyűjtőkre is. Széchényi Ferenc nemcsak lelkes hallgatója volt a Teréziánumban, hanem rendszerét elfogadta és alkalmazta, s könyvtárának kinyomtatott katalógusa elé vele íratott előszót.

Ráday Gedeon felosztása részben hasonlított a bécsi tudóséhoz, részben eltért tőle. Az 1792–93-ban, a gyűjtő halála után készült, de az őáltala elrendezett szakokat feltüntető katalógus a következő csoportokat sorolja fel:

Historia litteraria; bibliographia.

Autores classici veteres Graeci.

Autores Latini

Aetatis aureae

Aetatis argenteae

Aetatis aereae

Aetatis ferreae

Collections:

Poetae Graeci

Poetae Latini

Poetae gnomici Graeci et Latini

Poetae ecclesiastici Graeci et Latini

Oratores Graeci

Epistolographi

Grammatici

Jurisconsulti

Scriptores rei agrariae et rusticae
Philosophi, matematici et astronomi
Scriptores rei militaris
Scriptores rei musicae
Medici
Apologi, mythologi et ethici
Geographi
Historici
Scriptores Byzantini
Philologia
Scriptores prosaici elegantiores recentiores
Poetae Latini recentiores
Poetae Germanici
Poetae Gallici
Poetae Italici
Poetae Hispanici
Poetae Poloni
Philosophia
Paedagogica
Mathesis et ars militaris
Historia
Subsidia historica; numismatica, diplomatica, heraldica
Itineraria et geographica et statistica opera
Tabulae geographicae
Jurisprudentia
Medicina
Historia naturalis
Oeconomica
Theologia et historia ecclesiastica
Biblia

Ez a rendszer több szempontból jelentős, s a későbbi fejlődés irányába mutat. Már az első csoport – irodalomtörténet,

bibliográfia – szembeötlő. A század szakrendszereiben ugyanis sehol sem találunk az egész felosztás elején általános műveket, tudománytörténettel foglalkozó munkákat, vagy éppen bibliográfiákat. Ráday ezeket felosztásának elejére tette, s így ugyanazon az úton járt, mint Melvil Dewey a decimális rendszer megalkotásánál. Felfogása önként következik a könyvészet iránti nagy érdeklődéséből, s egyben utal rendszerező szellemi alkatára is. Rendszerének legkidolgozottabb része az irodalom. Ez teljesen érthető, hiszen Ráday egész tevékenysége az irodalmi élet körül összpontosult. A poéták gyűjteményét helyileg is elkülönítette, ez azonban nem egyedülálló jelenség a korban, hiszen például Teleki Sámuel is külön tartotta a klasszikus ókori írókat és költőket. Az irodalmi szakot a gyűjtő két részre osztotta: az ókori és az újkori írók munkáira. Figyelemre méltó aprólékos részletezése, mellyel szétválasztotta a latinoknál az aranykor, ezüstkör stb. íróit, a moderneket pedig nemzetiségük szerint. Külön kategóriaként vette fel a reneszánsz és humanizmus latin nyelven verselő, de már új szellemet hirdető költőit. Ugyanezt a gondosságot figyelhetjük meg a kollektciónál, melyeknél sokszor csak egy-két darabot is külön elosztásként fogott fel, pontosan elhatárolva a más témakörbe tartozó műveket.

A továbbiakra nézve meg kell állapítanunk, hogy a péceli gyűjtő, igen helyesen, önálló osztályként vette fel a pedagógiát; az egyháztörténetet pedig, szemben a kor többi rendszereivel, a teológiához sorolta, megadva ennek a diszciplinának természetes helyét. A történelmi segédtudományoknak a történelemtől, a térképeknek a földrajztól, a bibliáknak a teológiától való elválasztása is azt mutatja, hogy Ráday rendszerét alapos átgondolás után állította fel, a különféle összefüggő osztályok mint mellérendeltek viszonyulnak egymáshoz. A matematikának és a katonai tudományoknak egy csoportba kerülése viszont arra

utal, hogy a péceli bibliotéka szakrendszere a gyűjtő szubjektív érdeklődését tükrözi, s nem a kor tudományosságának eredményeit felhasználva készült, így kerülhetett e két tudományág egy csoportba. Végül meg kell emlékeznünk a gazdaságtudományi, természetrajzi és földrajzi-statisztikai művek csoportjáról, melyek nemcsak a már annyiszor emlegetett államismereti iskola hatására figyelmeztetnek a gyűjtő műveltségében, hanem külön szakként való felvételük jelzi Ráday Gedeon érdeklődését az előző száz év folyamán született, vagy ekkor új életre ébredő tudományok – leíró statisztika, közgazdaságtan – s egyáltalán az új kor friss tájékozódását nyújtó diszciplinái iránt.

4. AZ ÁLLOMÁNY ELEMZÉSE

Egy könyvtár anyagának minőségét elsősorban a gyűjtő műveltsége, gyűjtésének szempontjai határozzák meg. Így a péceli könyvtár állományának analízisét azzal kell kezdenünk, hogy rámutatunk Ráday Gedeon gyűjtésének néhány fontos vonására, mintegy összegezve az eddigi fejezetek során elszórva tett megállapításokat.

Ráday Gedeonnál éppúgy mint apjánál, megtaláljuk a magyar könyvek iránti felelősségteljes szeretetet, mely kezdettől fogva rányomta bélyegét a péceli könyvtár anyagára. A magyar nyelvű irodalom nagy száma különösen szembetűnő volt Ráday Pál aránylag kevés művet magábafooglaló könyvtárában. A gedeoni gyűjtésben sokkal inkább eltörpül a hatalmas mennyiségű külföldi gyarapodás mellett az újonnan bekerülő magyar anyag, ez azonban éppen nem a fiú csökkent érdeklődését jelenti a nemzeti nyelven megjelent irodalom iránt, hanem a gyűjtés horizontális kiszélesedésére s a hazai lehetőségeknek és a határon túli piacoknak szomorú különbségére utal. Kétségtelen,

hogy más gyűjtők is, különösen Széchényi Ferenc, nagy súlyt helyeztek a magyar nyelvű és magyar vonatkozású könyvek beszerzésére s ezt nagyobb anyagi erejük révén talán jobban meg is tehették; az elsőség azonban a Rádayaké, akik egy félszázaddal – és a magyar történelmi fejlődésben döntő félszázaddal – előzték meg a többi könyvtáralapítót. 1780 után már nem volt olyan egyedülálló jelenség a magyar nyelvű irodalom gyűjtése, mint 1710 és 1760 között, hiszen az íróknak és a nyelvújítás zászlóvivőinek munkássága nyomán már kezdett ébredezni a nemzet, s fiai egyre öntudatosabbakká váltak.

Ráday könyvtárában sok és érdekes darabja megvolt a nyomtatott magyar munkáknak, kezdve Sylvester 1541-ben megjelent *Újtestamentumán*; különleges értékű editio princepsok, melyeket az irodalmárok és nyelvészek rendelkezésére bocsátott s így számos új kiadást tett lehetővé, lendületet adva a kritikai munkásságnak. De nem csak az előző századok magyar irodalmát gyűjtötte, hanem saját, szellemileg mind élénkebb korának új termékeit is. A század utolsó évtizedeiben az irodalmi tevékenység, a könyv- és folyóiratkiadás egyik közép-pontja és mozgatója volt, akár mint író, akár mint patrónus. Így természetes, hogy a *Magyar Museum* és *Orpheus* számai, Kazinczy, Batsányi, Baróti Szabó, Révai vagy Kovásznai Tóth kiadott munkái rögtön megjelenésük után bekerültek könyvtárába. Ráday tehát tudatosan törekedett arra, hogy a fellélegző magyar irodalmi élet jelei mind meglegyenek bibliotékájában. Gyűjtése e jellemző vonásának alapját hazafiasságában kell keresnünk. Politikában nem vett részt, írásban nem foglalt állást, de szívében visszacsengtek a kuruc apának tanításai. Beállítottságának erre az irányára utalnak kortársainak véleményei is,¹ akik jó hazafinak tartották Ráday Gedeont.

A magyar könyvek beszerzésére való törekvés mellett ki kell

emelnünk Rádaynak, a protestáns köznemesnek érdeklődését az új eszméket hordozó munkák, a felvilágosodás nagy íróinak művei iránt. Szükséges hangsúlyozni itt is, hogy Ráday mint protestáns és mint köznemes közeledett a friss szellemi áramlatok felé, mert e két tényező alapvetően meghatározta az újjal szembeni magatartását. Reformátussága, sőt a 17. századi puritanizmusban gyökerező életfelfogása bizonyos mértékben megkönnyítette számára a francia felvilágosodás eszméinek megértését, hiszen a reformáció nagy szerepet játszott az újkor gondolkodásának és a polgári világnak kialakításában. Ugyanakkor azonban vallásossága elfordította a felvilágosodás Holbach, Helvetius és a többi ateista gondolkodó által képviselt irányától, s ezek közül csak Helvetius munkáinak egy példánya található könyvtárában. Szemléletének és társadalmi helyzetének adottságai mindenestre megakadályozták abban, hogy a felvilágosodás eszmevilágának központi jelentőségű szociális tartalmát felfogja. Figyelembe kell vennünk emellett Odera-Frankfurtban szerzett franciás műveltségét is, mert a diákkorában kapott hatásoknak nagy része lehetett a felvilágosodás iránti érdeklődésében.

A felvilágosodás irodalmának klasszikusai közül Voltaire-nek, Rousseau-nak és Diderot-nak majd minden műve megvolt a péceli bibliotékában, s amint az előző fejezetekből láttuk, megszerezte a gyűjtő az Enciklopédia legfrissebb kiadását és Bayle *Dictionnaire*-jét is, valamint járatta a *Journal encyclopédique* című folyóiratot. Jellemző arra, hogy Rádayt mennyire úgy ismerték mint a francia szellemet képviselő munkák gyűjtőjét, egy levél,² melyben a nevét eltitkoló levélíró Voltaire és Rousseau újonnan megjelent, „tiltott, egyébként azonban jó könyveit” („verboten, sonst aber gute Bücher”) ajánlotta neki, utalva a már előzőleg is kötött üzletekre. Ráday beszerzéseiben általában igen nagy szerepet játszottak a „prohibitus” könyvek, melyeknek csak egy részét alkották a felvilágosodás termékei, hiszen sok

volt közöttük a katolikus egyház kívánságára eltiltott protestáns munka, vagy a pápaságot a gallikanizmus és jozefinizmus szellemében támadó mű is.³ Mindezekből tehát levonhatjuk azt a következtetést, hogy magatartását az új szellemi áramlatok felé a nyitottság, könyvgyűjtését pedig az enciklopédikus teljességre törekvés jellemezte.

Végül, Ráday gyűjtésének harmadik jellegzetességéként, az irodalom, a szépliteratura iránti vonzalmáról kell beszélnünk, melynek eredményeképpen jöttek létre könyvtárában a különféle irodalmi kollektívák. A gyűjtő maga is elsősorban irodalmár volt, akinél a gyűjtés szenvedélye részben ebből a mélyen fekvő irodalmi ösztönből fakadt. Nemcsak irodalomkedvelő, hanem maga is ír, igazi „poeta doctus”. Ahhoz azonban, hogy poeta doctus-szá, egy nemzedék irodalmi kritikusává és vezérévé válhassék, szüksége volt nemcsak az ókori klasszikusoknak, hanem mindenekelőtt saját kora íróinak és költőinek ismeretére, verseiknek és drámáiknak állandó forgatására. Ezért lett gyűjteményének egyik legértékesebb részévé a „poéták collectiója”; s kétségtelenül ezek megszerzésével és hozzáférhetővé tételével tette a legnagyobb szolgálatot a fiatalabb nemzedéknek és egész nemzeti művelődésünknek.

Az állomány részletesebb elemzésénél az egyes szakok által felölelt anyagot egyrészt a tudománytörténet szempontjából, másrészt az emberi kiteljesüléshez való viszonyában kell néznünk. A két szempont az esetek többségében összeesik, hiszen egy tudomány történetében is azok a művek mutatnak előre, azok jelentik az újabb eredményeket feltáró fejlődést, amelyek ugyanakkor az általános emberi haladást is szolgálják és előrelendítik a társadalom életét. Olyan esetekben, midőn egy mű vagy tudományos irány e két kritériuma kettéválik, élesen rá kell mutatnunk erre a kettősségre, nehogy a mű vagy felfogás nagy jelentősége, melyet szakszempontból tulajdoní-

tunk neki, elfedje az általános fejlődésben játszott negatív szerepét.

A péceli könyvtárban a legtöbb művet számláló szak tehát az irodalmi volt. Ennek ókori részében drámaírók, költők, rétorok és meseírók között megtaláljuk Homeros *Iliászát* és *Odüsszeiáját* számtalan kiadásban; a Dares Phrygius neve alatt ismert elbeszélő költeményt, mely a középkor minden Trójáról szóló alkotását ihlette; a halhatatlan görög verselőket, Sapphot, Anakreont, Pyndarost s az aranykor lantosait, Vergiliust, Horatiust és Ovidiust. Mellettük ott vannak a görög-római tragédiák és vígjátékok szerzőinek ma is igazi „katharsis”-t nyújtó alkotásai, Aischylos, Euripides, Sophokles és Aristophanes, vagy Plautus és Terentius darabjai. Nagy számmal álltak a fehér-arany tékák polcain a rétorok műveit magukban foglaló könyvek is: Demosthenes, Lysias, Isokrates, Aphtonios, Cicero és Aelianos Claudius, – nevek, melyek a görög polisok s a római fórum szabad szellemét hirdették egy, az idegenektől elnyomott, sanyargatott országban. Végül okvetlenül meg kell említenünk minden kor gyermekének kedves mesélőit, Aesopust és Phaedrúst, lezárva velük az ókori kultúrát lehelő könyvek sorát, – bár ha a katalógus megsárgult szélű leveleit tovább lapozgatjuk, szemünkbe tűnik, hogy mégis mennyi ismert név, mennyi jeles alkotás maradt ki e pár vonással felvázolt képből. Az ókori klasszikusok felsorolt művei szinte kivétel nélkül a 17. és 18. század nyomdáinak műhelyéből kerültek ki, és jórészt magyarázatos, sokszor pedig gyűjteményes kiadásban.

Az újabbkori világi irodalom tulajdonképpen csak a 15. századig nyúlik vissza, s a reneszánsz levegőjének frissességében indul fejlődésnek. A középkor kifejezést korlátozó szelleme alól felszabadult írók egyszerre visszafordulnak a természet és az ember felé s bőven merítenek az ókor kincseiből. Ennek az irodalmi megújulásnak három forrása Dante, Petrarca és

Boccaccio művészete volt. Mindhármójuk korszakalkotó művei, a *Divina Commedia*, a szonettek és a *Dekameron* megvoltak a péceli gyűjtő könyvtárban, nem csak egy kiadásban, vagy csupán eredeti nyelven, hanem fordításokban is. Sok munka képviselte mellettük az első nemzedéknek, a humanistáknak költészetét és írásait, elsősorban Konrad Celtis, aztán Paulus Crosnensis, Helius Eobanus Hessus, Rudolph Walther, Jacopo Sannazaro, a két Strozzi vagy Sebastian Brant. A kialakuló nemzeti irodalmak fejlődése végigkísérhető Ráday bibliotékájának anyagán, egészen saját korának klasszikusaiig. Minél közelebb érkeünk azonban a 18. század második feléhez, annál szélesebben tárul elénk a korabeli, de különösen a francia és német irodalom képe, míg az egykorú termésnek már minden darabja érdekelte a gyűjtőt. Így a Ráday korabeli francia és német irodalomnak sok apró, a mai ember szemében már értéktelen terméke – színdarabok, versek, gúnyiratok – tárható fel az ősanyagból, ezek az emlékek részletes képet adnak a kor irodalmi életéről, egyes irányok és törekvések intenzitásáról és valóráválásáról.

A német irodalom Wolfram von Eschenbachtól Goetheig képviselve volt a könyvtár állományában, mely a felvilágosodás idején újraéledő nemzeti lírát és drámát a maga egészében megismerhetővé tette Klopstock, Gessner, Gellert, Gottsched, Kleist, Koetzebue és Lessing művein keresztül, a szentimentalizmustól a romantikáig, a *Messiástól* Lessing irányító kritikájáig. Emellett más nemzeti irodalmak világhírű alkotásainak német fordításai közül is jó pár egészítette ki a német literatúrára vonatkozó anyagot, s ezeknek bizonyára volt szerepük abban, hogy Ráday éppúgy, mint nemzedéke, oly fontosnak tartotta a nyelvújítás szempontjából idegen munkáknak magyarra való átültetését.

A franciák írásművészetéhez elsősorban klasszikus prózájukon

és drámájukon, Fénelon, Rabelais, Corneille, Racine, Molière, La Fontaine és Cyrano de Bergerac művein keresztül kapcsolódhattott az, aki a szépen kötött könyveket Pécelen a kezébe vette, s ha kedve volt rá, Villon verseit vagy Clément Marot zsoltárait is olvashatta; a felvilágosodás eszméit sugárzó „esprit”-t pedig Montesquieu, Rousseau, Voltaire és Diderot munkáiban csodálhatta meg. A francia anyag legnagyobb részét is a drámák alkotják. Számptalan kerül az ember szeme elé ha tekintetével végigfut a polcokon, s Ráday, akit a magyar színművészet ügye állandóan foglalkoztatott, kétségtelenül tudatosan igyekezett megszerzésükre. Baculard d’Arnaud, Destouches, de la Motte, Campistron, Boursault, Crébillon, Du Belloy, és végül a legjelentősebb, Marivaux darabjaira, illetve ezeknek magyarországi hatására mai stíluskritikai kutatásunknak is fel kell figyelnie. A meginduló művészi kritikát többek között Batteux képviseli, s rendszeresen gyűjtötte Ráday a divatos mémoire-irodalmat, nemcsak a nagy nevek alatt megjelent emlékiratokat, hanem a sokkal jellemzőbb, *Mémoires de Cécile* stb. című s a szentimentalizmusra utaló írásokat is, valamint beszerezte a 18. században szokásos levélformájú művek közül a legkiemelkedőbbeket, így pl. Madame de Sévigné híres leveleit.

Az angol irodalmat Defoe *Robinson*-ja, Fielding, Pope és Swift részben fordított munkái, az olaszt a renaissance nagy triásza mellett Tasso, Vittoria Colonna, Angelo Politiano, Metastasio és Goldoni; a spanyolt Calderon, Lope de Vega és Cervantes Don Quijoteja, a lengyelt pedig néhány eredeti s több fordítás képviselte Ráday bibliotékájában.

Az irodalmi anyag elemzésének lezárásaként meg kell még állapítani, hogy Ráday értékesnek tartotta és gyűjtötte a históriákat, népies dalokat, verseket vagy kalandos történeteket magukban foglaló ún. népkönyveket, s a korában gombamódra szaporodó gúny- és röpirodalmat.⁴ Szerette és megszerezte a

különféle Bibliothek der Romane, Bibliotheque de Campagne, vagy Damen-Bibliothek stb. néven közismert, válogatott gyűjteményeket is. Mindezek a vonások azt mutatják, hogy Ráday az ókor és az egyes nemzeti irodalmak klasszikusainak megszerzése mellett elsősorban saját kora irodalmának ismeretére és megszerzésére törekedett, komoly szolgálatot téve ezzel a nemzeti műveltségnek, mert így a péceli könyvtár is egyik közvetítőjévé válhatott a külföldi, elsősorban a felvilágosodás nyomán fellépő irodalmi irányoknak és hatásoknak. A nyugatról bejövő formák, az onnan érkező eszmeiség és irodalmi mozgalom pedig döntő volt a 18. század végének Magyarországon, hiszen nyilvánvaló, hogy a nemzeti függetlenségért és a társadalmi haladásért vívott harc ebben az időszakban kulturális síkon a nyelvújításért és új magyar irodalomért vívott küzdelem formájában jelentkezett.

A filológia körébe tartozó könyvek legnagyobb része szótár vagy lexikon, s ezek között is a legtöbb a héber, görög vagy latin nyelvű, illetve az ókorral foglalkozó munka. A kor műveltségi viszonyaiból ez természetesen következik, s magyarázatul szolgál az is, hogy az egyes nemzeti nyelvekre vonatkozó tudomány csak a 18. század második felében született meg. A klasszika filológia humanista képviselői közül Jean Louis Vives, Johannes Metzler és Theodor Gaza műveit kell megemlítenünk, aztán Henri Estienne *Thesaurus graecae linguae* című munkáját. A latin szerzőket kommentáló franciák közül Casaubon könyvei és sok általa kiadott klasszikus munka, a holland szövegkritikai iskola művelőinek sorából pedig Vossius írásai szerepelnek a könyvtár anyagában. A későbbi filológusokat Charles Dufresne du Cange, Sam Pitisco és Christoph. Cellarius nevei képviselték a péceli bibliotéka polcain.

A filozófusok művei után kutatva, szinte minden ókori irány képviselőjének 17–18. században megjelent munkáját felfedezhet-

jük a Ráday könyvtár anyagában. A korszakot jelentő nevek közül Empedoklész, Platón, Aristotelés és Epiklétosz tűnnek szemünkbe. Követőik sorából pedig csak néhányat emelek ki: Theophrastost és Andronikos Rhodioszt, a peripatétikus iskola későbbi fejeit; Aristippost, a hedonistát; Porphyriost, Jamblichost és Proklost, az újplatonikusok közül; Libaniust, a szofistát, valamint a latinok Senecáját és Apuleiusát. A skolasztika írói viszont jóformán teljesen kimaradtak Ráday gyűjtéséből, csak egynek, a legnagyobbnak műveit találjuk meg a díszes bordázott kötetek között: Aquinoi Tamás *Opera omniáját*. A reneszánsz és humanizmus korából a Platón felé visszaforduló gondolkodók közül Bessarionnak, a humanista kardinálisnak és Marsilius Ficinusnak, a firenzei akadémia tanárának munkái kerülnek kereső kezünkbe; aztán a nettesheimi Cornelius Agrippa és Julius Caesar Scaliger művei, s végül az európai tudományok bölcsőjénél álló Giordano Bruno egy-két írása.

Az újkori filozófia irányai közül Ráday beállítottsága kétségtelenül az idealista-racionalista felfogáshoz állott közelebb, s ennek fejlődési vonala szinte hiánytalanul követhető az anyagban. René Descartesnak, az emberi tudatból mint egyetlen, közvetlen bizonyosságból kiinduló gondolkodónak műveitől Leibniz írásain át Christian Wolffig jutunk el, a 18. századi Németország legnagyobb hatású filozófusához, a leibnizi irány legkiválóbb terjesztőjéhez, akit Voltaire „Praeceptor generis humani”-nak nevezett. Wolffnak, a német filozófiai oktatás és terminológia megteremtőjének népszerűségét az is mutatja, hogy egy magyar gyűjtő könyvtárában majdnem húsz munkája volt meg. A Leibniz-Wolff féle iskolát képviselték még Thomas Abbt és Jacob Brucker művei is. A leibnizi iránytól függetlenül gondolkodók közül elsősorban Christian Thomasiust kell kiemelnünk, akinek az egészséges ész követelményeit hangoztató, a dogmatizmust és a tekintélyeket tagadó felfogását több

munka hirdette a péceli könyvtár tartóin; Ralph Cudworthnek, a 17. században élt, de voltaképpen a 18. században hatott angol filozófusnak Mosheim által latinra fordított *Systema intellectualis*éről a beszerzésekkel kapcsolatban is olvashattunk. A racionalizmus mellett az újkor másik nagy iránya az empirizmus volt. Ennek legnagyobbjait is megtaláljuk a Ráday által gyűjtött anyagban: Verulami Bacon és Locke munkáit, valamint Hobbes műveit. Velük együtt kell szólni Gassendiről, aki műveiben a legerősebben támadta Descartes-ot, s felelevenítette Demokritos és Epikuros atomelméletét. A francia felvilágosodás nagy íróit, Montesquieu-t, Rousseau-t, Voltaire-t, Diderot-t, Helvetiust már sokszor említettük, az ő írásaik jelentették a könyvtár anyagának egyik legértékesebb részét. Végül azt is szükséges megemlíteni, hogy Moses Mendelssohnak, Lessing barátjának és küzdőtársának művei is aránylag nagy számban bekerültek a péceli bibliotékába.

Ráday Gedeon szemléletében a fejlődő természettudományok még éppen úgy nem váltak el a filozófiától, mint apjának, Pálnak gondolkodásában. Ezért Newton, Bonnet vagy Tschirhaus műveit is a filozófiához sorolta. Newtonnak, a modern világkép egyik kialakítójának minden fontosabb munkája megvolt könyvtárában, s ez a tény arra a már eddig is jelentkezett vonásra mutat könyvgyűjtésében, hogy élénken érdeklődött az új, mindinkább fejlődő természettudományok iránt.

A pedagógia szakból Basedownak, a híres nevelőnek művei érdemelnek említést. Általában feltűnő a könyvtár anyagában a filantrópista munkák és brossúrák nagy száma; ezek arra utalnak, hogy a péceli gyűjtő figyelemmel kísérte az új iskolák működését, s felfogása egyezett a Basedow által képviselt iránnyal.

Rádaynak filozófiai és pedagógiai könyveiről általában azt mondhatjuk, hogy a kor nagy irányait és gondolkodóit többé-

kevésbé képviselték, bár a legnagyobb filozófusok művei közül hiányoznak Spinoza írásai; felfogásának vallásos beállítottságából és neveltetéséből következett azonban, hogy elsősorban a metafizikus-racionalista irány felé vonzódott, s az empirizmusnak materializmus felé hajló árnyalatát, így a szenzualizmus szellemében író gondolkodókat, mint például Condillac, kevésbé kedvelte, s műveiket nem nagyon kerestette.

A matematikai szakban nagyrészt már eddig is ismert nevekkel találkozunk – Descartes, Leibniz, Hobbes, Newton, Christian Wolff –, hiszen a filozófiát és matematikát sok filozófus együtt művelte, különösen a 17. és 18. században. A régebbiek közül Archimédes és pergai Apollóniosz művei kerülnek szemeink elé; aztán a nagy firenzei matematikus, Geronymo Cardano és a kiváló humanista pedagógus, Johann Sturm munkái; a 17. és 18. század tudósainak sorából pedig Leonhard Euler, Athanasius Kircher és Isaac Barrow nevét kell kiemelnünk. Ráday a matematikától sem a csillagászatot, sem az építészetet nem választotta el. Az elsőre vonatkozó művek köréből az arab Albohazen Haly és az elméletével a középkort megdöntő Nicolaus Copernicus műveit, az utóbbival kapcsolatban Angermann nevét s az *Architecturae Moderne* című, 1728-as párizsi kiadványt kell megemlíteni.

Amint az előző fejezetben közölt felosztás mutatta, a péceli gyűjtő a hadtudományt a matematikával egy szakba osztotta. Ezért az eredeti rendszert követve itt kell szólnunk a könyvtárba megszerzett hadászati művekről is. Ezeknek száma a péceli gyűjteményben 20 körül járt, közülük Bernard Foret de Bélidor francia hadmérnök művei érdemelnek említést. Bélidor a modern harcászati technika egyik legkiválóbb fejlesztője volt, az aknaharc megteremtője, aki kitűnő hadmérnöki és vízépítészeti munkákat írt.

A história, az irodalom és a később sorra kerülő teológia

mellett, Ráday könyvtárának legtöbb művet számláló szakja volt. Anyagának jórészt a 16–18. század bőven termő történeti irodalma tette ki, melynek mai szemszögből nézve nem sok értéke van, kizárólag a történelemnek mint tudománynak történetéhez szolgáltat anyagot. Külön szót érdemelnek, mert a kutatás számára fontosak az annalesek, krónikák, históriák, mémoire-ok, különféle Sammlungok, s a jellegzetes műfajt képviselő Testamentok, mint például a *Testament politique du Colbert* (Haag 1694.) és a pamfletek. Az idevonatkozó anyag áttekintését is az ókorral kell kezdenünk: a görög és római történetírók közül szemeink előtt sorakoznak Hérodotosz, Thukydész, Xenophón, Polybius, Plutarkhosz, valamint Sallustius, Livius, Tacitus, Florus, Suetonius és Cassiodorus művei, akikhez odaszámíthatjuk a zsidóság történetét megíró Josephus Flaviust is. Megvolt Rádaynak az arab Ismaél Abulfeda és a jakobita Gregorius Abulpharagius egy-egy műve; a keresztény egyháztörténetírók közül pedig Eusebius és Rufinus munkái. A későbbi korok történeti anyagából a reneszánsz nemzedékének, Enea Silvio Piccolomininek, a későbbi II. Pius pápának, Tommaso Campanellának, Niccolo Machiavellinek, Francesco Guicciardininek, Laetus Pomponiusnak, Polydorus Vergiliusnak és Paulus Joviusnak írásait kell kiemelnünk, külön megemlítve Hartmann Schedel nagy krónikáját. Mellettük a történeti szak könyvei között sorakoznak a 17. és 18. század forráskiadványai, mint Muratori *Scriptores rerum italicarum*ja, aztán Gräve *Thesaurus antiquitatum Romanorum*ja és Fabricius antik történettel foglalkozó munkája. A természetjogász Pufendorf és a neves államférfi, Hugo Grotius kritikai szellemű műveivel együtt Marsiglinek, a Magyarországot is megjárt tábornoknak, aztán Leibniznek, Menckenek, a svájci Aegidius Tschudinak, a dán Ludvig Holbergnek, a franciák közül Rapin de Thoyras-nak, La Bruyère-nek, Philip de Comines-nek,

Fontenelle-nek, Voltaire-nek s az Ancien Régimet képviselő Boulainvilliers grófnak történeti könyveit találjuk a péceli gyűjteményben. Mint érdekességet kell megemlíteni Kobierzickynek és Kojalovitznak a lengyel és litván történettel foglalkozó műveit, egy Lomonoszov által szerkesztett, németre fordított *Jahrbuch der russischen Regenten* (Riga 1771.) című kiadványt; a feudális abszolutizmus udvari szellemiségének termékeit: Dux de la Callières és Balthasar Gracian munkáit, s a terjedelmes történeti mémoire-irodalmat, így például Brantôme vagy Rabutin emlékiratait. A Ráday könyvtár történeti irodalma tehát sokszínű és változatos volt, és az ókori írók mellett elsősorban a 17. és 18. század történelmi munkáit foglalta magában. A gyűjtő átfogó teljességre törekedett ebből az időszakból, bár ez nem sikerült neki, s felfedezhetjük nála azt az igyekezetet is, hogy a tényekre támaszkodó és kritikát érvényesítő szerzőket szereztessen be.

A péceli gyűjteményben éppúgy, mint a többi korabeli könyvtárban, nagy számmal voltak útleírások, földrajzi munkák. Ezek a század emberének legkedvesebb olvasmányai közé tartoztak, s a Voyage-ok, Reisebeschreibungen minden művelt ember könyvpolcának tekintélyes részét foglalták el. Kezdték kitágulni a horizont, s az ismeretlen földekről szóló beszámolóba, az idegen tájak leírásába való elmerülésben az intenzívebb megismerési vágy nyilatkozott meg. Hosszú lenne Ráday Gedeon idetartozó könyvei közül csak az érdekesebbeket is felsorolni, inkább arra kell rámutatni, hogy ezek mellett beszerezte a tudományos, leíró földrajz olyan úttörőinek, mint Anton Friedrich Büschingnek, vagy Johann Christoph Gatterernek műveit, s más tudós geográfusoknak, a perui fokméréseket végző Lacondamine-nak, vagy a nyelvtani munkáiról híres Cellariusnak könyveit. Az ún. statisztikai munkáknak a földrajzhoz való sorolása is fényt vet arra, hogy ezekkel kapcsolatban

nem a mai értelemben vett statisztikai feldolgozásra kell gondolnunk, hanem az egyes nemzetek, népek helyzetét ismertető, viszonyait leíró, tulajdonképpeni földrajzi munkákat. Így ezek természetesen nem is válnak el a földrajztól s együvé sorolásuk teljesen jogos. Közöttük ma is érdekes olvasmányok találhatóak, így pl. a *Le Bourgeois politique impartial d'Amsterdam* című, 1774-ben Amsterdamban megjelent kis pamflet.

A jurisprudentia megjelölés áll Ráday katalógusában a geográfiát követő szak élén. Ennek jelentését tisztáznunk kell, mielőtt a hozzátartozó anyag áttekintésébe fognánk. A jurisprudentia az elmúlt századok emberei számára nemcsak a jogtudományt jelentette, hanem a legszélesebb értelemben vett államtudományokat, melyeknek körébe tehát beletartozott a jogtudományon kívül a közgazdaságtan és a szociológia is. A közgazdaságtant Ráday már kivette ebből a körből, külön csoportot csinált belőle a többi gazdaságtudománnyal együtt, a jurisprudentia átfogó jellege azonban így is megmaradt. A jogtudományi anyag elején első pillantásra egy feltűnő hiánnyal találkozunk: a péceli könyvtár anyagában nincsenek meg a nagy római jogászok művei. Ez a tény annál is meglepőbb, mert Ráday könyvtárában az eddigiiek folyamán minden szakban nagy számmal voltak ókori klasszikusok, hiszen ezek ismerete a gyűjtő műveltségének integráns részét képezte. Megtalálhatjuk viszont az ókori szerzők glosszált műveit a gyakorlatban alkalmazó, ún. postglosszátorok közül Bartolus de Saxoferratist és Cynus da Pistoíát, valamint a humanista Alciatit; a római jog Németországra kiterjedő érvényét csak az adott esetek megvizsgálása után elismerő, ún. „*usus modernus pandectarum*” nevű irány képviselőit, Hermann Conringet és Benedict Carpowot. A természetjogi iskola mindkét híres tagjának – Grotiusnak és Pufendorfnak – művei is ott álltak a péceli bibliotéka polcain, s a nemzetközi jog úttörőinek, Emerich Félix Wattelnek és l'abbé de Saint-Pierre-nek munkái,

s ugyancsak Macchiavelli *Il principe* című könyve. Az utópizmust Morus, a kameralistákat Justi képviselte. Kezünkbe akadnak a római jog tekintélyét először megdőntő, s a természetjog büntetőjogi vonatkozásait elsőnek kidolgozó Christian Thomasiusnak, a felvilágosodás úttörőjének, Sonnenfelsnek, a girondista Thomas Paynenek, az abszolutizmust természetjogi alapon igazoló Thomas Hobbesnak írásai, s Rousseau korszakalkotó *Contract socialja*. A 17–18. század nagy francia jogászai közül Bodin, Montesquieu és Necker nevei csillannak felénk, aranyozott betűkkel a francia kötésű könyvek hátáról, s Voltaire *Traité de la tolérance*-át is felfedezhetjük mellettük. E két évszázad német jogászait Achenwall, Heineccius és Christian Gottfried Hoffmann, Ráday Odera-Frankfurt-i professzorai, Georg Adam Struve, a két Cocceius és a befolyásos bécsi Martini képviselte. A jogtudományi anyag jórészt ezek mellett az írók mellett a nagy törvény- és joggyűjtemények teszik ki – például a Codex Theodosianus –, mellettük az egyes nemzetek jogrendszerét vagy meghatározott irányú jogot, így a lovagrendek jogait összefoglaló munkák.

Az orvostudományi szak anyaga igen változatos és színes képet mutat. Ráday, bár nem értett hozzá, mégis szívesen megszerezte az idetartozó munkákat. Az ókort ebben a csoportban Hippokratész, Nikander és Galenus; a bizánci orvosokat Oraibasios; az arabokat Avicenna és Haly; a középkort Savonarola, az arab iskola követője és a renaissance előtti évszázadok legnagyobb orvosa, Arnold von Villanova képviselték a péceli gyűjtő könyvtárának polcain. A gyógyítás természettudományos kutatásának első harcosai: Paracelsus, a tekintélyelv megdőntője és Andreas Vesalius, az anatómia új alapokra fektetője voltak. Mindkettőjük műveit megtalálhatta a kutató a szép, arany-fehér tékákon. A 16–17. század orvosi könyvei között Alexander Benedictusnak a Mannagetta-licitáción vett kis munkácskája és

Marcello Malpighinek, a kapilláris vérkeringés felfedezőjének egy-két írása bukkan elő. A 18. század orvostudományi munkáival volt a leggazdagabban ellátva a könyvtár: Friedrich Hoffmann hallei, Hermann Boerhaave, az eklektikus módszert követő leydeni professzor, Albrecht Haller, a modern tapasztalati lélektan, Giovanni Baptista Morgagni, a patológikus anatómia megalapítói, és végül Gerhard Van Swieten, a régi bécsi iskola felvilágosult és nagyhatalmú tagja sorakoznak itt egymás mellett. Az orvostudományi rész is azt mutatja, hogy Ráday éles kritikával válogatott, minden tudományszak legjobbjait igyekezett beszerezni.

A természetrajz – *historia naturalis* – csoportjába a gyűjtő sok oda nem tartozó művet, elsősorban fizikai munkákat, osztott be. A természetrajzzal foglalkozó könyvek közül a két legismertebb nevet, Buffonét és Linnét emelem ki, a fizikai művek közül Otto von Guericke, a nagy német fizikus, Robert Boyle, l'abbé de Nollet, Athanasius Kircher, a „laterna magica” feltalálójának munkáit, és Descartes postumus, fizikai tárgyú kis kötetét kell megemlítenünk.

Az *Oeconomia* csoportjában mindenféle gazdaságtudományi munkát találunk. Vannak közöttük közgazdaságiak, mint Chomel *Dictionnaire oeconomique*ja, vagy Justi *Staatswirtschaft*ja; mellettük Duhamel du Monceau és Réaumur könyvei tűnnek először a szemünkbe. A sok kisebb irat rendkívül érdekes címei közül csak néhányat sorolunk fel: *Der vollkommene Fischer*; *Éléments du commerce*; *Allgemeine Haushaltungs- und Landwissenschaft* stb.

A teológiai szak könyvei az irodalom után a legnagyobb részt foglalták el a péceli bibliotékában. Ezek adták Ráday Gedeon könyvtárának erősen protestáns színezetét, tükrözve a gyűjtőnek a családi házból magával hozott, az üldözések és nehézségek között csak szilárdabbá váló református hitét. A teológiai

munkák az irodalmi művek mellett a könyvtár leginkább forgatott anyagához tartoztak, s ezekben az évtizedekben épp úgy, mint Ráday Pál idején, olvasmányul szolgáltak a gyűjtőt ismerő embereknek – prédikátoroknak és diákoknak –, valamint a protestáns köznemességhez tartozó barátoknak és ismerősöknek.

A péceli gyűjtemény teológiai anyagát a könnyebb áttekinthetés kedvéért négy részre kell tagolnunk:

1. Az első századok egyházatyáinak és vallásos íróinak művei számtalan 16–18. századi kiadásban.

2. A középkor teológusainak munkái alkotják a második csoportot, közöttük Nagy Leó és Hrabanus Maurus írásai, Nicolaus de Lyra Postillái, Abélardnak, a korai skolasztika képviselőinek, s a legnagyobbak, Aquinói Tamásnak kötetei.

3. Harmadsorban a 15–16. század új korszakot nyitó alkotásairól kell megemlékeznünk, melyek közül sokat első kiadásban találhatunk a könyvtár tartóin. A humanista Erasmus művei mellett az előreformátor Wicliff és Husz munkái, aztán a nagy reformátori nemzedék, Kálvin, Luther, Zwingli, Bucer, Melancton, Oecolampadius, Bullinger, Béza és Thomas Cartwright írásainak egykorú kiadásai tűnnek szemünkbe; az ellenreformáció kiemelkedő alakjai közül azonban csak Bellarminnak, a Pázmányra is nagy hatást gyakorló jezsuita kardinálisnak szellemét hirdeti néhány nyomtatvány.

4. A 17. és 18. század teológiai irodalma – de itt is csak a protestáns – annál bővebben volt képviselve. Csak mint egy-egy irány jelzőit emeljük ki a kisebb-nagyobb munkák sorából Cocceiusnak, a föderalista teológia kiemelkedő tanítójának, Jean le Clerc-nek, Arminius követőjének, François Turretinnek, Friedrich Spanheimnek és Campegius Vitringának, a szigorú kálvinista ortodoxia védelmezőinek, a luteránus teológia melanctoni irányát képviselő Martin Clemnitznek, az orientalis-

ta Leusdennek, Samuel Werenfelsnek, a tiszta tanítás helyett a gyakorlati magatartásra súlyt helyező s az ész igényeit hangoztató teológusnak, vagy a már pietizmus felé hajló Johann Franz Buddeusnak, s magának Philipp Jakob Spenernek, a pietista mozgalom elindítójának műveit. Külön színt jelentettek a hugenotta Isaac de Beausobrenak, a tüzes szónoknak és élelméjű apologetának kinyomtatott írásai, s a Ráday történeti és teológiai érdeklődését egyaránt kielégítő egyháztörténeti munkák, mint Mosheim, Offerhaus, La Sueur, Lenfant és Lampe művei. Végül utalnunk kell a 18. század második felének egyre szaporodó, febroniánus és jozefinista szellemet árasztó irodalmára – röpiratokra, brossúrákra vagy nagyobb tanulmányokra – megemlítve szerzőik közül magának Febroniusnak, aztán Eybelnek, Rautenstrauchnak és Rieggernek nevét.

A teológiai anyag elemzésével kapcsolatban meg kell állapítanunk, hogy a kálvinista irány szinte minden árnyalata képviselve volt Ráday Gedeon könyvtárában; a reformátori nemzedéket követő luteránus ortodoxia már alig, a pietizmus is elég szegényesen; a római katolikus szellemet hirdető művek pedig jóformán teljesen hiányoztak a péceli bibliotéka polcairól. Ezzel a negatív vonással szemben viszont azt látjuk, hogy Ráday megszerezte a zsidóság szent könyvét, a Mischnát, vagy a Zoroaster tanításait tartalmazó Zend-Avesztát, sőt a legnagyobb középkori zsidó gondolkodó Moses Maimonides műveit is.

Az állomány eddigi elemzéséből kitűnik, hogy a Ráday halála után készült nagy katalógus csak az idegen nyelvű munkákat öleli fel, a külön elhelyezett magyar könyvek nem szerepelnek benne. A hazai irodalomból így csupán a latin vagy német nyelvű tudományos munkákat sorolja fel. Ezekre nem tértünk ki az eddigiiek folyamán sem, hanem a magyar nyelvű művekkel összekapcsolva, most vesszük sorra őket, egységes képet nyújtva a péceli könyvtár állományának hazai irodalmáról.

Ráday irodalomszeretetét már eleget hangsúlyoztuk, itt legfeljebb arra kell rámutatnunk, hogyha a klasszikusok költészete, vagy a humanisták írásai, különösen pedig saját kora egyes nemzeteinek kialakuló irodalma annyira érdekelte, mennyivel inkább törekedett az elmúlt századok magyar irodalmának, s a szemei előtt újjászülető hazai „szépliteratura” termékeinek megszerzésére, hiszen ezek olvasgatása jelentette számára a legnagyobb örömet. A szépirodalmi anyaggal kapcsolatban már első pillantásra érdeklődésének egyik jellegzetes vonását figyelhettük meg. Feltűnő ugyanis a könyvtár régi magyar anyagában a históriás énekek és történetek nagy száma. Ráday ezeknek gyűjtésével, olvasgatásával messze túlhaladta főúri könyvgyűjtő és irodalompártoló kortársait, s a vásárokon ponyván árult irodalmat, a szélesebb rétegek olvasmányait, épp oly szeretettel kezelte, köttette, mint Gyöngyösi vagy más elismert költő műveit. Ezzel helyt adott bibliotékájában annak az eddig értéktelennek tartott, a nép számára készült elbeszéléseknek és verseknek, melyeket a többi gyűjtők elhanyagoltak és nem tartották őket könyvtáruk méltó darabjainak. Bogáthi Fazakas Miklós, Csáktornyai Mátyás, Cserényi Mihály, Görcsönyi Ambrus, Ilosvai Péter, Istvánffy Pál, Nagybankai Mátyás, Ráskai Gáspár, Temesvári István és János és Valkai András históriái, s különösen Heltai nagyértékű *Cancionáléja* ma is értékes darabja a Ráday könyvtárnak. Gyöngyösi munkái közül sok megvolt a gyűjtőnek,⁵ szeretett Zrínyijének híres Syrenáját pedig a legelső kiadásban szerezte meg; ugyanakkor szembe-tűnő azonban, hogy Balassi és Rimai költeményeinek egyetlen kötetét sem találjuk bibliotékája anyagában. Meggyőződése szerint bizonyára ott álltak Gyöngyösi és Zrínyi mellett e két költő verseinek kiadásai is a péceli könyvtár tartóin, de talán még a gyűjtő életében, vagy a 19. század első évtizedeiben elvesztek. A régibb termékek mellett 18. századi irodalmunknak

legtöbb hajtását felfedezhetjük ma is az őssanyagban, elsősorban az utolsó négy évtizedben született műveket, Bessenyei és a testőrírók munkáitól Kazinczynak, Batsányinak, Baróti Szabónak és a kor többi jelentős alakjának az 1790-es évek elején megjelent írásaiig.

A nyelvészeti munkák közül Farkas János *Ungarische Grammatik*ját, Kalmár György latin, kismarjai Veszelin Pál héber és Sincai Gheorghe román nyelvtanát kell kiemelnünk. A kisszámú hazai, filozófiai tárgyú mű közül a magyar reformátusok közt oly népszerű ramusi logikát átvevő írásokat, Apáczai Csere és Martonfalvi György munkáit, s a katolikus egyház hivatalos filozófiáját, a tomizmust összefoglaló és Kéry János váci püspök által írt három kötetet kell megemlíteni. Pedagógiai vonatkozásban Franckénak, a nagy pietista nevelőnek Bárány György által magyarra fordított Oktatása a gyermeknevelésről; a matematika, fizika és csillagászat köréből Ónadi János, Hadaly Károly, Sajnovits és Martinovics művei, valamint Kempelen *Mechanica* érdemel említést.

Történetírásunkat Heltai, Benczédi Székely és Liszniai Kovács Pál krónikái, Bethlen Farkas és János históriái mellett a már Ráday Pál könyvtárával kapcsolatban említett Istvánffy, Otrókócsi és Parschitius művei képviselték; a 18. századi kutatásokra vonatkozóan pedig a nagy forráskiadványokat, mint Schwandtner kollekciónját, s a katolikus történeti iskola – Pray, Katona, Kaprinay, Palma, Wagner stb – vagy Benkő József és Cornides Dániel műveit kell megemlítenünk.

Irodalomtörténet-írásunk első munkásai is a 18. században tűnnek fel hazánkban, épp úgy, mint a kritikai irányú történettudomány első képviselői, munkáikban azonban csak a kezdeti lépéseket tették meg, írói lexikonokat készítettek rövidebb-hosszabb életrajzokkal. E lexikonok közül Ráday könyvtárában Czvittinger Dávidét, Seivert Jánosét, Haner Györgyét, Bod

Péterét és Horányi Elekét találhatjuk meg. A magyar feudális jogot magukban foglaló munkák nagy része megvolt már Ráday Pál könyvei között, ehhez az anyaghoz fia, Gedeon elsősorban a 18. század második felében megjelent tanulmányokat – pl. a Benczur Józsefét – szerezte meg, melyek a jozefinizmus szellemében az uralkodó jogait hangsúlyozták az egyház és a klérus hatalmával szemben. Megtaláljuk azonban a jogtudományi szakba tartozó művek között Decsi Csimor János *Syntagma juris*át, vagy a tanszékéről elmozdított pesti jogtanár, Perthold Lukács által kinyomtatott tételeket is.⁶

Magyar orvosok munkái közül jó néhány kerül a szemeink elé, ha végignézzük a péceli bibliotéka anyagát, s Párizs Pápai *Pax Corporisa* mellett többek között Dombi Sámuel, Kovács György, az ifjabb Köleséri Sámuel, Moller Dániel, Lischoviny Sámuel, Jessenius János és a budai egyetemi tanár, Rác Sámuel disszertációi sorakoznak. A növénytant Nadányi *Florus Hungarica*, Benkő József *Transsilvaniája* és egyéb munkái; a gazdaságtudományokat a felvilágosodás nemzedékéhez tartozó, s a magyar polgári fejlődést munkáló Tessedik és Nagyváthy művei képviselik.

A péceli gyűjtemény magyar nyelvű anyagának legnagyobb részét a teológiai szak képezte. Ennek okát nemcsak a gyűjtő érdeklődésében és beállítottságában kereshetjük, hanem magyarázatul szolgál az is, hogy a magyar nyelvű nyomtatványok közül a 17. század közepéig a legtöbb protestáns teológiai mű volt, s ide sorolhatjuk még a 18. század első felében megjelent írások jórészét is. Ugyanakkor meg kell állapítanunk, hogy hazai vonatkozásban nem érvényes a külföldi anyag elemzése folytán nyert egyik eredményünk, hogy ti. Ráday nem gyűjtötte a katolikus teológiai munkákat, mert szép számmal találhatunk gyűjteményében a magyarországi uralkodó egyház teológusainak tollából származó műveket. A teológia szakból Szegedi,

Dévai, Bornemisza, Melius, Félegyházi Tamás és Károlyi András nevét emelem ki elsősorban, akik a magyar reformatori nemzedéket képviselik írásaikkal Ráday könyvtárában; azután a hitvitázó Alvinczy Pétert és Matkó Istvánt; a 17. századi Erdély hitéletének kiemelkedő alakjait, Kereszturi Pált, Geleji Katona Istvánt és Medgyesi Pált; a tatárabságot megjárt Selyei Balog Istvánt; a kegyességi irodalom írói közül pedig Csuzi Cseh Jakobot, Diószegi Istvánt és Petróczi Katát. Külön értéket jelentett Pécelen a magyar nyelvű bibliák hosszú sora, a vizsolyi bibliától Sylvester János *Újtestamentumán* át, a 18. század második felének kiadásaiig; aztán a fontos kánongyűjtemények, s a számtalan halotti oratio. A luteránusok és unitáriusok munkái közül csak egy-egy volt meg a gyűjtőnek hírmondóul; a katolikus teológia felfogását azonban Pázmányon és Káldi Györgyön kívül Telegdi Miklós, Illyés András, a konvertita Otkocsi Fóris Ferenc, Sámbar Mátyás, Szentiványi Márton, Tarnai István és még sok más szerző műve hirdette.

Jegyzetek

- 1 Ld. az életrajzi fejezet Ráday elleni följelentésekre vonatkozó részét.
- 2 Ráday lt. Ráday Gedeon levelezésének elején.
- 3 Ld. a könyvtár anyagában Febronius, Eybel és Rautenstrauch munkáit, s a névtlenül megjelent röpiratokat.
- 4 Ld. pl. *Sammlung von Minnesingen; Lieder der Deutschen mit Melodien*; vagy a *Der Schlendrian, Der Hipochondrist, La femme docteur, Arlequin janseniste* c. iratokat.
- 5 Gyöngyösi munkáinak 18. századi kiadásai közül is vannak nagyon értékesek Ráday könyvtárában; így az 1730-ban, a budai Nottenstein nyomdában kinyomtatott *Murányi Vénusz*, melynek egyetlen csonka

példánya ismeretes a Rádayén kívül az Országos Széchényi Könyvtárban. (Ld. MKSz 1938. 318. p.)

- 6 Mária Terézia azért mozdította el Pertholdot az 1757-ben alapított pesti iskola tanszékéről – magát az iskolát is bezáratta –, mert a kiadott jogtételek között Perthold az uralkodás törvényességének kellékéként említette a koronázást. Ld. SCHERMANN Egyed, *Adalékok az állami könyvcenzúra történetéhez Mária Terézia haláláig*. Bp. 1928. 53–54. p.

Ráday Pál örökségét nagyjából 80-120 lakott jobbágytelek 20 paraszta telek, 6 nem lakott, 40 paraszta falu vagy falurész és egyéb birtokait alkották, melyekhez házasok és even az ugyanazon nagyságú királyi birtokok tartoztak. Ezeket a kor középemelésű földes gazdálkodásai melletti szántó művelés, az erdőgazdálkodásról fogva a napjainkig gazdálkodás fejlődésére vonatkozóan a jelen művésze megismerve főleg hazánkban a birtokosok által, úgyhogy a 18. század első felében Pest és Nógrád megyékben sok, de országos viszonylatban is csak kevesen végezték olyan arányú művelésüket, mint ő. Ezzel azonban összehajlítva az a törekvése, hogy gazdálkodásukat súlypontját a talajművelés javítására helyezte át, a gyéribben lakott, de gazdaságilag birtokos Államra helyezte át. Hatalmuk, a megművelésükkel előbb még javarészt paraszti álló birtok nagy részén már intenzív gazdálkodás folyt, a megindult a földművelésügyi 1785 évi jogelölthe hozzávetőlegesen 200 mázas házas, 100-120 el paraszti, a mások, uradok, szőlők, majorok révén még egyszer olyan házas lehetett. Ehhez hozzá kell számításunkat a sok természetfölötti szolgáltatás is, mely az úrbéri gazdálkodás formái között a földművelés jel.

IV. A RÁDAYAK GAZDASÁGI HELYZETE ÉS A KÖNYVTÁRFEJLESZTÉS

A Rádayak, akik a péceli könyvtárat nagy áldozatok árán és sok gond között hozták létre, nem tartoztak a dúsgazdag nemesek közé. Anyagi erejük a jómódú középnemességének megfelelő volt, gazdálkodásuk azonban – a korszerűsítés, külföldi kereskedőkkel kötött bor- és gabonaüzletek révén –, a korban szokásos kereteket messze túlhaladva, igen magas színvonalat ért el.¹

Ráday Pál örökségét mindössze 80–120 lakott jobbágytelek, 30 puszta telek, 6 nemes ülés, 40 puszta falu vagy falurész és ezek tartozékai alkották, melyekhez házassága révén az ugyanakkora nagyságú Kajali birtokok járultak. Ezeket a kor középnemesi, úrbéri gazdálkodási módja szerint művelte, azonban már „kezdetől fogva a majorsági gazdálkodás növelésére törekedett, ezen a téren messze megelőzve főleg köznemesi birtokostársait. Annyira, hogy a 18. század első felében Pest és Nógrád megyében senki, de országos viszonylatban is csak kevesen végeztek olyan arányú allodizálást, mint ő. Ezzel szorosan összefüggött az a törekvése, hogy gazdálkodásának súlypontját a túlsúfolt és kevésbé termékeny Felvidékről, a gyéribben lakott, de jobb termést biztosító Alföldre helyezze át ... Halálakor, a negyedszázaddal előbb még javarészt pusztákból álló birtok nagy részén már intenzív gazdálkodás folyt, s megindult a tőkefelhalmozás is.”² Évi jövedelme hozzávetőlegesen 200 mázsa búza, 100–120 fl pénz, s a malmok, árendák, szőlők, majorok révén még egyszer ekkora haszna lehetett. Ehhez hozzá kell számítanunk azt a sok természetbeni szolgáltatást is, mely az úrbéri gazdálkodás formái között a földesúrnak járt.³

Kajali Klára halála után, 1742-ben, a három testvér – Eszter, Gedeon és Pál – közötti osztozkodás alkalmával a birtok három részre oszlott; Pál korai, 1746-ban bekövetkezett halálával azonban az ő része visszaszállt testvéreire. Ráday Gedeon nővérét, Teleki Lászlónét több ráeső birtoktest ellenértékeképpen pénzzel elégítette ki, így az apja által kezelt birtokok nagy része az ő kezében maradt.

A Ráday családi birtok az ő idejében érte el a legnagyobb kiterjedését. Egy, az osztás előtt az 1740-es évek elején készült összeírás szerint a tulajdonukban lévő szántó- és szőlőterület mintegy 7800, a pusztákkal együtt 23 000 kat. hold volt. Ebből leszámítva a Ráday Eszter örökségéért a Telekiek gazdaságához csatolt földeket, még mindig jókora terület maradt Ráday Gedeon kezén. Ehhez járultak aztán a Szentpétery Katalin hozományaképpen kapott gömöri birtoktestek, melyekkel együtt jóval nagyobb katasztrális hold területű birtok felett rendelkezett a gyűjtő, mint elődei. Természetesen a tulajdonában lévő földek mennyisége csak köznemesi szempontból volt számottevő, s eltörpült a nagybirtokosok több százezer holdja mellett.⁴ A tudós, irodalmár és gyűjtő Rádayt érdeklődése másfelé vonzotta és nem foglalkozott a birtokain folyó gazdálkodás irányításával. A hét megye 75 helyiségében szétszórta, egymástól néha 200 km távolságra fekvő birtokrészek kezelése és gondozása Fatavich Ferencnek, a Rádayakat több évtizeden át hűségesen szolgáló bonorum directornak kezében nyugodott. Fatavich nagymértékben továbbfejlesztette a Ráday Pál által megindított allodizálást; az ő provizorsága alatt létesültek az alföldi majorságok, s Pécelen, tíz évi munka nyomán, nagyszabású majorsági központ épült ki. Az ő javaslatára indult meg az ötvenes évektől kezdve a fokozott árutermelésre való berendezkedés is, melynek folytatásaképpen ifjabb Ráday Gedeon 1770 után a családi birtokot kifejezetten árutermelő nagyüzemmé akarta alakítani.

A gazdálkodás intenzitását mutatja, hogy 1741-ben már a birtokok felén, 1765-ben pedig csaknem mindenütt a háromforgós rendszer volt az uralkodó. A gabonatermelés mellett a század első két harmadában – Mária Terézia vámszabályozásáig – Ráday Pál és Gedeon is különös súlyt helyeztek a bortermelésre, s hegyaljai szőlők borát a porosz király és a drezdai fejedelmi udvar csakúgy fogyasztotta, mint Potemkin herceg Moszkvában, s a szállító hajók Konstantinápolyba és Chersonba is elvitték az értékes árut. Mindezekből a forrásokból, a majorsági, úrbéri és árendás jövedelmekből az 1770-es évek elején valamivel több, mint 15 000 fl volt a család évi bevétele, mely ekkor már megoszlott Ráday Gedeon és fia között. A Rádayak tehát „a birtok kiterjedése által szabott korlátokat korukban, az Alföldön szinte egyedülálló intenzív gazdálkodással igyekeztek áttörni. A főuraktól eltérően, állandóan birtokukon éltek s a gazdálkodást maguk tartották kezükben. Így vált lehetségessé, hogy mindig friss kezdeményező kedvvel keressék a jövedelmezőbb termelési eljárásokat és gyakorlatban próbálják ki, majd honosítsák meg a táji jellegnek legjobban megfelelő agrotechnikai módszereket. Míg az abszontista főurakat csak a földből és jobbágyból kisajtolt pénz érdekelte, amit többnyire idegenben, Bécsben vertek el, addig a köznemes Rádayak egygyéforrottak birtokukkal, és jövedelmükből a kultúrának emeltek olyan bástyákat, mint a péceli könyvtár.”⁵

Ráday Gedeon halálával, 1792-ben lezárult a Ráday birtokok köznemesi gazdálkodásának kora. Fia, a fiatal Gedeon, a földtől elidegenedett, a nemzeti kultúrára nem áldozó arisztokrata volt. Már az 1800-as évek elején megindult a birtokok bomlása, s 5–6 évtized múlva a nagy birtoktestekből csak töredékek voltak a család kezén.

A Rádayak gazdasági helyzetének felmérése után össze kell vetnünk anyagi erejünkkel a könyvtárfejlesztés – beszerzés,

köttetés – által rájuk rótt terheket, hogy világosan lássuk, mekkora áldozatokat hoztak a péceli bibliotékaért.

Ráday Pál könyvtára nagyságát tekintve még nem volt jelentős. Beszerzésének és köttetésének költségei nem róttak különösen nagy terhet a gyűjtőre, bár – ha csak a Pozsonyban köttetett biblia kötésének árát, 25 fl-ot összevetjük évi 240–250 fl készpénzjövedelmével, már akkor is kézzelfoghatóvá válik számunkra, hogy milyen nagy áldozatot jelentett egy 18. századi köznemesnek könyveket gyűjteni. Sajnos, Ráday Pál kiadásairól nem maradt ránk részletes feljegyzés, Gedeon korából ugyan annál több, azonban ezek alapján sem lehet egy összesített kimutatást készíteni arról, hogy mennyit költött a péceli gyűjtő hat évtized alatt a könyvtár fejlesztésére.

Ráday Gedeon beszerzései, amint az előző fejezetek mutatták, hatalmas arányúak voltak s anyagilag igen nagy megterhelést jelentettek neki. A könyvek iránti szeretetének, de a nemzeti művelődésért hozott áldozatának nagyságát is itt lehet lemérni igazán, hiszen épp a családi viszályokról, sokszoros kamatot jelentő adósságokról szóló részletekben mutatkozik meg, hogy milyen más körülmények között született a péceli könyvtár, mint a Teleki, Széchényi vagy Festetics téka, s az egyes hatalmas főpapi könyvtárak. A 18. század Magyarországon a nagy könyvgyűjtők százada; a létrejött pompás és a nemzeti kultúra szempontjából számottevő könyvtárak között azonban csak egy köznemesi gyűjteményt találunk, mely értékben a többiekkel egyenlő volt, s a magyar művelődésben játszott szerepe szerint is az elsők közé tartozott: Ráday Gedeon könyvtárát. Már maga ez a tény is utal arra, hogy mennyivel nagyobb erőfeszítésre volt szüksége Rádaynak, mint a többi százezres vagy milliós jövedelemmel rendelkező gyűjtőnek.

Példaképpen hasonlítsuk össze a köznemes Ráday Gedeon jövedelmét a nagybirtokos gróf Széchényi Ferenc évi bevételei-

vel, s akkor megértjük, hogy miért küszködött a péceli gyűjtő állandóan pénzzavarokkal, miért növelte évről-évre adósságait. Mindketten – Ráday és Széchényi – szenvedélyes gyűjtők voltak, s mindketten országos hírű, a nemzet művelődésének szempontjából értékes gyűjteményt hoztak létre. Széchényi könyvtára a Rádayénál mennyiségben kétségtelenül gazdagabb, s kézirataiban értékesebb volt – a péceli könyvtár állományának minősége azonban semmivel nem maradt a cenkié mögött, sőt némely vonatkozásokban felülmúlta azt. A két gyűjtemény közötti különbség semmiképpen sem fejezi ki a két gyűjtő rendelkezésére állott anyagi erők közötti különbséget. Ráday Gedeon egy esztendei jövedelme, melyet megosztott a fiával, az 1770-es évek elején, 15 000 fl volt. Ez az összeg birtokához képest magasnak mondható, s csak azzal az intenzív majorgazdálkodással lehetett elérni, melyet a Rádayak és Fatavich bevezettek a birtokon. 1760 és 1775 között pedig, a legnagyobb beszerzések idején, az általa évente könyvekre költött összeg 2–3 ezer fl körül mozgott. Ugyanakkor Széchényi Ferenc egy évi jövedelme 250–300 ezer fl-ot tett ki.⁶ Széchényi gazdálkodása – saját szempontjából – nagyon eredményes volt: negyven év alatt megháromszorozta az örökölt vagyont. Egy összesítő kimutatás szerint 1775-től 1812-ig új birtoktestek szerzésére, befektetésekre, országos és családját illető kiadásokra 3 826 699 fl-ot költött, s ebből a könyvek, érmék, kéziratok vásárlására, a katalógusok nyomtatására 160 000 fl 22 kr jutott.⁷ Önként adódik tehát az a következtetés, hogy bár a Ráday könyvtárára fordított összeg a maga egészében lényegesen kevesebb volt, mint a Széchényi által 37 év alatt gyűjteményére költött 160 ezer fl, viszonylagosan, évi jövedelmükhöz mérve, mégis sokkal nagyobb terhet vállalt a cenki gyűjtőnél, hiszen a 15 000 fl évi jövedelemből ráeső résznek egyötödét könyvekre költötte. Emellett figyelembevételre méltó péceli nagy építkezéseit is, nem csoda, hogy kisebb-

nagyobb kölcsönöket volt kénytelen felvenni, s a család súlyos eladósodása már az ő idejében elkezdődött.

Midőn Ráday Gedeon a birtokok kezelését átvette, 28 000 fl készpénz volt a családi kasszában. Ezt a nagy összeget pár év alatt elköltötte, s az ötvenes évek második felétől kezdve már állandóan kölcsönügyletekbe bonyolódott. Ekkor pedig még nem is annyira a könyvtárfejlesztés, hanem inkább a péceli építkezések vitték el a pénzt. Ha a könyvbeszerzéseket gyűjtőkörönként és korszakonként tekintjük át, azt kell látnunk, hogy az 1760 előtti évek beszerzései, valamint az erdélyi, pozsonyi és felvidéki gyűjtőkörökből származó anyag nem emésztett fel olyan összeget, mely a gyűjtőt adósságokba sodorta volna. Igaza volt Bod Péternek, mikor azt írta: „Száz renens forintok iránt ír a Méltóságos Úr a magyar könyvek szerzésekre, hogy akar küldeni. Sok magyar könyvek kellenének ennyi pénzre.”⁸ Ezzel szemben hatalmas summába került az 1760-as évek kezdetétől a 80-as évek elejéig beszerzett, s a bécsi könyvpiacról származó gyarapodás, melyhez a pesti Weingand és Köpff cégnél vett könyvekért fizetett jelentős összeg és a sokkal kisebb külföldi beszerzések járultak.

Ráday tehát a nagy összegeket felemésztő könyvvásárlások és péceli építkezések miatt kénytelen volt kölcsönöket felvenni, s a hetvenes évek közepére már tekintélyes összegű adósságai voltak. Ezekből élete végéig nem tudott megszabadulni – egyik hitelezőjének kifizetésére a másiktól vett kölcsönt –, s ez a családi birtokokra súlyosodó teher az évek folyamán egyre nőtt, az öreg gyűjtő főrangú utódainak, különösen menyének, Fáy Zsuzsannának pazarló életmódja következtében, úgy, hogy a családot terhelő összes adósság 1801-ben 181 ezer fl-ot tett ki.⁹

Ráday hitelezői közül elsőnek Teleki Sámuelet kell megemlítenünk. Teleki 1768 tavaszán Nagy István közvetítésével 15 000 fl-ot ajánlott fel kölcsönképpen péceli rokonának, mivel ezt a pénzt

nélkülözni tudta s ki akarta helyezni. 5% kamatot kért utána, bár 6-ra el lehetett volna helyezni még Erdélyben is, de inkább hajlandó volt kevesebbet odaadni, csak azt kérte, hogy a dolog maguk között maradjon, mert nem akarta irigyeit ezáltal is szaporítani.¹⁰ Ráday elfogadta ajánlatát, s Nagy István 1769 januárjában¹¹ már a Teleki Sámuelnek fizetendő félesztendei kamatra vonatkozó intézkedést sürgette gazdájánál. A kor – Széchényi és Festetics mellett – harmadik világi és főrangú gyűjtője tehát akkora összeggel segítette ki a köznemes Rádayt, mely annak egy évi jövedelmével volt egyenlő. Ez a tény feleslegessé tesz kettőjük anyagi ereje között minden összehasonlítást.

A péceli gyűjtő hitelezői között találjuk a könyvtár aranykorának leghűségesebb és legeredményesebb beszerzőjét, Nagy Sámuel is. Nagy az ágensség mellett üzletekkel és közvetítésekkel is foglalkozott, nagyon takarékosan élt, így érthető, hogy a három évtized folyamán, melyet életéből mi ismerünk, mindig volt pénze, s amit kölcsön formájában akár Rádaynál, akár másoknál jól kamatoztatott.¹² Már 1761 elején olvashatunk urának adott kölcsönéről, 500 fl-ról. Ez az összeg azután az évek folyamán hol nőtt, hol csökkent, de mindig elszámolásban voltak. Ráday 1768 és 1773 között évente átlag 1000 fl-tal maradt adós Nagynak, s a későbbi esztendőkből is szerepeltek kisebb-nagyobb összegek a számadásokban, mint Nagy túlfizetései a Ráday által küldött pénzek felül. A gyűjtő mindig törlesztett adósságából, de egy-egy következő aukció újabb százasokkal növelte meg azt. 1772 szeptemberében már 8000 fl-ra emelkedett a Nagy Sámuelről kölcsönzött összeg. Ez év májusában ugyanis Rádaynak 8000 fl-ra volt szüksége, hogy más adósságait kifizethesse. Nagy – igen okosan – azt írta erre: „... úgy tartom, még jobb kisebb tsumóba kipótolni, mint egy tsumóba valahol felvenni, mivel a kisebb positióknak kifizetése is könnyebb”,¹³

s ő maga rögtön 2000 fl-ot felajánlott. Evvel 8000-re emelkedett gazdájánál levő pénze, s ezt hajlandó volt 10-re kipótolni. A kerek 10 ezer fl-ért pedig 6 helyett csak 5% kamatot számított volna.¹⁴ Ráday nem fogadta el ajánlatát s Nagy Sámuelnél lévő adóssága ezután éveken át nem változott. Ennek megfelelően 1777-ig, elszámolásuk teljes kiegyenlítéséig, a Bécsben akkor szokásos 6%-os kulcs alapján évi 480 fl kamatot fizetett az ágensnek.¹⁵ Ezt az összeget általában összkel küldötte fel a császárvárosba, mint egyéb adósságainak kamatait is, hiszen ekkor adta el bor- és gabonatermését. Beszerzőjénél lévő adósságát 1777 januárjában rendezte Ráday – ettől az időtől kezdve nem esik többé szó a 480 fl „interesse”-ről. A szükséges pénzt úgy teremtette elő, hogy Harta községben fekvő birtokrészét elzálogosította Laczkovich Imrének 8000 fl-ért, 1777. január 1-től számított 15 esztendőre.¹⁶ A későbbi évek folyamán 1783 májusában vett fel 1000 fl-ot a péceli gyűjtő bécsi megbízottjától, aki ugyanakkor magához váltotta a Nagy Istvánnál lévő s még 1766-ból származó 4000 fl-os váltót is, így újra 5000 fl-ja volt Nagynak uránál.¹⁷

A levelekből kapott kép alapján úgy ismerjük meg Nagy Sámuel, mint jó üzletembert, aki pontosan tisztázta urával, hogy milyen kamatra adja a kölcsönt; sőt, még arra is van példa, hogy csak akkor volt hajlandó adni, ha 6%-ot fizetett neki, pedig idegentől 5%-ért is kaphatott volna.¹⁸ Meg kell állapítanunk azonban azt is, hogy mindig igyekezett Ráday szolgálatára lenni, s midőn maga nem tudott rajta segíteni, akkor mástól szerezte meg neki a szükséges összeget.

Mindig szegyenkezett, ha kérnie kellett urától azt a pénzt, mellyel túllépte a rendelkezésre álló keretet: „Igen sajnálom s szokásom ellen is vagyok, hogy vele alkalmatlankodnom kellek, de nekem is megszorodván a költségeim, kéntelenít a szükség az egyéb eránt általam szorossan observáltatni szokott

szemérmertesség reguláját is által hágni," írta 1777 januárjában, midőn az október óta felgyűlt 152 fl 34 kr-nyi adósság megküldését kérte.¹⁹ A gyűjtő és beszerzője közötti viszony, akik a pénzügyek terén mint adós és hitelező álltak egymással szemben, zavartalan volt, bár Ráday ügykezelése nem volt pontos; a bohém emberek rendszertelenségével válaszolgotott megbízottjának, tartotta számon a pénzügyeket; pontatlanságával, midőn hónapokon át nem válaszolt ajánlatokra vagy elszámolásokra, igen kellemetlen helyzetbe hozta Nagy Sámuel, vagy jelentős károkat okozott neki. 1772 nyarán például 1000 fl-ja maradt kihasználatlanul, mert Ráday hónapokig nem felelt a sürgetésekre, hogy szükséges-e neki a pénz.²⁰ Így érthető, hogy Nagy Sámuel hangja néha, különösen az 1772–73-as években kissé neheztelő és sértődött: „Az abba levő dolognak²¹ már egyszer érjünk véget, mivel sok dolgaimra nézve in suspenso kelletik lennem, míg azon által nem esünk.”²² 1773 márciusában már végleg el van szánva az elszámolás körüli félreértések tisztázására, soraiból úgy látszik, mintha Ráday azzal gyanúsította volna, hogy be akarja őt csapni. Hangja itt egész élessé válik: „... azért bíróra nem szorulunk.”²³ Néha aztán egészen kíméletlen volt Nagy. Attól félve, hogy a betegeskedő öreg Ráday meghal és a kölcsönadott 8000 fl-nak vagy búcsút mondhat, vagy csak hosszadalmas peres eljárással szerezheti meg az örökösöktől, többször sürgette az adósság rendezését, azt adva okul: „hogy hallandók vagyunk,”²⁴ s „jobb elkerülni a confusiókat”.²⁵ Ezek a kellemetlenségek azonban hamar elsimultak közöttük, s Nagy újra a leghűségesebb kölcsönszerzője lett az öreg gyűjtőnek a császárvárosban.

Ráday, Teleki és a két Nagy mellett, kölcsönt vett fel Windischgrätz grófnőtől,²⁶ Jablántzy József udvari titkártól,²⁷ özv. Péterffynétől,²⁸ az egyik Wallaszskaytól;²⁹ Kántor Zsuzsától;³⁰ Huszár Istvántól;³¹ Gerhart Páltól;³² Podmaniczky Jánostól;³³

Beniczky Annától;³⁴ Pongrácz Boldizsártól;³⁵ több ízben Drozdik János bécsi evangélikus ágenstől³⁶ és a pesti piarista rendháztól.³⁷

Mindezekből láthatjuk, hogy Ráday Gedeon áldozatkészsége, – ha könyvekről volt szó – nem ismert határt, s inkább vállalta családjával is a harcot, csak hogy bibliotékáját szaporíthassa. Felesége, Szentpétery Katalin sokszor csökkenteni akarta a könyvekre költött nagy összegeket, félve a csődtől. Nagy István már idézett megjegyzése utal erre, midőn Szászky–Tomka könyveinek katalógusát ígéri, „ha szinte a Tekintetes Aszontul meg tiltatom is, mivel a protestatióval az Úrtul meg előztettem.” Életének utolsó másfél évtizedében pedig menyé, Fáy Zsuzsánna is sokat veszekedett vele a könyvek miatt: „Ha a menyé a sok könyvvásárlást vetette szemére, ilyenkor az öreg nekiment legdrágább porcellánjainak, s földhözverte kínjában.”³⁸

A fentiekben vázolt kép teljesebbé tételére a következőkben néhány adatot közlök az akkori pénznemek értékéről, hogy így még világosabban előttünk álljanak a Rádayak könyvgyűjtésének nehézségei, de ugyanakkor a könyvek iránt érzett szeretetük és áldozatkészségük is.

A korabeli pénzegységek a következők voltak: Rajnai (rh) forint: 1 1/5 magyar vagy kurta forint (a feljegyzésekben gyakran nehezen dönthető el, milyen forintról volt szó).

1 rajnai forint = 20 garas = 60 krajcár = 120 dénár. (Ebből 100 = 1 magyar forint.)

A rajnai forint értéke az 1896-os táblázat szerint: 1 arany forint = 4 rajnai forint, ill. 4,4/5 magyar forint.³⁹

1722-ben egy font szalonna 12 dénárba került, vagyis 1 rajnai forintért 10 font (5,60 kg) szalonnát lehetett venni; 1770-ben a marhahús fontja 2, 1/2 krajcár, egy tyúk 5 krajcár, 8 tojás 3 krajcár volt, tehát 1 rajnai forint 24 font marhahús, 12 tyúk vagy

160 tojás árának felelt meg. Egy férficsizma ára 1 forint 6 krajcárt tett ki.⁴⁰

Jegyzetek

- 1 Ráday Pál gazdálkodására ld. *Ráday Pál iratai*, i.m. bevezetését és NÉMETH Balázs, A Ráday birtokok gazdálkodása a 18. században. RGYÉ I. 1956. [Újabban BALÁZS László, A Ráday-család és könyvtára. RGYÉ VI. 1989. 135–143. p.]
- 2 NÉMETH, i.m. 2–3. p.
- 3 *Ráday Pál iratai*, I. i.m. i.h.
- 4 Pl. a szomszédos garamszentbenedeki apátság 40 ezer hold felett rendelkezett; Grassalkovich herceg gödöllői birtoka 132 ezer hold volt.
- 5 NÉMETH, i.m. 15. p.
- 6 1804-ben: 232 098 fl; 1814-ben: 351 686 fl 25 kr. Ld. bártfai SZABÓ László, *A sárvár-felsővidéki gróf Széchényi család története*. II. 542. és 553. p.
- 7 SZABÓ László, i.m. II. 546–552. p. Ugyanakkor Festetics György gróf, a keszthelyi könyvtár és a Georgicon alapítója sokkal nagyobb anyagi erő felett rendelkezett. A ránkmaradt becslések szerint egy évi egész jövedelme 1807-ben 416 382 fl volt; egy 1812-es kimutatás szerint 4 003 506 fl értékű vásárlással gyarapította a ráhagyott javakat. Ebben az időben – a 19. század eleje – az esztergomi érsek évi jövedelme 100 000, a kalocsaié pedig 40 000 fl-ot tett ki. Ld. SZÁNTÓ Imre, *A parasztság kisajáttása és mozgalmi a dunántúli Festetics-birtokon*. 1711–1850. Bp. 1954. 135. p.
- 8 Levele Rádayhoz, 1755. április 16.
- 9 Ld. a Ráday lt. 72. fasc.-ban található kimutatást.
- 10 Nagy István levele Rádayhoz, 1768. május 17.
- 11 Január 19.
- 12 Nem tudjuk, hogy kiknek adott még Rádayn kívül kölcsön, bizonyos azonban, hogy másoknak is hitelezett. 1765-i elszámolásával kapcsolatban például azt írta, hogy a „supererogatum” 500 fl-ot, mellyel ura neki

- tartozott, kölcsönadná, ha pedig Rádaynak nem kell, akkor arra kérte, hogy helyezze el másnál. (ld. 1765. június 12-i levelét.) 1769-ben 6% kamatra ketten is kérték tőle a pénzét, ezért Ráday sürgős válaszát kérte, hogy szükséges-e neki, mert a többieknek 14 napon belül kellett feleletet adnia (ld. az 1769. április 17-i levelet). Arra is van adatunk, hogy Ráday Gedeon fia is tartozott neki, mert 1771 tavaszán az öreg Ráday azt kérte Nagytól, hogy válassza el tartozását a fiától. (ld. Ráday levelét Nagy Sámuelhez, 1771. április 26. Ráday Gedeon leveleit ld. Ráday lt. Ráday Gedeon levelezéseinek végén.)
- 13 Levele Rádayhoz, 1772. április 3.
  - 14 Levele Rádayhoz, 1772. szeptember 4.
  - 15 Ld. pl. Nagy 1774. június 5-én, vagy 1766. október 24-én Rádayhoz írott leveleit, melyekben nyugtázza az „interesse”-t.
  - 16 Ráday lt. 21. fasc. Az ifjú Ráday Gedeon a szerződést annak lejártakor meghosszabbította.
  - 17 Nagy Sámuel levele Rádayhoz, 1783. május 23. A Nagy- István féle kölcsönre vonatkozólag ld. a pozsonyi ágens 1766. március 11-én írott levelét.
  - 18 Levele Rádayhoz, 1772. május 13.
  - 19 Levele Rádayhoz, 1777. január 7.
  - 20 Levele Rádayhoz, 1772. december 29.
  - 21 Az előzőekben említett 8000 fl-os adósságról volt szó.
  - 22 Levele Rádayhoz, 1772. december 29.
  - 23 Levele Rádayhoz, 1773. március 13. Ráday lt. A. II. 995.
  - 24 Levele Rádayhoz, 1772. szeptember 4.
  - 25 Levele Rádayhoz, 1772. szeptember 24.; 1773. április 13. Ráday lt. A. II. 996.
  - 26 Windischgrätznetől, aki Kevenhüller lány volt, 4000 fl-ot vett fel a gyűjtő, 5% kamatra. Az ezért járó évi 200 fl-ot fizette is rendszeresen: 1785-ben azonban a hitelező visszakövetelte pénzét, így újabb hosszú futkosás kezdődött Bécsben, míg Nagy 1786 januárjára egy másik kölcsönt tudott szerezni, hogy Windischgrätznet kielégíthessék. Megnehezítette a helyzetet, hogy II. József rendeletének értelmében a Magyarországra és

- Erdélybe kimenő tőkékért éppen úgy, mint a külföldre irányulók után, 10% illetéket kellett fizetni. Ide vonatkozólag ld. Nagy Sámuel 1785. március 12-én, július 8-án, augusztus 10-én és 1786. január 27-én írott leveleit.
- 27 Nagy 1783. március 11-én 2000 fl-ot vett fel tőle Ráday számára, 6% kamat fizetését vállalva. A kamatokat még 1786-ban is fizették. Ld. a megbízott leveleit, 1784. március 14.; március 30.; 1786. március 3.; március 31.
- 28 Ezer fl-ot; kamatfizetésről nyugta: 1765. május 12. Ráday lt. Nyugták. 83–87. fasc. A következőket ld. ugyanitt.
- 29 Ezer fl-ot; nyugta: 1765. október 18.
- 30 Hatezer fl-ot; nyugta: 1761. december 19.
- 31 Négyezer fl-ot; 1755-ben vette fel; nyugta: 1758. szeptember 24.
- 32 Háromezer fl-ot; nyugták: 1759. szeptember 29.; 1763. október 5.
- 33 Ötezeröttszáz fl-ot; nyugta: 1753. április 11.
- 34 Háromezer fl-ot; nyugták: 1755. szeptember 14.; 1757. január 12.
- 35 Ezer fl-ot; nyugták: 1765. május 28.; 1767. február 24.
- 36 1762-ben ezer, 1764-ben ötszáz, 1767-ben háromszáz fl-ot vett fel Drozdiktól. Az összegek egy részét az ágens által szállított könyvek ellenértéke alkotta, melyet Ráday nem tudott kifizetni. Ld. Nagy Sámuel leveleit Rádayhoz, 1764. január 17.; 1767. július 24. Ráday lt. A. II. 917.
- 37 Egy ízben kétezer fl-ot; nyugta: 1766. június 23. Ezenkívül még több alkalommal is.
- 38 VAS Margit, i.m. 32. p.
- 39 Ld. MATLEKOVITS Sándor, *Magyarország a Millénium évében, 1896-ban*. Bp. 1899. VIII. 483. p.
- 40 Ld. *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle*, 1894. 51. és 354. p. Idevonatkozólag ld. még WEIS (FÖLDES) Béla, *Beiträge zur Preisstatistik von 1200 bis 1800. Statistisches Jahrbuch der Stadt Pest*. I–II. Pest, 1873.

V. A KÖNYVTÁR KÜLSŐ KÉPE

A barokk kastély elmaradhatatlan kiegészítője, díszítőeleme volt a teremkönyvtár. A Rádayak Grassalkovich-stílusban épült, késői barokk péceli kastélyához is feltétlenül hozzátartozott a nagy könyvtárterem, freskóival és díszesen kötött könyveivel. Ez a külső keret szinte ellentmondott a könyvtár belső jellegének, hiszen a Ráday gyűjtötte könyvanyag fővonásai, a könyvtár funkciója s elsősorban a gyűjtő szándéka és szempontjai már nem a barokkra mutatnak, hanem a 18. század szellemiségének tudatosságát, kitágult horizontjait sugározzák vissza, a felvilágosodás és a szélesebbkörűvé váló művelődés felé irányítják pillantásunkat. Ez az ellentét csak a könyvtár jellegét tulajdonképpen kialakító gyűjtő, Ráday Gedeon egyéniségének dialektikájában oldódik fel, akinek alakja két világ határán áll, mert szemléletében részben már az újat képviseli, részben azonban még a régihez tapad.

A könyvtár történetével kapcsolatban – arra törekedve, hogy a felvázolt kép teljes legyen – foglalkoznunk kell tehát esztétikai profiljával is, magával a könyvtárteremmel, a freskókkal, a könyvtartókkal és végül a könyvek köttetésével,¹ melyek hozzájárultak ahhoz, hogy a híres bibliotéka a Pécelen járt kortársak emlékezetében olyan mély nyomot hagyjon.

Ráday Pál az általa összegyűjtött könyveket ludányi kúriájában, majd pedig, midőn Pécelen is építkezett az 1730-as évek második felében,² részben Pécelen tartotta. Ide hozatta fia, Gedeon is peregrinációjának, majd a 40-es és 50-es éveknek főleg bécsi és erdélyi beszerzéseit. Az 1755 után megindult építkezések közben többször esik szó a Ráday Pál féle épület „régii bibliothekájáról”, de ennek fekvéséről, nagyságáról semmit sem tudunk. Néhány könyv Ludányban, sőt Pesten való elhelyezéséről

hallunk a későbbi évtizedekben s a 19. század első felében is, a tulajdonképpeni Ráday könyvtár azonban 1762–63-tól a péceli kastély könyvtártermében és kisebb helyiségeiben volt elhelyezve.

E nevezetes könyvtárterem a Ráday Gedeon által megindított, 1755 és 1766 között folyó nagy építkezésekkel kapcsolatban alakult ki, amikor Ráday az apja által Pécelen létrehozott szerényebb „residentiát” Mayerhoffer András, a kor egyik leghíresebb magyarországi építésének fia, Mayerhoffer János által pompásabb barokk kastéllyá építette át. 1759-ben a könyvtárterem már feltétlenül készen volt, hiszen Kossuth Ferencnek, a péceli intézőnek ebben az évben írt egyik levele³ szerint a kőművesek már nem a könyvtárban, hanem a mellette lévő két szobában dolgoztak. Bizonyára az építkezések miatt még jóideig nem vált használhatóvá a könyvtár helyisége, s két évvel később is arról érdeklődik Szilágyi Sámuel péceli barátjától, hogy „bibliothecája helybe állott-é?”,⁴ mert kölcsönözni szeretett volna tőle, de az építkezés idejére elrakott könyvekből nem lehetett.

A viszonylag nem túl nagy könyvtárterem a kastély homlokzati főépületének földszintjén, a balsarokban, a keleti szárny végében fekszik. A négyzetes alaprajzú helyiség egy-egy oldala 9,40 m, két ablaka a főfrontra nyílik, egyik ajtaja akkoriban Rádaynak a keleti szárny felé eső dolgozószobájába vezetett, a másik a homlokzati főépületben lévő kis bibliotékába. Boltozatát négy vörös márványpillér tartotta, aranyozott rokokó fejezettel, a hevederíveken szürke-fehér-arany rokokó kartusokkal. Így a mennyezet három nagyobb és hat kisebb mezőre oszlott, melyeknek kifestésére 1763-ban, amint a könyvtárterem elkészült, keresett megfelelő embert. Először Besztercebányán próbálkozott, ahol Kutzelnik Sámuel kőműves ajánlotta neki Kietsch János Ferenc⁵ odavaló festőt. Kietsch jelentkezett is Rádaynál, hallván, hogy „történelem-festőre (Historien-Mahler)

van szüksége ... és hogy könyvtárát különféle freskókkal akarja díszíteni.”⁶ Nem szívesen vállalkozott azonban a dologra, mert ő csak „olajjal, holland módra” szokott dolgozni, nem pedig „mészre, vagy falra.” A gyűjtő bizonyára nem is tárgyalt tovább vele, hanem még ugyanabban az évben megbízást adott Schervitz Mátyásnak,⁷ akiben megtalálta a megfelelő embert a könyvtár freskóinak festésére. Az 1763-ban Budán kötött szerződés⁸ kétségtelenné teszi, hogy a péceli könyvtár freskói nem 1782-ből, hanem 1763-ból valók, nem Johann Nepomuk Schöpf, hanem Schervitz Mátyás művei, és a kastélynak időrendben nem utolsó, hanem első freskói, amint ezt a legújabb kutatás⁹ a Kazinczy ellenőrizhetetlen adatain alapuló eddigi felfogással szemben bebizonyította.

A Ráday és Schervitz között kötött szerződésből kiderül, hogy a festő a 9 mezőből álló könyvtármennyezet kifestését „az Ur által megadott terv szerint vállalta” – s Ráday elgondolására mutat az is, hogy a freskókon ábrázolt könyvek, így például az *Acta Eruditorum*, mind megvoltak könyvtárában.¹⁰ A festmények, a könyvtár tartalmára utalva, a tudományok enciklopédiáját jelenítik meg, a tervező klasszikus műveltségének megfelelően allegorikus alakokkal. A középső mennyezeten Pallas Athene felhőkön ülő alakja a diadalmas tudományt jelképezi. Körülötte az architektúrán elhelyezett amorettek a világ minden tudományát összefoglaló könyveket tartják kezükben, az egyiknél a magyar polihisztorok listája látható. A főalakot, Pallas Athénét veszik aztán körül a többi nyolc mezőben az egyes tudományok ábrázolásai a grammatikától a teológiáig, s a képeken sűrűn látható amorettek kezében vagy a földre állítva, az illető tudományág legfontosabb könyvei láthatók. A freskók a barokk monumentális stílusában készültek, bár az architektúra a helyszűke miatt szegényes s a mai napig jó állapotban maradtak meg élénk színeikkel, csak néhol gyaníthatók bizonyos restaurálás nyomai.

A péceli könyvgyűjtemény anyaga azonban nemcsak a könyvtárteremben volt elhelyezve, hanem ezenkívül 4–5 szobában. Kazinczy így írja le a könyvtár 6 helységét: Ráday dolgozószobájából, ahol „élete nagyrészét ... élte le”,¹¹ „nyílt az ajtó bibliothekájába, mely a keleti és a déli szögben állott, négy veres márványoszlop tartván boltozatát. Ehhez még két szomszéd szobát kelle elfoglalni a kapu felé. Poetái egy negyedik szobában állottak, dolgozója mellett, az udvarra; a magyar könyvek hitvесе szobájában. Ami a 6 szobában el nem fért, Pesten tartaték és Ludányban.”¹² Kazinczy híradása itt feltétlenül hiteles; a levéltári anyagban is van nyoma annak, hogy Ráday külön kezelte a „poeták collectioját”, s köztudomású volt az is, hogy a magyar könyvek Szentpétery Katalin szobájában állottak.¹³ De ha nem is lenne ilyen pontos képünk arról, hogy hol voltak elhelyezve Ráday könyvei, akkor is fel kellett volna tételeznünk, hogy a könyvtártermen kívül igénybe vett más helyiségeket is az állomány raktározására, hiszen a 60-as, 70-es években beszerzett, nagy mennyiségű anyag nem férhetett el a könyvtárteremben.

E terem mellett a homlokzati főépület földszintjén még két szoba szolgált tehát könyvek lakóhelyéül. Ezek közül az, amelyik közvetlenül a márványpillérekkel és freskókkal díszített terembe nyílt, volt a kis bibliotéka. Ennek mennyezetét és falait is freskók díszítik, melyek valószínűleg még 1776 előtt¹⁴ készültek. Ezek is bizonyára mind Schervitz munkái: stílusukon és színezésükön kívül az is a budai mester mellett szól, hogy ő még évek múlva is dolgozott Pécelen, szinte haláláig.¹⁵ A szoba mennyezetén Arion, a költő látható, lyrájával, amint egy delfin hátán ülve, a tengerből megmenekül. Az ajtók és az ablak felett egy ismert mitológiai történet – Orpheus az alvilágban – jelenetei díszítik a falakat. E freskók mintájául Bernard Picartnak, az Amsterdamban dolgozó francia rézmetszőnek metszetei

szolgáltak;¹⁶ megfestésükkor kaphatott kedvet Ráday arra is, hogy a kastély nagytermét Picart metszeteivel díszíttesse.

A könyvtár berendezésére, a könyvtartókra vonatkozólag a levéltári anyag szintén sok adattal szolgál. A könyvtárteremben és a mellette lévő kisebb szobákban elhelyezett polcok számát megközelítő pontossággal leírja egy 1864-ből származó jegyzék, mely a könyvtár eladásakor Pestre szállított tékákat sorolja fel: „Hat külön osztályú keményfaálványok szét szedve. Nyoltz külön osztályú lágyfa álványok fiókokkal ellátva. Egy keményfa íróasztal fiókokkal el látva. Egy külön osztályú lágyfa álvány (keskeny). Egy lágyfa festetlen álvány (közönséges). Egy díjő fa szeletekkel bé borított keskeny álvány (egyben). Két darab fehérre festett üveges szekrények (az első emeleti nagy teremben.)”¹⁷ Ezek közül ma már csupán 4 nagy, egyforma méretű, rokokó stílusú könyvállvány található a Ráday könyvtár műemléknek nyilvánított részében, ebből kettőnek mindkét homlokzatát rokokó faragás díszíti, a harmadiknak csak egyik homlokzata faragott, a negyediké pedig sima.¹⁸ A többi ma meglévő könyvállvány legnagyobbbrészt a 19. század végén készült, a régiiek mintájára.¹⁹ Megmaradt az egyik rokokó stílusban készült kis üveges szekrény is, elől kettős ajtóval, kétoldalt egy-egy sor apró rekesszel.²⁰ A tartók és a szekrény egyaránt fehérek voltak, aranyozott díszítéssel, – a későbbi egyhangú szürke átfestés alatt meglelhető az eredeti színezés.^{20/a}

A könyvtárberendezés eredetére, beszerzésére, az ajánlatokra és próbálkozásokra sok érdekes részletet találunk a gyűjtő és megbízotja közötti levelezésben. Szilágyi Sámuel bécsi ágens és beszerző már 1740-ben aprólékosan leírja barátjának saját könyvespolcait, le is rajzolja és melegen ajánlja azokat, mint a legmodernebb rendszerűeket.²¹ Ekkor azonban még nem vált annyira égetővé a könyvtartók beszerzése, hiszen valószínű, hogy a meglévő anyag elfért a Ráday Pál idejéből megmaradt

állványokon, s új könyvtárteremről még szó sem volt, – így Ráday Gedeon az érdeklődésnél nem ment tovább. Annál sürgetőbb lett 1762–63 tavaszán a díszes teremnek és a kastély egész barokk-rokoko jellegének megfelelő tékák beszerzése. Ennek elintézését is Nagy Sámuel vette kezébe; már 1762-ben díszes berendezést ajánl Rádaynak egy dobrakerülő hagyatékából, egy íróasztalt kétoldalt polcokkal, egy kisebb könyvvállványt, két sarokba való háromszögletű piramist díszes fafaragással, benne a könyvtár tulajdonosának nevével; s végül néhány nagyobb, négy részből álló könyvespolcot.²² A levélhez mellékelte rajz érdekesen szemlélteti egy 18. századi divatos könyvtár berendezését, közölve a bútorok méreteit is. A rajzzal való összehasonlítás alapján bizonyos, hogy a ma meglévő tékák nem a Nagy Sámuel által ajánlottak közül valók.

1766–67-ben csináltatta Ráday Rakovitz Henrik pozsonyi asztalosmesterrel a kis bibliotékába való könyvvállványokat. Még 1764-ben, az országgyűlés alkalmával ismerkedett meg vele, megrendelte nála a „szála” és néhány mellette lévő szoba parkettáját.²³ 1766 tavaszán Rakovitz Pécelen járt,²⁴ ekkor bízta meg a kis bibliotéka könyvespolcainak elkészítésével. A továbbiak folyamán a Pozsonyban lévő Nagy István tartotta vele a kapcsolatot, rendszeresen beszámolva urának a munka haladásáról. A terveket csak 1766 végén küldte le az asztalos Rádaynak, pedig már nyárra ígérte.²⁵ A következő év nyári hónapjaiban aztán javában dolgozott a polcokon, s őszre számította elkészülésüket. Közben még az is kérdésessé vált, hogy a kialakított árért, „száz forintért megcsinálhatya-é egyik bibliothecát, mind az által, mivel a felső Bildhauer Arbeit kisebb lesz, mint az Abrissben volt lerajzolva, gondollya, hogy már most a Bildhauer is kevesebbet fog kérni ...”²⁶ Mivel úgy látszott, hogy a tartók még szeptemberre sem készülnek el, Nagy már azzal gyanúsította az asztalost, hogy „minden mester embernek szokása szerint

Rakovitz is megh hazutta magát.”²⁷ Végre azonban szeptember 30-án azt jelentette, hogy a polcok és a szobába való kemény fa táblák (parketták) leszállításáról alkudozik a hajósokkal, akik 25 forintot kértek, s Nagy kénytelen volt ebbe az összegbe is belemenni.²⁸ 1768 elején még egy tékát csinált Rakovitz Rádaynak,²⁹ melyért 60 forintot kért. Így a Pozsonyban készült tartók, Nagy István elszámolása szerint, összesen 360 forintba kerültek; a három elsőért egyenként 100 forintot, a negyedikért pedig 60-at fizettek.³⁰ Ezek az aránylag magas árak nagyméretű könyvállványokra utalnak, az egyforma árak pedig három, nagyjából egyforma darabra, tehát feltételezhetjük, hogy a ma meglévő három, azonos méretű könyvespolc, s a negyedik, egyszerűbb kivitelű, Rakovitz műhelyéből került ki.

Magánkönyvtárak történetében különös hangsúlyt kell helyezni a könyvek kötésére, hiszen minden kor gyűjtői számára az esztétikai szempont legtöbbször épp oly fontos, mint a tartalom. A barokk ízlés idején, a kastély pompáját és fényét emelő teremkönyvtárak rendeltetése miatt, nem is tehetett mást a gyűjtő, minthogy csak az elegáns és szép kötésű darabokkal gyarapította gyűjteményét; a felvilágosodás eszméinek hatása alatt pedig a könyvet szerető, literátus ember szükségesnek érezte a jó könyv tartalmának megfelelő kötésről gondoskodni.

Ráday Pál, főleg azonban Ráday Gedeon esetében is ezt láthatjuk. Gedeon beszerzéseinek tárgyalásánál már többször rámutattam arra, hogy a péceli gyűjtő rossz, hibás kötésű könyvet nem vett meg, s erről az oldaláról megbízotja is ismerték. Ha mégis rákényszerült ilyenek megvásárlására, mert másképp nem juthatott hozzá a műhöz, vagy ha „in crude” kapta a megrendelt munkákat a kereskedőtől, akkor azonnal beköttette mindegyiket a neki dolgozó könyvkötőkkel. Az eddigiek folyamán kialakult képet kell tehát kiegészíteni a Rádayak köttetésre vonatkozó adatokkal, – a kötések szakszerű

elemzését, az egyes mesterek formakincsének, technikájának vizsgálatát és összehasonlítását a könyvkötészettel foglalkozó szakértőkre hagyva.

Ráday Pál idejéből csekély számmal maradtak fenn kötetésekre vonatkozó adatok, ezek azonban kétségtelenné teszik, hogy ő köttette a könyveit.³¹ Az általa gyűjtött anyag jórészenek bőrkötése arra utal, hogy ugyanabban a besztercebányai vagy losonci műhelyből kerültek ki, melyben a későbbi évtizedek folyamán fia is dolgoztatott. Ezenkívül egy 1721. július 30-án a kalendáriumba tett bejegyzés³² azt mutatja, hogy Ráday Pál Pozsonyban is köttetett; 25 forintot fizetett ugyanis a könyvek között megtalálható, Béza-féle latin és görög nyelvű Újtestamentum³³ egészen különleges munkájú, pozsonyi mester kezére valló kötéséért.

A Ráday Gedeon gyűjtésének évtizedeiből származó gyarapodás – mint láttuk – részben kereskedőtől, részben aukciókról került a péceli gyűjteménybe. Ennek jórésze, elsősorban az aukciókon vásárolt anyag, kötött állapotban jutott a gyűjtő tulajdonába, s ezek között szép és értékes külföldi és magyar kötések találhatók. A kötetlen vagy rossz kötésű munkákat viszont Ráday köttette be, lehetőleg még megbízottainak közvetítésével a beszerzés helyén, vagy pedig, ha nem megfelelő állapotban érkeztek hozzá, akkor a közeli pesti vagy felvidéki könyvkötőknél. A könyvtár kötései így két csoportra oszlanak: az előző századok könyvkötészetének termékeire, melyek között tehát sok feldolgozásra érdemes darab akad – különösen a magyar könyvkötő művészet néhány remeke³⁴ –, és a könyvtár külső képét elsősorban kialakító, 18. századi, aranyozott bordázatú kötésekre.

Ráday Gedeon Bécsben, Pozsonyban, Pesten, Besztercebányán és – talán – Losoncon köttetett. Bécsi kötetésről már 1736-ban tudunk, amikor Szászky–Tomka a bécsi kompaktor részére vett

át továbbításra pénzt;³⁵ részletesebb adatokat azonban csak Szilágyi Sámuel leveleiben találunk, aki valószínűleg már 1745-ös vásárlásainak idején is köttetett a császárvárosban;³⁶ 1746 őszén pedig az akkor vett *Corpus Historiae Byzantinae*-t, Hasius és Ariosto munkáit, valamint a *La Révolution d'Hongrie*-t köttette be.³⁷ Az elsőhöz crudában jutott hozzá – bizonyára a többihez is –, s mindegyiket francia kötésbe tétette. Gondossága odáig terjedt, hogy a bizánci história kötetei közül a vékonyabbakat összeköttette;³⁸ a mű folio maior nagyságú volt, „in genere” alkudott meg rá, „a 23 volument 40 forintba, noha nem akarta 2 forinton alól kötni a könyvkötő.”³⁹ Ugyanakkor Hasius kötéséért 1 forint 30 krajcárt, Ariostoért és a *Révolution d'Hongrie*-ért együttesen 2 forint 42 krajcárt fizetett.⁴⁰ Szilágyi 1748-ban való Erdélybe távozása után, Nagy István és Türi Sámuel működtek Bécsben 1755 és 1759 között, 1760 végétől 1792-ig pedig Nagy Sámuel. Ebből a hosszú időszakból semmi konkrét adat nincs a bécsi köttetésekre vonatkozólag, egy-két közvetett utalás vagy elszámolásokban a könyvkötőknek kifizetett összegek említésének kivételével. Valószínű, hogy az ötvenes évek folyamán Ráday csak ritkán köttetett a császárvárosban, az onnan érkező szerzeményeket többnyire saját maga adta a kompaktoroknak. Nagy Sámuel három évtizedes tevékenysége alatt viszont, leveleinek egyes megjegyzései szerint, nagymértékben folyt a kötetés Bécsben, a beszerzések főszínhelyén.

Pozsonyi kompaktorokról szintén a harmincas évek közepén hallunk először; Szászky–Tomka 1735 és 1736 folyamán többször intézett itteni köttetéseket, hol francia, hol angol „mód” szerint rendelve meg a munkát. Nem egyszer a könyvkötő gondatlanságával mentegetődik, nem tudván idejében leküldeni Pécelre a könyveket.⁴¹ 1736. január 12-i levele szerint Spajzer Ferencsel dolgoztatott,⁴² akinek Bél *Notitiáját*⁴³ adta oda, hogy minél gyorsabban kösse be az értékes művet, „angol módra”. Stíluskri-

तिकai alapon megállapítható, hogy más, a Ráday könyvtárban meglévő munkák is kerültek ki Spajzer műhelyéből,⁴⁴ – rájuk vonatkozó levéltári anyag azonban nem maradt fenn. 1735-től 1738-ig dolgozott Pozsonyban Rádaynak König Sándor,⁴⁵ akinek több elszámolását találtam a könyvtárral kapcsolatos iratok közt,⁴⁶ melyeken azonban mindössze öt mű kötése olvasható, – 6 forint 55 krajcár értékben. Elképzelhető az is, hogy König volt a Szászky–Tomka által említett kompaktor, de erre bizonyíték nincs.

Több mint 20 éven át, 1740 és 1760 között, Pozsonyban nem folyt kötetés. Erre a megállapításra nemcsak a levéltári adatok hiánya ad alapot, hanem az is, hogy 1759 végéig, míg Nagy István Pozsonyba nem került ágensnek, Rádaynak nincs megbízottja ebben a városban. Az erdélyi és bécsi szerzemények kötetése is, minden valószínűség szerint, Besztercebányán, Losoncon vagy Pesten folyt. 1760 után, Ráday élete végéig mindig tartózkodott egy-egy jó embere az országgyűlések színhelyén, így ebből az időből maradtak fenn elszórva a könyvkötésre vonatkozó adatok. A 60-as évek közepén Nagy István többször ad hírt levelében⁴⁷ egy kompaktorról, akinél dolgoztattak; Weissmann művét⁴⁸ nemcsak meghozatta, hanem be is köttette vele, és maga szándékozott levinni Pécelre.⁴⁹ Valószínű, hogy a kompaktor, akit Ráday megbízottja leveleiben emleget, Geissler Frigyes Károly volt,⁵⁰ akinek egy 1767. augusztus 8-án keltezett számlája⁵¹ négy mű francia mód szerint való kötéséért 16 forint 24 krajcárt nyugtázott.⁵² 1773 és 1780 között Ráday, amint a pozsonyi beszerzésekkel foglalkozó fejezetekből láttuk, sokat vásárolt Anton Löwe ottani kereskedőnél. Löwe egyik levele arra utal, hogy egyes könyveket, melyeket in crude szerzett megrendelőjének, ő köttetett be.⁵³ Végül, a pozsonyi kötetésekre vonatkozó utolsó adat egy évtizeddel később, Gyarmathi Sámuel leveleiben⁵⁴ bukkan elő, aki a 80-as

évek közepén jelenti, hogy kifizetett 7 forint 17 krajcárt Willfing⁵⁵ könyvkötőnek.

Pesti kötetésekről az elszámolások csak Ráday életének utolsó két évtizedéből tudósítanak. Ennek ellenére valószínű, hogy már eddig is dolgoztak itteni kompaktorok a gyűjtőnek, a levéltári anyagban azonban – épp úgy, mint a beszerzéseknél – nem maradt ennek nyoma. Fischer János⁵⁶ hely és keltezés nélkül kiállított számlája⁵⁷ szerint 24 művet kötött be 43 fl 39 krajcárért. Ezt a munkát – a listán említett művek és a beszerzési adatok összevetéséből megállapíthatóan – 1776 és 1780 között végezhetete el; ennél sokkal nagyobb számú kötés tekinthető azonban a Ráday anyagból az ő műhelye termékének.⁵⁹ 1778–79-ben Müller Jakab⁵⁹ dolgozott sokat Rádaynak. Bizonyára 1778 előtt is a munkák hosszú sorát kötötte be a gyűjtő számára, de csak ezekből az évekből maradt ránk egy vékony, folio nagyságú füzetben részletes elszámolások.⁶⁰ Ezeknek legnagyobb része Ráday kézírása; a munkák csoportokba vannak osztva, nagyságuk és aszerint, hogy francia vagy angol kötésbe kerültek-e. A felsorolásban 217 mű szerepel, melyeknek kötéséért – az egyes tételek kifizetését igazoló feljegyzések szerint – 169 forint 9 krajcárt kapott Müller. A Rádayakat – akik Nógrádban, Hontban éppúgy otthon voltak, mint Pest megyében – sok szál fűzte a Felvidék középső részéhez s a Zólyom megyei Besztercebányához is.⁶¹ Nem meglepő tehát, hogy Ráday kapcsolatba jutott Prinz Mátyás⁶² besztercebányai könyvkötővel, s 1754-ben 13 művet, részben a Bod Péter által Erdélyből küldött könyveket kötötte be vele. A szinte kizárólag régi magyar műveket felsoroló számla 16 forint 55 krajcáról szól.⁶³ Meg kell állapítanunk, hogy ez az egyetlen fennmaradt adat a péceli könyvtár számára végzett munkájának legfeljebb csak a kezdetét jelzi, semmiképpen sem annak egyszeri voltát, hiszen Nagy Sámuel leveleiből⁶⁴ kitűnik, hogy a péceli gyűjtő a hatvanas évek

folyamán is köttetett Besztercebányán. Egy adatunk kétségtelen-
né teszi, hogy Ráday Ludányban is dolgoztatott bizonyos ideig,
Pruny Mátyással;⁶⁵ Türi Sámuel megjegyzése pedig arra utal,
hogy Losoncon is köttetett. „Mivel az losontzi compactornak
nem igen szeretem az aranyozását, nem tudom, a pesti mint
dolgozik” – írja –, s vállalkozik, hogy az általa szerzett könyve-
ket Bécsben bekötteti.⁶⁶ Baumgartner József⁶⁷ könyvkötőt kell
végül megemlítenünk, aki az 1765 folyamán bekötött 94 műért
37 forint 39 krajcárról adott nyugtát.⁶⁸ Működését az eddig
vázolt képbe nem lehetett beilleszteni, mert nem tudjuk róla,
hogy az ország melyik részén, melyik városban működött.

Természetesen a kötetések nem mentek mindig simán; a
kompaktorokra vigyázni kellett, sokszor minden rendszeresség
és precizitás nélkül, össze-vissza kötötték a könyveket. Montucla
Mathesis Históriajájá-nak⁶⁹ az utolsó leveleit például a könyvkötő
bekötötte a táblába, s Nagy Sámuelnek külön kellett leküldenie
a hiány pótlását.⁷⁰ Ügyelni kellett arra is, hogy a levelek
sorrendjét megtartsák, mert a nyomás pontatlansága miatt
sokszor összezavarodtak. A franciák például a „kis articuluso-
kat, praefatiokat és végső részeket” oda nyomtatták, ahol üres
árkus maradt,⁷¹ nem csoda hát, ha a könyvkötő megzavarodott.
A kötetéseknél fontos szempont volt az is, hogy egy-egy
kompaktor milyen jól dolgozott, hiszen mind Rádaynak, mind
megbízottjainak sok érzéke volt a szép iránt, s a könyvtár külső
képét minél pompásabbá akarták tenni. Véleményeik persze nem
mindig egyeztek, s ilyenkor vita támadt a gyűjtő és beszerzője
között. Láttuk, hogy Türinek nem tetszett a losonci könyvkötő
munkája; Nagy Sámuel pedig 1764 tavaszán a besztercebányai
kötésekkel szemben a bécsiek mellett szállt síkra. Utóbbi április
27-i levelében értesítette gazdáját, hogy megbeszélte Baderrel a
két példányban meglévő Brockesek⁷² Bécsben lévő példányának
cseréjét a *Bibliothèque de campagne*-ért,⁷³ mire azonban Ráday

engedélyét megkapta, a kompaktor, „ki akarván tenni magáért,” már igen szépen bekötötte őket. Nagy úgy gondolta, hogy a Pesten lévő példány besztercebányai kötése – Prinz munkája – csak rosszabb lehet a bécsinél, ezért a nála lévő köteteket, a többi könyvvel együtt, le akarta küldeni, hogy Badernek inkább a pesti példányt adják oda.⁷⁴ Ráday ragaszkodott a Prinz-féle kötésben lévő műhöz, s érveivel meggyőzte Nagyt is, aki belátta, hogy a „besztercei kötésnél e mostaninak kötése nem jobb ...”, – így Baderrel megtörtént a csere.⁷⁵

Ráday nagyon szerette könyveit, könyvtárát, s komoly gonddal igyekezett gyűjteményét teljessé, de ugyanakkor szemet gyönyörködtetővé is tenni. Esztétikai érzékére s a könyvek iránti szeretetére egyaránt jellemző, hogy könyveit nem csúfította el hosszú széljegyzetekkel, ex librist nem csináltatott, nevét nem írta be a szép kötésű munkákba, mindössze kezdőbetűit jegyezte fel szerényen a könyvtábla belső felének bal felső sarkába.

Jegyzetek

- 1 Az építkezésre, a freskókra és a könyvtartókra vonatkozólag ld. ZSINDELY Endre cikkét: A péceli Ráday-kastély. *Műv. Ért.* 1956. (4. száma), akitől a leírásokat és meghatározásokat nagyobb változtatások nélkül átvettem. [A könyvkötésekre vonatkozólag ld. Sz. KOROKNAY Éva. Beszámoló a Ráday Könyvtár kötéstábláinak vizsgálatáról. *RGyÉ* VI. 1989. 354–360. p.]
- 2 Pécelt Ráday Pál kapta hozományképpen feleségével, Kajali Klárával, Kajali Pál nógrádi főjegyző lányával. Sem az 1692-es, sem az 1707-es úrbéri összeírás nem emlékezik meg arról, hogy kúria vagy más urasági épület lett volna Pécelen; egy 1735-ből való egyezségből viszont világosan kiderül, hogy valóban Ráday Pál építtetett először

- „residentiális curia”-t és hozzá való „appertinentiákat” a péceli birtokon, megvetve ezzel a későbbi majorsági központ alapját.
- 3 Kossuth levele Nagy Sámuelhez, 1759 március, Ráday lt. 111. fasc.
  - 4 Szilágyi Sámuel levele Rádayhoz, 1761. december 20.
  - 5 Besztercebányán született; 1752-ben iratkozott be a bécsi akadémiára; ld. GARAS Klára, *Magyarországi festészet a 18. században*. Bp. 1955. 226. p.
  - 6 Kietsch levele Rádayhoz, dát. nél.
  - 7 1701–1771. 1741-ben nyert polgárjogot Budán, ahol mint festő 1741 és 60 között több egyházi és főúri megrendelésnek tett eleget. Dekorációs munkák mellett freskókat és oltárképeket is festett. Eddig ismert egyetlen hiteles műve a kapucinusok Szent Erzsébet oltárképe, melyhez 62 éves korában festett utolsó művei, a péceli könyvtár freskói járulnak. Ld. GARAS, i.m. 67. és 247. p.
  - 8 Ráday lt. 49. fasc.
  - 9 Ld. ZSINDELY Endre idézett tanulmányát.
  - 10 Az sem valószínű, hogy a budai festő a kor tudományos irodalmát és folyóiratait ismerte volna.
  - 11 KAZINCZY Ferenc, *Magyar Pantheon*. Budapest, 1886. 27. p.
  - 12 KAZINCZY Ferenc, *Pályám emlékezete*. Budapest, é.n. 203. p.
  - 13 Ld. pl. Bod Péter, Nagy Sámuel vagy Cornides idézett leveleit. Egyébként a kor szokása volt, hogy a magyar könyvek az asszonyok szobájában állottak; az ismerősök ezeket mint az ő könyveiket tekintették. Megtaláljuk ezt a szokást a Telekieknél épp úgy, mint a Rádayaknál. Ebből azonban nem lehet azt a következtetést levonni, hogy a magyar könyveket Kajali Klára, akinek a szobájában álltak Ráday Pál idején, vagy később menyé, Szentpétery Katalin gyűjtötték, mert ennek kifejezetten ellentmond a már eddigiekben megismert missilis anyag is. Az viszont kétségtelen, hogy például a Kajali Klára halála után, 1742-ben véghezvitt osztálykor Teleki Lászlóné Ráday Eszter örökölte az anyja szobájában állott magyar könyveket, a két fiú, Gedeon és Pál pedig az idegen nyelvűeket. (Ráday lt. 47. fasc. Pécelre vonatkozó iratok, 196. sz.)
  - 14 Ekkor bútoroztatta be Ráday a kis bibliotékát. Az erre vonatkozó adatokat ld. később.

- 15 Ld. Ráday Gedeonné levelét fiához. 1770. szeptember 21.
- 16 Arion képét ld. *Temple des Muses*, Amsterdam 1732. 100. p. után; az Orfeus az alvilágban jeleneteit: Ovidius, *Metamorphoses*. Amsterdam, 1732. 326. p.
- 17 „Gr. Ráday péczeli kastélyban be hozatal végett el helyezett holmi félek jegyzéke. Péczel 1864. február 19.” Ráday lt. Ráday könyvtár iratai, 134. fasc.
- 18 Egy-egy téka hossza: 4,60 m, szélessége: 80 cm, magassága: 3,10 m.
- 19 PRUZSINSZKY-HAMAR, A budapesti Református Theológiai Akadémia Ráday-könyvtárának múltja és jelene. Budapest, 1913. 74. p.
- 20 A szekrény szélessége 2,55 m, magassága 2,56 m, mélysége 38 cm.
- 20a [1986–87-ben az említett péceli könyvespolcokat és a könyvszekrényt restauráltatták, ennek során visszakapták korábbi fehér színüket és az aranyozást.]
- 21 1740. december 10.
- 22 A diófából készült tartók polcai zöldre voltak festve; ezt Nagy Sámuel kifogásolta, mert „azon erős festés a könyveknek alját nagyon meg rongálja, és a midőn az ember tisztogattya a portul mind a thécákat, mind a könyveket, azon, a könyvek által le dörgölődött por az ember mellyének nagyon ártalmas.” Ld. 1762. március 11-én Rádayhoz írott levelét.
- 23 Nagy István levele Rádayhoz, 1768. május 17.
- 24 Uő. 1766. június 7.
- 25 Ld. Rádayhoz írott levelét, 1766. július 27.
- 26 Nagy István levele Rádayhoz, 1766. július 18.
- 27 Uő. 1767. szeptember 15.
- 28 Uő. 1767. szeptember 30.
- 29 Uő. 1768. január 19.
- 30 Uő. 1768. április 6. Rakovitz 1768 végén a fennmaradt 198 forint elküldését sürgeti (1768. november 2.), melyet 1768. január 5-én nyugtáz.
- 31 Fatavich Ferenc például 1725. január 1-én a kompaktortól kiváltott könyvek megküldését jelenti Pozsonyból.
- 32 Jelzete: 0,3961/10.
- 33 Jelzete: 0,1989. Ant.
- 34 Pl. I. Rákóczi György könyvkötőműhelyének kötése.

- 35 Szászky–Tomka levele Rádayhoz, 1736. január 12.
- 36 Ld. Ráday 1745. január 12-én írt levelét.
- 37 Ezekre vonatkozólag ld. bécsi beszerzésekről szóló fejezet 174–177. sz. jegyzeteit.
- 38 Szilágyi Sámuel levele Rádayhoz, 1746. szeptember 26.
- 39 Szilágyi Sámuel levele Rádayhoz, 1746. október 22.
- 40 Ld. 1746. szeptember 26-i levelét. Az itt szereplő Herberstein-féle *Commentarius* a bázeli, 1751-es kiadás; a könyvtárban található 1700-ban megjelent másik kiadás a besztercebányai Prinz Mátyás kötését viseli.
- 41 Szászky–Tomka levele Rádayhoz, 1735. szeptember 15.; 1736. január 12.
- 42 A naptár-privilegiummal bíró, pozsonyi Spajzer könyvkötő család első ismert tagja. Ld. ROMHÁNYI Károly, *A magyar könyvkötés művészete a XVIII–XIX. században*. Budapest, 1937. 90. p.
- 43 Jelzete: 0,134.
- 44 Jelzeteik: 0,132; 0,147; 0,2830; RMK I. 382; RMK I. 818. A stíluskritikai vizsgálatokat Spajzer műveivel kapcsolatban, valamint a később előforduló esetekben is, Koroknay Éva az Iparművészeti Múzeum osztályvezetője végezte, akinek szíves segítségét ezúton is köszönöm.
- 45 Nevét a szakirodalom eddig nem ismerte.
- 46 Dátumai: 1735. október 11.; 1736. június 22.; 1736. október 22.; 1736. november 22. és 1738. november 22. E számlák közül az első három Ráday Gedeon, a két utolsó Ráday Pál nevére szól; az előzőek tételről-tételre, szóról-szóra megegyeznek, így valószínű, hogy a könyvkötő egy éven belül háromszor is elküldte számláját Pécelre, míg végül megkapta annak ellenértékét.
- 47 Levelei Rádayhoz, 1766. június 7.; 1766. augusztus 22.
- 48 Ld. a pozsonyi beszerzésekről szóló fejezet 18. sz. jegyzetét.
- 49 Levele Rádayhoz, 1765. szeptember 24.
- 50 Nevét a szakirodalom eddig nem ismerte.
- 51 Ráday lt. 228. fasc.
- 52 E műveket a számla szerint 1766. augusztus 6-án vette át Rádaytól.
- 53 Lőwe levele Rádayhoz, 1773. május 10.

- 54 Két ízben is: 1784. április 18.; 1784. január 6.
- 55 Nevét a szakirodalom eddig nem ismerte.
- 56 Könyvkereskedéssel is foglalkozó könyvkötő, aki 1776. december 17-én kapott pesti polgárjogot. „Bilgram”-ból (Pilgram, Csehszlovákia) származott; 1792-ben már nem élt. Egy összeírás özvegyét említi ebben az időben, az Új Világ utcában. Fia is könyvkötő volt, aki valószínűleg átvette apja műhelyét. Ld. ILLYEFALVI Lajos–PALLÓS Jenő, *Pest és Buda polgárjogot nyert lakosai*. I. Bp. 1944. 144. p. NÉMETHY Lajos, *Nyomdászok, könyvkereskedők és könyvkötők Budán és Pesten a 17. és 18. században*. MKSz 1901. 61. p. és ROMHÁNYI, i.m. 84. p.
- 57 Ráday lt. 228. fasc.
- 58 Koroknay Éva stíluskritikai alapon eddig már 19 műről állapította meg, hogy kötésük azonos a Fischer listáján szereplő munkákéval.
- 59 1752. június 15-én kapott pesti polgárjogot, mint győri származású könyvkötő. Ld. ILLYEFALVI–PALLÓS, i.m. 1. k. 216. p. NÉMETHY, i.m. 61. p.
- 60 „Was ich den Gnedigen Herrn von Raday an bisher gefertiget habe, von anno 1778. Jacob Müller zugehöriges Buch.“ Ráday lt. 228. fasc.
- 61 A Rádayak birtokának egyes részei közel voltak Besztercebányához, hiszen némelyik egész Nógrád szélén feküdt. Ráday Pál kapcsolatban állott a besztercebányai Zacharides borkereskedővel, (ld. Ráday Pálhoz írt leveleit és számláit); Ráday Gedeon kastélyának építtetése és díszítése közben többször tárgyalt Kutzelnik Sámuel besztercebányai kőművesmesterrel és Kietsch János ottani festővel. (Ld. ZSINDELY Endre idézett tanulmányát.)
- 62 Nevét a szakirodalomban nem találtam.
- 63 1754. szeptember 17-ről keltezve. Ráday lt. 228. fasc.
- 64 1764. április 27.; május 25.
- 65 a. Ld. Pruny levelét Rádayhoz, 1785. január 17. Nevét a szakirodalom eddig nem ismerte.
- 66 Levele Rádayhoz, 1756. szeptember 3.
- 67 A szakirodalom eddig nem ismerte a nevét.
- 68 Baumgartner nyugtájából kiderül, hogy mennyit számított fel a különböző nagyságú kötésekért: folio maior: 1 fl 15 kr; rendes folio: 1 fl 3 kr; „median” 4°: 42 kr; rendes 4°: 36 kr; regál nyolcad: 27 kr; közepes nyolcad:

- 21 kr; rendes nyolcad: 18 kr. A tizenkettő rétek kötéséért 15 kr-t kért. A számla Ráday lt. 228. fasc.-ban található.
- 69 MONTUCLA, [Jeann Étrenne], *Histoire des mathématiques*. I-II. Paris 1758; jelzete: 0,388.
- 70 Nagy Sámuel levele Rádayhoz. Dát. nélk. Ráday lt. A. II. 908.
- 71 Nagy Sámuel levele Rádayhoz, 1762. február 9.
- 72 BROCKES, Berthold Heinrich, *Irdische Vergnügen in Gott*. I-X. Hamburg 1736-1748. jelzete: 0,2206.
- 73 *Bibliothèque de campagne, ou amusements de l'esprit et du coeur*. Genève, 1761; jelzete: 0,4079.
- 74 Nagy Sámuel levele Rádayhoz, 1764. április 27. Ráday lt. A. II. 817.
- 75 Nagy Sámuel levele Rádayhoz, 1764. május 25.

VI. A KÖNYVTÁR KÖLCSÖNZÉSEI

A 18. század, amint már a bevezetés elején megállapítottuk, a magyar könyvtártörténet leglendületesebb korszaka. Utolsó évtizedeiben számos nagy magánkönyvtárt találunk szétszórva az ország egyes részein, melyek mind a nemzeti művelődés értékes támaszaivá lettek, azonban csak egy vált közülük kulturális központtá, a nemzeti irodalom és – ami ezzel egyet jelentett – a nemzeti szellem fókuszává: Ráday Gedeon péceli könyvtára. Ezt érezte és tudta a felvilágosodás és nyelvújítás nemzedéke, s ezt fejezte ki Kazinczy Ferenc, midőn utódainak meghagyta, hogy életrajza elé a péceli kastély metszetét helyezék, mintegy szimbólumként.¹ A polgári fejlődés s az ezt előkészítő felvilágosult eszmék hatásaképpen lassanként megváltozott a gyűjtők szemlélete, s könyvtárukat már nem mint egyéni kedvtelésüket, hanem mint a nemzeti műveltség emelésének eszközét kezdték tekinteni. Az egyelőre csak nyelvi és irodalmi téren öntudatosodó nemzeti érzésnek könyvtártörténeti vonalon a közkönyvtárak kialakulásának ez az egészen kezdeti szakasza felelt meg, mikor a magángyűjtemények tulajdonosai ráébredtek arra, hogy gyűjteményeikkel a hazai kultúrát kell szolgálniuk. Ennek a korszaknak döntő jelentőségű eseménye volt Széchényi Ferenc lépése, aki könyvtárával és egyéb gyűjteményeivel megvetette a Nemzeti Múzeum alapját. Nem sokkal később a Teleki bibliotéka is megnyílt a kutatók előtt, bár csak rövid időre, mert az utódok nem maradtak hűek a gyűjtő végrendeletéhez.

Ebből a fejezetből, mely a könyvtár kölcsönzéseivel, tehát anyagának a nemzeti művelődés szempontjával való értékesítésével foglalkozik, világossá válik azonban, hogy a Rádayak majdnem egy évszázaddal megelőzték koruk többi nagy

gyűjtőjét, mert Ráday Pál már 1720 és 1730 között rendszeresen kölcsönzött ismerőseinek; Ráday Gedeon pedig nemcsak egyre inkább kiszélesítette a kölcsönzők körét, hanem már az 1760-as évektől kezdve tudatosan szolgálta a bibliotékájával a nemzeti tudományosságot és irodalmat, s szívesen adott értékes könyveiből az érdeklődőknek. Ilyenformán a könyvtár objektíve lemérhető teljesítményeket mutat fel a 18. század magyar kulturális életében.

Ráday Pál kölcsönzéseire vonatkozólag két lista maradt fenn;² ezek a fent mondottakra nézve döntő jelentőségűek. Mivel a magyar könyvtörténet ebből az időből ilyen feljegyzéseket nem ismer, szükségesnek tartom mind a kettőt szó szerint közölni:

1. „Amelly könyveim másoknál vadnak.

Confessio Augustana Gömör vármegyében Czékus urnál³

Historia Bucelini Kandó Sigmond⁴

Hitünk le írása Szemeréné Asszonynál⁵

Magyar Cathechesis Félegyházié Vattai János urnál⁶

Apologia reformatae ecclesiae Rédei Mihályné asszonyomnál⁷

Jesuiták titkai Rajczay urnál⁸

Lexikon Hübneri Szeleczy urnál⁹

Artes jesuiticae Rédei Jóseff urnál¹⁰

Magyar Bonfinius Radvánszky urnál¹¹

Abdiás históriája Miskolczy urnál¹²”

2. „Amelly könyveim másutt vadnak.

1. Historia diplomatica péczeli prédikátornál¹³

2. Historia Turselini

3. Orbis politicus Hornii } Kandó Sigmondnál¹⁴

4. Confessio Augustana Cékus urnál

5. Tractatus magialis Pelargus urnál¹⁵

6. Apologia Reformatae ecclesiae Rédei Mihályné asszonyomnál”.

A mindkét listán előforduló nevek arra utalnak, hogy a gyűjtő feljegyzéseit egymáshoz közel eső időpontokban készítette. A

kölcsönzők valamennyien egy rétegből kerültek ki, a Rádayakkal rokon, vagy jóbarát, kuruc és protestáns köznemesség köréből. Bár Ráday Pál idejében a könyvtár még nem teljesített olyan fontos feladatokat, mint később, – amikor a magyar felvilágosodás zászlóvivőinek, a megújuló irodalmi élet kis és nagy munkásainak tette lehetővé az elmúlt századok magyar könyveire és a külföldi irodalomhoz való hozzájutást –, nem szabad azért lebecsülnünk ezeket a kisebb kölcsönzéseket sem, mikor a nyomtatott betű, a megmaradó szó fényét terjesztette a széles – mai szóval – olvasórétegekben. Különösen azért nem, mert az olvasók nagy része részt vett a Rákóczi-szabadságharcban, s ezek az emberek most a könyvtár anyagából merítették az érveket a Habsburgok elleni küzdelem új formájának megvívására, a protestáns ellenállásra. Azt hiszem, nem túlzott állítás, ha azt mondom, hogy Ráday Pál személye mellett a könyvtár is összetartó kapcsa volt az üldözött protestánsoknak, s a szabadságharcban részt vett, utána azonban itthon maradt hazafiaknak.

A Ráday Gedeon-kori adatokat úgy csoportosítottam, hogy először a felvilágosodás kiemelkedő egyéniségeinek tett szolgálatokról nyerjünk – amennyire lehetséges – részletes képet, majd pedig a könyvtárnak a szélesebb rétegek művelődésében játszott szerepéről.

A Kazinczyt Rádayhoz fűző kapcsolatok közismertek. Kazinczy úgy tekintett fel Rádayra, mint eszményképére, a haza „szent öregjére”, s irányítását feltétel nélkül elfogadta: „Annyival szívesebben, s igazábban sajnálom ezt” – írja Ráday levelének késésével kapcsolatban, – „a mennyivel szentebb az a tisztelet, a mellyel én méltóságos báró, Nagyságodnak személyje iránt viseltetem; a mennyivel készeb vagyok mindenekben Nagyságodnak javaslásait nem tsak bévenni, hanem mintha azok valóban parantsolat képpen adódtak volna, követni.”¹⁶ Készülő munkáit bírálatra először Rádaynak küldte meg, s levelezésben

állt vele, nem csak a verselés, vagy a Magyar Museum és Orpheus kérdéseiről, hanem egészen személyes dolgokról, így Batsányival való ellentétéről is. Ilyen közvetlen kapcsolat mellett lehetetlen elképzelni, hogy ne kölcsönzött volna Kazinczy inspirátorának híres könyvtárából műveket, hiszen annak éppen az őt érdeklő szakokból – klasszikus és újabb európai költészet – voltak komoly kollektói. Erre vonatkozó adat azonban alig maradt fenn. Mindössze annyi, hogy 1790 elején a Magyar Museum negyedik negyedével a Tytirus¹⁷ is kéri.

Batsányi 1788-ban vette igénybe Ráday segítségét Osszián fordításához. Júniusban arra kéri, hogy írja ki Priscos rhetorból¹⁸ azt az idézetet, melyet ő az egyik jegyzetben közöl, mivel egész Kassán nem tudott hozzájutni ehhez a munkához.¹⁹ Szeptemberben Osszián negyedik kötetének elküldéséért esedezett, Pesten is kerestette, de sehol nem található.²⁰ Egy alkalommal²¹ pedig arra figyelmeztette Rádayt, hogy küldje meg a Murányi Vénusz második kiadását²² Görög úrnak, akivel együtt voltak Bécsben, Alberti tipográfiájában. Görög bizonyára ki fog tenni magáért a mű nyomtatásában. Révai Miklós gyűjteményes kiadásának előkészítéséhez először 1782-ben folyamodott Ráday segítségéért. Kérését az ifjú Ráday Gedeon közvetítette atyjához.²³ Az idősebb Ráday kifejezte örömét, hogy fia a tisztelendő páterrel megismerkedett, s készségesen állt Révainak „minden régi magyar költők” munkái kiadásában segítségére, ha vele a maga „collectiójának titulussait communicálni nem sajnálja, én is az magaméit meg küldöm és ha egyszer tzellyát tudhatom, azt mindenben segíteni igyekezem. Ugyanis a mi régibb poétáink nem annyira úgy érdemlik meg mint poéták, (ha igen keveset kiveszek), mint inkább historicusok, hogy valamely collectióban mennyenek.”²⁴ Ez a közeledés, úgy látszik, abbamaradt, mert Gyarmathi Sámuel²⁵ 1784. január 13-án olyan hangon értesítette Rádayt Révai tervezett munkájáról, mintha a gyűjtő még nem is

hallott volna róla. Jelzi, hogy Révai szeretné az egyes költők életrajzának összeállításához Ráday segítségét kérni. A következő évek folyamán már közvetlen levelezés folyt Ráday és Révai között, s ebben több könyv kölcsönzéséről volt szó: „Esedezem Nagyságodnak” – írja Révai 1786. december 24-én, „hogy a miket kegyesen méltóztatott eddig ajánlani olly gazdag bibliothécájából dolgom előmozdítására, azt most, mivel épen nagy szükségem vagyon már reá, meg küldeni ne terheltelessék. Nevezetesen:

1. Gyöngyösi István Kemény Jánosát és Murányi Vénusát.
2. Vajha valamit lehetne bővebben írni Gyöngyösinek születéséről, idejéről, neveléséről s tiszteiről! Erre való bővebb dokumentumokért esedezem.

2. Benitzki Péterről is hasonló instrukciókat kívánnék.”²⁶

Végül azt kérte Révai, hogy ha lehetséges, küldje meg ezeket Ráday Szerentsi Nagy Istvánnak Győrbe, aki majd továbbítja hozzá. „Én, mint a háláló érzés nékem kötelességemül fel ádj, ezekért a különös kegyelmekért nyilván is fogok jelenségeket tenni” – fejezi be levelét.

Édes Gergelynek,²⁷ akinek egész fejlődését irányította és a leoninus verselés béklyóiból kiszabadította, Ráday 1792-ben kölcsönzött könyveket. Ezzel elsősorban az volt a célja, amint 1792 márciusában írta,²⁸ hogy a gyűlölt leoninus verselés ellen segítse értékes munkákhoz való hozzájuttatással. Felajánlja azt is, hogy Molnár Borbálának²⁹ szintén küld megfelelő könyveket. Édes 1792 elején két levelében is hálálkodik egy könyvküldeményért:³⁰ „Vettem Isák Altmann zsidó által mind a könyveket, mind a levelet, azon szerént a mint be voltak tsinálva; a melly eránt való háládatosságomnak kiöntésére ez a papíros nem volna elegendő.” Ekkor egy grammatikát vagy magyar oskolát kapott, valamint a Kazinczy által kiadott Heliconi virágokat és Gessner Idilljeit. Nem tudjuk bizonyosan, hogy Ráday kölcsön-

adott-e Pálóczi Horváthnak egy Sophoklest és megfelelő szótárt hozzá; Horváth 1789. december 29-én írt levele mindenesetre erre mutat: „... én örömet fordítom Sophoklest a Gróff Széchényi célján kívül is; méltóztasson Nagyságod kezembe adni, – de jó lexiconnal együtt, mert gyermek koromi tudományomból igen sokat le von a feledékenység. Néha pedig a görög mellett holmi deák fordítás vagy is, – nehéz eltalálni az auctornak igazi tűzét.”³¹ Földi János Kazinczyhoz írt egyik levele pedig arra utal, hogy Ráday neki is kölcsönzött könyveket: „A méltóságos báró Ráday urral közlöttem leveletem. Kértem tőle munkákat és serkentettem magyar poétáinkról öszveszedett jegyzéseinek el – végzésére. Az elsőt maga ajánlotta, hogy fog adni valamit ...”³²

A kor tudományosságának képviselői közül sokan fordultak Rádayhoz könyvekért, tanácsért. Horányi Eleknél is voltak a péceli könyvtárból munkák, aki a *Memoria Hungarorum* írásakor használta fel őket. Egy meglévő feljegyzés³³ szerint 24 könyvet kölcsönzött egy időben Rádaytól, melyeknek több mint háromnegyedét magyar szerzők apró disszertációi tették ki. Horányinál lévő művek visszaszállítását jelenti Nagy István is: „Ha Óvár táján meg fordulok, Horányi uramtul az Ur könyveit kezemhez fogom venni.”³⁴ Szászky–Tomka János, a pozsonyi liceum tanára, aki egy időben Ráday pozsonyi beszerzője volt, nagyon elismerőleg nyilatkozott nemcsak az ő, hanem apja gyűjtéséről is. Könyveket kért kölcsön tőle, sőt ajánlja, hogy könyvtárának katalógusát nyomtassa ki, napfényre hozva ezzel a tudósok számára annak minden kincsét: „Igniscet mihi quod librorum tuorum catalogum postulaverim. Cognovi ex amico, quodam beatum patrem tuum, prout vir fuit litterarum amantissimus, tantum adparatum non minus, scriptorum rerum Hungaricarum, quam librorum lingua Hungarica conscriptorum collegisse: quantus nullibi in regione nostra quaerendus est. Notitiam igitur utrorumque scriptorum et qui de rebus Hungarorum

quocumque demum idiomatica, et qui de rebus diversis sermone Hungarico scripsere, e bibliotheca tua desidero: uti si qui vel Czvingeri Historiam litterariam, vel Schmeitzeli Bibliothecam scriptorum Hungarorum subterfugere, e catalogis tuis, illustri Domine, suppleri possint. Rem itaque, orbi erudito, gratissimam feceris: sin thesaurum tuum librarium et scrinis in lucem publicam protaxeris.”³⁵ Ez az idézet rendkívül fontos a könyvtár történetének szempontjából, nemcsak azért, mert tükrözi egy kortárs véleményét a péceli bibliotékáról, hanem rámutat arra, hogy már 1737-ben, tehát még a felvilágosodás hatása előtt, nyitva állt a használni akarók, a kölcsönzők számára, s ez a jellege, mely még Ráday Pál korából eredt, közismert volt a tudományokkal foglalkozók körében. Hat évvel később kézirato-
kat kér Szászky–Tomka Rádaytól: „Praesto est amicus, qui historiam diplomaticam in accuratum redigere contendit ordinem. Ad cuius perfectionem, quamvis multa et innumera praesto sint documenta litteraria, deest nihilominus momentum maximum ad supplendum hiatus temporis Rakotziani inde ab anno 1703 usque ad annum 1712. Credo ego, monumenta inter manuscripta beati parentis tui, Spectabile Domine, occurrere, quandoquidem is erat, unus ex earum nomine, qui ecclesias reddebant evangelicis per Hungariam, communi ordinum nomine ...”³⁶ Ráday engedélyét szeretné legalább, hogy Kosztolanszky, a losonci rektor, lemásolhassa ezeket. Szászky–Tomka valószínűleg Ribini János³⁷ pozsonyi tanár művére céloz – *Memorabilia Augustanae confessionis in regno Hungariae*, 1–2 k. Pozsony 1785–1789. – mely ugyan jóval később jelent meg, de szerzője az anyaggyűjtéshez már ekkor hozzáfogott. Ribini munkájában valóban megtaláljuk az északnyugati megyéknek a jezsuiták érdekében Rákóczihoz írt 1706-os feliratát, s az erre válaszoló röpirat tartalmi kivonatát.³⁸ Mindkettő megvan Ráday Pál iratai között. Az 1720-as évekből azután többször hivatkozik

Ribini Ráday Pál egyházpolitikai irataira.³⁹ A történettudósok közül Kazinczy útnutatása nyomán Rummy Károly György is több hétig dolgozott a Rádayak levéltárában, de már 1813 őszén, midőn egy többkötetes forráskiadvány számára gyűjtött anyagot, s elsősorban a szabadságharc idejéből való iratokat akart közreadni. 1815-ben megjelent gyűjteményében azonban nem mert a cenzúra miatt csak kettőt leközölni: a szécsényi országgyűlés vallásügyi megegyezését és Rákóczi udvartartási szabályzatát. Nyugodtan mondhatjuk tehát, hogy a 18. század második és a 19. század első felének nagy forráskiadványai használták Ráday gyűjteményének anyagát.

Erdélyből Szilágyi Sámuel, Bod Péter, Kovásznai Tóth Sándor és Zilai Sámuel kölcsönöztek könyvet Rádaytól. Szilágyi valószínűleg Erdélybe kerülése után kezdett történelmi tanulmányokkal foglalkozni. 1749. május 7-én írja: „... in rebus patriis cupiosus kívánok ezután lenni, úgy semmit el nem tartok az én Uramtól, ha mit acquiescálhatok.” 1763-ban⁴⁰ Szamosközi históriájának kéziratát kéri ifjúkori barátjától – bizonyára látta Rádaynál –, és bármi egyéb kéziratot, ami Magyarország történetére vonatkozik. Könyvkölcsönzései közül tudunk arról, hogy Kollár egyik munkáját kapta meg Pécelről, akit védett egyes támadásokkal szemben, hogy „ugyan csak haza fia”;⁴¹ 1767 áprilisában⁴² pedig Bethlen Farkas históriájának folytatását köszönte hálásan. Bod Péter az 50-es és 60-as évek folyamán állandóan ír neki szükséges könyvekről. Csak részben óhajtja őket Ráday gyűjteményéből, több esetben inkább megvételüket, kereskedőktől való megszerzésüket szeretné a maga számára. Így Schwandtner kollekciónak 2–3. kötetére volt szüksége,⁴³ melyeket 1755 tavaszán⁴⁴ meg is küldetett Ráday. „Kedvesen” esett neki, hogy a kereskedő katalógusokat is tett a könyvek mellé, melyeket szét kellett küldöznie, – mert így ő is tájékozódhatott a könyvpiac felől. 1756 szeptemberében⁴⁵ Bél Mátyás

munkáit kérte. „Az Isten vitézkedő anyaszentegyházának története” című, 1760-ban megjelent könyvét tehát részben a Ráday által szerzett, illetve kölcsönzött művek alapján írhatta meg. 1760 után már nem annyira az egyháztörténettel, hanem inkább a magyar históriával foglalkozott, amint a gyűjtőhöz írott sorai mutatják: „Én viszontág az Magyar ország históriájára való dolgokat kívánnám a Méltóságos Urtól; mivel az Isten beszéde után, leginkább gyönyörködöm az haza dolgainak tanulásokban.”⁴⁶ Ugyanebben a levélben köszönte meg Pray *Annaleseinek* harmadik kötetét, mellyel kapcsolatban az volt a véleménye, hogy az első kötet sokkal többet ér, mint a következők.

Kovácsnai Tóthtal és Zihai Sámuellel bizonyára a Telekieknél jártában ismerkedett meg Ráday. E két professzor hozzá írt leveleiben sok szó esett Gyöngyösi munkáinak, elsősorban a Murányi Vénusznak és Kemény János históriájának új kiadásáról. Ráday már a velük való kapcsolat előtt is foglalkozott azzal a gondolattal, hogy Gyöngyösi munkáit újra meg kellene jelentetni. Szerentsi Nagy Istvánnal már 1787-ben⁴⁷ tárgyalt erről, s a győri lelkész jelentette, hogy Streibig nyomdásszal Ráday megbízása szerint megbeszélte a dolgot, „ki is kap rajta és örömmel kinyomtattya, tsak hogy méltóztassék Nagyságod azon jó originális editiókat véle közleni, vagy én hozzám ad fidelis manus által küldeni. Az ezek elejibe teendő Nagyságod praefatioját én is nagyon óhajtom ...” Szerentsi Nagy vállalta a nyomda munkája feletti ellenőrzést, s a korrektúrázást is. Ez a kiadás azonban nem sikerült, Ráday tehát másokat keresett, akik sajtó alá rendeznék Gyöngyösi munkáit. Kapóra jött neki Zilai Sámuel ajánlkozása 1787 októberében – amikor személyesen beszélgettek – majd november 28-án írt levele, melyben megismételte ajánlatát, hogy Kovácsnai Tóth Sándorral együtt kiadnák Marosvásárhelyen, a helybeli nyomda új betűivel, Gyöngyösi munkáit.⁴⁸ Zilainak gyakorlata volt már a nyomtatásban, hiszen

Utrechtben Janus Pannonius verseinek új kiadását ő készítette elő, saját kezével tördelve a festéket.⁴⁹ Mindenekelőtt Ráday tájékoztatta őket, hogy Gyöngyösinek milyen munkáit ismeri, és azok nyomtatott példányai vagy kézíratai közül melyek vannak meg neki. Zilait nagyon megörvendeztette a péceli levél, s boldogan írta: „Nem tudtam hirtelen, méltóságos báró ur, a jelentett ritkaságok ajánlásából vett örömet megosztani: mert mindenik annyira ajánlotta magát előttem, hogy különbséget köztük nem tehettem.”⁵⁰ A szükséges kiadások vagy kéziratok azonban csak részben voltak meg Rádaynak, ezért, bár evvel a munka megkezdése elhúzódott, nem küldött le 1788 folyamán semmit Marosvásárhelyre, hanem megpróbálta felkutatni az első editiókat. Ebben az időben kérte unokáját, Pált is, hogy Eperjessen tartózkodván, a közeli Lőcséről szerezze meg Gyöngyösi munkáinak legrégebbi kiadásait.⁵¹ Közben Kovásznaiék türelmetlenkedtek, szívesen dolgoztak volna már, de nem foghattak hozzá a munkához, amíg nem voltak kéznél az első kiadások: „Egy 1700-béli lőtsei Chariclián kívül ezen tzélra több kezünk között nintsen. Mind azt vártuk, méltóságos báró ur, hogy a Nagyságod készüléiteit kezünkhez vehessük, mert azok nélkül lehetetlen boldogulni. Most azért bátorodom Nagyságodnak alázatosan instálni, méltóztassék siettetni azon könyveknek és manuscriptumoknak megküldését, mellyek a Gyöngyösi sebeinek orvoslására elmulthatatlanul szükségesek, hadd foghassunk hozzá.”⁵² 1789 nyarán aztán két küldemény is érkezett Pécelről Marosvásárhelyre, de még mindig nem állt Zilai és Kovásznai rendelkezésére minden szükséges kiadás,⁵³ így például a Murányi Vénusz első, 1664-ben Kassán megjelent editiója sem. Ezt 1790 tavaszán kapták meg. Kovásznai nagyon hálás volt érte: „Ha én valamire mehetek a Gyöngyösi verseinek világosításában, azt nagyrészt Nagyságodnak tulajdonitom nagy háládatossággal és alázatos köszönettel. Mert engemet

senki annyival nem segített ebben a munkámban, pedig sokakhoz folyamodtam. Oh, mely sokat különböz ez a kassai editió az én budai, romlott editiómtól. Alig vártam, hogy a Nagyságod grátiájából megláthassam a régi editiót, mert sok helyeken úgy el van rómolva a budai, hogy épen nem mértem volna hozzá fogni, ha ez a kassai leírása kezemhez nem jött volna. Ugyan csak fel-keresem még a kolosvári editiót is, ha valahol meg kaphatnám: jöllehet eddig is eleget tudakoztam, de sehol nyomába nem akadhattam. Nem is láttam én a Murányi Vénusnak sehol régi editióját, úgy el-fogyott itt nálunk a mi nemzetünknek nagy gondviseletlensége miatt”.⁵⁴ Ez a hosszabb idézet is rámutat az egyes kiadások megszerzésének jelentőségére, és aláhúzza Ráday könyvtárpolitikájának helyességét. Kovásznai munkáját 1792-ben bekövetkezett halála félbeszakította, megpecsételve ezzel Gyöngyösi művei új kiadásának sorsát is. Zilai Sámuel viszont, – amellet, hogy Kovásznainak segédkezett Gyöngyösi költeményeinek kiadásra való elkészítésében, – 1790-ben újra kinyomtatta Zrínyi Miklós Syrenáját *Ne bántsd a magyart* címmel. Még 1789 elején megküldte nekik Ráday ezt a munkát, mert a tragikus sorsú költő-hadvezér verselését sokkal jobban szerette, s e két tudóssal is meg akarta kedveltetni. Kovásznai azonban nem volt hajlandó elpártolni Gyöngyösitől, s a pálmát csak neki adta;⁵⁵ Zilai ellenben a Pécelről kapott példány alapján újra kinyomtatta Marosvásárhelyen Ráday kedves költőjének munkáját.

Számos példát találunk arra is, hogy a könyvtár nemcsak az irodalmi és tudományos élet élvonalbeli alakjainak nyújtott segítséget, kölcsönadva a szükséges forrásanyagot, hanem a rektorok és lelkészek, professzorok és műveltebb köznemesek sokkal szélesebb körének is, kielégítve igényeiket. Erre vonatkozó adatok természetesen nem nagy számmal maradtak fenn, hiszen barátok és jó ismerősök között a kölcsönkéréseknek csak

akkor maradt nyoma, ha a könyvtártlajdonos gondos volt és feljegyezte a kiadott munkákat – s Ráday nem tartozott ezek közé –, mégis itt lehet valójában lemérni a könyvtárnak a nemzeti művelődés szempontjából értékes és fontos szerepét.

Az első ilyen kölcsönzésről szóló adat elég korai: Goschetz Gábor⁵⁶ 1743. június 19-én Pestről írt levelében jelenti, hogy a minap kapott novellákat visszaküldötte.⁵⁷ Sárkány Dávid, a sárospataki iskola tudós bölcészet professzora,⁵⁸ egyike azoknak, akik Ráday Pál felett halotti beszédet mondtak, 1743-ban az *Europa secretarius*⁵⁹ 1740 utáni kötetét kérte az ifjabb Rádaytól, mert ő nem tudta megszerezni.⁶⁰ A nógrádi Meskó Sámuel, Ráday földije, Nádudvari munkáját⁶¹ és a magyar Kegeliust⁶² kérte barátjától.⁶³ Sebők Péter,⁶⁴ a diákkorában Ráday által támogatott ragályi lelkész, 1744 tavaszán írta: „Nagy szeméremmel irom a Tekintetes Urnak, igen nagy bajom van, a Magyar Országai Ecclesiái dolgokat a külsőkkel egyben vetni. Nem tudok egy magyar chronicát sehol kapni. Tudom, elég van az Urnak; a melly nélkül leg inkább el lehet, akár deákul, akár magyarul légyen, ne terheltessen egyet küldeni. Az ur Ragályi Ferentz uram kézhez fogja szolgáltatni. Köteles vagyok ugyan holtig etc., a többek között ezt sem felejttem el.”⁶⁵ A péceli bibliotéka anyagát használta Tóth-Pápai Mihály is, akit mint beszerzőt ismertünk meg. Azt kérte a gyűjtőtől, hogy Boyle⁶⁶ műveiből másoltasson le neki megfelelő részeket, Bécsben pedig Raymundus Lullus *Speculum alchimialj*át⁶⁷ és egyéb régi kiadásokat szereztessen be számára.⁶⁸ A gyarapodással kapcsolatban már említett Csapó József Gerhard Noodt egyik Rádaynál maradt munkáját kérte vissza, ugyanakkor jelezte, hogy szívesen venné, ha péceli barátja küldene neki némely őt érdeklő műveket.⁶⁹ Dobai Székely Sámuel,⁷⁰ aki a gyűjtővel főleg érmékre vonatkozóan levelezett, Teleki József *Essai sur la foiblesse des esprits forts* című, 1760-ban megjelent munkáját⁷¹ sürgette,

melyet Bárczay András vitt el neki.⁷² Nagy István ágens pedig egyik leveléhez⁷³ a pozsonyi rektor kis céduláját csatolta, s az arra felírt könyv után tudakozódott, hogy nincs-e meg kéziratban vagy nyomtatásban? A 80-as évek végén Miliesz József, a kecskeméti, majd pedig a debreceni főiskola nagyműveltségű tanára,⁷⁴ ősének, Miliesz Mátyásnak⁷⁵ könyveit kérte kölcsön a péceli bibliotékából, s azért esedezett, hogy ha valami rá vonatkozó életrajzi adatot tudna Ráday, azt is küldje meg neki.⁷⁶

Voltak olyan esetek is, midőn Ráday kikölcsönzött könyveit nem kapta vissza, s így elvesztek. Zilai 1788. január 23-án írott leveléből kitűnik, hogy Rádaynak megvolt Gyöngyösi A tiszta élet géniusza című művének kézírata. Ezt elküldte Szilágyi Sámuelnek Erdélybe, s az értékes manuscriptum a jó barát halála után, annak bibliotékájával együtt, gróf Székely Ádámhoz⁷⁷ került. Szilágyi végrendelete szerint Székelynek a könyveket és kéziratokat át kellett volna engednie a kolozsvári vagy marosvásárhelyi kollégiumnak. Ő azonban csak a könyveket engedte ki kezéből, a kéziratokat megtartotta. Így Zilaiék nem jutottak hozzá, hogy összevegyessék a nyomtatott példánnyal,⁷⁸ s Ráday sem kapta többé vissza. Erdődi Lajos *Magyar Sans-Souci* című munkáscskája is elveszett, „vagy költsön adás által, nem jutván az után eszembe kinek adtam, vagy talán még illetlenebb elidegenítettés által ...”, – amint a gyűjtő Kazinczynak írta.⁷⁹ 1780 márciusában⁸⁰ fiától a gróf Révaynének⁸¹ és a Szemere Ferencnek⁸² kölcsön adott művek⁸³ felől érdeklődött; egy másik alkalommal pedig arról számolt be, hogy kölcsönadott könyveit valaki vonakodott visszaadni, s még gorombáskodott is vele. Őt elfutotta a mérég, az illetőt pofoncsapta, aki aztán pert akasztott a nyakába.⁸⁴

Mindezek az adatok mutatják azt, hogy a péceli könyvtár „nyitott” jellege az egész 18. századon keresztül valóságos volt; ugyanakkor azonban csak szegényesen utalnak arra, hogy

milyen szolgálatokat tett a Rádayak bibliotékája az 1720 és 1792 közé eső időszakban a magyar kulturális életnek.

Jegyzetek

- 1 Ezt a kívánságát akarta teljesíteni Kazinczy Gábor, s kért a reformkorban élő utódtól egy, a kastélyt ábrázoló megfelelő rajzot. Ld. Kazinczy Gábor levelét Ráday Gedeonhoz. Bánfalva, 1814. július 20. Ráday lt. 213. fasc.
- 2 Ráday lt. 228. fasc.
- 3 Nagyterjedésű, tősgyökeres felvidéki familia, melynek birtokai Abaúj, Borsod, Gömör és Szabolcs vármegyékben feküdtek. Minden bizonnyal jóbarátságban, ha nem rokonságban állottak a Rádayakkal. Ld. KEMPELEN, i.m. III. 192–196. p. Arról, hogy egy ágostai hitvallás is volt Ráday könyvtárában, csak innen tudunk.
- 4 Kandó Zsigmond Pest megyei nemes család sarja; Ráday Pál titkára volt már a szabadságharc alatt. 1730-ban bátyjával, Istvánnal együtt visszakapták adományképpen a család ősi, de elzálogosított birtokát, Egerfarmost. Ld. KEMPELEN, i.m. V. 345–347. p. A mű Ráday könyvjegyzékében is szerepel; pontos szerzője és címe: BUCELINUS, Gabriel, *Nucleus historiae universalis ad annum 1610*.
- 5 Az itt említett Szemeréné Szemere Lászlónak, Rákóczi egykori brigadérosának volt a felesége: Ilosvay Klára. Fia, László, Darvas Zsuzsát vette el feleségül, s így a Darvasok révén rokonságba is került a Rádayakkal. Ezt a Szemerénét sokszor említik Ráday Gedeon és Nagy Sámuel levelezésében. Ld. NAGY Iván, i.m. X. 602. p. A neki kölcsönadott mű minden valószínűség szerint a következő: *Confessio et expositio fidei christianae: azaz a keresztyéni igaz hitről való vallástétel*. Kolozsvár, 1679.
- 6 A Vattay család Pest és Nógrád megyében élt. Ennek a Vattaynak a feleségéről volt szó többször Ráday Pál és Mányoki Ádám levelezésében. Ld. ZSINDELY Endre, Mányoki Ádám levelei Ráday Pálhoz. *Műv. Ért.* 1954. 1. sz. NAGY Iván, i.m. XII. 90. p. A kölcsönzött mű: FÉLEGYHÁZI Tamás, *Az keresztyéni igaz hitnek részéről való tanítás*. Debrecen, 1583.

- 7 Feltétlenül az erdélyi ágból származó Mihály feleségéről, Bánffy Teréz bárónőről van szó, ki ugyan egész fiatal lehetett ebben az időben, hiszen férje is csak 1791-ben halt meg; az egy nemzedékkel korábban élő Mihály, még mielőtt házasságot köthetett volna, meghalt. NAGY Iván, i.m. IX. 744. p. Kölcsönkapta: (JEWEL) JUELLUS, John, *Apologia ecclesiae reformatae* Debrecen, 1704. című munkáját.
- 8 Rajczay nevű nemes családról sem Nagy Iván, sem Kempelen nem tud; a kor kiemelkedő protestáns egyházi személyei közé sem tartozott. A könyv pontos címe: *Jesuita páterek titkai*. Várad, 1657.
- 9 Szeleczky Márton, ki mint őrnagy részt vett Szatmár várának védelmében, 1705-ben Rákóczi foglya volt. 1717-ben Pest vármegye első alispánja lett, aztán a királyi táblánál alországbíró, s 1727-ben báróságot kapott. Ld. NAGY Iván, i.m. X. 578. p. Johann HÜBNER híres *Staats-Zeitungs und Conversations-Lexiconát* kérte kölcsön Rádaytól.
- 10 Rédei József 1758 körül halt meg, felesége Bíró Kata volt. Többet róla nem tudunk. Mindenesetre az nyilvánvaló, hogy Ráday Pálnak a Rédeiekkel szoros kapcsolatai voltak. A kölcsönadott könyv: ALETOPHILUS, *Artes jesuiticae*. Strassburg, 1717.
- 11 Radvánszky János (1666–1739) zólyomi alispán Rákóczihoz csatlakozott 1705-ben, hű embere, titkos tanácsosa és a szövöttek kincstárnoka lett. Barátsága Rádayval ebben az időben szövődhetett. Ld. NAGY Iván, i.m. IX. 566. p. A *magyar Bonfinius* BONFINIUS művének HELTAI Gáspár féle fordítása: *Chronica az magyaroknak dolgairól*. Kolozsvár, 1575.
- 12 Miskolci Szigyártó János református lelkész. 1718-tól losonci pap, 1730-tól esperes. Az 1722–23-iki országgyűlésen ő vitte a református prédikatori tiszteletét. Rádayval Losoncon kerülhetett közelebbi kapcsolatba. Egyike volt azoknak, akik gyászbeszédet mondtak Ráday Pál felett: *Halhatatlan áldott emlékezetnek ... oszlopa* címmel. Ld. ZOVÁNYI-LADÁNYI, i.m. 408. p. A kölcsönzött mű: CSUZI CSEH Jakab, *Edom ostora, avagy Abdiás próféta*. Debrecen, 1682.
- 13 (OKOLICSÁNYI Pál), *Historia diplomatica de statu religionis evangelicae in Hungaria*. (Frankfurt) 1710. RMK, III. 4721; jelzete: RMK 4,17. Nem tudjuk, ki volt ebben az időben a prédikátor Pécelen.

- 14 TURSELLINUS, Horatius, *Epitome historiarum*. Nagyszombat, 1723. A könyv bizonyára a kölcsönvevőnél maradt, mert az őszanyagban nem szerepel. Kandónál volt még Georg HORN, *Orbis politicus* is, mely ma már szintén nincs meg.
- 15 Két PELARGUS Györgyről tudunk, kik közül az apa losonci szolgabíró, a fiú helyettes megyei jegyző és ügyész volt. Ld. NAGY Iván, i.m. IX. 202. p. E feljegyzés alapján nem lehet megállapítani, hogy a kölcsönadott mű mi volt.
- 16 Kazinczy Ferenc levele Ráday Gedeonhoz, 1790. június 5.
- 17 Bizonyára TYRTAIOS műveit kérte, melyeknek Christian Adolph Klotz által összegyűjtött, 1764-es brémai kiadása szerepel Ráday könyvtárában; jelzete: 0,4335. Ld. Kazinczy levelét Rádayhoz, 1790. február 23.
- 18 Műveinek Bél Mátyás féle, 1745–1746-os pozsonyi kiadása volt meg Rádaynak; jelzete: 0,4873.
- 19 Levele Rádayhoz, 1788. június 23. Ld. *ItK* 1907. 87. p.
- 20 Osszián költeményeinek 1768-iki és 1784-iki német kiadása van meg ma a könyvtár őszanyagában. Levele Rádayhoz, 1788. szeptember 1. Ld. *ItK* 1907. 89. p.
- 21 Levele Rádayhoz, dát. nél. Ld. *ItK* 1907. 82. p.
- 22 Kolozsvár, 1702.
- 23 Levele Rádayhoz, 1782. március 16. VAS Margit, i.m. 18. p.
- 24 Levele Rádayhoz, 1782. március 16. Uo. 18–19. p.
- 25 NAGY Ottó, *Gyarmathi Sámuel élete és munkássága*. Kolozsvár, 1944.
- 26 A levelet közölte Csaplár Benedek Révai életrajzában.
- 27 1763–1847. Lelkész és költő; életére vonatkozólag ld. SZINNYEI, i.m. II. 1197. h.
- 28 Leközölve: ABAFI, *Figyelő*, 1878. 364. p.
- 29 1760–1825. Költő; életére vonatkozólag ld. SZINNYEI, i.m. IX. 176. h.
- 30 Leközölve mindkettő: ABAFI, *Figyelő*, 1878. 352. és 364. p. Az idézet az utóbbiból való.
- 31 Levele Rádayhoz, 1789. december 29.
- 32 Földi János levele Kazinczy Ferenchez, 1788. október 2. Kazinczy Ferenc levelezése I. 215. p.
- 33 Ráday lt. 228. fasc.

- 34 Nagy István levele Rádayhoz, 1766. június 7.
- 35 Levele Rádayhoz, 1737, július 25.
- 36 Levele Rádayhoz, 1743. február 26.
- 37 1722–1788. Soproni iskolai igazgató, később lőcsei, majd pozsonyi lelkész.
Ld. SZINNYEI, i.m. IX. 957–958. h.
- 38 RIBINI, i.m. II. 168. s köv. p.
- 39 Uo. II. 295. p.
- 40 Levele Rádayhoz, 1763. április 10.
- 41 Levele Rádayhoz, 1764. augusztus 18.
- 42 Április 20.
- 43 *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ...* Kiadta SCHWANDTNER János
György. I–III. Wien, 1746–48.
- 44 Levele Rádayhoz, 1755. április 16.
- 45 Szeptember 20.
- 46 Levele Rádayhoz, 1766. január 21.
- 47 Ld. Szerentsi Nagy levelét Rádayhoz, 1787. augusztus 20.
- 48 Ld. Zilai levelét Rádayhoz, 1787. november 28.
- 49 Zilai Sámuel levelei Teleki Sámuelhez: O. L. Teleki család marosvásárhelyi
levéltára, Teleki Sámuel osztály 2166–2177. sz.
- 50 Levele Rádayhoz, 1788. január 23.
- 51 Ld. a felvidéki beszerzésekről szóló részt.
- 52 Zilai levele Rádayhoz, 1789. március 18.
- 53 „Gyöngyösi hátra maradt munkáit is akár nyomtatásban, akár tsak
kézírásban légyenek (mint a Florentina), kezemhez szolgáltatni ne
terheltessék.” Kovásznai levele Rádayhoz, 1789. július 8.
- 54 Zilai levele Rádayhoz, 1790. április 25.; Kovásznai levele Rádayhoz, 1790.
május 2. A következő idézet is az utóbbi levélből való.
- 55 Ld. Zilai levelét Rádayhoz, 1789. január 21.
- 56 Pesti ügyvéd volt.
- 57 Levele Rádayhoz, 1743. június 19.
- 58 Életére ld. ZOVÁNYI–LADÁNYI, i.m. 521. p.
- 59 Ezt a munkát nem tudtam pontosan meghatározni.
- 60 Levele Rádayhoz, 1743. november 24.

- 61 Valószínűnek tartom, hogy Meskó Nádudvari Péter – ld. SZINNYEI, i.m. IX. 518–520. h. – egyik munkáját kérte Rádaytól.
- 62 KEGEL, Philip, *Tizenkét idvesség elmélkedések*. A munkának több magyar kiadása jelent meg; Rádaynak ezek közül a DEBRECZENI Péter és DESELVICH István féle volt a birtokában.
- 63 Levele Rádayhoz, 1744. február 23.
- 64 Adatokat rá vonatkozólag nem találtam a lexikonokban.
- 65 Levele Rádayhoz, 1744. március 20. Ráday lt. A. II. 543.
- 66 BOYLE, Robert, *Opera omnia*. Genf, 1677.; jelzete: 0,3720.
- 67 A cím téves, a bibliográfiák Lullus ilyen művét nem ismerik.
- 68 Levele Rádayhoz, 1753. április 2. PRUZSINSZKY–HAMAR i.m. 20. p.
- 69 „Ha pedig az Ur körül is, hallván ritka bibliothecájáru, föl találkoznék, igen akarnám” – írja a NOODT munkájához hasonló művekkel kapcsolatban. Levele Rádayhoz, 1757. augusztus 26. Ráday lt. A. II. 604.
- 70 Katona volt és főképpen éremtannal foglalkozott. Ld. SZINNYEI, i.m. XII. 603. h.
- 71 Leyden 1760; Amsterdam 1762.
- 72 VAS Margit, i.m. 18. p.
- 73 Levele Rádayhoz, 17(?) . február 17.
- 74 Életére ld. SZINNYEI, i.m. VIII. 1397. h.
- 75 Ld. SZINNYEI, i.m. VIII. 1392. h.
- 76 Levele Rádayhoz, 1785. november 4.
- 77 Ld. SZINNYEI, i.m. XIII. 570. h. A Szilágyi–Székely könyvtárra ld. KONCZ József, A marosvásárhelyi helv. hitv. főtanodai könyvtár ismertetése. MKsz 1879. 222–223. p.
- 78 Zilai levele Rádayhoz, 1788. január 23.
- 79 Ráday levele Kazinczyhoz, 1786. február 28. *Kazinczy Ferenc levelezése*. i.m. I. 91. p.
- 80 Március 23.
- 81 Nem lehet meghatározni, hogy melyik Révayné volt ez a kölcsönző.
- 82 Ld. KEMPELEN, i.m. X. 117. p.
- 83 Révaynél 4 könyv volt; Szemerénél pedig többek között BÁRÓTY *Erkölcsei meséi és Erkölcsei levelei*.
- 84 Ráday Gedeon levele fiához, 1785. június 29.

VII. EPILOGUS

A könyvtár története Ráday Gedeon halála után

A Rádayak könyvtára Ráday Gedeon halálával – amint az egykorú krónikás írta – „elveszté istápolóját.”¹ A nagy gyűjtő utódai valóban nem voltak atyjuk és nagyatyjuk örökségének hű ápolói és folytatói. Fiának, Gedeonnak, az aulikus és abszentista főúrnak² kellemetlen volt apja rebellis híre, a család kuruc hagyományai, s ő vetett véget annak a szerepnek, melyet Pécel mint a nemzeti kultúra egyik központja, a 18. század második felében játszott. Felesége, Fáy Zsuzsanna pedig már a hetvenes évektől kezdve megkeserítette apósának utolsó éveit azzal, hogy ellenezte könyvgyűjtését s a frissen ébredő magyar művelődés érdekében hozott áldozatait. A család tagjai között, akik a 19. század első felében éltek, voltak ugyan, akik a magyar színjátszás ügyét szolgálták, mint Pál,³ vagy a reformkor és 1848 lázas napjaiban jó hazafinak bizonyultak, mint Gedeon,⁴ az 1848-as országgyűlésen Pest megye Kossuth párti képviselője, de az irodalom, a könyv, a könyvtár iránt egyiknek sem volt érzéke.

Habent sua fata libelli, – Ráday péceli gyűjteményének az volt a sorsa, hogy gyűjtője halála után több mint fél évszázadon át, elhagyottan pihenjen a péceli kastély könyvtártermének és kis szobáinak mélyén. Fia, Gedeon idején még tudunk néha vásárlásról és kötetésekről, – az 1792 és 1802 közötti évtizedből fennmaradt a Kilián testvérek néhány számlája s egy-két könyvkötő-nyugta⁵ –, ez a gyarapodás azonban nem számottevő. A könyvtár a külvilágtól elzártan, kikapcsolva a magyar művelődés vérkeringéséből, értékeivel már nem gazdagította az egymást követő nemzedékek tudását. Nagy ritkán mégis hozzájutottak egyes kutatók – mint Rummy Károly,⁶ akit Kazinczy

ajánlott be a gyűjtemény urának – a kincsetérő könyvekhez és kéziratokhoz; egyszer-egyszer kölcsönöztek belőle a család, vagy a könyvtárat pár éven át kezelő Dobos János⁷ péceli lelkész ismerősei,⁸ – így Kollár János pesti evangélikus lelkész, a neves szlovák költő,⁹ Stáhly Ignác főorvos egyetemi tanár,¹⁰ vagy Sebestyén Pál törvényszéki bíró;¹¹ a kikölcsönzött műveket azonban legtöbbször elfelejtették visszavinni, így az állomány nemhogy gyarapodott volna, hanem inkább megfogyatkozott.¹² A 19. század első évtizedének végén összeállított „Tabellarische Übersicht”¹³ szerint ugyanis a könyvtár állománya 4873 mű volt, 10302 kötetben; az 1860-i, Dobos János által készített kimutatásban pedig a művek száma már csak 4526, 9567 kötetben. A fogyás tehát 347 mű, 735 kötet; a szakok közül legnagyobb az apadás az újabb prózai munkákban (100 mű, 135 kötet) és a teológiai művekben (59 mű, 208 kötet).¹⁴

Ráday Gedeon komoly adósságokat és terheket hagyott maga után, melyet a főúri életmódot folytató utódok kiadásai állandóan növeltek. A család anyagi helyzete tehát, az általános gazdasági nehézségekkel párhuzamosan, egyre súlyosabbá vált; így már korán, közvetlenül a nagy gyűjtő halála utáni években gondoltak a könyvtár eladására. Fia, Gedeon I. Ferenctől engedélyt kért a könyvtár országhatáron túlra, idegen kereskedőknek való eladására. Erre az engedélyt Pálffy Károly kancellár 1798. augusztus 3-i leirata szerint meg is kapta,¹⁵ azzal a kötelezettséggel, hogy a valódi kéziratok és a könyvtár katalógusát bemutatja. Ráday válaszában¹⁶ megköszöni az engedélyt, kifejezi, hogy maga is minél előbb nyomdába szeretné adni a könyvtár katalógusát s mihelyt kijött, be fogja mutatni, és a császári könyvtárnak is megküldi egy példányát. Egyébként a haza dolgait akár a legtávolabbról is érintő kéziratok eladása sohasem volt szándékában – írja tovább –, s azokat a katalógusba sem illeszti be, hanem megtartja magának. E tervekből nem

lett semmi, a könyvtár katalógusa nem került nyomdába, s a külföldi eladással kapcsolatos tárgyalásoknak Ráday Gedeon halála előtti időből semmi nyoma nincs a kéziratos anyagban.

A könyvtár eladásának gondolatát a család nem vette le végleg a napirendről, de Ráday I. Gedeon haláláig nem történt újabb lépés ennek érdekében, – talán a fiúi kegyelet tartotta vissza Pécel urát attól, hogy apja híres gyűjteményét idegenek kezére juttassa. Halála – 1801. július 10. – után, felesége és fiai vevő után igyekeztek nézni, s az országban híre szállt, hogy eladó a péceli bibliotéka. Erre utal gr. Széchényi Ferenc levele is, aki 1802 augusztusában jelentkezett az özvegynél, kérve a könyvek licitációjáról az értesítést: „Jó barátomtul értettem, megholt M. Groff eő Excellentiája könyv tárházának licitatio által leendő el adását, mely ha meg bizonyíttatnék, nagy és különöss köszönettel venném mind a licitatio napjának tudósítását Excellentiádtul, mind pedig az catalogusnak közlését, hogy elegendő korán meg tehetném a szükségess könyveknek meg szerzésére rendelésemet.”¹⁷ Nem ismerjük Fáy Zsuzsanna válaszát erre a levélre, s nem hallunk többet arról, hogy Széchényi próbálkozott volna a péceli könyvek megszerzésével. Ennek oka kétségtelenül az lehetett, hogy a család nem licitáción és részletekben akarta eladni a könyvtárat, hanem az egészet, mint egységet, nehogy a kevésbé értékes darabok a nyakukon maradjanak. Éppen ezért kihívták Pécelre Friedrich Hanak pesti könyvkereskedőt,¹⁸ aki számbavette az anyagot, összeállította a már többször idézett Tabellarische Übersichtet, és megállapította azt az árat, melyet az akkori viszonyok között kérni lehetett érte. Hanak szerint a 4873 mű – 10302 kötet – összértéke 134.045 forint volt. Bizonyára e magasan megállapított becsérték következményeképpen nem jelentkezett vevő a gyűjteményre, úgyhogy az továbbra is péceli elhagyatottságban pihent.

Pedig a család sokfelé próbálkozott. Clement Remie¹⁹ színész

révén felajánlották a bonni egyetemnek is, ahonnan Remie 1819. március 6-án azt a választ kapta,²⁰ hogy hajlandók a könyvtár megvételével foglalkozni és értékét megállapítani, mindenekelőtt azonban a katalógus megküldését kérik. Valószínű, hogy a dolog már itt megbukott s nem jutottak tovább az üzlet megkötésében, hiszen a könyvtárnak nyomtatott katalógusa nem volt.

1825-ben majdnem tűzvész pusztította el Ráday Gedeon, hagyatékát; a faluban tűz ütött ki s a kastély zsindelely tetőzete is meggyulladt. Az emeleti helyiségek és a nagyterem komoly károkat szenvedtek; a könyvtár azonban, mely a földszinten volt elhelyezve, épségben maradt.

Az 1830-as évek elejétől kezdve ismét, szinte évről évre, szóbakerül a könyvtár eladásának ügye. Ekkor Ráday Gedeon a dédunoka, már 80.000 forintért is odaadná, sőt részenként is hajlandó lenne áruba bocsátani, csak annyit köt ki, hogy a vevő a drágább és becsesebb könyvekkel együtt a kevesebbet érőkből is vegyen át – amint Fatavich István fiskálisnak,²¹ ügyeik intézőjének írja,²² – s az alkuban aztán ennek megfelelően kell megállapítani az árat. A harmincas évek közepén újra jelentkezett Friedrich Hanak is, aki Fatavichhoz intézett levelében felajánlja segítségét, mert kitűnő alkalom nyílt a könyvtár eladására. A lipcsei Brockhaus cég ugyanis az 1836. évtől kezdődően megindította az *Allgemeine Bibliographie für Deutschland* c. sorozatát, s ennek mellékleteként a *Bibliographische Anzeigert*. E folyóirat magyarországi levelezőjének pedig Hanakot kérték fel, s ő rögtön arra gondolt, hogy a Rádayak könyvtáráról egy részletes ismertetést küldene ki. Így e széleskörű – Anglia, Franciaország, Hollandia, sőt Észak-Amerika gyűjtőinek szóló – híradással bizonyára sikerülne a gyűjteményt a maga egészében eladni. Két dolog lenne szükséges ehhez: egyrészt, hogy kezéhez jusson az általa készített összesítő kimutatás egy példánya, másrészt annak címe, akihez közvetle-

nül fordulhatnának az érdeklődők.²³ E próbálkozás további fejleményeiről nem maradtak fenn adatok s az évek múlásával, a függetlenségi törekvések erőfeszítései között, a reformkor hangulatában öntudatosodó nemzeti érzés új fordulatot adott a könyvtár sorsának is.

Már a könyvgyűjtő Ráday Gedeon hasonló nevű fiánál is láthattuk, hogy a hazai vonatkozású kéziratokhoz ragaszkodott, nem akarta ezeket áruba bocsátani. Az ő unokája, – időrendben a negyedik – Gedeon még tovább megy, s a gyűjteményből nemcsak a „magyar manuscriptumokat”, hanem „az egyenesen Magyar-Ország historiájára tartozó könyveket” is meg akarta tartani.²⁴ Egyikük sem gondolt azonban arra, hogy milyen veszteséget jelentene a magyar kultúrának, a nemzeti művelődésnek, ha a nagyértékű gyűjtemény többi részeit kiengednék az országból. A megyei köznemesség hazafias része, mely az országgyűlésen a nemzeti törekvéseket képviselte, nem nyugodott ebbe bele, s már az 1835. évi Pest megyei generális gyűlésen határozatot hoztak, – midőn a Nemzeti Játékszín építésére, valamint a Múzeum és a Jankovich Miklós-féle gyűjtemény gyarapítására, illetve megszerzésére 4–500.000 forintot szavaztak meg, – hogy a Ráday család péceli könyvtárát is – az előzőekhez hasonlóan, vásárlás útján – meg kell az országnak szerezni.²⁵ A család sokat remélt ettől a fordulattól s azon igyekezett, hogy több megye – Nógrád, Zólyom, Esztergom – hasonló határozatot hozzon, bevéve azt az országgyűlési követek utasításába. „Ha most nem, úgy sohasem adjuk el bibliothékánkat” – írta ekkor Ráday Gedeon.

Pest megye egyik követe, Dubraviczky Simon²⁶ 1836 januárjának elején nyújtotta be megyéje indítványát annak a circularis deputációnak az ülésén, mely a Ludovika Akadémia és a Múzeum ügyét tárgyalta. Az indítványt el is fogadták és elhatározták, hogy javasolni fogják a rendeknek a könyvtár

megvételét a haza számára, az ekkor 53.618 forintban megállapított vételáron.²⁷ Kossuth az *Országgyűlési Tudósításokban* január 30-án ír a Ráday könyvtár megvételével foglalkozó kerületi ülésről. Sorait szükségesnek tartom idézni, oly jellemzőek a megbeszélések hangulatára. „Végre a gr. Rádayak könyvtára, melly a magyar históriára tartozó s ingyen átadatni ajánlott kézirati (leginkább Rákóczi idejebeli) gyűjteményt oda nem értve, 53.618 ft-ra van becsülve; megvétetni annyival inkább szükségesnek találtatott, mivel az orosz udvar és Miklós herceg is alkuban vannak iránta,²⁸ s méltán félhetünk, hogy Róma tanácskozáván, Saguntum elvész; amint késlekedésünk miatt a Viczay gyűjtemény²⁹ kivándorlott örökre hazánkból. Ezen könyvtár megvételéről: ajánlatánál Szirmay kijelenté, hogy ahol liberális véleményt kellett pártolni, szégyenlt volna küldői unszolására várakozni, de pénzről lévén szó, erszényökbül tudtok nélkül ajánlást nem tehet. Mire Pfansmid azt jegyezte meg, hogy nem sokat ér az olly liberalitás, a melly a nemzet javára, diszére áldozni nem kész.”³⁰

A kerületi ülés határozata alapján az országos ülésen is tárgyalták a péceli könyvtár ügyét. Hosszú üzenetváltás kezdődött az alsó és a felső tábla között a Ludovika és a Nemzeti Múzeum felállításával és az ehhez szükséges pénzalap előteremtésével kapcsolatban, s az üzenetek egyik pontjaként szerepelt a Ráday könyvtár megvásárlása a Nemzeti Múzeum anyagának gyarapítására. A Karok és Rendek igyekeztek a Múzeum részére aránylag nagyobb összegű évi jövedelmet biztosítani,³¹ kifejezetten arra a célra, hogy újabb gyűjteményekkel gyarapodhasson: „Egyéberánt a Museum pénztára erejének neveltetése annyival inkább kívánatos, minthogy Gróf Ráday nemzetségnek 4873 külömbféle osztályu munkákból (ide nem értvén a magyar munkákat és kéziratokat) álló jeles könyvtára eladandó, mellyben a magyar históriára nézve a leg érdekesebb

időszakokat tárgyazó kéz iratok foglaltatnak; – annak megszerzése annál kevésbé elmellőzhető, mivel a könyvtárt külföldiek szándékoznak megvenni. Félő, hogy ezen tudományos kints a magyar historiai tudományra nézve egészen el ne vesszék” – írják üzenetükben.³² A főrendek válaszukban ellenezték a könyvtár megvételét, elsősorban azért, mert nem láttak megfelelő anyagi alapot a vételár fedezésére, „országos segedelem” ajánlásához pedig nem járultak hozzá. Szükségesnek tartották annak leellenőrzését, hogy a Rádayak könyvtárában meglévő munkák nincsenek-e már meg a Nemzeti Múzeum anyagában, s ellenérvként felemlítették azt is, hogy rendes épület hiányában új, nagyobb gyűjtemények számára nem áll megfelelő hely rendelkezésre.³³ A további üzenetváltások során az alsó tábla rendei legalább általánosságban óhajtották elhatározni a könyvtár megvételét, mondván, hogy az intézet megszorított jövedelméből ki fog kerülni a vételár;³⁴ a főrendek azonban szükségesnek tartották, hogy a nádor – a péceli gyűjtemény anyagának megvizsgálása után – szabadon döntsön a vételről. Így az elfogadott törvényjavaslat felhatalmazza József nádort, hogy „a Gróf Ráday nemzetségnek könyvtárát, a mennyiben cél érányosnak isméri, illő áron a Museum számára, ennek pénztárából szerezzék meg.”³⁵

A következő országgyűlés rendei az 1840. évi május 2-i ülésen foglalkoztak a Nemzeti Múzeum részére megszerzendő gyűjteményekkel, – elsősorban a Rádayak péceli könyvtárával. A mindkét tábla által elfogadott és a nádor elé terjesztett feliratban a könyvtár anyagának megvizsgálását és a nemzeti szempontból benne rejlő értékek megállapítását szorgalmazták, hogy megszerzésével ne kelljen tovább késlekedni. Ebben az iratban törekvéseik még tudatosabban jutnak kifejezésre és világosan körvonalazzák a nemzeti múlt emlékének megőrzésére irányuló szándékukat: „Minekutánna a Nemzeti Museum felállításában az

Ország Rendei leginkább arról kívántak gondoskodni, hogy az oly nemű ritkaságok, könyv- és kéziratok, melyek Honunknak, nemzetünknek és az állománynak, a hajdankorban tapasztalt viszontagságainak fokkonkénti kifejlődésének, és a magános, ugy mint köz életben szokásainak, erkölcsseinek és törvényeinek történeti emlékéül és felvilágosításául szolgálhatnak, az ügyetlen kezek és idő rombolásától megóvattassanak, és a tudományos férfiak vizsgálódásainak elősegéllésére megtartassanak: Gróf Ráday nemzetség birtokában levő könyv- és kéziratok gyűjteménye már a mult ország gyűlésen magára vonta az Ország Rendeinek figyelmét, meg is méltóztatott Ő. Cs. k. Hertzegsége, országunk Nádora ígérni, hogy azon gyűjtemény iránti szerződésnek eszközzéséről gondoskodni fog: a Karok és Rendek tehát tisztelettel megkérni kívánják Ő Cs. k. Fő Hertzegségét, hogy ezen gyűjtemény tartalmának nemzeti értékéről, – valamint szintén Kovacsics Márton hátrahagyott iratai, ugy az országban egyebütt is létező gyűjteményekről, melyeknek megszerzése a Nemzeti Museum felállítása céljait előmozdítanak, magának közelébb belátást szereztetni, a tapasztalandókról az ország Rendeit értesíteni méltóztassék.³⁶ A nádor már május 4-én megküldte válaszáat a rendeknek,³⁷ s ebben kívánságuk teljesítését ígéri, amint lehetőségessé válik; egyelőre azonban a két könyvtár állományának összehasonlítását nem lehetett elvégezni. Az 1838-i pusztító árvíz miatt ugyanis a Múzeum egész anyagát összecsomagolva, biztosabb helyre szállították, s így a könyvek katalogizálási munkálatai félbeszakadtak. Ez a munka csak akkor lesz folytatható, ha a Múzeum új épülete elkészül s minden gyűjtemény rendben a helyére kerül – olvassuk tovább a nádor válaszában – ennek megtörténtével, s az állományok összehasonlítása után azonnal intézkedni fog a vételről is.

Az 1843–44-es országgyűlésen újra felvetődött a péceli könyvtár megszerzésének kérdése. A nádor az országos pénztá-

rakról szóló „hivatalos tudósításában” szólt róla, s elismerte, hogy megvétele a Nemzeti Múzeum számára igen értékes lenne, – az intézmény rendes jövedelméből azonban nem eszközölhető. Az 1838-as árvíz által okozott károk, s az építkezés vártnál nagyobb költségei ugyanis teljesen kimerítették a meglévő anyagi forrásokat – a még rendelkezésre álló összeg az új épület berendezésére szükséges – így a Rádayak könyvtárát csak egy más, a rendek által e célra szánt alapból lehetne megvéenni a köz számára.³⁸

Ezzel a péceli könyvtár megvételének ügye lekerült a napi-rendről, az országgyűlésen nem tárgyaltak róla többet. Pest megye ugyan még 1847-ben is bevette követeinek utasításába, hogy szorgalmazzák a Ráday-féle könyvtár megvételét;³⁹ a nemzeti szabadságharc létfontosságú problémái azonban elterelték a figyelmet erről a gyűjteményről, s a küzdelmek és diadalog, remények és nehézségek között nem maradt idő a vele való foglalkozásra.

A szabadságharc alatt, majd a bukása utáni szomorú évtizedben újra a feledés csöndjébe merült a péceli könyvtár, bár Dobos János szerint két német könyvkereskedő – Armbruster és Butts – ebben az időben is kerülgette a híres gyűjteményt, s „mindkető álmélkodott az itt rejlő kincsek és ritkaságok felett, holott őket a 2000 kötetre menő hungaricák csak antiquariusi szempontból érdekelhették, és előttük több divatos értéke volt egy csonka Amadis de Gaulának, a hátulkötött frivol fametszetekért, mint például egy Bethlen Farkas ép példányának.”⁴⁰

1857-ben – tehát három esztendővel a könyvtár életében bekövetkezett nagy változás előtt – Albrecht főherceg, a Habsburg önkényuralom képviselője javasolta Ferenc Józsefnek a péceli bibliotéka megvételét a Nemzeti Múzeum számára. Károlyi Árpád kutatásai nyomán derült fény ugyanis arra, hogy az uralkodó magyarországi útjának előkészítésére 1857. március

20-án Bécsben miniszteri értekezletet tartottak a császár elnöklete alatt, Albrecht, Magyarország főkormányzója részvételével. Ezen az értekezleten Albrecht az országot elborító keserű hangulat enyhítésére nagyszámú javaslatot terjesztett elő, melyek egy része régi kívánságok megvalósulását jelentette volna, – így a Ráday család könyvtárának 30.000 forinton való megvétele is, a Nemzeti Múzeum számára, „miután – mondja a megokolás – ez a múzeum Magyarország előtt nagyon kedves egy intézet.”⁴¹ E javaslatok közül egy sem jutott el a megvalósulásig; a könyvtár történetének szempontjából azonban fontos ez az adalék, mert világosan jelzi azt, hogy értékeinek megszerzése még ekkor is, két évtizeddel a reformkori országgyűlések után, mennyire szívügye volt a nemzeti kultúrát ápoló hazafiaknak.

A könyvtár, a maga több mint 10.000 kötetével, 1862 nyarán került el péceli magányából. Török Pálnak, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspökének 1855-ben sikerült végre létrehoznia a pesti Református Teológiai Akadémiát. Ennek megalapítása a század 30-as éveinek legvégén megindult, s egy közös protestáns főiskolának Pesten való felállítására irányuló mozgalomnak lett az eredménye.⁴² A szerény keretek között működő intézetnek nem volt könyvtára, ezért Török Pál – midőn meghallotta, hogy a Ráday család el akarja adni híres gyűjteményét – körlevelet bocsátott ki, s országos gyűjtést indított, hogy e nagy értéket jelentő kincset megszerezze a főiskolának. A család, megtudva szándékát, a 40.000 forintban megállapított vételár felét ajándékképpen ajánlotta fel. A szükséges 20.000 forint, egyházközségek és magánosok adakozásából, 1861 őszére gyűlt össze, s a könyvtár az egyházkerület tulajdonába ment át. 1862 nyarán ládákba csomagolva, fuvarosok szállították be, s a Kálvin téri egyházközség épületének ugyanabban az évben e célra épített Oroszlán utcai – ma Török Pál utca – részén nyert elhelyezést. Innen jócskán meggyarapod-

va,⁴³ 1912-ben került át a Teológiai Akadémia Ráday utcai épületébe, ahol a földszinten lévő nagy raktárhelyiségben állították fel, még részben Pécelről származó tékáit.⁴⁴

A Ráday könyvtár jelenleg a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteményének egyik része. A Teológiai Akadémia épületében van elhelyezve, ugyanabban a földszinti szárnyban, melybe 1912-ben került. 1949 után, amikor Pap László teológiai tanár, majd dékán lett igazgatója, a könyvtár egyre jobban bekapcsolódott a magyar kulturális élet vérkeringésébe. A Ráday Pál és Gedeon által gyűjtött törzanyag a könyvvállomány többi részétől elkülönítve van felállítva, a 18. századi tékákon.

Jegyzetek

- 1 RÖSLER, Johann Christoph, Die gräflich-Rádaysche Bibliothek zu Pécel, bey Pesth. (*Ungarische Miscellen*, II. évf., 1805. 79. p.)
- 2 1745–1801. Szeptemvir, koronaőr, a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnoka.
- 3 1768–1827. Az eperjesi kerületi tábla elnöke, a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnoka.
- 4 1806–1873., 1848–49-ben főispán és huszárnagy; 1848 előtt és után a Nemzeti Színház intendánsa.
- 5 Ráday lt. 228. fasc.
- 6 Ld. SZINNYEI i.m. XI. 1392–1399. h.
- 7 1845–52 péceli lelkész, a könyvtár gondozója; 1848-ban diétai prédikátor. Életére ld.: ZOVÁNYI–LADÁNYI i.m. 153. p., i.m. 108. p.
- 8 Elismervényeiket ld. Ráday lt. 228. fasc.
- 9 Ld. SZINNYEI, VI. 747–752. h.
- 10 A Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja. Ld. SZINNYEI, XII. 1387–1388. h.

- 11 Könyveit a század végén az akkor már budapesti Református Teológiai Akadémia Ráday Könyvtárának ajándékozta.
- 12 Jellemző az értékesebb művek eltűnésére SYLVESTER János, 1541-ben kiadott *Újtestamentumának* (RMKI. 15; RMNy I. 49) esete, mely jelenleg a kecskeméti Református Gyülekezet tulajdonában van. A könyvbe Jankovich Miklós által tett bejegyzés szerint 1842-ben még Pécelen a Ráday család könyvtárában volt – a következő évtizedekben azonban nyoma veszett, majd Nagy István Szeptemvir ajándékaként került Kecskemétre.
- 13 *Tabellarische Übersicht der Graeflich Rádayschen Bibliothek*. Összeállította Friedrich Hanak. Ráday lt. 228. fasc.
- 14 Ld. PRUZSINSZKY–HAMAR, i.m. 42–43. p. Az újabb prózai művek száma nyilván a család, a rokonság és az ismerősök olvasgatása nyomán fogyott meg; szerencsére ez a könyvtár értékes részeit nem érintette.
- 15 Ráday lt. 228. fasc.
- 16 Pest, 1798. augusztus 22. uo.
- 17 Augusztus 27. Ráday lt. 194. fasc.
- 18 A szakkönyvekben semmi rávonatkozó adatot nem találtam.
- 19 Életrajzára vonatkozólag a bibliográfiák adatot nem hoznak.
- 20 Ráday lt. 228. fasc.
- 21 Ld. NAGY Iván, i.m. IV. 125. p. Tévesen őt is Fatavics Ferencnek írja, mint nagyapját.
- 22 Pécel, 1831. június 23. Ráday lt. 213. fasc.
- 23 Ráday lt. 228. fasc.
- 24 Ld. Fatavics Istvánhoz írt levelét.
- 25 Ráday Gedeon levele ismeretlen barátjához; Pécel, 1835. november 27. Ráday lt. 213. fasc.
- 26 Ld. NAGY Iván, i.m. III. 409. p.
- 27 Dubraviczky Simon levele Ráday Gedeonhoz. Pozsony, 1836. január 10. Ráday lt. 213. fasc.
- 28 E tárgyalásoknak a levéltári anyagban nyoma nem maradt.
- 29 Dr. Viczay Mihály (1756–1831) az archeológia és a numizmatika iránt érdeklődött; élete nagy részét érem- és régiséggyűjteményének szentelte. Hédervári múzeuma az ország legszebb magángyűjteménye volt; 1826-ban

- 11 432 görög és 13 411 római pénzt és érmét tartott benne nyilván, melyek közül 1243 volt aranyérem. Külföldi tudósok is meglátogatták és írtak róla.
- 30 ORSZÁGGYŰLÉSI TUDÓSÍTÁSOK. 1836. január 30. – A pénzhiány, mely végső fokon a könyvtár megvételének akadálya volt, már itt, az első lépéseknél is jelentkezett.
- 31 Javasolják, hogy „az Intézet szükségeinek fedezésére, de leginkább azon okból, hogy annak gyűjteményei esztendőnként nevezetesebben gyarapíttassanak” – a concurrentiális fundus készpénz jövedelmei – évi 12 000 pengő forint – a Ludovika helyett a Múzeumnak adattassék. – Izenete a Karoknak és Rendeknek a Ludoviceum Magyar katonai Intézet, a Nemzeti Múzeum és concurrentiális fundus állapotjáról tett hivatalos tudósítás következtében. 493. sz. 1836. február 17. 424. ülés. (*Az 1832–36. évi magyar országgyűlés írásai* – [a továbbiakban: *Orsz. Gyűl. Iratok*] Pozsony, 1836. 236. p.)
- 32 Uo.
- 33 571. sz. 1836. március 24. 444. ülés. (*Orsz. Gyűl. Iratok* VII. 97. p.)
- 34 574. sz. Március 28. 446. ülés. (*Orsz. Gyűl. Iratok* VII. 105. p.)
- 35 704. sz. április 27. 463. ülés. (*Orsz. Gyűl. Iratok* VII. 560. p.)
- 36 O. L. Ladula XX. No. 19. fasc. H. 64. sz.
- 37 401. sz. 145. ülés. (*1839. esztendei Magyarország közgyűlésének írásai*. Pozsony, 1840. IV. 145–146. p.)
- 38 177. sz. 1844. július 25. 181. ülés. (*1843–44. esztendei magyarországi közgyűlésnek írásai*. Pozsony, 1844. II. 237. p.)
- 39 Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen. 1847/48. Sajtó alá rendezte BARTA István. Bp. 1951. 194. p.
- 40 DOBOS János, A gróf Ráday-család péceli könyvtárának rövid ismertetése. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1860. 3. 780–783. h.
- 41 KÁROLYI Árpád, A Magyar Nemzeti Múzeum és a Ráday-könyvtár. MKSz 1920/21. évf. 152–154. p.
- 42 A mozgalom megindítói és harcosai között találjuk Fáy Andrást és Kossuthot is. A főiskola történetére ld. a centenárium alkalmával megjelent kötetet: *A Budapesti Református Teológiai Akadémia története. 1855–1955*. Bp. 1955.

- 43 Gyarapodását elsősorban egyes ajándékozóknek köszönhette.
- 44 A Ráday könyvtár 1862 utáni történetére ld. PRUZSINSZKY-HAMAR i.m.,
 valamint SZÓTS Farkas, *A budapesti ev. ref. teológiai Akadémia múltja és jelene*.
 Bp. 1896.

A Ráday Könyvtár történetével foglalkozó művek
(Kiegészítve 1992-ig)

1. BALÁZS László: A Ráday család és könyvtára. (RGyÉ. VI. 1984. 129-141. p.)
2. BÉNYÓ Kálmán: A „szent írást” Ráday Gedeon és könyvtára. (Magyar Nemzet 1992. augusztus 7. 6. p.)
3. BÉNYÓ Kálmán: Emléke az én kedvenc Ráday Gedeon... (Zenevilágotok 1992. 3. sz. 6-7. p.)
4. BERNÁTH Lajos: A Ráday-könyvtár. (Nyugat- és Iskolai Lap 1942. 17. sz. 422-423. p.)
5. BORY Erika: A pécsi Ráday-könyvtár, a legújabbakban magyar nyelvgyűjtemény. (Műhely 1968. december 29.)
6. DÖRÖS Imre: A gróf Ráday család pécsi könyvtárműveinek rövid bemutatása. (Híradások Egyházi és Iskolai Lap 1963. 708-709. p.)
7. ERŐS Géza: A magyar nyelvű könyvtárak története. Bp. 1927.
8. GÖRÖG Gellért: Műveltség. Bp. 1915.
9. HUSZÁR Lajos: Az üreggyűjtő Ráday Gedeon. (RGyÉ. I. 1965. 46-55. p.)
10. HUSZÁR György: Műveltség. Bp. 1956. (Bibliogr. Műveltség, kötetek Füzetek. A Dinamelléki Református Egyházi és Iskolai Könyvtár, Budapest, 159-172. p.)
11. KÁRDI Árpád: A Magyar Nemzeti Műveltség. (Magyar Műveltség 1986. 1920-1921. 153-154. p.)
12. KÖNYV JUDIT: A Rádayak könyvtárműveinek Iskolák és Könyvtárak közötti kapcsolatáról. (RGyÉ. II. 1981. 82-130. p.)
13. KÖNYV JUDIT: A Rádayak leggyűjtőműveinek története. (RGyÉ. III. 1982. 75-90. p.)
14. KÖNYV JUDIT: A Ráday Könyvtár megújításának esélyei. (Műveltség és Könyvtár György. (RGyÉ. IV-V. 1983-1985. 174-176. p.)
15. KUBINYI Ágoston: A Magyar Nemzeti Műveltség története és jelene.

A Ráday Könyvtár történetével foglalkozó művek (Kiegészítve 1992-ig)

1. BALÁZS László: A Ráday család és könyvtára. (RGyÉ VI. 1989. 135–143. p.)
2. BENDA Kálmán: A „szent öreg”. Ráday Gedeon és könyvtára. (*Magyar Nemzet* 1992. augusztus 7, 8. p.)
3. BENDA Kálmán: Kétszáz éve halt meg Ráday Gedeon... (*Eseménynaptár* 1992. 3. sz. 6–7. p.)
4. BERNÁTH Lajos: A Ráday könyvtárról (*Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1912. 27. sz. 422–423. p.)
5. BORY István: A péceli Ráday-könyvtár, a leggazdagabb magyar magángyűjtemény. (*Hírlap* 1948. december 29.)
6. DOBOS János: A gróf Ráday család péceli könyvtárának rövid ismertetése. (*Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1860. 780–783. p.)
7. ÉNTZ Géza: *A magyar műgyűjtés történetének vázlata*. Bp. 1937.
8. GORZÓ Gellért: *Rádai Ráday Pál*. Bp. 1915.
9. HUSZÁR Lajos: Az éremgyűjtő Ráday Gedeon (RGyÉ I. 1956. 46–55. p.)
10. ILLÉS György: *Mesélő könyvtárak*. Bp. 1984. (benne: Irodalmi központ Pécelen. A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Könyvtára, Budapest, 159–172. p.)
11. KÁROLYI Árpád: A Magyar Nemzeti Múzeum és a Ráday Könyvtár. (MKSz 1920–1921. 152–154. p.)
12. KOÓS Judith: A Rádayak közgyűjteményének kialakulása és könyvművészeti ritkaságai. (RGyÉ II. 1981. 82–120. p.)
13. KOÓS Judith: A Rádayak képgyűjteményének története. (RGyÉ III. 1983. 75–90. p.)
14. Körlevél a Ráday Könyvtár megvásárlása ügyében. 1860. Közli: SZABÓ György (RGyÉ IV–V. 1984–1985. 174–176. p.)
15. KUBINYI Ágoston: A Magyar Nemzeti Múzeum mint intézet és tulajdon

- örökítése a gróf Ráday-féle könyvtár megvétele érdekében. (*Pesti Napló* 1859. 17., 18., 31., 83., 85 és 86. számok.)
16. PÉTER Zoltán: A jubiláló Ráday Könyvtár, 1711–1861–1961. (MKSz 1962. 303–316. p.)
  17. PRUZSINSZKY Pál – HAMAR István: *A budapesti Református Theológiai Akadémia Ráday-könyvtárának múltja és jelene*. Bp. 1913.
  18. RÁDAY Gedeon följegyzései arcképgyűjteményéről. Közli: KOÓS Judith. (RGyÉ III. 1983. 184–192. p.)
  19. RÖSLER Johann Christoph: *Die gräflich-Rádaysche Bibliothek zu Péczel, bey Pesth.* (*Ungarische Miscellen* II. 1805.)
  20. RUPP Kornél: A Ráday Könyvtár. (MKSz 1897. 173–180. p.)
  21. SEGESVÁRY Viktor: Blasek Mihály levelei Ráday Gedeonhoz. (*Református Egyház* 1954. június 1.)
  22. SEGESVÁRY Viktor: Egy magánkönyvtár a XVIII. században. Ráday Pál és Ráday Gedeon a magyar kultúra szolgálatában. (RGyÉ I. 1956. 27–35. p.)
  23. SEGESVÁRY Viktor: A Ráday Könyvtár antiqua könyveinek katalógusa. (RGyÉ I. 1956. 103–134. p.)
  24. SEGESVÁRY Viktor: A Ráday Könyvtár ősnymtatványainak katalógusa (RGyÉ I. 1956. 96–102. p.)
  25. SOMKUTI Gabriella: A Ráday Gyűjtemény. (*Könyvtáros* 1986. 7. sz. 386–395. p.)
  26. SZ. KOROKNAY Éva: Beszámoló a Ráday Könyvtár kötéstábláinak vizsgálatáról. (RGyÉ 1989. 354–360. p.)
  27. VÁCZY János: Ráday Gedeon. (ItK 1891. 57–69. p.)
  28. VAS Margit: *Ráday Gedeon élete és munkássága*. Bp. 1932.
  29. ZSINDELY Endre: Ráday Gedeon élete és munkássága. (*Református Egyház* 1955. 366–369. p.)
  30. ZSINDELY Endre: *A péceli kastély*. Bp. 1957.
  31. ZSINDELY Endre: A péceli Ráday kastély. (*Műv. Ért.*) 1956. 2. sz. 253–276. p.)
  32. ZSINDELY Endre: Ráday Gedeon élete és munkássága. (RGyÉ I. 1956. 36–45. p.)

Általános könyvtörténeti munkák

1. GÁRDONYI Albert: *Magyarországi könyvnyomdászat és könyvkereskedelem a 18. században*. Bp. 1917.
2. GÁRDONYI Albert: *Régi pesti könyvkereskedők*. Bp. 1930.
3. GÁRDONYI Albert: *Hazai könyvtermelésünk a Pragmatica Sanctio korában*. (MKSz, 1944. 1–18. p.)
4. GULYÁS Pál: *A bibliográfia kézikönyve*. Bp. 1941.
5. NÉMETHY Lajos: *Nyomdászok, könyvkereskedők és könyvkötők Budán és Pesten a XVII. és XVIII. században*. (MKSz, 1901. 53–62. p.)
6. SCHERMANN Eged: *Adalékok az állami könyvcenzúra történetéhez Magyarországon Mária Terézia haláláig*. Bp. 1928.
7. TRÓCSÁNYI Zoltán: *A XVIII. század magyaryelvű nyomtatványainak meghatározása*. (MKSz 1938. 193–278. p.)
8. VORSTIUS Juris: *Grundzüge der Bibliotheksgeschichte*. Leipzig 1936.
9. WIDMANN Hans: *Geschichte des Buchhandels vom Altertum bis zum Gegenwart*. Wiesbaden 1952.

A szövegben és a jegyzetekben használt rövidítések jegyzéke

- ADB – *Allgemeine Deutsche Biographie*. München – Leipzig 1875–1912.
- ItK – *Irodalomtörténeti Közlemények*
- JÖCHER – JÖCHER, Christian Gottlieb: *Allgemeines Gelehrten-Lexikon*. Leipzig 1950.
- Lexikon – *Lexikon des gesamten Buchwesens*. Herausgg. von Karl KÖFFLER und Joachim KIRCHNER. Leipzig 1935–1937.
- Kempelen – KEMPELEN Béla: *Magyar nemes családok*. Bp. 1911–1932.
- MKSz – *Magyar Könyvszemle*
- MTAK – A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kéziratára. Irodalmi Levéltár.
- Műv. Ért. – *Művészettörténeti Értesítő*
- NAGY Iván – NAGY Iván: *Magyarország családai...* Pest, 1857–1868.
- O.L. – Magyar Országos Levéltár
- RGyÉ – *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve*
- Ráday lt. – A Ráday család levéltára
- RGlev. – Ráday Gedeon levelezése, Ráday lt. 109–116. fasc. (Írójuk betűrendjében elhelyezve.)
- RPLEv. – Ráday Pál levelezése, Ráday lt. 94–99. fasc. (Írójuk betűrendjében elhelyezve.)
- RGG – *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*. Tübingen 1927–1931.
- RMK – *Régi Magyar Könyvtár*. Sajtó alá rend.: SZABÓ Károly. Bp. 1879–1898.
- RMNy – *Régi Magyarországi Nyomtatványok*. Szerk.: BORSA Gedeon. Bp. 1971–1983.
- SZINNYEI – SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. Bp. 1891–1914.
- ZOVÁNYI–
- LADÁNYI – ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. 3. javított és bővített kiadás. Szerk.: LADÁNYI Sándor. Bp. 1977.

NÉVMUTATÓ

Készítette: Orosz Anna
(A Ráday-család, Ráday Gedeon I. és Ráday Pál I.
nevét nem tartalmazza)

A

- ABAEIARDUS, Petrus 147, 245
ABAFI Lajos 300
ABBT, Thomas 237
ABÉLARD, Pierre ld. ABAELARDUS, Petrus
ABOD Mihály, Ajtai ld. AJTAI ABOD Mihály
ABULFEDA, Ismael 240
ABULPHARAGIUS, Gregorius 240
ACHENWALL, Gottfried 243
ÁCS Mihály 97
ADONYI Pál 84, 98, 102
AELIANOS Claudius 233
AESOPUS ld. AISZOPOSZ
ÁGOSTON, Szent 154
AGRICOLA, Georgius 177
AGRICOLA, Rudolf 136, 177
AGRIPPA von Nettesheim 59, 198, 237
AISCHYLOS ld. AISZKHÜLOSZ
AISZKHÜLOSZ 233
AISZOPOSZ 233
AJTAI ABOD Mihály 71, 78
ALBERTI nyomda 288
ALBRECHT főherceg 311, 312
ALCIATI, Andrea 242
ALDUS és ASULANUS kiadó 171, 172, 214, 216
ALEGAMBE, Philippus 172
ALEMBERT, Jean Le Rond d' 145

ALETOPHILUS, Tacitus ld. RITTER, Johann Jacob
ALOPECIUS, Heron 177
ALPHEN, Hieronymus Simons van 42, 61
ALSTED, Johann Heinrich 101
ALTMANN, Isak 289
ALVINCZI Péter 223, 250
AMERBACH, Johann 175
AMESIUS, Vilhelmus 56
AMMONIOSZ 171
ANAKREÓN 233
ANDRONIKOSZ 237
ANGERMANN, (Johann Gotthilf?) 239
APÁCZAI CSERE János 13, 59, 248
APHTHONIOSZ 233
APOLLONIOS, Pergaeus 239
APULEIUS 237
AQUINOI Szent Tamás 237, 245
ARANKA György 38, 164
ARCHIMEDES ld. ARKHMÉDÉSZ
ARETINUS, Leonardus 155, 186
ARIÓN 270, 281
ARIOSTO, Lodovico 134, 176, 275
ARISZTIPPOSZ 237
ARISZTOPHANÉSZ 233
ARISZTOTALÉSZ 59, 127, 151, 171, 237
ARKHMÉDÉSZ 239
ARMBRUSTER könyvkereskedő 311
ARMINIUS, Jacob 245
ARNAUD, François Thomas Marie de Baculard d' 235
ARNOLD von Villanova 243
ARTARIA (Matthias) zeneműkiadó 147, 148–151, 183
ATHANASZIOSZ 139
AUGUSTINUS ld. ÁGOSTON, Szent
AVERROES 127, 172
AVICENNA 127, 243

B

- BACH, Johann Sebastian 213
 BACON, Francis 238
 BADER, Felix Emerich 117, 118, 120, 135, 137, 139, 140, 142, 150, 195, 278, 279
 BALÁSFY Tamás 173
 BALASSI Bálint 77, 221, 247
 BALÁZS László 39, 61
 BALLAGI Aladár 103
 BALLAGI Géza 22
 BALOG István, Selyei Id. SELYEI BALOG István
 BÁNFFY Teréz Id. RHÉDEY Mihályné II., Bánffy Teréz
 BÁNÓCZY János Id. BRAXATORIS (BÁNÓCZY) János
 BÁNYAI-SZABÓ István 99, 110
 BÁRÁNY György 248
 BARANYAI DECSI János 249
 BARCZAFALVI SZABÓ Dávid 89
 BÁRCZAY András 297
 BARKÓCZY 108
 BÁRÓCZI Sándor 302
 BARÓTI SZABÓ Dávid 220, 223, 230, 248
 BÁRÓTY Sándor Id. BÁRÓCZI Sándor
 BARROW, Isaac 239
 BARTA István 315
 BARTENSTEIN, Johann Christoph 123, 124, 169
 BARTFAI SZABÓ László Id. SZABÓ László, Bartfai
 BARTHOLOMAEUS Id. PLATINA, Bartolomeo Sacchi
 BARTHOLOMEIDES (BARTHOLOMAEIDES) Ádám 99
 BARTOLUS 242
 BASEDOW, Johann Bernhard 211, 238
 BASNAGE, Jacob 194, 210
 BATSÁNYI János 38, 219, 223, 230, 248, 288
 BATTEUX, Charles 145, 180, 235
 BAUER cég 117, 135, 136
 BAUMGARTNER József 278, 283
 BAYER, Teophil 185
 BAYLE, Pierre 51, 165, 203, 231

- BEAUSOBRE, Isaac de 246
- BEER Vilmos 33
- BEHAMB, Johann Ferdinand 208
- BÉL Károly András 202, 214
- BÉL Mátyás 33, 34, 48, 49, 134, 202, 214, 215, 275, 292, 300
- BELIDOR, Bernard Foret de 239
- BELLARMINO, Roberto 245
- BELLOY, Dormont de 235
- BENCZÉDI SZÉKELY István ld. SZÉKELY István, Benczédi
- BENCZUR József 91, 105, 154, 249
- BENDA Kálmán 18, 21, 39
- BENEDICTUS, Alexander 127, 243
- BENICZKY Anna 262
- BENICZKY Péter 96, 289
- BENKÓ Ferenc 80
- BENKÓ József 248, 249
- BENYITZKY ld. BENICZKY Péter
- BERCSÉNYI Miklós 30
- BERGERAC, Cyrano de ld. CYRANO de Bergerac, Savinien de
- BERGHOLD (PERTHOLD) Paulus Lucas 249, 251
- BERNHARDI, Friedrich 117, 119, 133–140, 143, 145, 147, 150, 159, 165, 167, 178
- BERNOULLI, Daniel 145, 181
- BERNOULLI, Johann 145, 181, 196, 199, 200, 212
- BERTIUS, Pierre 57
- BERTRAMUS, Rathramnus ld. RATHRAMNUS, Bertram
- BERTRAND, Eliás 145, 181
- BESSARION 126, 237
- BESSENYEI György 94, 107, 162, 223, 248
- BESSENYEI Mihály 162
- BETHLEN Farkas 248, 292, 311
- BETHLEN János 58, 248
- BETHLEN Kata 69, 78
- BEVERLAND, Adrian 203, 215
- BÉZE (BÉZA), Theodore de 64, 245, 274
- BIBLIANDER, Theodor 209
- BINGHAM, Joseph 168
- BÍRÓ Kata ld. RHÉDEY Józsefné Bíró Kata

- BÍRÓ Mátyás, Dévai ld. DÉVAI BÍRÓ Mátyás
- BITAUBÉ, Paul 86, 103
- BLASEK (BLAZSEK) Mihály 181, 196–198, 200, 201, 210–212
- BOCCACCIO, Giovanni 234
- BOD Péter 66, 69–71, 73, 74, 76, 78–80, 219, 222, 248, 258, 277, 280, 292
- BODAI 163
- BODIN, Jean 126
- BOEHME, Anton Wilhelm 64
- BOERHAAVE, Hermann 244
- BOETHIUS, Anicius Manlius Severinus 127
- BOGÁTI FAZEKAS Miklós 247
- BOIARDO, Matteo Maria 149, 151, 183
- BOILLEAU, Nicolas 225
- BOISSARD, Jean Jacques 172
- BONET (BONNETT), Jacob Andreas 145, 181, 238
- BONFINI, Antonio 58, 130, 131, 175, 299
- BORA Dávid 80
- BORNEMISZA Péter 71, 78, 250
- BORRICHIOUS, Olaus 133, 175
- BOULLAU, Ismael 54
- BOULAINVILLIERS, Henri de 126, 241
- BOURSAULT, Edme 144, 235
- BOYLE, Robert 244, 296, 302
- BÖCLER, Johann Heinrich 194, 210
- BÖJTHY (BÖJTE) Antal 69, 77
- BÖJTI ld. BÖJTHY (BÖJTE) Antal
- BRANT, Sebastian 234
- BRANTÔME, Pierre de 241
- BRAXATORIS (BÁNÓCZY) János 27
- BREMER kereskedő 207
- BRENNER Márton 130
- BREUER nyomda 22, 96
- BREWER nyomda 99
- BRIFAU könyvkereskedő 120, 126, 166
- BRILL kiadó 108
- BROCKES, Berthold 278, 284
- BROCKHAUS cég 306

BRUCKER, Jacob 237
BRUKENTHAL (BRUCKENTAL) Sámuel 20, 213
BRUNO, Giordano 204, 217, 237
BUCELINUS, Gabriel 298
BUCER Márton 245
BUDAI Ézsaiás 108
BUDDEUS, Johann Franz 246
BUFFON, Georges Louis Leclerc 244
BUJDOSÓ György 10
BULLINGER, Heinrich 203, 215, 245
BURCKHARD könyvkereskedő 193
BURNET, Gilbert 142
BUTTS könyvkereskedő 311
BUXTORF 199, 212
BUYRETTE, Pierre Laurent ld. BELLOY, Bormont de
BÜNAU féle könyvtár 225
BÜSCHING, Anton Friedrich 145, 181, 241

C

CACICS, Andreas 186
CAITH görög kereskedő 162, 163
CALDERÓN DE LA BARCA, Pedro 235
CALLIÈRES, François de 241
CALLIMACHUS EXPERIENS 131
CAMPANELLA, Tommaso 240
CAMPUS, Johannes 127
CAMPISTRON, Jean Galbert de 235
CAPELLA, Michael de 171
CAPPI, Peter 149
CARDANO, Girolamo (GERONYMO) 239
CARPOW, Benedict ld. CARPZOW, Benedikt
CARPZOW, Benedikt 242
CARTEROMACO, Niccolo ld. FORTEGUERRI, Niccoló
CARTWRIGHT, Thomas 245
CASAUBON, Isaac 236

- CASSIODORUS, Flavius Magnus Aurelius 240
- CASTIGLIONE, Baldassare 43
- CAUSSE, Johannes 206, 207, 218
- CAUSSE, Maria 218
- CAUSSE, Otto 207
- CELLARIUS, Christoph 236, 241
- CELTIS (CELTES), Conrad 127, 171, 234
- CERVANTES SAAVEDRA, Miguel de 235
- CHOMEL 244
- CHRISTENSEN 147
- CICERO, Marcus Tullius 93, 107, 194, 233
- CIRILL, Konstantin 128
- CLARKE, Samuel 184
- CLAVIUS, Theocritus 221
- CLEMNITZ, Martin 245
- CLERC (CLERICUS), Jean 143, 180, 245
- CLERC, Sebastian, le 126
- CLODIUS, Christian August 204, 216
- CLOETHER, Hermine 21, 165, 183
- COCCEIUS, Henricus 243
- COCCEIUS, Johannes 243, 245
- COLONNA, Vittoria 235
- COMENIUS, Joannes Amos 40
- COMINES, Philip de ld. COMMYNES, Philippe de
- COMMYNES, Philippe de 240
- CONDILLAC, Étienne Bonnot, abbé de 239
- CONRADI 84
- CONRADUS Urspergensis 131
- CONRINGE, Hermann 242
- COPERNICUS, Nicolaus ld KOPERNIKUSZ, Nicolaus
- CORNEILLE, Pierre 235
- CORNELIUS Nepos 194
- CORNIDES Dániel 74, 79, 112, 131, 132, 147, 154, 155, 175, 186, 202, 203, 205, 206,
215, 217, 220, 223, 248, 280
- CORVIN Mátyás ld. MÁTYÁS, I. (Hunyadi) magyar király
- CRANACH, Lucas 201
- CRÉBILLON, Claude Jolyot de 235

CRINITUS, Johannes 173
 CROSNENSIS Ruthenus, Paulus 234
 CROUSAS (CROUSAZ), Johann Peter de 178
 CRUSIUS, Christian Gotthold 203, 216
 CRYPHIUS, Sebastianus 173
 CSÁJI Márton 113
 CSÁKTORNYAI Mátyás 247
 CSÁKY 108
 CSÁKY István 20
 CSAPLÁR Benedek 300
 CSAPÓ József 98, 296
 CSAPODI Csaba 21
 CSÉCSI János 61
 CSEH Jakab, Csúzi ld. CSÚZI CSEH Jakab
 CSEJTEY (CSEJTHEY) Zsigmond 49, 50, 63
 CSÉPÁN 161, 163
 CSERE János, Apácai ld. APÁCAI CSERE János
 CSERÉNYI Mihály 247
 CSIBA Márton 57
 CSIRKE Ferenc, Tatai ld. TATAI CSIRKE Ferenc
 CSULAK Sámuel, Dobrai 63
 CSUZI CSEH Jakab 61, 250, 299
 CUDWORTH, Ralph 121, 167, 238
 CURTIUS 194
 CYPRIANUS, Thascius Caecilius 128, 173
 CYRANO de Bergerac, Savinien de 235
 CYRILL ld. CIRILL, Konstantin
 CZEGLÉDI István 61, 99, 110
 CZÉKUS 286
 CZIRJÉK Mihály 122, 147, 182
 CZOBOR József gr 122, 144, 168
 CZVITTINGER Dávid 77, 248, 291

D

- D'ALEMBER ld. ALEMBERT, Jean Le Rond d'
- DÁLNOKI 162
- DANTE, Alighieri 149, 183, 233
- DARÉSZ (DARES) Phrügiosz Phrygius 204, 217, 233
- DARVAS család 298
- DARVAS János 43, 61
- DARVAS Pál 162
- DARVAS Zsuzsa ld. SZEMERE Lászlóné Darvas Zsuzsa
- DEBRECENI EMBER Judit 44
- DEBRECENI EMBER Pál 42, 44, 51, 52, 61
- DEBRECENI (DEBRECZENI) Péter 63, 302
- DECSI CZIMOR János ld. BARANYAI DECSI János
- DECSY Sámuel 17
- DEFOE, Daniel 235
- DÉKÁNY Benedek 113
- DÉMOKRITOSZ 238
- DÉMOSZTHENÉSZ 233
- DENIS, Johann 154, 186
- DENIS, Michel 225, 226
- DESBILLONS, François-Joseph TERRASSE 141, 179
- DESCARTES, René 59, 237–239, 244
- DESELVICH (DESELWICH) István 302
- DESTOUCHES, Philippe Néricault 106, 235
- DÉVAI BÍRÓ Mátyás 250
- DEWEY, Metvil 228
- DIANA istennő 90
- DIDEROT, Denis 103, 145, 231, 235, 238
- DIENES Sámuel 80
- DIÓSZEGI István 250
- DIÓSZEGHI ERDÓDY Lajos ld. ERDÓDY Lajos
- DITHMAR, Justus Christoph (Johann Karl?) 122, 167
- DOBAI SZÉKELY Sámuel 296
- DOBOS János 304, 311, 315
- DOBRAI CSULAK Sámuel ld. CSULAK Sámuel, Dobrai
- DOMBI Sámuel 249

DÖMJÉN Gergely 81, 82, 113–115, 135, 164
 DÓRI András 63
 DRESCHOVSZKY Sámuel 23
 DROZDIK János 120, 122, 143, 144, 262 265
 DUBRAVICZKY Simon 307, 314
 DU CANGE, Charles Dufresne 236
 DU CLOS, Dominique 122, 168
 DU PIN, Louis 85, 103
 DUREY de Noínville, Jacques–Bernard 177
 DUSSART 51
 D'USSIEUX ld. USSIEUX, Louis d'
 DÜRER Albrecht 127

E

ÉDES Gergely 289
 ELIPHIUS, Anianus 154, 186
 EMBER Győző 171
 EMBER Judit, Debreceni ld. DEBRECENI EMBER Judit
 EMBER Pál, Debreceni ld. DEBRECENI EMBER Pál
 EMPEDOKLÉSZ 237
 ENS, Caspar ab 58
 ENYEDI György 71, 78
 EÖTVÖS Lajos 45, 61
 EPIKTÉTOSZ 127, 237
 EPIKUROSZ 238
 EPISCOPIUS, Nicolaus 173
 ERASMUS, Desiderius 71, 78, 173, 245
 ERDŐDY Lajos (Diószeghi) 98, 99, 109, 297
 ESCHENBACH, Wolfram von 234
 ESTERHÁZY József 221
 ESTERHÁZY Károly 169
 ESTERHÁZY Miklós 124, 126, 169
 ESTIENNE, Henri 174, 236
 ESZE Tamás 39
 EULER, Leonhard 199, 212, 239

- EURIPIDÉSZ 233
 EUSEBIUS (EUSZÉBIOSZ) 240
 EUSEBIUS della LENA 154, 155
 EYBEL, Johann Valentin 148, 182, 246, 250
- F**
- FABRICIUS, Johann Albert 133, 175, 240
 FARCZÁDI Sándor 80
 FARKAS János 248
 FATAVICS (FATAVITS) Ferenc 49, 63, 97, 254, 257, 281, 314
 FATAVICS (FATAVITS) István 306, 314
 FÁY András 315
 FÁY Zsuzsanna ld. RÁDAY II. Gedeonné Fáy Zsuzsanna
 FAZEKAS Miklós, Bogáti ld. BOGÁTI FAZEKAS Miklós
 FEBRONIUS, Justinus ld. HONTHEIM, Johann von
 FÉLEGYHÁZI Tamás 62, 71, 78, 250, 298
 FELICE, Fortunato Bartolomeo 145
 FÉNELON, François Salignac de 235
 FERENC, I. magyar király 304
 FERENC József, I. magyar király 311
 FERUS, Michael 171
 FESTETICS család 119, 256
 FESTETICS György 20, 259, 263
 FESTETICS Pál 83, 165
 FICINO, Marsilio 237
 FIELDING, Henry 235
 FINÁCZY Ernő 105
 FISCHER János 277
 FLAVIUS, Josephus ld. JOSEPHUS Flavius
 FLORENTINUS ld. THADDAEUS
 FLORUS, Annius 240
 FONTENELLE, Bernard 241
 FORGÁCH Miklós gr. 187
 FORGÁCH Simon 28
 FÓRIS Ferenc, Otrókosi ld. OTROKOSI FÓRIS Ferenc

FORMEY, Jean Henri Samuel 106, 107
FORTEGUERRI, Niccoló 149, 183
FÖLDI János 38, 290, 300
FRANCKE, August Hermann 248
FRANCKE, Johann Michael 225
FRANCKENBERG, Friedrich Leutholf 90, 105
FRANK Bálint 80, 220
FRANK, Johann Georg 204, 216
FREHER, Paulus 126
FRIGYES, II. (Nagy) porosz király 212
FRITSCH 204
FRICIUS, Antonius 172
FROBEN (FROBENIUS) Hyeronymus 173
FROBEN (FROBENIUS) Jonann 173
FROSCHAUER, Christoph 194, 209, 215
FUKER 200
FUNCK, Christian 58
FUSS, Paul Heinrich 199, 212
FÜHRENBERG 128

G

GALÉNZOSZ, Claudius 243
GALLAEUS, Servatius 184
GARAS Klára 280
GÁRDONYI Albert 19, 23, 92, 95, 107, 108
GARNIER, Jean 54, 55, 225
GASSENDI, Pierre 238
GATTERER, Johann Christoph 241
GAULE, Amadis de 204, 216, 311
GAZA, Theodorus Id. THEODORUS von Gaza
GAZUR Sámuel 97, 109
GÉBELIN, Antoine Court de 199, 212
GEISAU, Anton 148, 183
GEISSLER Frigyes Károly 276
GELEJI KATONA István 250

- GELLERT, Christian Fürchtegott 234
- GELLEY József 100
- GERHART Pál 261
- GESNER (GESSNER) Conrad 53, 147, 182
- GESSNER, Salomon 145, 181, 210, 234, 289
- GEYMÜLLER ld. OCHS és GEYMÜLLER Co
- GHERO ld. GRUTER, Janus
- GIRALDI, Giglio Gregorio 133, 175
- GIRARD, Gabriel 225
- GIUNTA, Jacob de 151, 172
- GLAREANUS, Henrichus Loritus 171
- GLEDITSCH és WEIDMANN cég 52
- GOETHE, Johann Wolfgang von 216, 234
- GOLDONI, Carlo 235
- GORZÓ Gellért 39
- GOSCHETZ Gábor 296
- GOTTHARDI, Franz 40
- GOTTLIEB Antal 22
- GOTTSCHED, Johann Christoph 180, 204, 217, 234
- GOJET, Claude Pierre 136, 177
- GÖRCSÖNI Ambrus 247
- GÖRÖG Dembeter 288
- GRANCIÁN y Morales, Baltasar 241
- GRAESSE 104, 168, 183
- GRAEVE ld. GRÄVE
- GRAFER 158
- GRAHL, Johannes Gabriel 52
- GRAMOND, Gabriel Barthélemy de 58
- GRASSALKOVICH herceg 263, 267
- GRÄVE (GRAEVE, GRAEVIVS), Johann Georg 87, 104, 240
- GRIMM, Sigmund 175
- GROLIER, Jean de 11
- GROTIVS, Hugo 60, 208, 240, 242
- GRUTER, Janus 181
- GRYNAEVS, Simon (1493–1541) 211
- GRYNAEVS, Simon (1725–1799) 198, 211
- GUERICKE, Otto von 244

- GUEVARA, Fray Antonio de 60
 GUICCIARDINI, Francesco 58, 194, 240
 GULYÁS Pál 64
 GYARMATHI Sámuel 276, 288
 GYÖNGYÖSI István 16, 38, 60, 98, 103, 247, 250, 289, 293–295, 297, 301
 GYÖNGYÖSI Pál 34, 50, 90, 105
 GYRALDUS, Lilius Gregorius ld. GIRALDI, Giglio Gregorio
- H**
- HABSBURG-HÁZ 7, 8, 10, 12, 29, 32, 34–36, 196, 287, 311
 HADALY Károly 248
 HALLER, Albrecht 145, 181, 244
 HALLER János 47, 48
 HALMÁGYI István 201
 HALY, Albohazen 127, 171, 239, 243
 HAMAR István 110, 183, 281, 302, 314, 316
 HAMBERGER, Georg Christoph (Christian?) 145, 181
 HAN, Balthasar 58
 HANAK, Friedrich 305, 306, 314
 HANER, Georg 248
 HASIUS, I.M. 134, 176, 275
 HASLINGER, Tobias 183
 HATVANI István 220
 HAUGEN, Hans 132, 175
 HÉDERVÁRI 314
 HEGYESI István 47
 HEIDEGGER, Johann Heinrich 168, 194, 210
 HEINECCIUS, Johann Gottlieb 220, 223, 243
 HELTAI Gáspár 75, 76, 247, 248, 299
 HELVÉTIUS, Claude Adrian 95, 108, 231, 238
 HENRIK, IV. francia király 58
 HENTER 161
 HERBERSTEIN, Siegmund 31, 134, 176
 HERDER, Johann Gottfried 212
 HERINNES kereskedő 91, 117, 118, 121, 139, 140, 144, 147, 162

HERMELIN, Olai 30
HÉRODOTOSZ 240
HESS, Andreas 210
HESSUS, Helius Eobanus 234
HETZDORFER Miklós 22
HIPPOKRATÉSZ 243
HOBBES, Thomas 238, 239, 243
HODOR József (Szentpéteri) 77, 100, 101, 111, 221
HOFFMANN, Christian Gottfried 34, 40, 208, 243
HOFFMANN, Friedrich 132, 175, 244
HOLBACH, Paul Henzi DIETRICH d' 231
HOLBERG, Ludvig 126, 240
HOMÉROSZ 184, 233
HONTERUS, Johannes 128, 172
HONTHEIM, Johann von 182, 246, 250
HORÁNYI Elek 86, 103, 184, 249, 290
HORATIUS, Quintus Flaccus 174, 194, 233
HORN, George 58, 300
HORUS 195
HRABANUS Maurus 245
HUSNER, Georg 170
HUSZ János 245
HUSZÁR István 261
HUSZTI István 99
HÜBNER, Johann 299
I
IAMBLIKHOZ 237
ILLYEFALVI J. Lajos 283
ILLYÉS András 250
ILOSVAI (SELYMES) Péter 247
IRENEUS sirmiumi püspök 128
ISAAK István 101
ISELIN, Isaac 199, 211
ISELIUS, Rodolf 210

ISOCRATES ld. ISZOKRATÉSZ
ISTVÁNYI (ISTVÁNYFFY) Pál 58, 131, 175, 247, 248
ISZOKRATÉSZ 118, 233

J

JABLÁNCZY József 261
JABLONSKI, Daniel Ernest 30, 34, 40, 50, 51, 53, 152, 190, 208
JAHN 117, 140, 147, 169
JAMBlichOS ld. IAMBlikHOSZ
JANKOVICH Miklós 307, 314
JANKOVICS 84, 103
JANUS PANNONIUS ld. PANNONIUS JANUS
JESZENSZKY (JESSEN, JESSINSKY) János 165, 249
JEWEL (JUELLUS), John 57, 299
JÓKAI Sámuel 161, 188
JOSCARINI 155
JOSEPHUS Flavius 57, 240
JOVIUS, Paulus 240
JÓZSEF, II. magyar király 8, 36, 169, 196, 212, 264
JÓZSEF főherceg, nádor 309
JÖCHER, Cristian Gottlieb 40, 61, 64, 210
JUDÁ, Leo 209
JUHÁSZ Péter, Melius ld. MELIUS JUHÁSZ Péter
JUSTI, Johann Heinrich Gottlob 122, 124, 168, 169, 243
JUSTINIANUS 60
JUSTINUS 57, 93, 106, 107, 128, 195
JUVENALIS, Decimus Junius 194

K

KAJALI család 58
KAJALI Ilona 188
KAJALI Klára ld. RÁDAY Pálné
KAJALI Pál 28, 29, 61, 279

- KÁLDI György 250
KALMÁR György 248
KÁLVIN János 245
KANDÓ István 298
KANDÓ Zsigmond 286, 298
KANIZSAI PÁLFY János 61
KÁNTOR Zsuzsa 261
KAPRINAI István 98, 99, 109, 248
KÁRMÁN András 34, 42, 50–52
KÁRMÁN József 22, 102
KÁROLI Gáspár ld. KÁROLYI Gáspár
KÁROLY, III. magyar király 5
KÁROLY, V. német–római császár 58
KÁROLY, XII. svéd király 31
KÁROLYI András 250
KÁROLYI Árpád 311, 315
KÁROLYI Ferenc 22
KÁROLYI (KÁROLI) Gáspár 78, 100
KATONA István 94, 107, 248
KATONA István, Geleji ld. GELEJI KATONA István
KAYSERLING 129, 130
KAZAJ (KAZAY) István 98
KAZINCZY Ferenc 18, 33, 37–40, 93, 98–99, 107, 110, 181, 219, 222, 230, 248, 269,
270, 280, 285, 287–290, 297, 300, 302
KAZINCZY Gábor 298
KÄYMÜLLER 195, 210
KEGEL, Philipp 49, 63, 296, 302
KEIL, Carl August Gottlieb 204, 217
KEMÉNY János erdélyi fejedelem 101
KEMPELEN Béla 79, 109–111, 188, 213, 298, 299, 302
KEMPELEN Farkas 248
KERESZTURI Pál 47, 62, 250
KÉRY János 248
KIETSCH János Ferenc 268, 280, 283
KILIÁN testvérek 303
KIRÁLY György, Szathmáry ld. SZATHMÁRY KIRÁLY György
KIRÁLY Pál, Szathmáry ld. SZATHMÁRY KIRÁLY Pál

KIRCHER, Athanasius 239, 244
 KIRCHHOFER, Melchior 198, 211
 KIRCHNER, Joachim (Johannes?) 64
 KIS István, Szegedi ld. SZEGEDI KIS István
 KISS Áron 78
 KLANICZAY Tibor 21
 KLEIST, Ewald Christian von 181, 234
 KLOPSTOCK, Friedrich Gottlieb 20, 147, 150–153, 162, 184, 185, 189, 234
 KLOTZ, Christian Adolph 300
 KNORR, Georg Wolfgang 121–124, 143, 167
 KOBERGER, Anton 185
 KOBIERZYCKI (KOBIERZICKI), Stanislaus 241
 KOCHER 200
 KOCSI MAJOR István 113
 KOETZEBUE (GERMANUS, August Friedrich) 234
 KOHLMAYER Sámuel 40
 KOJALOWICZ, Albrecht Wjuck 241
 KÓKAY György 23
 KOLLÁR Ádám Ferenc 127, 131, 171
 KOLLÁR Jan (János) 292, 304
 KOLTSÁR György ld. KULCSÁR György
 KOMJÁTI (KOMJÁTHI) Ábrahám 93, 201, 213
 KONCZ József 61, 80, 302
 KOPERNIKUSZ, Nicolaus 239
 KORABINSZKY János 184
 KOROKNAY Éva 279, 282, 283
 KÓSA János 108
 KOSSUTH Ferenc 129, 268, 280
 KOSSUTH Lajos 303, 308, 315
 KOSZTOLANSZKY 291
 KOVÁCS György 249
 KOVACSICS Márton 310
 KOVÁSZNAI Sándor ld. KOVÁSZNAI TÓTH Sándor
 KOVÁSZNAI TÓTH Sándor 38, 66, 75, 76, 96, 221, 230, 292–295, 301
 KÖLESÉRI Sámuel 72, 79
 KÖLESÉRI Sámuel ifj. 249
 KÓNIG Sándor 276

KÖPFF ld. WIGAND és KÖPFF
KÖRNER, Christian Gottfried 204, 216
KRAUSS 130, 133
KREBS, Johann Ludwig 202, 213
KULCSÁR (KOLTSÁR) György 71, 78
KUNETH 86, 87
KUPETZKY, Jan 214
KUTHY János 188
KUTI János 162
KUTZELNIK Sámuel 268, 283
KVACALA, Johann 40

L

LA BRUYÈRE, Jean de 240
LA CONDAMINE, Charles Marie de 241
LACTANTIUS, Lucius Caelius Firmianus 128
LACZKOVICS Imre 162, 260
LADÁNYI István 48
LADÁNYI Sándor 39, 40, 61, 78, 80, 101, 102, 110, 167, 210, 313
LAETUS, Julius Pomponius 240
LA FONTAINE, Jean de 235
LAMBECK (LAMBEC, LAMBECIUS) Peter 172
LAMOTTE-HOUDAR, Antoine (Houdar de la Motte) 235
LAMPE, Friedrich Adolf 42, 51, 246
LANDERER nyomda 15, 20, 99, 102, 184
LANDORPIUS, Gaspar 121, 167
LASIUS, Balthasar 209
LASZKY 99
LAUTENBACH, Conrad 11
LAVATER, Johann Kaspar 152, 184, 185, 210
LÁZÁR 162
LÁZÁR István 73, 79
LÁZÁR János 62, 75
LE GRAND, (Antoine?) 59
LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm 54, 147, 182, 237, 239, 240

- LELONG, Jacques 125, 142, 169
 LENA, ld. EUSEBIUS della LENA
 LENFANT, Jacques 126, 170, 246
 LERIS, Antoine de 184
 LESSING, Gotthold Ephraim 234, 238
 LETTNER cég 20
 LEUSDEN, Johannes 246
 LÉVAY Sámuel 105
 LIBANIOSZ 237
 LICHTENBERG, Georg Christoph 18, 22
 LIECHTENSTEIN herceg 119, 126, 165
 LINNÉ, Carl von 244
 LIPPE, Laurentius 127
 LIPSIUS, Justus Hermann 60
 LISCHOVINY Sámuel 249
 LISTIUS László ld. LISZTI László
 LISZNYAI KOVÁCS Pál 248
 LISZNYAI Pál ld. LISZNYAI KOVÁCS Pál
 LISZTI (LISTIUS) László 109
 LIVIUS, Titus 57, 194, 240
 LOCKE, John 238
 LOMONOSZOV, Mihail 241
 LÓSI Pál 101
 LÖFFLER, Karl 64
 LÖWE (LÖWI), Anton 66, 81, 82, 85–88, 92, 103, 104, 149, 276, 282
 LUCANUS, Marcus Annaeus 137, 178
 LUCHTMANS cég 107
 LUCHTMANS, Johannes 95, 108
 LUCHTMANS, Jordan 108
 LUCHTMANS, Samuel I. 95, 108
 LUCHTMANS, Samuel II. 108
 LUCIANUS ld. LUKIANOSZ, Antiochiai
 LUKIANOSZ, Antiochiai 162
 LULLUS, Raymundus 296, 302
 LUTHER Márton 245
 LUTTENBURGER 199
 LYRE (LYRA), Nicolas de 245
 LYSIAS, Atheniensis 233

M

- MABILLION, Jean 185
MACHIAVELLI, Niccoló 60, 240, 243
MACPHERSON, James 288, 300
MAGYAR György 108
MAISONNET (MAJZONNET), Louis 220, 223
MADXNER 162
MAJMONIDESZ (MAIMONIDES) Mózes 246
MAJOR István, Kocsi ld. KOCSI MAJOR István
MAKSAY Ferenc 39
MALPIGHI, Marcello 244
MANNAGETTA, Giovanni Giustino 126–129, 170–173, 243
MÁNYOKI Ádám 33, 40, 51, 64, 298
MARCK 203
MARGIT, Navarrai 131, 175
MÁRIA TERÉZIA magyar királynő 10, 33, 102, 116, 251, 255
MARIVAUX, Pierre Carlet de 126, 168, 170, 235
MARKUSOVSKY Sámuel 104
MARMONTEL, Jean-François 152, 185
MAROT, Clément 235
MARSIGLI, Luigi Ferdinando 240
MARTIALIS 206
MARTIN, Gabriel 225
MARTINI, Karl Anton von 11, 243
MARTINOVICS Ignác 11, 21, 248
MARTONFALVI György 248
MATKÓ István (Vásárhelyi) 57, 250
MATLEKOVICS Sándor 265
MÁTYÁS, I. (Hunyadi) magyar király 7
MAUS (MAUSS), Gellért 19, 92, 93, 106, 109, 160
MAUSS János Gellért ld. MAUS Gellért
MAXIMUS, Valerius ld. VALERIUS, Maximus
MAYERHOFFER András 268
MAYERHOFFER János 268
MAZARIN, Jules 54
MECHEL, Christian 199, 212

- MEDGYESI Pál 46, 47, 56, 250
- MEGYASZAY György 105
- MEINECKE, Johann Heinrich Friedrich 204, 217
- MEINER, Annemarie 22
- MELANCHTON, Philipp 245
- MELIUS JUHÁSZ Péter 98, 109, 250
- MELOTAI NYILAS István ld. MILOTAI NYILAS István
- MENCKE Ottó 176, 240
- MENDELSSOHN, Moses 238
- MESKO Sámuel 87, 221, 223, 296
- METASTASIO, Pietro 235
- METZLER, Johann 127, 172, 236
- MEUSEL (MUSCULUS), Johann Georg 213
- MICHAELIS, Johann David 106
- MIHÁLYFALVY János 81, 82, 84, 87, 222
- MILESZ József 297
- MILESZ Mátyás 297
- MILLER 194, 195
- MIKLÓS herceg 308
- MILOTAI NYILAS István 46, 47
- MINERVA istennő 90
- MIRABEAU, Gabriel Honoré Victor Riqueti de 95, 108
- MISKOLCZI SZIGYÁRTÓ János 286, 299
- MISSOVITZ Mihály 27
- MISZTÓTFALUSI Kis Miklós ld. TÓTFALUSI Kis Miklós
- MOCSÁRY László 101
- MOLIÈRE, Jean-Baptiste 106, 122, 168, 235
- MOLLER Dániel 249
- MOLNÁR Borbála 289
- MOLNÁR-PÁPAY-TÓTH Mihály 99, 100, 110, 296
- MONATH, Peter Conrad 52, 90, 97, 109, 117, 135–138, 165
- MONCEAU, Duhamel du 244
- MONTESQUIEU, Charles-Louis de Secondat 235, 238
- MONTFAUCON, Dom Bernard de 143, 153, 180
- MONTUCLA, Jean Etienne 278, 284
- MORGAGNI, Giambattista 244
- MORHOF, Daniel Georgius 54

MORUS Tamás [Thomas] 243
MOSER, Johann Jakob 141, 179
MOSHEIM, Johann Lorenz 238, 246
MOZART, Wolfgang Amadeus 148
MURATORI, Lodovico Antonio 121, 167, 240
MUSCULUS ld. MEUSEL
MÜLLER, Jakob 277, 284
MÜLLER, Johannes von 61
MÜLLERN, Heinrich Gustav von 30
MYLIUS, Craton 175
MYT, Jacob 171

N

NADÁNYI János 47, 249
NÁDASDY Ferenc 150, 184
NADER, Peter kereskedő 152
NÁDUDVARI Péter 296, 302
NAGY András rézmetsző 222, 224
NAGY Frigyes ld. FRIGYES, II. (Nagy) porosz király
NAGY István 66, 81–85, 91, 112–115, 117, 120, 121, 135–140, 155, 156, 160, 161,
164, 169, 178, 186, 187, 195, 258–264, 272, 273, 275, 276, 281, 290, 297, 301, 314
NAGY István, Szerentsi ld. SZERENCI NAGY István
NAGY Iván 61, 63, 77, 102, 109–111, 167, 169, 184, 188, 213, 223, 298, 299, 314
NAGY János, Zalonyi ld. ZALONYI NAGY János
NAGY Leó 245
NAGY Ottó 300
NAGY Sámuel 67, 70, 73, 83, 91, 112–131, 134, 135, 140–147, 149, 151, 153,
156–170, 172, 174, 177, 179, 184, 187, 192–195, 197, 207, 209, 210, 221, 222, 224,
259–261, 264, 265, 272, 275, 277–281, 284, 298
NAGY Sámuel, Petki ld. PETKI NAGY Sámuel
NAGYBÁNCSAI Máttyás 247
NAGYBÁNKAI Máttyás ld. NAGYBÁNCSAI Máttyás
NAGYMIHÁLYI SZOMOLÓ Gergely 61
NAGYVÁTHY János 249
NAUDÉ, Gabriel 54

- NECKER, Jacques 243
 NEGYEDI Sámuel 53
 NÉGYESSY László 39
 NÉMETH Balázs 263
 NÉMETHY Lajos 283
 NEPOS, Cornelius ld. CORNELIUS Nepos
 NESSEL, Daniel von 172
 NEUBERG 128
 NEWENSTEIN 117, 121, 129, 139, 165
 NEWTON, Isaac 238, 239
 NIKANDROSZ (NIKANDER) 243
 NIPHUS, augustin (Alexander?) 127
 NOGELL István 82
 NOLLET, abbé Jean Antoine 93 103, 106, 107, 244
 NOODT, Gerhard 302
 NOTTENSTEIN György 15, 23, 250
 NÖSSELT, Johann August 88, 104
 NYILAS István, Milotai ld. MILOTAI NYILAS István
- O**
- OCHS és GEYMÜLLER Co. 217
 OCHS, Peter 205, 206, 217
 OECOLAMPADIUS, Johann 194, 209, 245
 OFFERHAUS, Leonhard 141, 179, 246
 OKOLICSÁNYI Pál 299
 ÓNADI János 248
 OPORINUS, Johannes 172
 OPIANOSZ ld. PSEUDO-OPPIANOSZ
 ORAIBASIOS 243
 ORCZY Lőrinc 37
 ORPHEUS 270, 281, 288
 OSSIAN ld. MACPHERSON, James
 OSTERWALD, Johann Friedrich 145, 181, 193, 209
 OTROKOCSI FÓRIS Ferenc 57, 248, 250
 OVIDIUS, Publicus O. Naso 93, 106, 107, 142, 194, 233, 281

P

PAKSI Mihály, Szathmári ld. SZATMÁRI PAKSI Mihály

PÁLFFY János 31

PÁLFFY Károly 304

PÁLFI János, Kanizsai ld. KANIZSAI PÁLFI János

PALLÓS Jenő 283

PALMA Ferenc Károly 248

PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám 290

PANCRATIUS Mihály 202, 215

PANDA Ferenc 162

PANNARTZ, Arnold 171

PANNONIUS JANUS 75, 93, 106, 109, 294

PAP László 5, 39, 313

PAP Sámuel Telegdi ld. TELEGDI PAP Sámuel

PÁPAI Mihály ld. MOLNÁR-PÁPAY-TÓTH Mihály

PÁPAI PÁRIZ Ferenc 47, 52, 249

PAR 122

PARACELUS 243

PÁRIZ PÁPAI Ferenc ld. PÁPAI PÁRIZ Ferenc

PARSCHITIUS Kristóf 58, 248

PATAKI István 80

PATERCULUS, Vellius ld. VELLEIUS Paterculus

PAVICH Imre 186

PAYNE, Thomas 243

PÁZMÁNDY József ifj. 82

PÁZMÁNDY Teréz 84

PÁZMÁNY Péter 128, 245, 250

PÉCZELI József 220, 223

PEKRI Kata 53

PELARGUS György 286, 300

PERLICZY (PERLICIUS) János Dániel 97, 109, 156

PEROTTO (PEROTTI), Niccolò 216

PERTHOLD, ld. BERGHOLD

PESTALOZZI, Johann Heinrich 211

PÉTERFFYNÉ 261

PETKI NAGY Sámuel 62

- PETÓ Ferenc 10
 PETRAEUS, Henricus 61
 PETRARCA, Francesco 233
 PETRI, Heinrich 171, 172
 PETRIK Géza 102, 110, 184
 PETRÓCZI Kata Szidónia 250
 PETRUS, Comestor 128
 PFARSMID 308
 PHAEDRUS 194, 233
 PHILOPŌNOSZ, Jóannész 127
 PHRYGIUS, Dares ld. DARÉSZ Phrügiosz
 PICART, Bernard 169, 270, 271
 PICCOLOMINI, Enea Silvio ld. PIUS II. pápa
 PICTET, Benedict 209
 PILES, Roger de 122, 168
 PINDAROSZ 206, 233
 PIPER, Carl 30
 PISTOIA, Cynus da 242
 PITISCO, Sam 236
 PIUS II. pápa 240
 PIUS VI. pápa 154
 PLATINA, Bartolomeo Sacchi 101, 111
 PLATÓN 128, 130, 237
 PLATTER, Thomas 209
 PLAUTUS, Titus Maccius 194, 233
 PLINIUS 59, 137, 178, 195
 PLUTARKHOSZ 240
 PODMANICZKY fivérek 90
 PODMANICZKY János 261
 POHL 128, 173
 POLITIANO, Angelo 235
 POLLUX Julius 184
 POLYBIOSZ 240
 POLZ 204, 216
 PONGRÁCZ Boldizsár 262
 PONGRÁTZ 162
 PONTANO, Giovanni 127

- POPE, Alexander 235
 POROSZLAI Sámuel 162
 PORPHŪRIOSZ 237
 POTEKIN 255
 PRÁGAI András 110
 PRAJBIG 166
 PRAULT 151
 PRAY György 69, 94, 147, 182, 248, 293
 PRINZ Mátyás 277, 279, 282
 PRISCOS Rhetor 288
 PROKLÓSZ 237
 PRÓNAY Gábor 108, 150, 213
 PRUNY Mátyás 278, 283
 PRUZSINSZKY Pál 110, 183, 281, 302, 314, 316
 PSEUDO-OPPIANOSZ 127, 171
 PUFENDORF, Samuel 240, 242
 PUKY András 99, 108
 PULCI, Luigi 149, 151, 183
 PUTEANUS (PUTTEUS), Petrus 122, 168
 PUTTEUS ld. PUTTEANUS, Petrus
 PYNDAROS ld. PINDAROSZ
- R**
- RABELAIS, François 235
 RABUTIN, Roger de 241
 RACINE, Jean 235
 RÁCKEVI 108
 RÁ CZ Sámuel 249
 RÁDAY András I. 25
 RÁDAY András II. 25, 61
 RÁDAY Eszter ld. TELEKI Lászlóné Ráday Eszter
 RÁDAY Gáspár II. 25, 26
 RÁDAY Gedeon II. 36, 148, 222, 255, 264, 288, 303–305, 307
 RÁDAY Gedeon III. 27, 303, 306
 RÁDAY Gedeon IV. 306, 307, 314

- RÁDAY I. Gedeonné Szentpétery Katalin 84, 219, 220, 254, 262, 270, 280, 281
RÁDAY II. Gedeonné Fáy Zsuzsanna 258, 262, 303, 305
RÁDAY Ilona 61
RÁDAY Pál II. 253, 280
RÁDAY Pál III. 96, 108, 148, 294, 303
RÁDAY Pálné KAJALI Klára 53, 61, 63, 208, 254, 279, 280
RADVÁNSZKY János 286, 299
RAGÁLYI Ferenc 296
RAITSCH 207
RAJ CZAY család 286, 299
RÁKÓCZI Ferenc II. magyar és erdélyi fejedelem 7, 10, 15, 26, 29–31, 56, 57, 110,
154, 287, 291, 292, 299, 308
RÁKÓCZI György I. erdélyi fejedelem 223, 281
RAKOVITZ Henrik 272, 273, 281
RAPIN de THOYRAS, Paul ld. RAPIN, Paul de Thoyras
RAPIN, Paul de Thoyras 142, 180, 240
RÁSKAI Gáspár 247
RÁT (RÁTH) Mátyás 89
RATHRAMNUS, Bertram 194, 209
RAUTENSTRAUCH, Johann 246, 250
REAL, Gaspar von 184
RÉAUMUR, René Antoine Ferchault de 136, 244
REGIS, Albertus 200
REMIE, Clement 305
REPETZKI 162
REUBER (REUBERUS), Justus 137, 177
RÉVAI Miklós 38, 180, 230, 288, 289, 300
RÉVAINÉ 297, 302
RHÉDEY család 299
RHÉDEY János 121, 167
RHÉDEY József 286, 299
RHÉDEY Józsefné BÍRÓ Kata 299
RHÉDEY Mihály 299
RHÉDEY Mihályné II., BÁNFFY Teréz 286, 299
RHENANUS, Beatus 173
RHODIOS, Andronikos ld. ANDRONIKOSZ Rodiosz
RIBINI János 291, 292, 301

- RICCOBONI, Ludovico 95, 107
 RICHELIEU, Armand Jean du Plessis 54
 RICHTER család 202, 213
 RIEGGER (Joseph Anton?) 246
 RIMAY János 247
 RITTER, Johann Jacob 299
 RIVARD, François Dominique 122, 168
 ROBERTSON, William 104
 ROMHÁNYI Károly 282, 283
 ROTTERDAMI Rézmán ld. ERASMUS Desiderius
 ROUSSEAU, Jean-Jacques 125, 136, 139, 159, 178, 212, 231, 235, 238, 243
 RÖSLER, Johann Christoph 313
 RUDELIUS 207
 RUFINUS, Tyrannius 119, 240
 RUMY Károly György 292, 303
 RUPP Kornél 39

S
 SAAVEDRA FAJARDO, Diego de 60
 SABATIER, Pierre 131
 SACCHI DE PLATINA Bartholomaeus ld. PLATINA, Bartolomeo Sacchi
 SAFFRAN gr. 124, 142
 SAINT-PIERRE, abbé de 242
 SAJNOVICS János 248
 SALÁNKI György 78
 SALLO, Denys de 124
 SALLUSTIUS, Caius Crispus 195, 240
 SÁMBÁR Mátyás 250
 SANDE 58
 SANNAZARO, Jacopo 234
 SAPPHO 233
 SÁRKÁNY Dávid 32, 296
 ŠÁRKÁNY József 198, 211
 SÁRKÁNY Pál 48
 SÁRÓI (SÁRAY) SZABÓ Sámuel 106

SÁROSPATAKI N. Mihály 71, 78
 SÁRPATAKI Mihály ld. SÁROSPATAKI N. Mihály
 SAVONAROLA, Johannes Mchael 243
 SAVOYAI (Engen) Jenő herceg 98
 SAXOFERRATIS, Bartolus de ld. BARTOLUS
 SCALIGERO, Giulio Cesare 237
 SCHAFFRATH Lipót 108
 SCHEDEL, Hartmann 152, 185, 240
 SCHEIDLING 195
 SCHERMANN Egyed 105, 251
 SCHERVITZ Mátyás 142, 269, 270
 SCHLEGEL, Friedrich 180
 SCHMEITZEL (SCHMEITZEL) Márton 291
 SCHMID, Christian Heinrich 204, 217
 SCHÖNBORN Család 213
 SCHÖPF, Johann Nepomuk 269
 SCHULTENS 95, 107
 SCHULTINGIUS (SCHULTINGA), Antonius 137, 178
 SCHULTZE, Benjamin Wilhelm Daniel 206, 218
 SCHWANDTNER, Johann Georg 248, 292, 301
 SCOTUS, Hieronymus 171, 172
 SCOTUS, Octavianus 171
 SEBESTYÉN Pál 304
 SEBŐK Péter 296
 SEGESVÁRY Viktor 5, 6, 181, 210
 SEIVERT János 74, 248
 SELYEBI Pál 51, 64
 SELYEI BALOG István 250
 SENCKENBERG, Heinrich Christian 129, 130, 174
 SENECA, Lucius Annaeus 59, 237
 SETZER, Johann 172
 SEULER nyomda 22
 SEVERINI János 147, 182
 SÉVIGNÉ, Madame de 103, 235
 SEYDEL kereskedő 90
 SGUROPOLUS, Sylvester 179
 SIMLER, Johann Jakob 197, 200, 211

SIMPLICIUS 127
SINAI Miklós 108
SINCAI Gheorghe 248
SÍPOS Mihály 49, 63
SOLGER (SOLGERUNE?), Rudolph 147, 165, 182
SOMMERSBERG, Friedberg Wilhelm, de 180
SONNENFELS, Joseph 243
SOÓS Kristóf (Sóvári) 47
SOPHOKLES ld. SZOPHOKLÉSZ
SOTERIUS György 69, 77
SÓVÁRI SOÓS Kristóf ld. SOÓS Kristóf
SPAJZER család 282
SPAJZER Ferenc 275, 276, 282
SPANGÁR András 98, 99, 110
SPANHEMIUS (SPANHEIM), Friedrich 245
SPENER, Philipp Jakob 246
SPINOZA, Benedict 239
STAËL-HOLSTEIN, Anna Louise Germaine NECKER, baronne de 132
STÁHLY Ignác 304
STAPFER (STAFFERUS), Johann Friedrich 135, 176
STAPHILUS 58
STEPHANUS (STEPHANO), Olivia Robert 118, 130, 131, 175
STOSCH (STOCHIUS), Eberhard Heinrich Daniel 206, 217
STRAUB kereskedő 90, 105
STRAUSS 207
STREIBIG nyomdász 102, 293
STROHMAYER Ignác 95, 108
STROTH, Friedrich Andreas 204, 217
STROZZI, Hercules 214, 234
STROZZI, Titus Vespasianus 214, 234
STRUVE, Burkhard Gotthelf 136, 177
STRUVE, Georg Adam 243
STRUM, Johann 27, 239
STRUM Kristóf 102
SUETONIUS, Gaius Tranquillus 240
SUEUR, Jean le 193, 195, 209, 246
SULZER, Johann Georg 180

SWEYNHEYM, Conrad 171
SWIETEN, Gerhard van 17, 244
SWIETEN, Gottfried van 120
SWIFT, Jonathan 235
SYLVESTER János 83, 250, 254
SYLVIUS, Michael 209

SZ

SZABÓ Dávid, Barcafalvi ld. BARCAFALVI SZABÓ Dávid
SZABÓ Dávid, Baróti ld. BARÓTI SZABÓ Dávid
SZABÓ István, Bányai ld. BÁNYAI SZABÓ István
SZABÓ Károly 62, 110
SZABÓ László Bártfai 213, 263
SZABÓ Sámuel, Sárói ld. SÁRÓI (SÁRAY) SZABÓ Sámuel
SZAMOSKÖZI István 292
SZÁNTÓ Imre 263
SZÁSZ Gergely 23
SZÁSZKY-TOMKA János ld. SZÁSZKY (Tomka-Szászky) János
SZÁSZKY (Tomka-Szászky) János 83, 84, 89-91, 160, 191, 203, 209, 215, 222, 262,
274-276, 282, 290, 291
SZATHMÁR NÉMETI Mihály ld. SZATMÁRNÉMETI Mihály
SZATHMÁRI 108
SZATHMÁRI Mihály ld. SZATMÁRI PAKSI Mihály
SZATHMÁRI PAKSI Mihály ld. SZATMÁRI PAKSI Mihály
SZATHMÁRI Pál 161
SZATHMÁRY KIRÁLY György 113, 188
SZATHMÁRY KIRÁLY Pál 113, 188
SZATHMÁRY László 110
SZATMÁR NÉMETI ld. SZATMÁRNÉMETI Mihály
SZATMÁRI 99
SZATMÁRI PAKSI Mihály 42, 44-48, 52, 61-64, 72, 196, 210
SZATMÁRNÉMETI Mihály 47, 71, 78
SZATSVAY Sándor 159, 188
SZAUDER József 6
SZÉCHÉNYI család 263

SZÉCHÉNYI Ferenc 20, 108, 213, 226, 230, 256, 257, 259, 285, 290, 305
SZEGEDI KIS István 249
SZÉKELY István, Benczédi 75, 76, 248
SZÉKELY Sámuel, Dobai ld. DOBAI SZÉKELY Sámuel
SZÉKELY (SZILÁGYI) Ádám 297, 302
SZELECZKY Márton 286, 299
SZEMERE Ferenc 297, 302
SZEMERE László II. 298
SZEMERE László III. 298
SZEMERE László IV. 100
SZEMERE II. Lászlóné ILOSVAY Klára 286, 298
SZEMERE III. Lászlóné DARVAS Zsuzsa 298
SZENTESI István 147, 148
SZENTGYÖRGYI Mihály 62
SZENTIVÁNYI Márton 250
SZENTPÉTERI HODOR József ld. HODOR József
SZENTPÉTERY Katalin ld. RÁDAY Gedeonné I. Szentpétery K.
SZEREMLEY Sámuel 80
SZEREMLEY Sámuelné 80
SZERENCSI (SZERENTSI) NAGY István 81–83, 85, 87, 89, 91, 102, 104, 183, 207, 289,
293, 301
SZIGYÁRTÓ János, Miskolci ld. MISKOLCI SZIGYÁRTÓ János
SZIKSZAI György 197
SZILÁGYI Péter 68
SZILÁGYI Sámuel 34, 36, 40, 66, 68, 69, 77, 90, 112, 133–135, 155, 160, 166, 176,
191, 209, 268, 271, 275, 280, 282, 292, 297
SZILÁGYI Sámuel, piskárosi 68, 77
SZILÁGYI–SZÉKELY ld. SZÉKELY
SZINNYEI József 39, 40, 62, 77, 79, 80, 103–105, 109, 170, 171, 184, 211, 214, 215,
223, 224, 300–302, 313
SZIRMAY 308
SZLUHA György 84, 102
SZLUHA Györgyné Sinzendorf Rozália 84, 102
SZOBOSZLAI István 105
SZOKOLAI 162
SZOMOLÓ Gergely, Nagymihályi ld. NAGYMIHÁLYI SZOMOLÓ Gergely

SZOPHOKLÉSZ 233, 290

SZÓTS Farkas 316

SZTÁRAI Mihály 109

T

TACITUS, Cornelius 57, 240

TAHI József 162

TARDUCCI, Achille 204, 217

TARNAI István 250

TASSO, Torquato 235

TATAI CSIRKE Ferenc 80

TELEGI Miklós 250

TELEGI PÁP Sámuel 22, 62

TELEKI Ádám 91

TELEKI család 69, 76, 119, 160, 165, 254, 256, 280, 285, 293, 301

TELEKI József 70, 74, 128, 131, 132, 162, 186, 192, 195, 296

TELEKI Józsefné BETHLEN Kata ld. BETHLEN Kata

TELEKI László 45, 69, 73, 76, 79, 80, 191

TELEKI Lászlóné RÁDAY Eszter 45, 162, 191, 254, 280

TELEKI Pál 201

TELEKI Sámuel 20, 75, 134, 154, 165, 213, 228, 258, 259, 261, 301

TELEKI Sámuel óbester 160, 187

TEMESVÁRI István 247

TEMESVÁRI János 247

TEMESVÁRI Pelbárt 60

TERENTIUS AFER, Publius 233

TERTULLIANUS, Quintus Septimius Florus 128

TESSEDIK Sámuel 249

THADDAEUS, Florentinus 127

THEODORUS von Gaza 236

THEOPHRASZTOSZ 237

THIELE, Abraham Christoph 67, 201–206, 213–217

THIELE, Karl Christoph 213

THOMAS, Gerhard 52

THOMAS János 103

- THOMASIVS, Christian 237, 243
THOU, Jacques Auguste de 54, 58, 121, 167
THÖKÖLY Imre 198
THUANUS ld. THOU, Jacques Auguste de
THUKÜDIDÉSZ 240
THURÓCZI János 126, 128
TIED (TIEDIVS), Johann (Joachim) 102
TISSOT, Simon André 260
TÓTEUS Mihály 71, 78
TOLNAI Gábor 62
TORKOS József 221, 223
TOROCZKAI Máté 78
TÓTFALUSI (MISZTÓTFALUSI) Kis Miklós 14, 15, 42, 62, 71, 78
TÓTH Sándor, Kovásznai ld. KOVÁSZNAI TÓTH Sándor
TOURNES, Jean de 175
TÖKÖLI Imre ld. THÖKÖLY Imre
TÖLTÉSI István 22
TÖRÖ Pál 10
TÖRÖK Pál 312
TRATTNER János Tamás 21, 117, 150, 154, 165
TRAUTSOHN von FALKENSTEIN Johann Joseph 120, 166
TRAVENOL, Louis 177
TRÓCSÁNYI Zoltán 17, 22, 62
TSCHIRNHAUS Ehrenfried Walter 238
TSCHUDI, Aegidius 240
TSÉTSI János ld. CSÉCSI János
TURÓCZI János ld. THURÓCZI János
TURRETIN (TURRETIVS) François 53, 245
TURSELLINUS, Horatius 300
TUSSAY György 45, 47, 48, 61, 100
TÜRI Sámuel 72, 76, 82, 102, 113–114, 137, 138, 161, 178, 275, 278
TYRTAEUS 300
TYTIRUS 288
TZEGLÉDI ld. CZEGLÉDI István
WISUNG, Max 173
WOLFF, Christian 197, 200, 178, 238, 239
WOLFF, Hieronymus 111

U

ÚJVÁRI 162

UNCIUS, Leonhardus 125, 170

USSIEUX, Louis d' 103

V

VÁCZY János 40, 110

VALERIUS, Maximus 57, 195

VALKAI András 247

VANEL (VANET) 58, 208

VÁRI Mihály 47

VARRENTAP 21

VARRO, Marcus Terentius (Reatinus) 216

VAS Margit 40, 77, 182, 188, 265, 300, 302

VATTAI János 286

VATTAY család 298

VAY Ádám 31

VEGA (CARIO), Felix Lope de 235

VELLEIUS Paterculus 195

VERGILIUS Maro, Publius 142, 155, 179, 186, 194, 233

VERGILIUS, Polydorus 240

VERSEGHY Ferenc 108

VESALIUS, Andreas 243

VESZELIN Pál 248

VESZPRÉMI István ld. WESZPRÉMI István

VIANIS, Bernardus de 172

VICZAY Mihály 308, 314

VIDEMANN ld. WIDEMANN

VILLANOVA, Arnold von ld. ARNOLD von Villanova

VILLON, François 235

VITRIARIUS, Johann Jacob 64

VITRIARIUS, Philipp Reinhard 51, 64, 208

VITRINGA, Campegius 245

VIVES, Jean Louis 127, 236

VOLTAIRE, François Marie Arouet de 95, 104, 147, 176, 231, 235, 237, 238, 241, 243
VORSTIUS, Joris 21
VOSSIUS, Gerhardus Johannes 203, 216, 236
VULFIUS Id. WOLFF, Christian

ELŐSZÓ (Benda Kálmán)

BEVEZETÉS Könyvgyűjtés Magyarországon

18. században

W

WAGNER Károly 94, 107, 248

WALLASZKAY 261

WALTER, Rudolph 234

WALTHER 204

WALTHER, Johann Ludolph 185

WATTEL, Emerich Felix 242

WATTEROTH, Heinrich Joseph 83, 102

WEBER, Adam 52

WEBER Johann Adam 60, 220

WEIDMANN Id. GLEDITSCH és WEIDMANN

WEINGAND és KÖPFF cég Id. WIGAND és KÖPFF

WEINMANN 121

WEIS (FÖLDES) Béla 265

WEISSMANN, Christian Eberhard 85, 103, 276

WERBÓCZY István 59

WERENFELS, Samuel 198, 246

WESZPRÉMI István 110

WICLIFFE, John 245

WIDEMANN (VIDEMANN), Elias 129, 174

WIDMANN, Hans 21, 23

WIELAND, Christoph Martin 159, 181, 187

WIGAND és KÖPFF cég 20, 92–95, 106–108, 149, 151, 197, 205, 258

WILLFING könyvkötő 277

WINCKELMANN, Johann Joachim 152, 185

WINDISCHGRÄTZ grófné 261, 264

WINTER, Robert 174

WIRSUNG, Max 175

WOLFF, Christian 137, 138, 178, 237, 239

WOLFF, Hieronymus 118

X

XENOPHON 240

Y

YOUNG, Edward 220, 223

Z

ZACHARIDES 283

ZALASOWSKY (Nicolaus?) 125

ZALONYI NAGY János 23

ZILAI Sámuel 38, 62, 66, 74–76, 80, 102, 164, 165, 221, 292–295, 297, 301, 302

ZINZENDORF, Nikolaus Ludwig 120, 166

ZOHAR, Abhomeron 127, 172

ZOLTAI Lajos 22, 23

ZOROASZTER 246

ZOVÁNYI Jenő 39, 40, 61, 78–80, 81, 101, 102, 110, 164, 167, 177, 210, 299, 301, 313

ZRÍNYI Miklós 13, 38, 75, 221, 247, 295

ZSINDELY Endre 39, 40, 64, 179, 213, 279, 280, 283, 298

ZWINGLI, Ulrich 194, 209, 245

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ (Benda Kálmán)	5
BEVEZETÉS Könyvgyűjtés Magyarországon a 18. században	7
<i>Jegyzetek</i>	21
I. A RÁDAYAK	25
1. Ráday Pál	27
2. Ráday Gedeon	33
<i>Jegyzetek</i>	39
II. A KÖNYVTÁR RÁDAY PÁL KORÁBAN	41
1. A gyűjtés területei; a beszerzők	41
2. A gyarapodás	43
a) Beszerzés	43
b) Ajándékozás	52
3. Ráday Pál szakrendszere	53
4. Az állomány elemzése	55
<i>Jegyzetek</i>	61
III. A KÖNYVTÁR RÁDAY GEDEON KORÁBAN	65
1. A gyűjtés területei; a beszerzők	65
2. A gyarapodás	68
a) Beszerzés	68
(i) Erdély	68
<i>Jegyzetek</i>	77
(ii) Pozsony, Pest és a többi magyarországi részek	81
<i>Jegyzetek</i>	101
(iii) Bécs	112
Aukciók	120

	Kereskedők	132
	<i>Jegyzetek</i>	164
	(iv) Külföld	190
	<i>Jegyzetek</i>	208
	b) Ajándékozás	219
	<i>Jegyzetek</i>	222
	3. Ráday Gedeon szakrendszere	225
	4. Az állomány elemzése	229
	<i>Jegyzetek</i>	250
IV.	A RÁDAYAK GAZDASÁGI HELYZETE ÉS A KÖNYVTÁR FEJLESZTÉSE	253
	<i>Jegyzetek</i>	263
V.	A KÖNYVTÁR KÜLSŐ KÉPE	267
	<i>Jegyzetek</i>	279
VI.	A KÖNYVTÁR KÖLCSÖNZÉSEI	285
	<i>Jegyzetek</i>	298
VII.	EPILOGUS. A KÖNYVTÁR TÖRTÉNETE RÁDAY GEDEON HALÁLA UTÁN	303
	<i>Jegyzetek</i>	313
FÜGGELÉK	.....	317
	Irodalom	319
	– A Ráday Könyvtár történetével foglalkozó művek	319
	– Általános könyvtörténeti munkák	321
	– A szövegben és a jegyzetekben használt rövidítések jegyzéke	322
	NÉVMUTATÓ	323

Könyvtárak	132
Igazgatás	164
(a) Külföld	190
Igazgatás	208
(b) Alapítványok	219
Igazgatás	222
3. Ráday Gedeon emlékérem	225
4. Az állomány elemzése	229
Igazgatás	250
IV. A KÁRDYAK GAZDASÁGI HELYZETE ÉS A KÖNYVTÁR FEJLESZÉSE	253
Igazgatás	263
V. A KÖNYVTÁR KÜLSŐ KÉPE	267
Igazgatás	279
VI. A KÖNYVTÁR KÖLCSÖNZÉSE	285
Igazgatás	298
VII. ÖRÖKSÉG, A KÖNYVTÁR TÖRTÉNETE RÁDAY GEDEON HALÁLA UTÁN	303
Igazgatás	314
Könyvtár	317
Könyvtár	319

Megjelent Ráday Gedeon halálának 200. évfordulójára
a Soros Alapítvány támogatásával,
az OMT Kiadói Részlegének gondozásában
Felelős kiadó: Benda Kálmán a Ráday Gyűjtemény igazgatója
1092 Budapest, Ráday utca 28.
Tipográfia: Sipos Szabó Vilmos
Szedés és tördelés: Károlyi Stúdió
Budapest VIII., Magdolna utca 5-7. Telefon: 113-52-00
Kivitel: UNIPROP DeBa Kft.
Felelős vezető: Debreczeni Tamás üv.igazgató

ISSN 0237 68 57
ISBN 963 04 24347

Segesváry Viktor 1954-56 költői időben írt Raday Győzőn
könyvtáráról szóló munkáját. Akkor a Raday Könyvtárban volt könyv-
társ, és az igazgató, Pap László meghívására jól ismert emel a témá-
val. A tény az volt, hogy a munka a Hódalombírókért Intézet kiadásában
jelenik meg. A kérésatot 1956 őzén Szendes József letöltötte, p általában
igen jó véleményét mondta róla. Ugy volt, hogy őstől más szöveg is kerülhet a
nyomdába adásra.

Azonnal, hogy 1956 októberében Segesváry nyugatra ment, a kiadás is
leállt: disszidens munkáját nem lehetett kiadni. Pap László elkerült
a Raday Könyvtártól, Szendes is más beosztásban került, így azután a
megjelentetés teljesen lezavart a napirendről. Segesváry kiálti políti-
kai magyarázata kiírás nem tette lehetővé, hogy egy általa írt munka
kérésatával bárhon is előhozakodjanak.

Kés pedig, hogy a könyv nem jelenthetett meg, mert igen érvelés, má-
sutt nem példaképes adatokat hoz arra, hogyan, milyen anyagi, szellemi
és szervezési nehézségek közegett, milyen nagy áldozatok árán állt
örme a XXIII. század egyik legjelentősebb hazai könyvtára.

A kérésatot, melyet meg annalidézni hívott rá az Segesváry,
a Sárospataki Ref. Magyar Könyvtárban helyezem el, a szesző lapai-
nak minden szempontból való fenntartásával.

Budapest, 1967 szeptember 15-én

Bentánálmán